
MÖ 560 - MÖ 270
Bizimkiler
İmparatorluklar
Bizimkiler - İmparatorluklar
3.Kitap
Arda Kısakürek
Evin Esmen Kısakürek
Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

BİZİMKİLER

Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

3. KİTAP

M.Ö. 560 – M.Ö. 270

İmparatorluklar

Yazarlar

Evin Esmen Kısakürek

Arda Kısakürek

BİZİMKİLER 2
3. KİTAP 2
Medlerin Genişlemesi 5
Krezüs 6
Adonai 8
Tanrı'yı Görmek 10
İtalya 13
Patriciler ve Plebler 18
Bilgelik, Milet 20
Zıtların birliği ve Logos 23
Matematik 26
Türkler 28
Kemik 31
Asabiyyet 33
Türklerde sınıflar 36
Türk Kadını 40
Türk genleri 42
Anadolu genleri 45
Para 48
Brahman 52
Buda 58
İmparatorluk 61
Dara'nın Trakya seferi 64
Çin'de Baharlar ve Güzlerin sonuna doğru 66
Baharlar ve Güzler bir vahşet dönemidir 69
Çin'de Büyük Toprak Sahipleri 72
Konfüçyus 74
Tao 78
Çin muskası 82
Roma Cumhuriyeti 86
İon İsyanı 90
Maraton 92
Atina Deniz İmparatorluğu 95
Halkın Denetimi 97
Perikles 100
Siyasi Haklar 103
Peloponnesos 107
Felsefe Gelişiyor 109
Socrates 115
Zerdüşt 118
Mithra 122
Savaşan Devletler 124
On Binlerin Yürüyüşü 127
Pers İmparatorluğu 129
Aşiretler 133
Kriz 137
Yunan Ana karası Kent devletlerinin sonu 141
Yunan sanatı 143
İnsan Aklı 145
Roma vatandaşı 149

Makedonya 151
Municipia 154
Aristo 156
Yunanistan'da eşcinsellik 160
Eşcinsellik felsefesi 163
Fahişelik 166
İskender Geliyor 168
Granikos savaşı 171
Anadolu'da Makedonya Hakimiyeti 173
İskender İmparatorluğu 177
Büyük İskender'in ölümü 184
Bitlis Efsanesi 186
Stoacılar, Epikür 188
Epikür 190
Yahudiler Yunan etkisinde 192
İskender'in Generalleri 193
Türkler Geliyor 198
Çin'de Savaşan Devletler devrinin sonu yaklaşıyor 199
Diadokh'lar 201
Krallar 205
Generaller bir bir çekiliyor 209
Son hesaplaşma 211
Delfi Soygunu 213
Morya 216
İskenderiyeler 218
Seleukoslar 221
Pyrrhus Zaferi 222
Roma'nın İtalya Hakimiyeti 224
Roma Manevi Dünyası 226
3. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar 230

Medlerin Genişlemesi

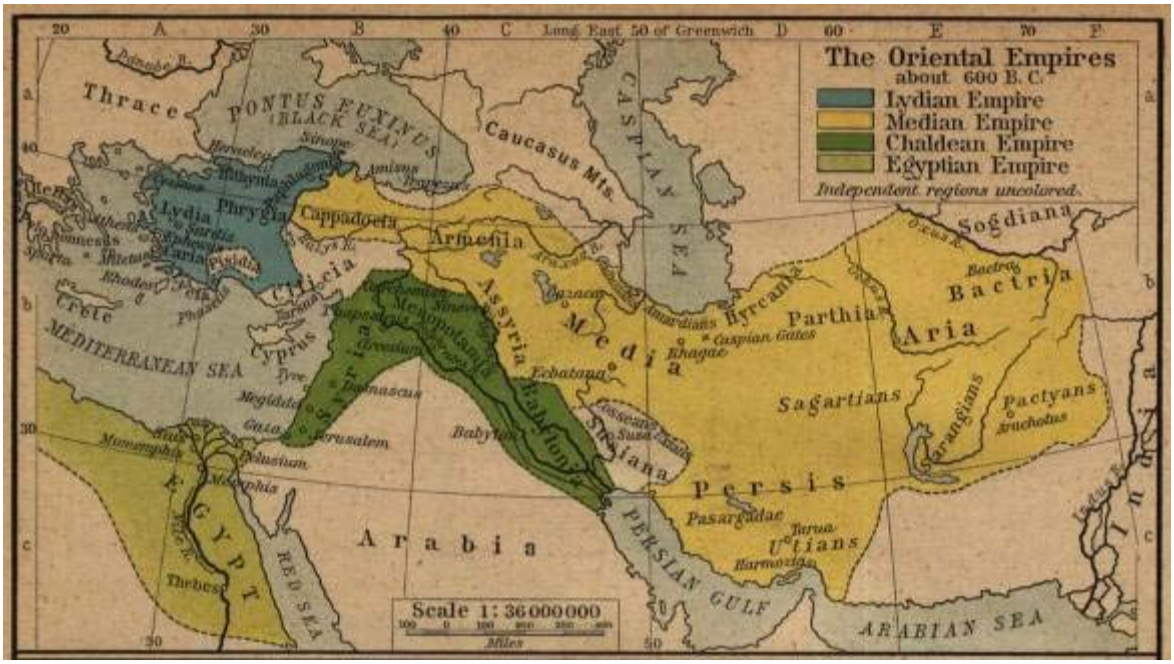

Medler

Siyasi olaylara tekrar geri dönersek, Medler Urartu'yu ve Kapadokya'yı hallettikten sonra, önlerinde Lidya duruyordu. M.Ö. 585 yılında yapılan savaş, bir güneş tutulmasıyla yarıda kaldı (Thales'in bu güneş tutulmasını önceden haber verdiği söylenir). Kiyaksar ile Lidya kralı Alyat (Alyattes), Halys (Kızılırmak) ırmağını sınır kabul eden bir antlaşma yaptılar.

Kiyaksar'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Astiyat (M.Ö. 585 – 550) zamanında, Medlerin genişlemesi devam etti ve Medler, maksimum sınırlarına vardılar. İran yaylasının ortası, Halys nehri, Suriye ve İran körfezi Med sınırları içine alındı. Medlerin bu ilerleyişini Persler durdurdu.

Bu geçen sürede, Mısır'da, Sais döneminden başlayarak, ticaretin, paralı askerlerin ve kolonilerin sayesinde Mısır Yunan ilişkileri içli dışlı olmuştu. Bu da, Mısır'da, zenginler ve soylular arasında Yunan-severlik akımını doğurmuştu. Ancak, Yunanlılara tanınan büyük haklar ve ücretli ordunun giderleri, Mısır halkında yaygın bir hoşnutsuzluk yarattı ve onları ayaklanmaya itti. Başkaldıranların kumandasını ele alan bir general, ücretli askerleri yendi ve II. Ahmes adıyla tahta çıktı (M.Ö. 569–525). Ama II. Ahmes'in de politikası Sais hanedanından farklı olmadı. Yunanlılarla bağlar daha da sıkılaştırılarak, Yunan koloni yerleşmeleri teşvik edildi. Sais devrinde, her ne kadar Mısır Yunanlılardan çok etkilenmişse bile bu etki karşılıklıdır. Yunanlılar da Mısır'dan ciddi olarak etkilenmişlerdir. Bu konulara ilerde tekrar değinilecektir

Krezüs

Şimdi tekrar Anadolu'nun batısına dönelim. Batıda, Alyattes döneminde, daha önce anlattığımız gibi, Lidya genişlemiş ve Medlere komşu olmuştu. Genişlemek isteyen Medlerle, Lidya arasında savaşlar başladı. 5 yıl süren savaşlar sonunda, M.Ö. 585 yılında, Halys ırmağı, Lidya ve Medler arasında sınır olarak kabul edildi. Babil ve başka müttefiklerin desteklediği Medler karşısında Lidya'nın, böyle kararlı bir biçimde direnmesi, şaşılacak bir olaydır. Medlerle Lidyalılar arasında yapılan anlaşma, Alyattes'in kızının, Med kralı Kiyaksar'ın oğlu Astyages ile evlenmesi ile mühürlendi. Med sorununu çözen Alyattes, daha sonraki vaktini, Gordion'daki Midas mezarı gibi, şanına uygun, görkemli bir mezar ve tümülüs yaptırmaya ayırdı.

Heredot, Alyattes'in 57 yıl başta kaldığını yazar. Heredot, Alyattes'in mezar anıtını görmüştür ve onu şöyle anlatır.

" Lidia toprağı, diğerlerinde olduğu gibi, adı öyle pek anılacak olağanüstü şeylere sahip değildir, yalnız Tmolos'tan akıp gelen altın kumu vardır. Ancak, Mısır ve Babil'dekiler bir yana, öyle bir anıtı vardır ki, bilinen tüm ötekilerini aşar. Bu, Kroisos'un babası Alyattes'in mezarıdır; krepis'i büyük taşlarla örtülmüş, bir toprak yığınıdır. Tüccarlar, zanaatkârlar ve fahişeler tarafından inşa edilmiştir. Her bir zanaat erbabının yapıma ne denli katkıda bulunduğunun yazılı olduğu 5 stel, benim zamanıma değin, anıtın üzerinde durmaktaydı. Ölçüldükten sonra görüldü ki, en büyük bölümü fahişeler yaptırmışlardı. Lidyalı halk kızlarının hepsi de, kocaya varıncaya kadar kendilerini satarlar, çeyizlerini bu zanaatle yaparlar, zaten kocaları bile bu kızları, ancak kızın kendi isteği ile yanlarında tutabilirler. "

Mezar anıtının yanında, Lidyalıların hiç kurumadığını söyledikleri, Gygai gölü vardı. Anlaşılan o ki, Lidya halkı, kendilerine refah ve sakin bir hayat getiren krallarını çok seviyorlardı. Ve onun mezarının finansmanı için neredeyse yarışmışlardı.

Alyattes, Lidya halkı ile İonyalılar arasındaki ilişkiye çok önem verdi. Miletos'ta iki tapınak inşa ettirdi. Delfi'ye hediyeler yolladı. Korint tiranı Periandros ile dostluk ilişkileri kurdu. Alyattes'in de birden fazla karısı vardı. Karia'lı olan karısından, büyük oğlu Kresüs (Kroisos) doğdu.

M.Ö. 560 yılında Alyattes ölünce yerine oğlu Krezüs (Kroisos) geçti. Tahta geçtiğinde yaşı 35 olmuştu, bile. Krezüs zamanında Lidya çok zenginleşti ve mamurlaştı. Krezüs Yunanlılarla da

yakın ilişkiler kurdu. Neredeyse Klikya'ya kadar tüm Anadolu'yu ele geçirdi. Krezüs, kendinden evvelki Lidya krallarının yaptığı gibi, kıyıdaki İon ve Aiol kentlerinin, Lidya'ya bağlılıklarını güvence altına almaya çalıştı. Kıyı kentleri, bu bağımlılığı, neredeyse gönüllü, hiç problem çıkartmadan kabul ettiler. Bunda, hem Krezüs'ün, kendinden önceki kralların aksine, ılımlı ve gaddar olmayan yaklaşımları ve hem de, o esnada kıyı kentleri arasındaki iç çelişkiler rol oynamış olmalıdır. Ancak Krezüs'ün (Kroisos), kıyı kentleri üzerinde fiili egemenlik kurma isteği gerçekleşemedi, onları aynî vergiye tabi kılmakla ve ticari ayrıcalıklar elde etmekle yetindi. İol ve Aiol kentleri, bu duruma pek üzülmüş görünmüyorlardı. Yunan tarihçileri, genelde Krezüs'den yana iyi konuşurlar. Krezüs, hem kıyı kentleri ile yaptığı ticaret antlaşmaları ile hem de başkent Sardeis'in ticari merkez olma konumu ile zenginleşti. Ancak Krezüs'ün esas zenginliği altından geliyordu. Paktolos ırmağı (Sart Çayı) kıyısında altın arıtma tesisi bulunmuştur. Altın hem Paktolos'un taşıdığı bol miktarda altından ve hem de yakındaki dağlarda bulunan altın madeninden geliyordu.

Bu dönemde Lidya huzurlu bir ülkeydi. Yunanlılar ve Lidya arasında problemler yoktu, nerdeyse birbirine benzer bir hayat tarzı sürdürülüyordu. Yunan kentleri ile Lidya arasındaki ilişkiler ticaret boyutunu aşmış, kültürel boyut kazanmıştı. Örneğin, Atinalı yasa koyucu Solon, Sardeis'te Krezüs'ü ziyaret ediyordu. Krezüs Delfi tapınağına altın külçeler bağışlıyordu. Krezüs hem cömertti ve hem de çok zengindi. Bugün kullanılan Karun gibi zengin deyimi ondan gelmiştir. Lidya'nın zenginliği, bu dönemde herkesin hayranlığını çekmiştir. Lidya parfüm ve kremleri, tüm dünyada aranan ürünler haline gelmişlerdir.

Delfi Apollon tapınağı

Yunan kentleri kurulurken, bir takım özel yerlerde, özel tapınaklar da kuruluyordu. Bu tapınaklardan biri Delphoi'de ki (Delfi) tapınaktı. Defli (Delphoi) tapınağı kehanet Tanrısı Apollon'undu. Ve Grekler, kaderlerini Delfi tapınağındaki kâhin aracılığı ile öğrenebileceklerine inanıyorlardı. Burada, Apollon, insanlarla, kadın rahibe Pithia aracılığı ile konuşuyordu. Pithia toprakta açılmış bir deliğin başında otururdu. Bu delikten insanı kendinden geçiren gazlar çıkardı. Bu durumda trans haline gelen Pithia Apollon'un ağzından konuşurdu.

Delfi'ye gelen insanlar önce sorularını, rahiplere iletiyorlardı. Rahipler de soruları Pithia'ya iletiyorlardı. Pithia sorulara anlaşılmaz yanıtlar verirdi ve bu yanıtlar rahiplerce soru sahibine açıklanırdı. Böylece herkes, geçmiş ve geleceği bilen Apollon'un bilgeliğinden yararlanırdı. Herkes gibi devlet yöneticileri de Delfi'ye sormadan, karar vermezlerdi. Neredeyse savaş kararları bile Delfi'den çıkıyordu. Delfi rahipleri, halkını ve ülkesini çok iyi tanıyan diplomasi danışmanları olmuşlardı.

Delfi tapınağında '' Kendini bil '' yazıyordu. Hiçbir insan kaderinden kaçamazdı. Bu kadere yakalanma fikri, daha sonraları Trajedilerin çıkışına ilham verdi. Kader sadece yaşamı belirlemiyordu. Tarihin gidişi de kadere bağlıydı. Savaşa Tanrılar karar verirlerdi.

Adonai

Şimdi, epeydir bahsedemediğimiz, İsrail'de, bu dönemde olup bitenlere bakalım. M.Ö. 622 yılında, Yuda (Yahudi) kralı Yoşiya döneminde, putlarla sembolize edilen çok Tanrılı din açık bir tehlike haline gelmişti. Yoşiya'dan önceki selefleri Manasse (687 – 642) ve Amon (642 – 640) dönemlerinde, Kenan Tanrılarına tapınma teşvik edilmiş ve halk arasında tekrar yaygınlaşmıştı.

Yoşiya, Süleyman'ın tapınağını tamir ettirirken, baş kâhin Hilkiya, Musa'nın İsraillilere son hutbesi olduğu söylenen eski bir kitap buldu. Hilkiya'nın bulduğu kanun kitabı, bizim bu gün Tesniye olarak bildiğimiz metnin temelidir. Tesniye'nin esasını oluşturan tema, daha sonra Yahudi inancının temeli olacaktır.

" Dinle (şema) Ey İsrail! Yahova bizim Elohim'imizdir, Yahova tektir (ebad) ! Yahova'yı bütün kalbinle, bütün ruhunla, bütün gücünle seveceksin. "

Bu söylem İsraillilerle, İsrailli olmayanları (goyim) birbirinden ayırıyordu. Musa, vadedilen topraklara varıldığında yapılacakları, söylüyordu. Vadedilmiş topraklara varan İsrailliler " Yerli halkla hiçbir anlaşma yapmayacak, onlara en ufak bir merhamet göstermeyecekler " di. Asla kız alıp, verme, toplumsal karışma olmayacaktı. En önemlisi, Filistin dininin köküne kibrit suyu dökeceklerdi. Musa İsraillilere, " onların sunaklarını yerle bir edin, ayakta bir tek taş bırakmayın, kutsal tütsüleri indirip, putları ateşe verin" diye emrediyordu. " Siz ki Yahova'yı kendinize Elohim seçtiniz, O, sizi, dünyanın bütün kavimlerinden ayırıp, kendi kavmi seçti. "

Kral Yoşiya ve Halkı, maziden gelen bu sesleri dinlerken, siyasi bir tehlike de gelip kapıya dayanmıştı. Babil kralı Nebupolassar, Asurları yenip, yeniden Babil imparatorluğunu kuruyordu (M.Ö. 606). Son iki Yuda kralı, Yahova'nın emirlerinden çok uzak hareket etmişlerdi. İşte, bu, bile bile felakete davetiye çıkarmaktı. Yoşiya hemen harekete girişti. Tapınakta bulunan bütün heykeller, idoller ve bereket simgesi yakıldı. Aşera (Astarte) heykeli yok edildi. Aşera'ya giyecek dokuyan, tapınağın kutsal fahişeleri kovulup, meskenleri yerle bir edildi. Bu top yekûn yıkım, endişe ve korkunun yarattığı bir nefretten kaynaklanıyordu. Yoşiyacılar, İsrail tarihini yeniden yazdılar. Yeşu, Hâkimler, Samuel ve Krallara ait kitapları değiştirdi. Yahova şimdi, kutsal imha savaşının baş aktörü olmuştu. Çok kan aktı. Bu kanın dinsel bir gerekçesi vardı. Yoşiya'nın din adına yaptığı bu din savaşı, tek Tanrılı dinlerin kanayan yarası haline gelecektir. Burada, Tanrı, bencil nefretimizi meşrulaştırmanın ve mutlaklaştırmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu, Tanrının da tıpkı bizler gibi, sanki insanmış gibi davranmasına yol açmaktadır. Bu ilk din savaşı, daha ilerde Haçlı Seferleri gibi, 100 Yıl Savaşları gibi, pek çok din savaşının meşru gerekçesini vermiştir.

Bu dönemde, M.Ö. 600 yıllarında, peygamber Yeremya, peygamber İşaya'nın görüş açısını tekrar canlandırdı. Tanrı İsrail'i cezalandırmak için Babil'i bir araç olarak kullanıyordu. Şimdi yok olma sırası İsrail'indi ve 70 yıl sürgün kalacaklardı. Tanrı, Musa'dan beri, etkinliğini hissettirmek için, İsraillilere her kuşakta bir peygamber yollayacağını söylemişti ve öyle de yapıyordu. M.Ö. 600 yılında, henüz, Yahova kültü içinde, her yerde hazır ve nazır olan içselleşmiş bir Tanrısal ilke yoktu. Yahova dışsal bir gerçek olarak algılanıyordu. Artık, İsrail'e Yahova'nın ceza uygulayacağı günler gelmişti.

Dini çalkantılar, ekonomik nedenlerle halk kitlelerinin baş kaldırması, tüm bunlar, Yuda'yı iyice zayıflattı ve direncini kırdı. Sonunda, zayıf Yuda, Mısır firavunu Nekhao'nun eline geçti. Bundan az sonra, bu sefer Babil, M.Ö. 586 yılında, Kudüs'ü alarak Yuda devletinin bağımsızlığına tam olarak son verdi. Bu sırada Babil'in başında kral Nabukadnezar vardı. Babil, Kudüs kentini ve Yahova tapınağını yaktı, yoksullar dışında tüm halkı Babil'e sürgüne yolladı. Sürgüne gönderilenler, M.Ö. 722 yılında kuzeyin on kabilesinin başına geldiği gibi, asimilasyona zorlanmadılar. İki topluluk halinde yaşadılar. Biri Babil'e, diğeri Fırat kıyısında Nippur ve Ur şehirleri civarındaki Tel Aviv'e (Bahar tepesinde) yerleştirildiler. Bazı kişiler de Mısır'a kaçtılar. Sürgündekiler, eski ülkelerine olan bağlılıklarını korudular, çünkü eninde sonunda oraya dönmeyi umut ediyorlardı. Aynı zamanda ulusal kimliklerine de sıkı sıkıya sarıldılar.

Babil ırmakları kıyısında oturup
Siyon'u andıkça ağladık;
Çevredeki kavaklara
Lirlerimizi astık.
Çünkü orada bizi tutsak edenler bizden ezgiler,
Bize zulmedenler bizden şenlik istiyor,
'Siyon ezgilerinden birini okuyun bize!' diyorlardı.
Nasıl okuyabiliriz RAB'ın ezgisini
El toprağında?
Ey Yerüşalim, seni unutursam,
Sağ elim kurusun.
Seni anmaz, Yerüşalim'i en büyük sevincimden üstün tutmazsam,
Dilim damağıma yapışsın!
Yerüşalim'in düştüğü gün,
Yıkın onu, yıkın temellerine kadar!'
Diyen Edomlular'ın tavrını anımsa, ya RAB.
Ey sen, yıkılası Babil kızı,
Bize yaptıklarını
Sana ödetecek olana ne mutlu!
Ne mutlu senin yavrularını tutup
Kayalarda parçalayacak insana!

Tevrat, 137. Mezmur

Yeremya'nın ağzı ile gelen kehanetler, Kudüs düştükten sonra biraz daha iç açıcı olmaya başladı. Yahova, artık dersini almış halkını kurtarma ve yurtlarına geri getirme sözü vermekteydi. Babil yöneticileri Yeremya'nın Juda'da kalmasına izin verdiler. Tanrı ne zaman yeryüzünde bir şey yapmak istese insana ihtiyaç duymaktaydı. Bu düşünce Yahudilerin Tanrı

anlayışında çok önemli bir yer tutmaya başladı. Acaba Yahova insanlık durumunun bir parçası mı idi.

Tanrı'yı Görmek

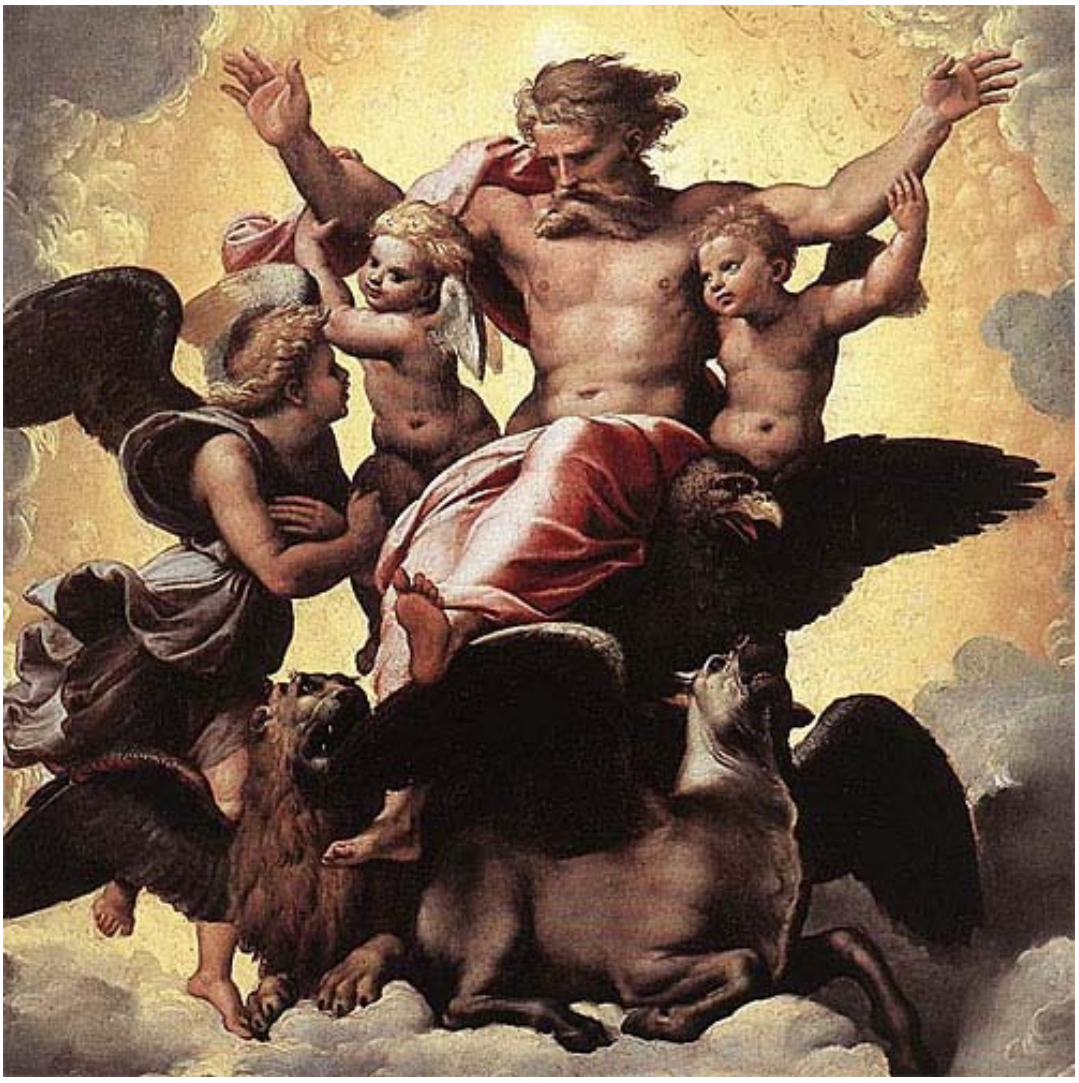

Hezekiel 1

M.Ö. 597 yılında, Babil'deki gurupta, Hezekiel adında bir din adamı vardı. Beş yıl evinden çıkmamış, kimse ile konuşmamıştı. Bir gün Yahova Hezekiel'e göründü. Hezekiel, içinde şimşekler çakan bir ışık bulutu içinde, dört güçlü hayvan tarafından çekilen bir araba görür gibi oldu. Her hayvanın biri insan, biri aslan, biri öküz ve biri de kartal olmak üzere dörder başı vardı. Arabanın üzerinde tahtı andıran bir şey, onun üzerinde de insana benzeyen bir yaratık vardı. Yahova, Hezekiel Tanrı kelamını iyice hazmedip, kendinden bir parça olsun diye, bal lezzetli bir tomarı Hezekiel'e yedirtti. Hezekiel, ülkeyi dolaşıyor, Yahova da ona sık sık normal dışı işler yaptırıyordu. Bir gün, soydaşlarının açlığa karşı çaresiz çırpınışlarının bir

göstergesi olarak dışkı bile yemişti. Hezekiel dönemi, Tanrısal âlemin insanlığa ne kadar yabancılaştığının göstergesidir.

Sürgündeki bazı Yahudiler, tekrar çok Tanrılı dine dönmüşlerdi. Ama bir kısmı da, vadedilmiş topraklara dönecekleri zamanı iple çekiyor ve gün geçtikçe Babillilere öfkeleniyorlardı. İçlerinden, Babilli bebekleri taşlara vura vura, başlarını dağıtmak geliyordu. Ama yeni bir peygamber, sürekli sükûnet tavsiye ediyordu. Bu peygamber hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Onun sözleri, sonradan, İşea'nın sözlerine eklenmiş ve kendine de II. İşea denmiştir.

II. İşea, İsrail Tanrısının insanlığın Tanrısı olması gerektiğini ilan etmektedir. Kavimlerin, artık bir tek Tanrıya sahip olmaları gerekir, onun tapınağı kâinat olacak ve ona adaletin icrası ile saygı gösterilecektir. Peygamber bir kavim olan İsrail'in rolü, öteki uluslara tek Tanrıyı göstermektir.

Bundan böyle, artık Yahudi tek Tanrıcılığı kurulmuş bulunmaktadır. Yahova adı fazlaca ulusal bir anlam taşıdığından, onun yerine sık sık Adonai (hazret, efendi) sözü kullanılacaktır. Baştan korkulan savaşçı ve intikamcı Tanrı da ağır, ağır sevilen, sevgi dolu bir Tanrıya doğru değişmektedir. Bununla beraber, vicdanlarda yine de bir şüphe oluşabilir. Tanrı, nasıl olup ta, şimdiki zamanda bir takım felaketlerin olmasını istiyor ve bunlara izin veriyor. Yahudi düşüncesi buna, Tanrının kudretli iradesi diyordu. Bu irade hiç anlaşılamadığı zaman bile ona boyun eğmek gerekirdi. Bilhassa, geleceği düşünmek için, insan şimdiki zamandan yüz çevirmeliydi.

Yahudi dininin belirgin vasfı umuttur. Herkes Yahova gününü, İsrail Tanrısının kavmine büyüklük ve mutluluk vereceği çağı güvenle bekler. Bundan Mesih umudu, Mesih'in beklenişi doğar. Yeremiya peygamber ızdıraplarla dolu bir ömrü yaşamıştır. II. İşea, bu peygamberin hatırasından ilham alarak, Yahova'nın hizmetkârını tanımlamaktadır. Hor görülen, aşağılanan, ezilen, kendini çilekeş bir kurban gibi ortaya atan ızdırabın İnsanı bu tanımlamadadır:

" Acılarımızı o taşıdı ve hastalıklarımızı o yüklendi... Kendini ölüme kendi teslim etti ve kendini günahkârlar arasında saydırttı, oysaki aslında çoğunun suçunu o taşıdı ve günahkârlar için şefaat etti."

Bu metinden daha sonra Hıristiyanlık ta faydalanacaktır. Bilindiği gibi, İsa da insanların yerine acı çekmiş, onların kurtulmaları için kendini feda etmiş, Tanrı nezdinde şefaatte bulunmuştur.

Yahova sonunda rakiplerini İsrail'in dinsel muhayyilesinde eritmişti. Sürgünde, çok Tanrıcılık cazibesini kaybetmiş ve Yahudi dini doğmuştu. Yahova kültü, yok olacağına, insanların umut bulmalarını sağlayan bir vasıtaya dönüşmüştü. Yahova artık tek ve biricik tanrıydı. Bu felsefi olarak değil, umut aşılamadaki gösterdiği etkinlik sayesinde başarılabilmişti. II. İşea'ya göre, Tanrı gerçeği, sözcüklerin ve kavramların ulaşamayacağı bir yerde durmaktaydı. Ve Tanrı her zaman halkının istediğini yapmamaktaydı. Ama onun hikmetinden sual olunmazdı. Yahova artık sadece İsrail'in Tanrısı değildi.

Hatta Yahova diyordu ki: " Mısır'ı kavmim, Asur'u ellerim ve İsrail'i mirasım olarak takdis ediyorum."

M.Ö. 539 yılında, Pers kralı Kyros (Keyhüsrev), Babil'i zaptetti. Ve Yahudilerin ülkelerine dönüp, tapınaklarını yeniden inşa etmelerine izin verdi. Kyros (Kiros), tam bir hoşgörülü kişiydi. Çok Tanrılı din anlayışındaki hoş görünün bir simgesi oldu.

Yahudilerin pek çoğu, yerlerinde kalmayı tercih ettiler. O andan itibaren, Vadedilmiş Topraklarda yalnızca küçük bir azınlık yaşadı. Ne Babilliler ve ne de Persler, Yahudilerin iç işleri ile dinlerine karışmamışlardı. Bu döneme gelindiğinde, Yahudi ulusal düşüncesi artık toprak ile bağlı değildi. Kudüs, Tanrının ayrıcalıklı evi idi. Ama artık Tanrı buyruğu tüm dünyaya yayılmıştı.

Sürgünden sonra, peygamberlik döneminin sona erdiğine dair genel bir görüş birliği oluştu. Bundan sonra Tanrı ile artık, hiçbir şekilde doğrudan ilişki kurulmayacaktı. Peygamberler dönemi sona erdikten 200 yıl sonra, Yahudiler, Yunan akılcılığı ve felsefesi ile karşılaşacaklardı.

Antik çağlarda Mısırlıların, Samirilerin ve Yahudilerin gizli bilgilerle donatıldığına yüksek büyü bilgisine sahip olduklarına inanılmıştır.

Yahudiler tarih boyunca büyü sanatının üstadı kabul edildiler. Önceleri bir ayrıcalık gibi görünen bu durum, sonraları başlarını tarihin birçok zamanında derde sokmuştur. Arap geleneğine göre Yahudiler büyük sihirbazlardı. Ortaçağ Avrupa'sında onların büyü ile uğraştıklarına açıkça ve gizliden inanılırdı. Aynı şekilde Samiriler de büyük sihirbazlardı. Herkes Samirilerin bütün büyülerini Adem'in Cennetten uzaklaştırılması (veya kovulması) esnasında kendisine verilen bir kitaptan aldıklarına inanırlardı.

Samiriyelilere göre yeryüzündeki bütün büyülerin kaynağı Adem'in İşaretler Kitabı idi.
" Adem cennetten uzaklaştırılırken kendisine karşılaşacağı tüm zorluklarla baş edebilmesi için bir kitap verilmişti. Görünen ve görülemeyen şeyler üzerinde etkin olabilmenin gizli bilgileri ile dolu olan bu kitap İşaretler Kitabıydı. "

Yahudi büyücülüğünün bir kaynak kitabı olan Raziel'in kitabının Adem'in İşaretler kitabının bir kopyesi olmuş olması gerekiyordu. Yahudi mistizmine kaynaklık eden Sefer Raziel HaMalach bütün gizli bilgileri ihtiva ediyordu ve bu yüzden büyü kitabı olarak kabul edildi. Melek Raziel Sırların Koruyucusuydu. Tek tanrılı dinlerin mitolojilerinde Büyü kitabı ile ilgili iki anlatım vardır. İlkinde, Adem'e verilen bu kitabı Melek Raziel gizlice almıştır ve okyanusun derinliklerine saklamıştır. Tanrı bundan dolayı Raziel'i cezalandırmış ve Kitabı Adem'le Havva'ya geri vermiştir. Diğerinde ise Kitap Raziel araya sokulmaksızın Adem'in soyuna geçmiştir. Bu inanışta Adem'in soyundan gelen bazı isimler öne çıkar. Enuş, Enok (Enoch veya Hanock) Adem ile Havva'nın oğullarından Şis'in soyundandır. Hz. Adem'e indirilmiş veya verilmiş '' Hükümdarların Sırları '' kitabına sahiptir. Bu kaynak kitap veya ondan türeyen kaynak kitaplar Adem'in soyunda daima bir koruyucu ve insanlık hayrına çalışan Peygambere geçmiştir: Nuh, Nuh'un oğulları ve nihayet Hz. Süleyman'a.

İtalya

M. Ö. 1200 – 1100 yıl önce, ilk gelenlerin uzaktan akrabaolan yeni bir göçdalgası, İtalya'ya geldi. Kuzeyden gelenler ve Apeninlerin dağlık bölgelerine yerleştiler. Her yeni göç, yer yer, bir taraftan yerli halkla ve daha önce göç edenlerle kaynaşıyor, yer yer ise, daha önceki halkları iterek, kendine yer açıyordu. Böylece, İtalya'da da bir kaynaşma, bir karışma olup duruyordu. Apeninlerin kuzeyine Ligürler yerleşti, Sicilya'ya Siculeler geldiler.

Siraküza anfitiyatro

Daha sonra, İtalya'ya göçler durmadı. İliryalı halklar geldiler. Etrüskler gelip, yerleştiler. Daha sonra da Keltler veya Golualar gelip, kendilerine yer buldular, neredeyse tüm kuzeyi ellerine geçirdiler.

Bütün bu göçlerin sonunda, İtalya karmaşık bir etnik yapıya sahip olmuştu. En az on iki dil konuşuluyordu. Bu konuşulan diller, birbirinden farklı dillerdi, farklı lehçeleri de sayarsak, konuşulan dil sayısı daha epey artar. Böylece İtalya'da birbirinden farklı bölgeler ortaya çıktılar: Bruttium, Lucanie, Apulie, Samnium, Campani, Picenum, Ombria, Etruria ve Gaule Cisalpine. Bu etnik mozaik, kuvvetli bir olasılıkla, o dönemde yaşayanları bile şaşırtıyordu.

Yunanlıların kolonileşme dönemlerinde, İtalya yarımadasının kıyıları, Yunan kolonileri ile doldular. Yunan kolonileri, Sicilya adasında daha yoğundu ve en önemlisi Siraküza idi. Yunan kolonileri, yerli halka, tekniklerini, görüşlerini, adetlerini yaydılar. Greklerin maddi ve manevi yüksek kültürü, tüm İtalya'yı derinden etkilemiştir.

İtalya'da ilk sivrilen topluluk Etrüskler oldu. Etrüsklerin kim, ne ve nasıl bir uygarlık olduğu, halen çözülebilmiş değildir. Adları bile kesin olarak açıklığa çıkamamıştır. Yunanlılar, " Tyrhennes " derlerdi; Mısırlılar " Tursch "; Romalılar " Tusci " ; Etrüskler kendilerini " Raseni " diye adlandırırlardı. Pek çok Etrüsk yazıtı bulunmuş olmasına rağmen, dilleri daha çözülemediğinden, tarihin bu kesiti daha net bilinememektedir. Ama Etrüskler İtalyotlardan değildirler. Heredot, Anadolu'dan geldiklerini söylemektedir. Bazıları, onları, Troya'nın düşüşünden sonra, orta İtalya'ya göç etmiş Troyalılar olarak görmektedir. Etrüsk uygarlığı içinde, Anadolu'dan, Girit'ten pek çok öğe vardır.

Etrüsklerin genetik kökeni hakkında üçüncü milenyum başından (erişebildiğimiz son çalışma 2004) çok sayıda araştırma yapılmıştır. M.Ö 700–300 arasında yaşamış 80 adet Etrüsklü iskeletinin kemiklerinden alınan DNA örnekleri tarihçi Heredot ve antik Yunan efsanelerini doğrular niteliktedir. Hatırlanacağı üzere Heredot Etrüsklerin atalarının Anadolu'dan göç ettiğini anlatıyordu. Genetik çalışmalar da Etrüsklerin DNA larının bügünkü Avrupalı milletlerden çok Anadolu'da yaşayan insanlara daha yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Kültürel akrabalıklar bağlamında ise alfebesi bilinmekle birlikte Etrüsk dili tam olarak çözümlenmiş değildir. Günümüze ulaşan mezar yazıtları ad vs gibi çok kısa sözcüklerden oluşan ve bazı Latin yazarların birkaç sözcüklük alıntılarından ibarettir. Bu güne kadar bulunan en uzun metin ilginç bir şekilde Mısır'da bir mumyada bulunmuştur. Bu metin

Zagrep mumyası veya Liber Linteus olarak anılır ve Zagrep ulusal müzesindedir. Metin aşağı yukarı 1300 sözcük içermektedir. Bu kutsal sözcüklere ilaveten bir de rituel takvim vardır.

Etrüsk freski

Ezoterik bir metin olduğundan dil çözümlemesi açısından beklenen faydayı sağlayamamıştır. Çünkü gerçek anlamının dışında manalar içeren ezoterik metinlerin saklı anlamını çözmek neredeyse imkansızdır. Bu tip metinler, bir dilin çözümlenmesinde kaynak metin olma konusunda zorluk çıkarırlar. Aynı çözümsüzlüğe Duruit rahiplerinin okunan ama anlaşılamayan ogam yazılarında da rastlamıştık. Ancak, yine de Etrüsk dilinin birçok özelliğini bilmekteyiz.

Özetle Etrüsk dili batılı araştırmacıların alışık olduğu bir Hint-Avrupa dili değildir. Agglutiant yani eklemlemeli bir dildir. Örneğin Türkçe, Moğolca, Fince, Macarca, birçok Kafkas (Abazca vs.) ve Ural dilleri, Hatti dili, Pelasg dili, Lidya dili, Maya dili, Kızılderili dilleri, Sümerce, Bask dili, Eskimo dili eklemli dillerdir. Etrüsk yazısı, temelde, 22 hafli bir alfabe ile ve sağdan sola yazılmaktaydı. Etimolojik çalışmalar da Etrüsk dilindeki birçok kelimenin Fin, Macar, Sümer ve Türk dillerinde de olduğunu göstermektedir

Etrüsk dilinin antik İtalya'da etkin üçüncü dil olmasına karşın günümüze ulaşamamıştır. Örneğin İmparator Cladius'un yazdığını kesinlikle bildiğimiz 20 kitaplık Etrüsk tarihi de kayıptır. Elimizde 10 000 den fazla yazılı ufak tefek doküman vardır ve her yıl yeni bir şeyler gün ışığına çıkarılmaktadır.

Etrüsk sanat ve yaşamınla ilgili pek çok eser aşağıdaki sitelerden bakılabilinir,

http://www.mysteriousetruscans.com/lifestyle.html
http://www.mariamilani.com/ancient_civilisation_civilization/etruscan%20frescoes.htm
http://www.britannica.com/EBchecked/topic-art/194586/1429/Funeral-dance-Etruscan-fresco-from-a-tomb-cover-5th-century
http://www.tiscali.co.uk/reference/encyclopaedia/hutchinson/m0023712.html

M.Ö. 600 – 700 yıl önce, Etrüskler büyük bir gelişme gösterdiler. Büyük kentler kurdular. Toplumları sınıflara bölündü. Aristokrat sınıf, Lukumonlar doğdu. Bunların köleleri, toprakları, silahlı adamları vardı. Dağların üzerlerine kurdukları şatolarda yaşarlardı. Servetlerini, yağma ve talandan elde ediyorlardı.

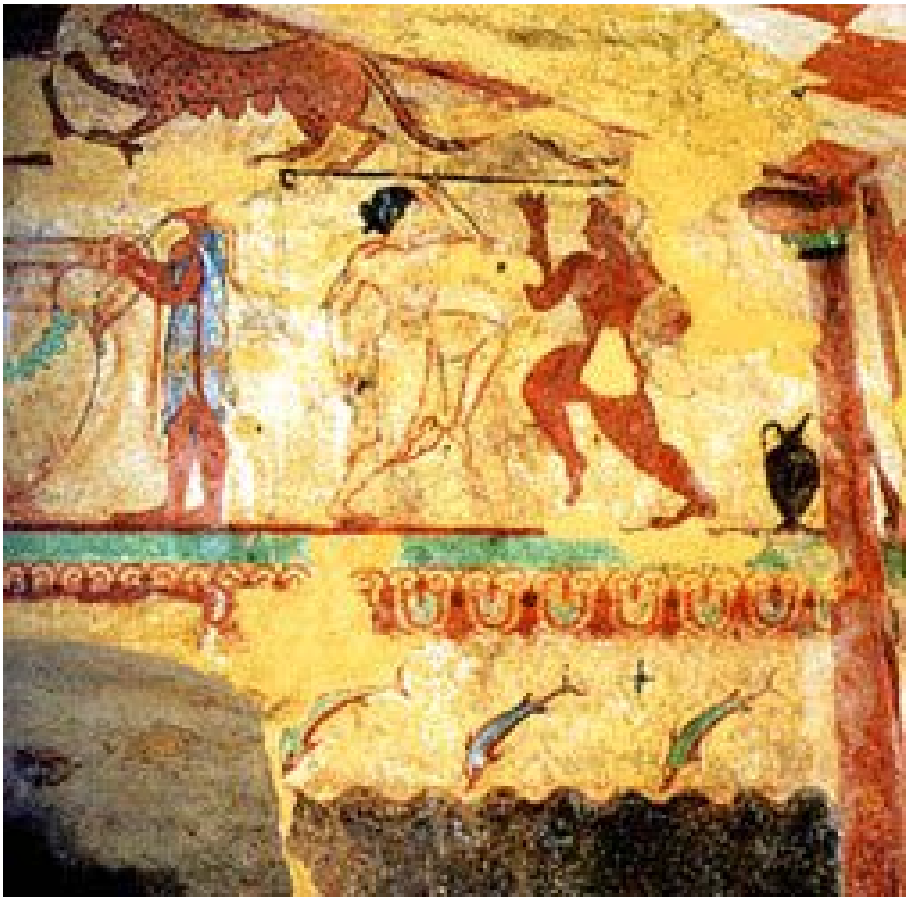

Etrüsk fresk

Etrüskler, hâkimiyet kurdukları halklar üzerinde, değişik bağımlılıklar tesis etmişlerdi. Her bölgenin veya kentin kendi kralı (lars) vardı. Bir de tüm kralların bağlı olduğu Büyük kral (zilat) en tepedeki yönetici idi. Büyük krala, on iki federasyon bağlıydı. Bu on iki federasyonun temsilcilerinden oluşan bir meclise, büyük kral başkanlık ederdi. Bir demet çubuğun içinde balta taşıyan koruyucuları ve cellâtları olan, on iki Liktör'le beraber dolaşırdı.

Etrüsk dininde, en tepede bir tanrılar üçlüsü vardı. Tinia (Jüpiter), Uni (Junon), Mnerfa (Minerva) başköşedeydiler. Bu büyük tanrıların yanında, ikinci derecedeki tanrılara da tapılırdı. Ayrıca ruhlara da inanılır ve tapılırdı. Zaman, zaman tanrıları ve ruhları memnun etmek için, insan kurban edilirdi. Büyü bir tapınma şekliydi. Kuşların uçuşuna, hayvanların bağırsaklarına, şimşeğe, gök gürültüsüne bakılarak kehanette bulunulurdu. Soylularla, din adamlığı iç içe girmişti. Halk, tanrılar ile kurulacak iletişimin, bağlı oldukları din adamları aracılığı ile kurulabilineceğine inanıyordu. Bu da soyluların iktidarını kuvvetlendiriyordu.

İlk göç dalgası ile gelenlerin bir kısmının, Latium'a yerleştiğini söylemiştik. Latium, İtalya'nın batısında, orta bir yerde, bataklık ve engebeli bir ovadır. Buranın yerli halkı, bataklıkları kurutmaya başlamış, tarımda ve hayvancılıkta hızla ilerliyordu. Latinler, buraya göçünce, tüm bu çalışmalar durdu. Tekrar ilkel tarıma geri dönüldü. Latinler, ilkel koşullarda, sarp yerlere kurdukları evlerinde yaşıyorlardı. Daha ortada değil kent, kasaba bile yoktu.

Çevre ile etkileşerek yüz yıllar geçti. Bundan 3000 yıl önce, Tiber nehri üzerinde ve kaynağına 20 Km uzaklıktaki tepelik bir bölgede, çoban köyleri kuruldu. Çoban köylerinin sayısı yedi taneydi. Kendi aralarında bir birlik oluşturmaya karar verdiler, Palatino tepesine dört köşe bir kale kurup, yedi tepe konfederasyonunu oluşturdular. Kendilerine en yakın tepeye, Velia tepesine, ortak ataları için daire şeklinde bir tapınak yaptılar. Vesta tapınağı. Bu tapınakta, bakireler sürekli yanan bir ateşi korurlardı. Daha sonra, bu yedi çoban köyünün birleşmesinden Roma şehri ortaya çıkacaktır. Komşuları Etrüskler ve Sabinlerdi.

Latinler, göçebelikten gelip, Roma çevresine yerleşmişlerdi. Yani, daha, göçebe alışkanlıklarını, görüş açılarını, değiştirmeye zaman bulamamışlardı. Toplumun temelinde aile vardı. Akraba yani aynı atadan gelen aileler bir araya gelerek Klanları (gentes) oluşturuyordu. Hayvanlar ve otlaklar ortak mülkiyette idi. Buna yurt (patria) derlerdi. Ekonomik faaliyetlerin en önemlisi (ganimet, yağma, talan) savaştı ve buna, tüm gens üyeleri katılırdı. Bir gens üyesine verilen zararın tüm kabileye verilmiş sayılması veya bir kişinin yanlışından tüm kabilenin sorumlu tutulması gibi klan gelenekleri devam ediyordu. Kardeşlikleri, ortak bir atadan inmiş olmalarına bağlıydı. Bu ortak atanın, mitos niteliğindeki mezarı, yeraltı mezarlığının ve atalar kültünün merkeziydi. Kökenlerini göstermek için, atalarından gelen ortak bir ad taşıyorlardı: Jule'den gelenler Julii, Clausus'dan gelenler Claudii gibi. Gensi oluşturan aileler arasında, en etken aile gensin önderliğini de yürütüyordu.

Latin ailesinde en büyük olanının (pater familias), yaşamak ve ölmek dâhil, tüm aile üyeleri üzerinde mutlak bir yetkisi vardı. Yeni doğanları aileye kabul eder veya etmezdi. Doğan çocuk erkek olsun kız olsun, babasının ayaklarının dibine bırakılırdı. Baba onu kucağına alırsa kabul etmiş, almazsa etmemiş sayılırdı. Evlilik yaşına gelen kızları satabilir, erkek çocukları köle olarak verebilir, örfleri çiğneyenleri cezalandırır, ortak mülkiyet üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunabilirlerdi. Yani, ata erkil bir göçebe kabilenin büyüğü gibi davranırlardı. Klan dışından yapılan evliliklerde, kadınlar gense yabancı kabul edilir, geldikleri gensin adını taşımaya devam ederlerdi. Babanın (peter familias) oğulları, çoluk çocuk sahibi yetişkin bireyler bile olsalar, bağımsız bir yasal durumları ya da mülkiyet hakları yoktu. Ölünceye kadar babanın yetkisinden çıkamazlardı. Ancak babanın ölümünden sonra, kendi adlarına patres familiarum olabilirlerdi.

Patriciler ve Plebler

Latinler, ne kadar göçebe adetlerine devam etseler de, bir kere yerleşmişlerdi. Yerleşimle birlikte özel mülkiyet ve servet farklılaşması başladı. Gensler, birbirinden farklılaşmaya başladılar. Bazı gensler önemli, bazıları önemsiz olmaya başladı. Gens içinde de şefler (patres), onların oğulları ve kardeşleri, yavaş yavaş, doğuştan soyluları oluşturmaya başladılar. Bunlara patres oğulları anlamında patrisyenler denmeye başlandı. Patrisyenler, gens içindeki ayrıcalıklı durumlarından faydalanarak, ortak mülkiyete konu olan yerleri, toprakları, malları vs, ele geçirmeye başladılar. Kuvvetlendikçe de, diğer gens üyelerini kendilerine bağımlı (Kliens) hale getirdiler.

Kliensler, artık, patrisyenleri patronları olarak kabul ediyorlardı. Onların topraklarını işliyor, onların evlerinde hizmet ediyor, onların komutasında savaşa gidiyorlardı. Patrisyenler de, kliensleri korumak, yani onlara babalık yapmakla yükümlü idiler. Patrisyenler, esir düşenlerin fidyesini veriyor, evlenen kızların çeyizini hazırlıyorlardı.

Zamanla, yabancılar ve azat edilenler, kliens olarak kabul edilmeye başlandılar. Servet farklılaşması devam ettikçe ve toplum sınıflara bölünme ihtiyacı gösterdikçe, ortaya plebler çıkmaya başladılar. Plebler, kuvvetli bir olasılıkla, Latinler gelmeden önce, bu topraklarda yaşayan yerli halk dı. Latinler gelmiş, topraklarını ellerinden almış ve onlara hükmetmeye başlamışlardı. Uzun zamandır, yerleşik düzende yaşadıklarından, artık göçebe adetlerinden, geleneklerinden ve kültüründen tamamen kopmuşlardı. Pleb ailesi içinde kadın, Latinlerle mukayese edildiğinde çok daha özgür bir konumdaydı. Latinler, Plebleri, Klienslerden daha aşağı bir durumda kabul ettiler. Patrisiyenler ve plebler arası evlilikler yasaklandı. Plebler, patrisiyenlere iyice bağımlı hale getirildi.

Plebler arasında zanaat ve ticaretle uğraşanlar olsa bile büyük çoğunluk çiftçi idi, Ama toprakları yoktu. Patrisyenler, onlara toprak kiralıyor, hayvan ve tohumluk veriyorlardı. İster savaş, ister iklim, ister bir başka felaket nedeni ile olsun, kötü bir hasadın peşinden, borcunu ödeyemeyen plebler, eski hukuk gereğince, köle durumuna düşüyorlardı. Alacaklılarının sayısı çok ise, on iki levha kanununa göre, alacaklılar, borçlunun bedenini paylaşıyorlardı. Plebler, ne kadar aşağı seviyede kabul edilirlerse edilsinler, sonuçta uyruktular ve bu nedenle, bir de vergi öderlerdi. Savaşa katılır, ama ganimet paylaşımına katılamazlardı. Yani, pleblerin kölelerden farkını anlamak oldukça zordu.

Roma'nın ilk zamanlarında, yönetimde üçlü bir yapı görüyoruz. Kral (rex), senato, halk meclisi (comice). Tabii, bu da göçebe toplumun üçlü yapısıdır. Kabile şefi, ihtiyarlar heyeti,

halk meclisi. Kral, klanların ortak çıkarlarını temsil eden bir kabile şefidir. Kabilelerin bir araya gelmiş milislerine kumanda eder, kan davalarını çözmeye çalışır, büyük rahiplik görevini yerine getirir. Roma'da krallık kalıtım yoluyla geçmiyordu. Kral ölünce, uygun bir namzet bulunana kadar, yönetim " interex " (ara kral) unvanıyla, her biri beşer günlük sürelerle görevde kalan senatörler tarafından yürütülüyordu. Namzedin uygun olup olmadığı dinsel olarak sınanırdı. Tanrı uygun işaret yollayarak, onayını belirtir ve böylece aday, kutsanırdı. Daha sonra, halk meclisinde oylanarak kral olunurdu. Bilindiği gibi, bu da klasik bir avcı - göçebe yapısıdır.

Senato, bir yaşlılar kuruluydu (senex, yaşlı). Senatörlere, babalar (patres) denirdi. Halk, klanlardan daha büyük olan (klan topluluğu) belirli guruplara ayrılmıştı. Başlangıçta bu guruplar Ramnes, Tites ve Luceres denilen üç ana guruptu. Bunlar da kendi içlerinde " curia " denen daha küçük 30 birime ayrılıyordu. Halk meclisi ise curialardan oluşmuştu (comices curiates). Patriciler ve onların kliensleri toplantılara katılırdı, pleblerin oy hakkı yoktu. Savaş ve barış, kanunlar, yeni genslerin Roma'ya kabulü gibi kararları halk meclisi verirdi.

Bu ilk Romalılar, Latinler, çok ilkel şartlarda, kerpiçten ve sazlardan yapılmış, yuvarlak kulübelerde yaşıyorlardı. Çömlek yapmasını bilmediklerinden, tahta kaplarda yemeklerini yiyorlardı. Hayvan derisine bürünürlerdi, zamanla yünden örülmüş gömlek ve " togeler " giymeye başladılar. Geçimlerini ilkel tarımla sağlıyorlardı. Başlıca ekinleri düşük kalitede bir cins buğday, arpa, bezelye ve fasulyaydı. Hayvan olarak da keçi ve domuz besliyorlardı.

M.Ö. 600 – 700 yılında, Etrüskler, içine Latium ve Campania'yı da alan büyük bir devlet kurdular. Yedi tepenin köyleri, Etrüsk tipi kentlere dönüştü. Kulübelerin yerini, taş temelli, ahşap ve damları kiremitli daha dayanıklı evler aldı. Roma, bir sanat ve ticaret merkezi haline dönüşmeye başladı. Etrafı surlarla çevrildi, kanalizasyon yapıldı. Roma'nın başlıca tapınağı olan Kapitol'deki Jüpiter tapınağı bu dönemde yapıldı. Latin'ler, Etrüsklülerden, gelişmiş sapanı, yeni bir ev tipini, köle emeğinden yararlanma tarzını, parayı ve alfabeyi aldılar.

Etrüsk yönetimi, esas değişikliği sosyal yapıda yaptı. Üretim ve üretim ilişkileri kuvvetlenmişti. Bu da, sosyal sınıfların gelirlerine göre düzenlenmesi demekti. Doğuştan asiller, patriciler kuvvetlerini kaybettiler. Klan toplumu çözüldü. Her beş yılda bir yapılan nüfus ve mal sayımına göre, yurttaşlar beş sınıfa ayrılıyordu. Artık genslerin serveti veya malı değil, özel mülkiyet gündemdeydi. Hiç toprağı olmayanlar ki bunların içinde zanaatkâr ve tacirler de vardı, gerçekten yoksul olanlar, proleterler, baş olarak hesaba geçiyorlardı. Servete göre yapılan bu yeni sınıflama askerlik hizmetinin belirlenmesinde (militia), vergilendirmede (tribut) esas alınıyordu. Kent ve çevresi dört bölgeye ayrılmıştı (tribus). Patrici, kliens, pleb, herkes, askerlik hizmeti ile yükümlüydü. Ve servetine göre, kendi hesabına silahlanırdı.

Bu değişikliklere, Servius Tullius reformları dendi. Servius Tullius, mite göre, Roma'da hüküm sürmüş bir Etrüsk kralıydı. Plebler, şimdi, fazladan, bir de askerlik hizmeti ile yükümlü tutulmuşlardı. Ama onlar, Patriciler ile aynı kefeye konmaktan memnundular. Ayrıca askerlik demek, yağma ve talan imkânı demekti. Bu da, o dönemin zenginlik kaynaklarından biriydi.

Bilgelik, Milet

Kent devletlerinin en büyük başarısı, belki de soyut düşünce alanında atılan adımlardır. İnsan varlığının kökenine inen, var oluşun amacına ilişkin konularda geleneksel kavramların etkisinden kurtulabilmiş filozoflar, ortaya çıkmaya başlamıştı.

M.Ö. 600 yıllarında, şimdi adına felsefe dediğimiz bir düşünme şekli Yunan kent devletlerinde doğdu. Felsefe var olmadan önce, insanların sorunları dinlerin içinde yanıtlanıyordu. Dinlerin nasıl geliştiklerini, daha önce anlatmıştık. Dini açıklamalar, mitler yoluyla kuşaktan kuşağa aktarıldılar. Mitler, yaşamı açıklayan tanrısal anlatımlardı. Felsefe, felsefe olarak ortaya çıkmadan önce, filozofik sorulara dinsel açıklamalar verilmişti ve bu insanın ortaya çıkışından beri hep böyle olmuştu.

Bilimsel düşüncedeki ilk adımlar Milet kentinde atıldı. Milet'e gelen ilk İonların Anadolu'nun yerli halkı ile evlenmesi sonucu ortaya çıkan melez toplumun ve Anadolu kültürünün bunda önemli bir yeri vardır. Miletliler hiçbir siyasal etki altında kalmaksızın, pratik bir fayda nedeniyle değil, sadece doğruya ulaşmak için düşünmeye başladılar.

M.Ö. 700 yıllarında, Yunanlıların kendilerine ait olan veya daha önceki medeniyetlerden aktarılan mitlerin çoğu Homeros ve Hesiodos tarafından yazıya geçirildi. Dünyanın meydana gelişinin, tanrıların oluşması ile bir olduğu fikri, bu ozanlar tarafından pekiştirildi. Hesiodos'a göre, önce bir uçurum gibi açılan Khaos (boşluk) oluşmuş, ondan anaların anası toprak " Ge " ile yaratıcı tanrı Eros meydana gelmiş, sonra diğer tanrılar var olmuştu. Homerosun tanrıları, insanlara çok benziyordu, bencil ve güvenilmezdiler. Bazı Yunanlı düşünürler ve en başta Miletliler, Homeros tanrılarına karşı çıktılar ve belki de ilk kez, mitlerin, insanların hayal gücünden türediğini söylediler.

Mitlerin eleştrisini yapan filozoflardan biri, M.Ö. 570 yılında yaşamış olan, Ksenofanes'tir. Ksenofanes derki: " İnsanlar kendilerine bakarak tanrıları yaratmışlardır ". Ve devam eder: " Tanrılar biz insanlar gibi doğduklarına, bizim gibi vücutleri olup, bizim gibi giyindiklerine ve konuştuklarına inanılmıştır. Siyah derililere göre tanrılar siyah derili ve basık burunludur; Trakyalılara göre ise mavi gözlü ve sarışındır. Ve evet, eğer öküzler, atlar ve arslanlar resim yapabilselerdi, Tanrıları öküz, at ve arslan gibi çizerlerdi kuşkusuz! "

Ortaya çıkan ilk filozoflar doğa ve doğal olaylarla ilgilendiler. O dönemde, bilinen her şeyin hep var olduğundan şüphe edilmiyordu. Dolayısı ile şeylerin yoktan var olması kimseyi ilgilendirmiyordu. Onları ilgilendiren, meydana gelen değişikliklerdi. Suda balık nasıl

oluyordu, topraktan ağaç nasıl çıkıyordu, anne karnında çocuk nasıl meydana geliyordu. Değişimin mekanizması, bir maddeden diğerine geçiş, ilk filozofları meşgul eden konulardı. O dönemin bütün filozofları, değişimin arkasında bir özün olduğunda hemfikirdiler. Her şey bu özden gelip, bu öze dönüyordu. Bu ilk filozoflar, mitlere bakmaksızın, doğada olup bitenleri anlamak istediler. Geçerli doğa yasalarını bulmaya çalıştılar. Bunun için de, öncelikle doğanın kendisini inceleyerek, süreci anlamaya çalıştılar. Artık doğal olayları Tanrı işi olmaktan çıkarmışlardı. Böylece felsefe, kendini dinden bağımsız kıldı. Bu bilimsel düşünce doğrultusundaki ilk adımlardı.

Bu ilk filozofların yazıp, söylediklerini orijinal belgelerde bulamıyoruz. Bu belgeler zaman içinde yok olmuşlardır. Bu filozofların söylemleri hakkındaki bilgilerimiz, onlardan yüz yıllar sonra yaşamış olan Aristo'nun (Aristoteles) yazdıklarına dayanmaktadır.

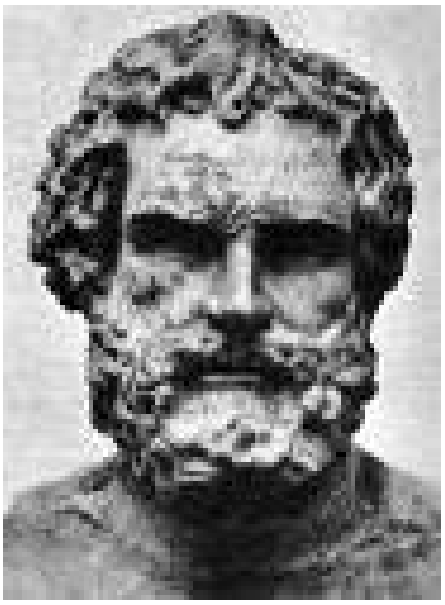

Thales

Adını bildiğimiz ilk filozof, Milet'li Thales'tir. Aristo'dan öğrendiğimize göre Doğa Felsefe Akımı Thales'le başlamıştır. Thales iyi bir gezgindi, çok gezip dolaşmış ve uzun süre Mısır'da bulunmuştu. Thales her şeyin özünün su olduğunu öne sürmüştü. Suyun içinde, mıknatısın çekme gücü benzeri, hayat gücünün olduğunu söylemiştir. Bununla tam ne demek istediği belli değildir. Belki yaşamın suda olduğunu ve sonunda, herşeyin suya dönüşeceğini söylemek istiyordu. Mısır ve Nil'in etkisinde mi kalmıştı. Nil'in yarattığı bolluğu ve yaşamı görmüştü de, özün su olduğunu söylerken bunun mu etkisinde kalmıştı. Thales " herşey tanrılarla (daimon) doludur " da demiştir. Bununla da tam ne demek istediğini bilmiyoruz. Thales Mısır'da geometriyi incelemiş, Çapın daireyi iki eşit parçaya böldüğünü, ikizkenar üçgenin taban açılarının eşit olduğunu, kesişen iki doğrunun karşılıklı açılarının eşit olduğunu belirten teoremleri bulmuştur. Ayrıca, denizde gemiler arsındaki mesafeyi hesaplamıştır. Daire içine dik açılı üçgen çizmiştir. Mısır piramidlerinin yüksekliğini, insan boyunun gölgesine olan oranından hareketle hesaplamıştır. M.Ö. 585 yılı 28 Mayıs'ta gerçekleşen güneş tutulmasını önceden hesaplamıştır. Güneş tutulma bilgisini ve Thales Teoremi bilgisini, Babillilerden almış olması çok muhtemeldir.

Thales'in yaşadığı dönemde, Milet kenti sosyal çalkantılar içindeydi. Yoksul halk kesimleri isyan edip, aristokratları öldürüyor. Aristokratlar, kuvvetlenince halkı öldürüyordu. Hatta canlı canlı yakarak idam etmeler bile sıkça görülüyordu. Felsefe, yoksul insanların uğraşı olarak, aristokratlarca küçümseniyordu. Thales, astronomi bilgisi ile bol ürün alınabilecek yılı önceden tespit ederek, zeytinleri ucuza kapatıp, zengin olmuştu. Bu halkın gözünde filozofinin, değer kazanmasına sebep oldu.

Thales'den sonra bildiğimiz bir diğer filozof, Anaksimandros'tur. O da Miletlidir. Ve Thales'in okulunda yetişmiştir. Anaksimandros, dünyamızın belirsizlikten ortaya çıktığını ve var olan pek çok dünyadan biri olduğunu öne sürer. Bu belirsizlikten ne kastettiği tam olarak belli değildir. Belki, özün belirsiz olduğunu söylemek istemiştir. Ayrıca, Anaksimandros, bir plaket üzerine ilk dünya haritası yapan bilgindir. Milet (Miletos) tiranı Aristagoras, bu harita üzerinden Atinalılara Persleri tanıtıp, anlatmaya çalışmıştır. Anaksimandros, güneş eksen

eğikliği, evrenin sonsuzluğu ve göğün kutup yıldızı etrafında dönüşü gibi konular üzerinde de çalışmıştır. Thales, dünyayı su üzerinde yüzen bir disk olarak düşünürken, o, yer küreyi silindir şeklinde düşünmüştür. Üst daire bizim yaşam alanımızdır. Ayrıca insanın balıktan geldiğini de söylemiştir. Bu açıdan evrim kuramcılarının öncüleri arasındadır.

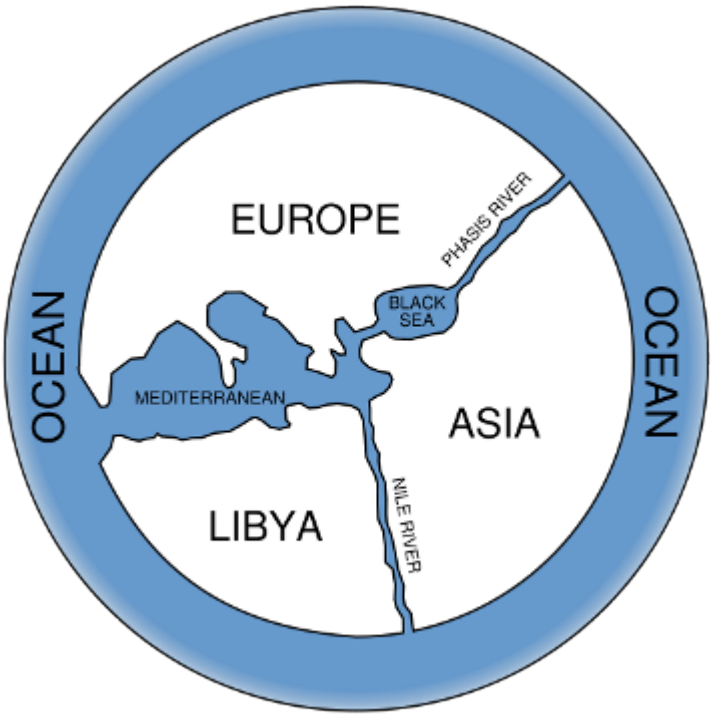

Anaksimandrosun tasarımı ile dünya

Milet'li bir üçüncü filozof ta Anaksimenes'dir. M.Ö. 570 ve 526 yılları arasında yaşamıştır. Anaksimenes'e göre, herşeyin özü hava dır. Suyun sıkışmış hava olduğunu ileri sürüyor ve diyordu ki: suyu biraz daha sıksak toprak olur. Ona göre ateş te incelmiş havaydı. Hocası Thales'in kuramlarını toplayıp, kitap haline getirmiştir. Çakılı yıldız kavramını ilk o kullanmıştır. Ay tutulmasının ilk doğru açıklamasını o yapmıştır. Ayın ışığını güneşten aldığını söylemiştir. Depremin, dünyanın kendi içinden gelen bir hareket olduğu fikrini müdafaa etmiştir. Anaksimenes, dünyayı bir dikdörtgen şeklinde düşünür, kıtaların içinde akdeniz, çevresinde ise okyonus vardır. Tüm sistem hava üzerinde durur.

Miletli, bu üç filozof ta maddenin özü üzerinde dururken, İtalya'nın güneyindeki Yunan kenti Elea'daki filozoflar, aynı tarihlerde, dönüşüm üzerine kafa yoruyorlardı. Parmenides (M.Ö. 580 – 540), var olan herşey, ezelden beri var olmuştur diyordu. Hiçbir şey yoktan var olmaz, var olan da yok olmazdı. Parmenides'e göre, değişim mümkün değildi, hiçbir şey kendinden başka bir şey olamazdı. Parmenides, duyularına güvenmiyordu. Duyularımızın bizi aldattığını düşünüyordu. Asıl olan mantığımızdır diyordu. O na göre bilginin kaynağı mantığımızdı.

Zıtların birliği ve Logos

Efesli Herakleitos'a göre ise, doğanın en belirgin özelliği değişimdi. M.Ö. 540 ile 480 tarihleri arasında, "her şey akar " diyordu. Her şey hareket etmektedir ve hiçbir şey kalıcı değildir. Bu yüzden " aynı dereye iki kez girmek mümkün değildir ". Ona göre dünyada hep zıtlıklar vardı. Hiç hasta olmamışsak, sağlıklı olmanın anlamını kavrayamayız. Hiç aç kalmamışsak, tok olmanın nasıl bir mutluluk verdiğini bilemezdik. Hiç savaş olmamış olsa, barışın değerini kavrayamazdık. Hem iyi ve hem de kötü, bütün içinde gerekliydi.

Herakleitos'a göre, evrende olup biten herşeyi denetleyen evrensel bir mantık (Logos) olmalıydı. Bu evrensel mantık veya doğa yasası herkesin uyması gereken bir şeydi. Yani, Herakleitos, doğadaki tüm değişim ve zıtlıklarla bir bütünlük içinde birlikte görüyordu. Ona göre değişen bir şey, "akış halinde" yani süreç içinde karşıt nitelik alır. Öyleyse akış öncesinde karşıt nitelikler birliktedir. "Soğuk şeyler ısınır ve sıcak şeyler soğur; ıslak olan kurur ve kuru olan ıslanır. Hastalık, sağlığın değerini bilmemizi sağlar.

Yukarıda çok kısaca özetlenmeye çalışılan Efesli Herakleitos Anadolu'lu bir düşünür ve değişimi ilk algılıyan felsefecidir. Düşünceleri, zamanını öyle aşmıştı ki, çağdaşları ona karanlık lakabını takmışlardı. Sokrates bile Herakleitos'un derinliğine inebilmek için Delos'lu bir dalgıç gerekir diyordu.

Herakleitos'un etkileri yaygındır. Stoa okulunun başlangıç noktasını belirlemiştir. Logos öğretisi, Stoa aracılığı ile Hıristiyanlığa aktarılmıştır. Tarihte çok ileriye gittiğimizde, 20 ci yüzyıla yaklaştığımızda, Herakleitos öğretisinin Goethe, Hölderlin, Bergson gibi düşünürlere katkısının büyük olduğunu görüyoruz. Hegel ve Nietzsche, Herakleitos'u baş tacı yapacaklardır.

Efesos'ta, soylu bir ailenin büyük oğluydu. Büyük oğullara kalan kral rahipliğini, istemenmiş ve ufak kardeşine bırakmıştır. Efesos'ta çok güçlü idi. Tiran Melankomas'ı, tiranlığı bırakıp, demokrasiye geçmeye ikna etmiştir. Sonra demokrasiden hoşlanmamış ve inzivaya çekilmiştir. Efesliler, kendisinden yasalar yapmasını istemişler, Ama o oralı olmamıştır.

Herakleitos, çoklukla birlik arasındaki ilişkiyi sezip, bütünden bire ve birden bütüne diyen ilk düşünürüdür. Bütünle bütün olmayan, birlik olanla ikilik olan, anlaşma ve anlaşmazlık, bütün şeylerden bir şey ve bir şeyden bütün şeyler, Logos'ta birleşirler diyordu.

Bütün cisimleri yalnız bir ve aynı unsurun değişmeleri sayıyordu. Gündüz gece, kış yaz, savaş barış, tokluk açlık, yaşayanla ölmüş, uyanıkla uyuyan, gençle yaşlı, başkalaşmış aynı şeydir. Çünkü bunlar değişince ötekilerdir, ötekiler değişince bunlardır. Ölümsüzler ölümlüler, ölümlüler ölümsüzlerdir, çünkü bunların hayatı onların ölümü, onların hayatı da bunların ölümüdür. Soğuk ısınır, sıcak soğur, yaş kurur, kuru nemlenir. Her şeyde bir harmoni vardır. Görünmez olan harmoni, görünenden daha güçlüdür. Kendinde ikilik olan bir şey Logos'ta uyuşur, hayatın içinde ölüm vardır. Ölüm hayatın içinden çıkar (tez ve antitez'i tanımlamaktadır). Ama mücadelenin ortaklaşa ve herkes için olduğunu ve her şeyin mücadele sonucuna ve zorunluluğa göre olduğunu da bilmek gerekir. Mücadele (Çelişki) bütün şeylerin babasıdır.

Hetakleitos'a göre, her şey değişirken, değişmeden kalan bir şey vardır ki, bu Logos'tur. Logos, her şeyin nedeni olan, Tanrıca, bir evren yasasıdır. Logos kelimesi tam tercüme edilemiyor, söz, anlam, düşünce, akıl, tüm bunları kapsayan bir sözcüktür. Logos, sonsuzdan gelip, sonsuza giderken, kendini karşıtlıklarla ve çelişkilerle ortaya çıkarmaktadır. Logos, bu karşıtlık ve çelişkilerle sürekli olarak gelişir ve büyür. Gelişir, büyür ama tekliği ve bütünlüğü değişmez. Logos evrenin en büyük gücüdür.

Bundan sonra, Logos karşımıza sık sık çıkacaktır. O zaman Logos yerine, konuya en uyan kelime seçilerek, anlamın anlaşılabilmesi için kullanılacaktır. Yani Logos bir yerde karşımıza söz olarak çıkacak, başka bir yerde ise akıl olacaktır.

Düşünce insanların hepsinde ortaklaşadır. Ortaklaşa olan şeye uyulmalıdır. Ama Logos ortaklaşa olduğu halde, çokluk kendine özgü düşünceleri varmış gibi yaşar. Nasıl ateşe yaklaştırılan kömürler başkalaşarak ateşlenirler ve uzaklaştırılanlar kömürleşirse, ruhumuz da, ortaklaşa olanın ardından gitmekle, Logos'tan pay alır, ardından gitmezse Logos'suz kalır.

Herakleitos'un, her şey ancak karşıtların kavgasından (çelişkisinden) doğar sözü tam bir diyalektik kavrayıştır. Varlık yokluğu, yokluk varlığı doğurur. Varlık ve yokluk, olmak ve olmamak, yaşamak ve ölmek bir ve aynı şeydir. Bunlar aynı şey olmasa idiler, değişerek birbiri olamazlardı.

Daha sonra anlatılacağı gibi, Batı Anadolu mutlak Pers hâkimiyetine girince, bir takım halkla birlikte, filozoflar da Ege kentlerini terk edip, göçtüler. Yunanistan'a kaçan düşünürler, Milet okullarının fikirlerini Yunanistan'da yaymaya ve müdafaa etmeye başladılar. Milet Okulu, başardığı düşünce devrimine ilaveten, Sümer, Mısır ve Anadolu düşüncesini İonya'ya taşıması bakımından da çok önemlidir. Daha sonra, filozoflar bu düşüncelerden etkileneceklerdir.

Batı Anadolu kent devletleri sadece filozofide başı çekmekle kalmamış, edebi eser konusunda da ilk olmuşlardır. Erken dönem edebiyatçıları arasında, günümüze sadece Homeros'un eserleri kalabilmiştir. Aslen Symirna'lı (İzmir'li) olan Homeros'un İliada ve Odysseia'sı çok önemlidirler. İliada Troia savaşlarını anlatır. On yıl süren savaşların sadece 50 günü kaleme alınmıştır ve 24 kitaptan oluşur. Odysseia da İliada gibi bir kahramanlık destanıdır. Bu eser, Troia savaşlarına katılan İthaka kralı Odysseus'un, eve dönerken başından geçenleri hikâye eder. Bu eser de İliada gibi 24 kitaptır. Homeros'un bu eserleri, yazılı tarih öncesi için bize bilgi veren kaynaklar halindedirler. Bu eserlerin Yunanlılar üzerinde etkisi çok büyük olmuştur. Daha sonraları, okullarda ders olarak okutulmaya başlandıktan sonra, bu etki daha da artmıştır. Okumayı seven tüm halklar arasında, hiçbir eser bu destanlar kadar okunur olamamıştır.

Kuvvetli bir olasılıkla eserler yalnız Homeros'un değil ama ona ait bir okulun ürünüdür. Yunan felsefesinin ilk temaları, Homeros'un eserlerinde olduğundan, onu ilk felsefecilerden biri saymak bile mümkündür. Homeros, Tanrıların anası ve babası okyanustur demiştir. Bu Thales felsefesinin özüdür. Homeros'da insan Tanrıların karşısında yücelir. Çoğu zaman insan iradesi, Tanrı iradesinden üstündür. Zeus'u koyduğu konum itibarı ile Zeus'u bir nevi tek Tanrı veya Tanrıların Tanrısı gibi Kabul etmek mümkündür.

Mitoloji ile başlayan yol, doğa bilimlerine, oradan da felsefeye ve matematiğe uzanmıştı. Anadolu'nun Ege kıyılarında doğan dalga, şimdi tüm Yunanistan'a yayılıyordu.

Matematik

M.Ö. 580 ile 504 yılları arasında, Güney İtalya'da, Kroton kentinde büyük usta Pythagoras (Pitagor) yaşadı. Gizli bir din okulu kurmuştu ve evrenin, bir sayı uyumu olduğunu öğretiyordu. Öğrencilerine ahlak, siyaset ve din öğretiyordu. Bu bilimlerin tümüne " mathematalar " adını veriyordu. Kullandığımız matematik sözü buradan türemiştir.

Pisagor'un Mısır ve Babil rahiplerinden aldığı eğitim 34 yıl sürmüştü. Pisagor yeniden İtalya'ya döndüğünde elinde Orfeik öğretilerin yeniden canlanmasına yardımcı olacak bir mistik öğreti vardı. Mısır'da Osiris dinine bağlı eğitim almıştı. Daha sonra Mısır'ın Babil tarafından işgali ile gittiği Babil'de aldığı eğitimle matematiğin kutsallığına inandı. İşte Pisagor düşüncesindeki sayıların önemi buradan gelir. Eski Mısır'da ve Babil'de ayinler müzikle gerçekleştiriyor ve müzik formatı matematiksel işlemlerle doküman ediliyordu. Böylece müzik Pisagor felsefesinde önemli bir yer edindi.

Her şey belli bir sayıdır diyordu. Akıl belirli bir sayıdır, ruh, adalet, her şey belirli bir sayıdır, evren de sayıların uyumudur diyordu.

Her sayı ya tek, ya çifttir. Hâlbuki tüm sayıları oluşturan 1 ne tek, ne de çifttir, hem tek, hem çifttir. Yani mutlak bir de teklik ve çiftlik beraberdir. İlk varlık bir noktadır. Noktalardan çizgi, çizgilerden yüzey, yüzeylerden çisim oluşmuştur. Demek ki, her farklı çisim, farklı bir sayı karşılığıdır.

Pythagoras'ın gizli din okuluna (tarikatına) kabul edilmek çok zordu. İstekli erdemli, akıllı, ağırbaşlı ve sır saklayan biri olmalıydı. Aday, önce iyi bir soruşturmadan geçirilir, sonra, dağ başında, korkutucu sahnelerle dolu bir sınava tabi tutulurdu. Korkmadan dayanan aday, bundan sonra bilgi ve mantık imtihanlarına tabi tutulurdu. Sorulan soruları bilemeyen adaylarla alay edilerek, hor görülerek iradesi ölçülürdü. Bunlar, daha önce gördüğümüz, Hermetizm sınavlarının basitleştirilmiş halleriydi. Sonunda tüm sınavları başarı ile geçen aday, ilk kademeye kabul edilirdi.

İlk kademede, öğrencilere yeni bir şey öğretilmez, önce, sezgi güçleri geliştirilirdi. Sonra aile sevgisinden başlayıp, Tanrı sevgisinde biten bir şekilde, sevgi aşılanırdı. Bu eğitim sırasında müzikten faydalanılırdı. Öğrenciye dinletilen şarkılarda onlara çeşitli Tanrıların aslında tek bir Tanrı olduğu, " Aslın " tek olduğunu bilmelerini ama bütün Tanrıları da ayrı ayrı sevmeleri gerektiği anlatılırdı. Gizlilik âleminde tüm dinler birleşirlerdi. Bu eğitim içinde öğrenci yavaş yavaş pişmektedir.

Sır daha söylenmemiştir. Beyinler, Tanrıyı kendi içlerinde bulacak şekilde hazırlanmaktadırlar. Çalınan yedi telli sazdan yedi ses çıkmaktadır. Yedi ses, ışığın yedi rengi, yedi gezegen, varlığın yedi biçimi, yedi telli sazdan çıkan müzikle anlatılır. Öğretilir ki, insan ruhu bu yedi sese akort edilirse, içinde gerçeğin şarkısı çalınacaktır.

Bir sınıf yükselen öğrenci, sayılar bilimi ile karşılaşır. Artık dersi veren Pythagoras dır. Kutsal ve gizli sayılar biliminde sayı, soyut değil, kutluluk verici kutsal bir anahtardır. Bu kutsal sayılar, aynen kutsal sözlerde olduğu gibi, eski Mısır ve Sümer tapınaklarından alınmaktadır.

Her işe 1 ile başlanır, 1 ile saymaya başlayıp, 1 ile düşünürüz. Her işin temelinde 1 olduğuna göre, insanla Tanrı'nın ortak ilkesi de 1 dir. Ruh, can ve beden üç olur. Bu üçlemenin ortak ilkesi tekliktir. Üçleme, teklikle birleşince dört olur. Bütün diğer sayılar bu dört sayının birbiri ile çarpılıp, toplanmasından oluşur. Tanrı'nın birliğini belirten kutsal yedi sayısı, üçle dördün toplamıdır. Yedi kat gökyüzü de budur.

Pythagoras, dünyanın ve gezegenlerin güneşin etrafında döndüğünü ve mekaniklerini biliyordu. Zaten bu bilgi Mısır'lılarca da uzun bir süredir biliniyordu. Pythagoras'ın evrendeki, düşünce sistemindeki ve müzik notalarında ki matematiği anlamış olması nedeniyle, felsefesini matematik üzerine kurduğu düşünülmelidir. Bütün bunlar yaygın bilgilere aykırı idi ve normal halka anlatılamazdı. Bu nedenle, Mısır rahipleri ve Pythagoras bu bilgileri sır olarak titizlikle saklamış ve ancak bu bilgileri almayı hak eden ve hazmedebilecek olan ufak bir azınlığa iletmişlerdir.

Pythagoras okulu sayesinde Yunan tıbbının dini niteliği yavaş yavaş ortadan kalkmaya ve Yunan tıbbı bilimsel bir zemin kazanmaya başlamıştır. Burada insan organizması uyum yasaları benzeri teorilerle açıklanmaya başlandı. Bayin ve sinir sisteminin önemi belirlendi. Algının oluşması için bir uyaranın sinirler aracılığı ile beyne aktarılması gerektiğini de Pythagoras okulunda keşfedildi.

Türkler

Tarihimize devam edebilmek için, Türklerin ne olduğuna bakmanın sırası geldi. Daha önce Orta Asya'dan, Göçebelerden ve Şaman dininden bahsetmiştik. Orta Asya ve göçebelerden bahsederken, doğal olarak Türklere de diğer göçebeler gibi değinmiştik. Şimdi, tarih sahnesine çıkışları çok yaklaşan Türkleri izleyebilmek ve daha iyi anlayabilmek için, tekrar Orta Asya'ya dönüyoruz. Türkler anlatılırken, daha iyi anlaşılabilsin diye, tarihte bir ileri, bir geri gidip, genellikle kavramlar ve bu kavramları hazırlayan olaylar üzerinde duracağız. Daha sonraları, sırası geldikçe, aynı olaylar tekrar görülecektir.

Türk kelimesi, bir etnik guruba, bizim seçtiğimiz bir addır. Gerilere gitsek, bundan 5000, 4000, 3000 yıl önce, bugün bizim, Türk adıyla tanımlamaya çalıştığımız topluluklara, siz Türk'sünüz desek, birbirlerine bakar ve ne dediğimizi anlamazlardı. Onlar kendilerini, Kıpçak, Oğuz, Karluk, Onok, Uygur, Ogur, vs... gibi kendi soy (kabile) adları ile tanımlarlardı. Ve Türk'ün ne olduğunu da bilmezlerdi. Biz şimdi, geriye bakarken, aynı ekonomiyi paylaşan, aynı kültüre sahip ve benzer bir dili, yani Türkçeyi konuşan toplulukları Türk adı altında sınıflandırıyor ve onları diğer benzer topluluklardan farklılaştırıyoruz. Bizim Türk dediğimiz topluluklar, bir kere tanımlanınca, artık Moğollardan, Slavlardan, Gotlardan ve diğerlerinden ayrı bir kimlik kazanıyorlar. Yani biz, bir anlamda, bugün kişinin özgür iradesi ile kabullendiği etnik kimliği, tarihe dayatmacı bir şekilde yapıştırıyoruz. Sen busun diyoruz. Sanırım, bunu yapmaya hakkımız var. Çünkü bizler aslında kendi atalarımızı, kendimizi tanımlamak için, tanımlamak zorundayız. Bu sadece, Türkler için böyle değildir. Bütün uluslar ve bütün etnik kimlikler için aynıdır. Helen adı, başlangıçta, başka Grek boyları gibi, Boetiens, Phociens, Locridiens, Abantes, Cephallenes, Eoliens vs... gibi bir boy adıdır. Ancak belli bir örgütlenme aşamasından sonra, tüm bu boylar Helen genel adı altında tanımlanmışlardır. Sloven, belli bir Slav kabilesinin adıdır, giderek Slavca konuşanların genel adı haline gelir. Moğol bir Orta Asya boy, kabile adıdır. Cengiz handan sonra genel bir kimlik adı özelliği kazanmıştır. Cengiz han öncesi başka bir Moğol boyu olan Tatarların adı daha ünlü idi. Tatarların büyüklük ve saygınlığı o denli ileri idi ki, bozkırdaki Türk ve Moğol kabilelerini (boylarını), yabancılar Tatar adıyla tanır ve öyle çağırırlardı. Genel olarak herkese Tatar demek, uzun süre yürürlükte kalmış ve hatta günümüze kadar gelmiştir.

Tarihte, kimin ne olduğuna bakmadan, gelişi güzel verilen adlar, o kadar karışıktır ki, bugün bile zihinleri bulandırmaktadır. Yabancı, kendi görüş açısından, karşılaştığı toplulukları, sadece kendi için önemli özelliklerine bakarak ve kendinin kolayca anlayabilmesi için genelleyerek, tanımlar. Sonra bunu yazılarında kullanır. Bugüne gelinip, o yazılar okunduğunda ise, daha önce doğru tanımlar konmamışsa, kavramlar karma karışık olur. Avrupalılar, Türk ve Moğollara Tatar derler, Cengiz imparatorluğuna Tatar imparatorluğu adını verirler. Moğollar ise, Doğu Roma dışındaki tüm Avrupalılara Frenk adını takarlar.

Fransızlar, Germen değildir, fakat Germen boyu Frankların adını taşırlar. Rus adı bir Viking boyundan gelir, fakat Ruslar İran (İskit, Sarmat, Alan) ve Slav boylarının bir karışımıdır. Bulgarlar, Bulgar devletini kuran Türk boyu Bulgarların adını taşısa da, daha çok Slav ağırlıklıdır. Finliler kendilerine Suomi derler, ama İsveçlilerin taktığı Fin adı yerleşir. Doğu Romalılar, aralarında birkaç Türk boyu da olduğu için, Macarlara Türk derler. Ruslar, her yerde karşılaştıkları Türk boylarına Tatar adını verirler. İslam kaynakları da Türk ve Moğollar için Tatar genel adını kullanırlar. Memluklar, Timurlulara da Tatar derler. Gürcüler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Oğuzlara bile Tatar derler. Orhun anıtlarında adı geçen 9 Tatarlar ve 30 Tatarlar tanımlamasında, 9 Tatarlar Türk, 30 Tatarlar ise Moğol kabul edilirler.

İşte, yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi, Türk adı da, belli bir kimliğe, sonradan tarih sürecinden geçerken süzülerek, verilmiş bir addır. Bununla birlikte, tarihte, adı Türk olan bir kabile veya kabile topluluğu (boy ve boy topluluğu Budun) yaşamıştır. Kavram karışıklığını önlemek için, bundan sonra anlatımda, söz konusu olan tarih sürecinde Türk adı altında yaşamış olan boylar ise bunlara Türk Budun veya Çinlilerin verdiği adla Tu-kiu denecektir. Çinlilerin verdiği Tu-kiu (Tu-küe) adı aslında Türk den fazla Türük sözünü çağrıştırır. Bu nedenle Türk buduna Türük de denecektir. Söz konusu olan, Oğuzlar, Onoklar, Uygurlar gibi, bizim bugün Türk dediğimiz boylara ise, sadece Türk denecektir.

İlk defa Tu-kiu (Türk Budun) diye Göktürklerde sözkonusu olur. Türk kelimesinin, kökeni ve nerden geldiğine ilişkin çok çeşitli görüşler vardır. Bahattin Öğel'e göre Türk adı Göktürk konfederasyonunun kurucusu, Aşina soyunun atası, Natu-liu'nun, Alp gibi, Bilge gibi, bir ünvanıdır. Fakat bu ünvan sonradan, Göktürk kağanlarının (kagan) örgütlediği ve doğrudan yönettiği boylar topluluğunun adı olur.

Doğu Göktürk devleti zayıflayınca, Türk Budun, Basmıl, Uygur ve Karluk saldırısı ile dağılır ve son kağan Ozmış'ın başı kesilerek Çin sarayına yollanır. Türk Budunun geri kalanlarından bir kısmı Çin'e göç eder, bir kısmı bozkıra dağılır. Uygur Kağanı, Şine-Usu yazıtında, üç tuğlu Türk Buduna saldırışını ve Türk Budunu yok edişini anlatır.

" Tuttum hatununu orada aldım
Türk Budun orada bütün yok oldu "

Türk Budun ölür. Bozkırda bir daha Türk adlı bir siyasi topluluktan söz edilmez.
Türk Budun ölür. Ama Türk adı bir daha unutulmaz. Çünkü Göktürkler geniş bir devlet kurunca, çevrelerinde kuvvetli devletlere, Çine, Doğu Roma'ya gelir dayanırlar. Onlarla ittifaklar, savaşlar yaparlar. Böylece Türk adı tanınır. Doğu Roma'da Türk deyimini, Türklerin genel adı olarak kullanır.

Romalılar, Türk adlı bir siyasi kuruluş olmadan önce de Türk boyları ile temastaydı. Ancak, o zaman, bu boyları, genellikle kendi soy / kabile adı ile anarlardı: Hun, Utigur, Kutigur, Sabar, Bulgar gibi. Bazen de genel bir deyim olarak İskit adını kullandıklarını görürüz. İskitlerin bir tek etnik gurup olduğu düşünülmüyor. Doğu Roma'lılar, Karadenizin kuzeyinden gelen, göçebe ve saldırgan kabilelere İskit der, geçerlerdi. Bunun gibi, Türk kelimesi genel bir etnik anlam kazanmadan önce, Hun kelimesinin Roma'da genel anlamda kullanıldığı olmuştur. Ancak, Göktürk (Tu-kiu) devletinden sonradır ki, Roma için Türk kelimesi, artık genel bir etnik kimlik özelliği kazanmıştır.

İslam yazarlar, göçebe ve Şaman, Türkçe konuşan topluluklara Türk demeye başlarlar. Müslüman olan Oğuzları ise, diğerlerinden ayırmak için, Türkmen derler. Doğu Roma

kaynaklarında, ilk defa M.S. 1083 yılında, Türkmen adını kullanırlar. Türkmenler Anadolu'ya ilk geldiklerinde, İran üzerinden geldiklerinden, Doğu Roma'lılar onlara Acem derler. Daha sonraları, farkı anlayıp, Türkmen demeye başlarlar. Orta Asya'da yerleşik düzene geçen Türkler ise, kendilerini Buharalı, Semerkantlı gibi, oturdukları yer adları ile veya Rumi genel adıyla tanımlarlar. İslam yazarlar ve yerleşik Türkler, Türk için Türk ve Türkmen deyimini hakaret edici, aşalayıcı anlamda kullanmaya başlarlar. Hâlbuki Türk sözcüğü, Bilge gibi, Alp gibi iyi bir anlam taşıdığından Aşina soyunun ünvanı olmuştur. Daha sonra, görüleceği gibi, Aşina ailesi, Türk Budun'un hükümran ailesidir. Aşina ailesi, Gök Tanrı ile ilişkilidir ve Türk Budun'un onlardan türediği varsayılır. Çin kaynaklarında ve efsanelerde, Aşina soyu Juan-Juan lara sığınıp, onlar için Altay dağlarında demircilik yaparken, dağın zirvelerinden biri miğfere benzediğinden, onlara miğfer anlamına gelen Türk denmiştir. Ama Türkün kelime anlamı için, genel olarak, Müller'in görüşü benimsenmiştir. Uygur metinlerini inceleyen Müller, Türk'ün '' kuvvet '' demek olduğu, sonucuna varmıştır.

Türk, Moğol, Tunguz, Alan, Slav, Fin, Macar ve Germen boyları Çin'den Avrupa içlerine kadar uzanan geniş bozkırlarda ve ormanlarda hayli dağınık olarak yaşarlar. Su ve otlak yetersizliği, boyların birarada olmasına izin vermez. Akraba boylar bile birbirlerine yakın konumda bulunmalarına rağmen, mümkün olduğu kadar, kolay otlak bulacak şekilde parçalanırlar. Topluluk küçüldükçe, besin bulmak kolaylaşır. Ama vahşi hayvan ve düşman saldırılarına karşı da kalabalık olmak gerekir. İşte bu ikilem içinde yaşayan Türk boyları da, ancak savaş, savunma ve sürek avı gibi nedenlerle bir araya gelerek kendilerine bir şef (Başbuğ) seçerler. Bu şefin, savaştan veya avdan sonra hiç bir yetkisi kalmaz. Barışta her boy ve oba kendi bölgesine çekilir. Bu dağınık yaşam, sürekli bir şefin ortaya çıkmasını engeller. Bütün erkekler çalışmak ve gün boyu sürü ve av peşinde koşmak zorundadır. Bu durumda, çalışmadan yaşayabilecek soylu bir sınıf ortaya çıkamaz. Bağımsız boyların, göçleri düzenleyecek ve çıkacak anlaşmazlıkları çözecek bir başkanları vardır. Ancak bu başkanın topluluk üzerinde maddi bir yaptırım gücü yoktur. Olsa olsa manevi bir güçten bahis edilebilinir. Kararların alınmasına herkes katılır. Yargılamalar topluluk önünde yapılır. İlkel ve kendiliğinden bir demokrasi söz konusudur.

İlk Türk boylarını avcı ve çoban olarak görürüz. Bu boylar ilkel demokrasi ve dayanışma durumundadırlar. Altaylılar yakın zamana kadar avcı kalmışlardır. Sibirya Türklerinden Şorlarda, bundan 100 yıl önce bile halkın yüzde 90 ı avcılıkla geçiniyordu. Boylar, genelde avcı iseler, daha sonra, zamanla sınıflaşma pek görülmez. Çobanlık yani göçebelik aşamasından sonra, sınıflaşma kendini gösterir. Avcılık döneminde doğal ölüm yoktur. Ya savaşta veya avda ölünür. Boylar doğal ölümle, kadının ava katılmayıp, evde oturması ile tanışmışlardır. Hastalıktan ölüm, kötü ruhun nedeni sayılır. Yatakta ölüm ayıp ve utandırıcıdır. Yaşlıların yatakta ölümü kötü ruh taşımalarıyla açıklanır. Kötü ruhun boy üyelerine hastalık ve felaket getirdiğine inanılır. Bu inanç nedeniyle, yaşlılar, kötü ruh olmayı reddettiklerinden, ölümü kendileri ister ve bu istek doğrultusunda hareket ederler. Ancak, avcı toplumdan çoban (göçebe) topluma geçildiğinde ve boy içinde iş bölümü ilerledikçe, tecrübeli yaşlıların önemi artar. Yaşlıların deneyiminden faydalanmak gereği ortaya çıkar. Çobanlığa geçmiş boylarda avcılık devam eder. Çobanlıkla birlikte, zamanla sürüler özel mülkiyete konu olurlar. Otlaklar hala ortaktır ve herkesin malıdır. Ancak sürülerin getirdiği zenginlikte farklılaşmalar görülür. Akraba aileler arasında zengin ve fakir aileler belirmeye başlar. Bundan bir asır önce Yakut Türklerinde gözlenmiş olan ve genelde tüm Türk toplulukları için geçerli olacak topluluk yapılanmasına bakarsak, soylar, aynı atadan geldiğine inanılan ailelerden oluşurlar. Her soyun, yaşlı üyeler arasından seçilen bir başkanı vardır. Diğer yaşlı üyeler başkanın danışmanlarıdır. Bütün soya ait konuları görüşmek üzere tüm soy üyeleri toplanırlar. Bu toplantılarda her üyenin söz hakkı vardır.

Kemik

Soy, Türk boylarında kemik deyimiyle belirlenir. Aynı kemikten inenler soydaştır. Soylar büyüdükçe, yeni otlak ve av alanları bulmak için bölünürler. Ana soy alt soylara ayrılır. Basit olarak, göçebe Türk toplulukları şöyle sınıflandırılabilinir: Urug (soy veya gens), oymak (fratri veya boy), ok (tribu). Ancak bu kavramlar tam net değildir. Oymaklara boy dendiği ve boy federasyonlarına yine boy dendiği çok görülmektedir. Kaşkarlı Mahmut bile kabile anlamındaki Oğuzca boy deyimini, hem kabile ve hem de en geniş kabileler birliği olarak kullanır. Yani kısacası, bu terimler üzerinde, yazarlar arasında tam bir uyuşma yoktur. Biz de bundan sonra duruma göre, bize uygun geleni kullanacağız. Ulus da böyle bir kavramdır. Ulus bazen soy gibi ufak bir akraba birimini belirtmek için, bazen de en büyük siyasi örgütlenme biçimi olarak kullanılır. Kimi tarihçilere göre, Uzun Hasan Oğuz ili, Bayındır boyu, Akkoyunlu obasındandır; Uzun Hasan ise kendini, Oğuz ili, Bayındır ulusundan diye tanıtır.

Her soyun bir damgası, bir savaş çığlığı ve bir adı vardır. Soylar arasında kadın, hayvan gibi nedenlerle sürekli kavga çıkar. Bu kavgalar silahlı çatışmalara kadar varabilirler. Soyun bir üyesine verilen zarar, bütün üyelere verilmiş sayılır ve öç almakla bütün üyeler yükümlü tutulur. Soyun eli silah tutan tüm erkekleri askerdir. Bir genç silah kullanabilecek yaşa geldiğinde, ona bir er adı, at ve silah verilir. Nüfus artınca soy ikiye bölünür. Bir kısmı eski yerinde kalır, diğeri yeni bir otlağa yerleşip, yeni bir soy oluşturur. İki kardeş soy arasında kardeşlik ilişkileri sürdürülür. İki kardeş soy bir oymak veya boy oluşturur. Oymakların soy başkanlarından kurulu bir kurultayı vardır. Oymağın tüm soylarını ilgilendiren konular, bu kurultayda görüşülür. Boylar da birleşerek daha yüksek siyasi birlikler oluştururlar. Bunlara ok denir. Ok başkanı, çok özel durumlar hariç, hükümdar konumuna gelemez ve soylarla, boylar üzerinde tam bir hâkimiyet kuramaz. Bir asır önce Yakutlarda olan, daha önceden beri tüm Türk topluluklarında yaşanan örgütlenme şekli, Yunan, Roma ve Germen örgütlenmesinden farklı değildir.

Türkler de soy içinde zenginleşmeye müsaade edilmez. Zenginleşen bir aileden, hayvan alınıp fakir ailelere verilir. İyi ve kötü kaderi herkes paylaşır. Hiçbir aile yoksulluğa düşmez. Her hangi bir ailenin büyükleri ölse, çocuklara bakılır. Çocuklar büyüyene kadar, onlar adına hayvanlar ayrılıp, beslenir. Ve çocuklar büyüdüğünde, onlara yetiştirilmiş sürüleri teslim edilir. Bu ve benzeri organizasyonlar, geçtiğimiz asırda, araştırmacılarca yerinde fiilen incelenmiştir: Baykal gölü kıyısındaki Türk toplulukları, Basra körfezi ve Zagros dağları arasında yaşayan Kaşgay Türkleri gibi...

Türklerde baba, amcalar ve dede tek bir birim sayıldığından oğul, baba, dede ve amca mallarına isterse zorla el koyabilir. Buna Kazak Türklerinde Baranta denir. Yakın akrabalar dışında, başlık ödeme, yabancıya borç ödeme, hırsız veya haydut kovalama, kıtlık gibi özel ve belirli koşullarda uzak akrabaların mallarına da el konulabilinir. Ancak uzak akrabalardan el konan malları, ilk fırsatta geri ödemek zorunluluğu vardır. Yakın akrabalar için bu bir mecburiyet değildir. Ana–erkil ailenin bir kalıntısı olan dayı, yakın akraba muamelesi görür ve barantaya konu olabilir. Baranta adi bir yağma değildir. Kuralları vardır. Bir haksızlığın tamiri için yapılır, gündüz yapılır, baranta olduğu ilan edilir.

Türk beyleri şölen (toy) vermek ve belli sürelerle malını yağmalatmak durumundadır. Osman Gazi, her gelen geçene sofrasını açık tutar. Hanlar, bayram ve düğünlerde, büyük sofralar kurup, yağmalatır. Yunus Emre malın yağmalatılmasını tanrı aşkının gereği sayar. Türklerde özel birikimi engellemeyi ve toplumsal eşitlik ve dayanışmayı amaçlayan yağma geleneği, o kadar güçlüdür ki, gereği kalmadığı halde yüzyıllar boyu sürer. Tüketimde eşitlik, toprakta özel mülkiyeti gereksiz kılar. Toprak, topluluğa aittir. Çayırlar ve hayvanlar öncelikle topluluğa aittir. Ortak çalışılır, ortak tüketilir. Yeterli artı ürün oluşmamasından, yani fakirlikten ileri gelen bir toplumsal eşitlik vardır. Böyle bir toplumda sınıflar da yoktur. Ekonomik uğraş, geleneğe göre, toplulukça planlanır ve elde edilen ürün, katkısına bakılmaksızın tüm topluluk üyelerine paylaştırılır.

Asabiyyet

Kırgızistan balbal

Yabancı bir boyun üyesi, boy üyelerine zarar verirse, boy, sadece suç işleyeni değil, suçu işleyenin tüm boyunu sorumlu tutar ve o boyun herhangi bir üyesinin malını yağma edebilir. Topluluğun bir üyesi cezaya çaptırıldığında, cezayı sadece suçlu değil, tüm akrabaları öder. Cezaya katılmak, cezanın büyüklüğü ile veya zenginlikle orantılı değildir, suça iştirak etmiş sayıldığından cezanın tüm akrabalarca ödenmesi sorumluluğu vardır. Bir nevi müteselsilen kefalet vardır. Ceza, maddi olarak ödenemeyecek kadar büyükse ve hem yakın ve hem de uzak akrabaların mal varlıkları bu ödemeyi karşılayamıyorsa, o zaman nişanlı olmayan bir kız verilerek, ceza karşılanır.

Aile içinde cezanın paylaşımı gibi başlık parası da paylaştırılır. İşte bu aile içi dayanışma nedeniyle, bir aile ne kadar çok akrabası varsa kendini o kadar güvenli ve güçlü hisseder. Bu nedenle, çok sayıda erkek çocuk olmasına önem verilir. Ve çocuğun babasının kim olduğu konusuna da pek önem verilmez. Döl alma ve cinsel konukseverlik bu nedenle de bir kurum olarak toplumdaki yerini korur. Türk boylarında cinsel özgürlük ve tutucu olmayan

yaklaşımlar, hep bu büyük ve kalabalık aile düşüncesinin bir ürünü olsa gerektir. Yine, bu büyük aile olgusunun ışığında, üvey annelerle, ölen amca ve yeğen karılarıyla evlenme geleneği vardır. Çok karılılık da, aslında büyük aile kavramının bir sonucudur. Erkek çocuk olmayınca soy bitmiş, ölmüş olur. Bir soyun kurutulması da meydana gelecek en büyük felaketlerden biridir. Soyun kurutulması, ölüm cezasıyla eş anlamlıdır. Ölüm cezası verilmiş biri kaçarsa ve yakalanamazsa erkek çocukları o ailenin elinden alınır. İbn-i Haldun, bu aile kabile dayanışmasına " Asabiyyet " der. Kabile haklı veya haksız olduğuna bakmaksızın herhangi bir kabile üyesini korumak için hemen birleşir. Birey, ancak boyun bir üyesi olarak vardır. Boyun dışında birey bir hiçtir. Bozkırda karşılaşan iki kişi birbirine boy adlarını söyleyerek tanışırlar. Boy dışında kendi adları geçerli değildir. Kolektif sorumluluk anlayışı o kadar güçlüdür ki, bir boyun bireyler gibi öleceği düşünülür. Bir kişinin yanılgısının, bütün boya zarar vereceğine inanılır. Bilge kağan der ki: " Çin bir kişiyi aldatsa, onun bütün soyu, budunu (boylar birliği, aileler birliği) ölümden kurtulamayacaktır. "

Boyun kurban törenlerine katılmak birey için bir haktır. Kurban törenlerinin en önemli dini ritüel (belli aralıklarla tekrarlanan ayin) olduğunu unutmayalım. Kurban törenlerine sadece boy üyeleri katılabilir. Törene alınmamak, boydan kovulmak anlamına gelir ki, bu, verilebilecek en büyük cezalardan biridir. Boydan kovulan biri, artık boyun adını kullanamaz, kendi adının da boy dışında önemi olmadığından, adsız kalır. Cengiz Han, daha çocukken, babası öldükten sonra, annesi tüm ailesini babasının mezarını ziyarete götürdüğünden, aile yapılmakta olan boyun kurban törenine yetişemez, geç kalır. Geldiklerinde tören bitmiştir. Bu nedenle aile boydan kovulur. Cengiz Handa, daha çocuk yaşında, tek başına, annesini ve kardeşlerini doyurmaya, yaşatmaya çalışır.

Boya olan göbek bağı ile bağlılık, Asya bozkırlarında, çok uzun süre devam eder. Akrabalık ilişkileri, toplumsal yaşamın egemen yapısı gibi görülür. Bundan 8 asır önceki Orta Asya Türkmenlerinde, ekonomik mantığın üst yapı kurumlarında işlediği, en küçük ekonomik birim olan soy da ise, akrabalık ilişkilerinin düzenleyici olduğu izlenmiştir.

Boylar ve soylar arasındaki ilişkiler, zaman zaman bağlılık ilişkilerinden bağımlılık ilişkileri haline dönüşür. Savaştaki yenilgiler, yenilen boyun, yenen boyun yönetimine girmesine yol açar. Bazen de akınlar, savaşlar, yağmalar, kıtlık nedeniyle yoksul ve zayıf düşen boylar, bağımsız yaşama olanağını yitirerek, kendi istekleri ile başka bir boyun koruyuculuğuna sığınırlar. Böylece sadece yabancı boylar değil, akraba boylar bile bağımlı duruma düşebilirler. Buna Unagan-bogol denir. Bu kişiler arası bir kurum değil, kabileler arası bir kurumdur. Unagan- bogol kurumu ile boylar arası eşitsizlik ve boylar arası hiyerarşi ortaya çıkar. Hâkim boy ve unagan-bogol ilişkileri, efendi köle ilişkisine benzemez. Yani unagan-bogol köle bir boy değildir. Unagan-bogollar kendi aralarında kabile bağlarını yitirmezler, kabile yaşamını sürdürürler ve mülklerini muhafaza ederler. Tüm emeklerini efendi boy için harcamazlar. Kişisel özgürlükleri oldukça korunur. Unagan-bogol boyların esas görevi efendi boya hizmet etmektir. Unagan-bogol, ister yabancı, ister akraba olsun, efendi boya akrabasıymış gibi davranmak zorundadır. Unagan-bogol, efendi boyla birlikte göç eder. Efendi boyun sürülerine bakar. Sürek avlarında, av hayvanlarının çevrilmesini gerçekleştirir.

Zamanla unagan-bogol ve efendi boy arasındaki ilişkiler normalleşir. Akraba ve dost iki boya dönüşür. Birbirlerinden kız alıp, verirler. Zaten göçebe boylar arasında kültür farkı olmaması, göçebe yaşamın sadeliği, efendi köle ilişkisinin gündeme gelmesini önler.

Unagan-bogolun kendi isteği ile bağımlılıktan çıkması çok ender görülür. Genelde bağımlılıktan çıkmak silah zoruyla gerçekleşir. Örneğin Göktürklerin kurucusu olan boy,

Juan-Juanların unagan-bogoludur. Sonra ayaklanıp, Juan-Juanlara boyun eğdirir. Unagan-bogolların kendi unagan-bogolları da olabilir. Böylece, ortaya, bazen, zincirleme bir bağımlılık çıkar. Unagan-bogol, efendi boy farklılaşması, her ne kadar köle efendi farklılaşması değilse de, yine de bir ekonomik farklılaşma ve sömürüdür.

Boylar arası eşitlik bozulmuştur. Bazı aileler gittikçe zenginleşirler, bazı aileler de fakirleşirler. Eski Çin kayıtları, Arap kayıtları ve arkeolojik bulgular Orta Asya'da çok zengin ailelerin varlığını gösterir. Zengin aileler nüfuz ve güç kazanırlar. Fakir aileler ise önemsizleşirler.

Aile zenginleşmesinin kaynağı hayvanlardır. Ancak, köleler de bu zenginliğe katkıda bulunur. Zengin aileler, tüm boyun hizmetinde olan unagan-bogol kullanmak yerine, kişisel köle kullanmayı tercih ederler. Unagan-bogol boylar içinde de bazı aileler zenginleşir. Zenginleşen aile efendi boyun aileleri ile eşit statüye kavuşur. Ve hatta efendi boyun fakir aileleri, unagan-bogolun zengin ailelerinden aşağı sayılır. Böylece, statü açısından şöyle bir durum ortaya çıkar: Zengin efendi boy aileleri, normal mülk sahibi (orta halli) efendi boy aileleri, zengin unagan-bogol aileleri, fakir efendi boy aileleri, diğer unagan-bogol aileleri ve köleler.

Zenginleşmenin artması, belli bir sınırdan sonra, boyun iç dinamiği ile olamaz. Çevre zenginliklere el koymak gerekir. Bu da savaş ve yağma demektir. Savaşta ise yetenekli bir askeri şefin varlığı önemli hale gelir. Şefin iki işlevi vardır: biri savaşçı (saldırı ve korunma), diğeri ekonomiktir (yağma ve birikim). Bu iki amaç bir bütündür. Askeri şefin işlevi, yakıp yıkıp öldürmek değildir, doyumluk (ganimet) sağlamaktır. Başarı, elde edilen hayvan ve köle sayısı ile ölçülür. Böylece, avcılık döneminde üretim aracı olan ok, yay ve kılıç bu özelliklerini göçebe toplumda ve ileri ki aşamalarda devam ettirir. Savaş, toplumun korunması ve mülk edinilebilmesi için baş ödev olur.

İlkin yetenekli bir askeri şef seçilir. Yeteneklilik koşulu, askeri şefliğin babadan oğula geçen bir aile tekeline girmesini önler. Ancak, başarılı bir askeri şefin yerine, yetenekli ise oğlunun geçmesi yeğlenir. Zaman içinde, başarılı askeri şefler, görevlerinin kendi ailelerinde kalmasını sağlayarak, boy üzerinde aile tekeli kurabilirler. Böylece boy beyleri ve bey aileleri ortaya çıkar.

Kırgızlara ait Yenisey de bulunan yazılı taşlara dayanarak o çağdaki Türklerin ortalama yaşları söylenebilinir. Bu taşlar genellikle cenaze törenleri ile ilgilidir ve ölenin evlenme ve ölüm yaşları kaydedilmiştir. Bu taşlardaki bilgilere dayanılarak evlenme akitlerinin 15 – 16 yaşlarında yapıldığı ve ölüm yaşı ortalamasının 45 olduğu anlaşılmaktadır.

Türklerde sınıflar

Bey ailelerinin ortaya çıkışı ve zenginleşmeyle birlikte, aynı atadan indiği kabul edilen boylar, genişleme ve büyüme istidadı gösterirler. Akraba olmayan boy ve obalar, boya katılır. Boyun soy kütüğü (şeceresi) yeniden düzenlenir ve yabancılar da aynı atadan iniyor varsayılır. Bu fiktif akrabalık da gerçek akrabalık kadar geçerlidir. Güçlü bir boy, yabancı zayıf bir boya ittifak önerir ve ittifak olursa, zayıf boy, güçlünün yaşça ufak akrabası olur. Soy kütüğü yeni duruma göre ayarlanır. Köleler de zamanla veya bir sonraki kuşakta özgür olurlar. Sürekli kölelik yoktur. Soy kütüğü, köleleri de boy üyesi saymak için genişletilir. Böylece boy, giderek salt bir akraba topluluğu olmaktan uzaklaşarak aynı totemi kabullenmiş, aynı soy kütüğüne bağlı, bir topluluk haline dönüşür.

Bazen güçlü ve zengin bir aile savaşta yenilip dağılmış, birbirinden çok ayrı yabancı boy kalıntılarını, oba ve daha ufak bölümleri bir araya getirerek boy teşkil eder. Örneğin: İlteriş Kağanın kurduğu Türk Budun (Tu-kiu, Türük), Bumin kağanın dayandığı Türk Budun ile tıpatıp aynı değildir. Türk Budun, Tonyukuk'un deyimiyle ölmüş, yok olmuştur. Türk Budunun yerinde boy kalmamıştır. İlteriş Kağan, 17 erle işe başlar; sağdan, soldan insan toplar, 70 olur; Büyük çaba harcayarak 700 e çıkar. Karakurum'a çekilir, çoğalmak için bekler. Sonunda 2000 asker çıkaracak bir nüfusa erer. Başlarında kurttan türediğine inanılan ve Türk (Türük) denilen, Aşina soyundan bir aile vardır. Bu Türk Budun, dağınık oba, aile ve boyların yeniden örgütlenmesine dayanır. Mutlaka bu yeni Türk Budunun içinde, eski Türk Budun kalıntıları da vardır. Ancak, bu budun artık eski Türk Budun değildir. Aynı soydan inen bir akrabalar topluluğu değildir. Hatta başlangıçta dil birliği bile yoktur. Ama kısa sürede Türk Budunda dil birliği sağlanır. 2000 askerli Türk Budun, 3000 askerli Oğuz budunu yenerek güçlenir ve Ötüken'e yerleşir.

Ötüken ormanı, göçebe Türk toplulukların birleşmesinde ve il tutmasında kutsal bir yerdir. Türk Budunun Oğuzları yenip, Ötüken'de il tuttuğu duyulunca, dört bir taraftan göçebe topluluklar gelerek onlara katılırlar. Bu birleşmelerle kurulacak olan konfederasyonun temelini, Türk Budun ile savaşta dize getirilen Oğuz budun teşkil eder. Konfederasyonun başına da, seçimle, Türk Budun Aşina ailesinden İlteriş Kağan getirilir.

Beyler, boy ve budunun birliği ve bekası için artık, çok önemlidir. Beylerin manevi gücü, budunu bir arada tutar. Eskiden ailenin verdiği güven duygusu, şimdi beylerde cisimlenmiştir. Kişi boysuz bir hiç olduğunun bilincindedir. Bu duygu, onun genlerine işlemiştir. Boyu ise bir arada tutan beylerdir, bey aileleridir. Gerçek soylardaki bağlılık, kan bağı ile çok güçlü gelenekle ve dinsel kurumlarla pekiştirilmiş, somut ve vaz geçilemez bir bağlılıktır. Fiktif

soylar da ise, bu bağ en az hakiki soylar kadar kuvvetlidir. Gönüllü bir birliktelik oluşmuştur. Seçilen yeni kimlik, hakiki soyun tüm kurumlarını kapsar. Kan bağı ve aynı atadan inme varsayılır ve buna iman edilir. Çok güçlü gelenek ve dinsel kurumlar zaten vardır ve genlerine bakmadan herkesi kucaklar. Hakiki aileden, fiktif aileye geçilirken değişen ve öne çıkan esas unsur beyler ve bey ailelerinin durumudur.

Daha önce beylerin, yararlılık esasına göre, bütün boyca seçildiğini, ama zaman içinde aynı aileden sıkça bey seçilmesi sonucu, bey ailelerinin oluştuğundan bahsetmiştik. Yine de bu bey aileleri, yeni beyin seçilmesi için bir olmazsa olmaz koşul oluşturmuyordu. Boy veya soy, yararlı gördüğü herhangi birini kendine şef seçebilirdi. Tabii, bu yeni şefin, bey ailesinden olması, denenmişlik, zenginlik, aile gücü açısından tercih edilirdi. Ama yine de şart değildi. Şimdi ise, artık bey sadece bir bey ailesinden seçilebilir hale geliyordu. Böylece bey aileleri daha da önem ve vazgeçilmezsizlik kazandılar. Böylece, tabiri yerinde ise, bir göçebe toplum aristokrasisi oluştu. Budun, göçebe kaldıkça, bu yeni durum, herhangi bir değişikliğe yol açmıyordu. Ancak, yerleşik düzenle temas sağlandığında ve hele yerleşik düzen kuran devletlerle bir araya gelindiğinde, bey aileleri çok daha işbirliğine yatkın oluyorlardı. Ve aristokrasinin genel karakteri icabı, daha zengin, daha kültürel, daha konforlu bir yaşamı tercih ediyorlardı. Bu ise budunun başsız kalması, dağılması demekti. Böylece budun menfaatleri ile bey ailelerinin menfaatleri çelişmeye başladı. Örneğin: Çin işgalinin yaşandığı topraklarda ve zamanda: Çin lüks tüketimine ve yaşam biçimine alışan beyler, soyluluk ayrıcalıklarını korumak koşulu ile Çin'in hizmetine girerler. Türk adlarını bırakıp, Çin adları alırlar. Aristokrasi, yabancı bir ülkenin tutsaklığına kolayca alışmış ve kendi adet ve geleneklerinden kopmuştur. Budunun geniş halk kitlesi ise tutsaklığa alışamamış ve geleneklerine bağlı kalmıştır. Budun perişan olur. Budun bu durumdan kurtulmak istese de, örgütsüz olduğundan başarıya ulaşamaz. Bilge Kağan, bunu, beylerin ihaneti olarak tanımlar. Budun, Çin imparator veya prenslerine ve kendi beylerine düşman olur.

Orhun yazıtları

Orhun yazıtları, beyler ve kara budun ayrımı yaparak, bu duruma, güçlü bir kanıt getirir. Yazıtlarda, Karluk beyleri Çin'den kaçınca, Kara budun denilen Karluk topluluğu, Kağanım geldi diye sevinip, alkışladığı yazılır. Yazıtlarda tutsak Türk Buduna, Türk Kara Kamag Budun denir. Kara, soylu olmayan boy kitlesi anlamındadır. Şine Usu yazıtı da ak beyler, kara kitle ayrımı yaparak, ayrımı iyice somutlaştırır. İlk Türk yazıtlarında gördüğümüz, bu ak ve kara farklılaşması, Orta Asya Türk ve Moğol topluluklarının önemli bir kısmında günümüze kadar gelir. Boylar da ak ve kara kemik ayrımı yapılır. Böylece aynı kemikten inmiş akrabalar arasında soylu, soysuz (kötü bir anlamda değil) ayrımına gidilir. Ak kemikten olan soylu beyler yöneticiliğe yükselir, kara kemikten olanlara ise beylik yolu kapalıdır. Kara kemik, ak kemik evlenmeleri de yasaklanır. Bu ayrım, Türklerde değil, Ama bazı Hint-Avrupa dili

konuşan topluluklarda kast düzeninin başlangıcı olmuş olabilir.

Ak kemik, kara kemik ayrımı devlet kuruluşuna yaklaşan Kalmuk, Kazan, Özbek, Göktürk gibi topluluklarda mevcutken, devlet kuruluşuna yaklaşamayan Altay Türkleri, Kırgızlar, Buryatlar, Kansu ve Türkmenler arasında yoktur. Altay Türkleri, çok dar bir alanda göçebelik yapan, az sayıda ve dağınık topluluklardır. Sınıf farklılaşması ve siyasi kurumlar pek az gelişmiştir. Bu nedenle, Altay Türklerinde akrabaları eşitleyici ve birleştirici kemik kavramı vardır. Akrabaları ayırıcı ak ve kara kemik kavramı yoktur. Türkmenlerin Anadolu'ya gelenleri, Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük devletler kurmayı başarır. Ama esas Türkmen kitlesi Orta Asya'da kalır ve orada güçlü bir siyasi yapı oluşturmayı başaramaz. Ak kemik, kara kemik ayrımı gerçekleşmez. Uygurlar, Göktürkleri yıkıp devlet kurduklarında ak kara kemik ayrımı vardır. Ancak Uygurlar dağılıp, yerleşik düzene geçince, sadece ak kara kemik kavramı değil, kemik kavramı bile unutulur. Uygurlar, yerleşik düzenin normal sınıfsal ayrımına geçerler. Sonunda şöyle diyebiliriz, akrabalık temeline dayalı göçebe topluluklarda iktidar tekelini ele geçiren beyler, ak ve kara kemik ayrımını çıkararak ve bunu işleyerek tekel durumlarını kuvvetlendirmişlerdir.

Ak kemikli soylar, Türk ve Moğollarda boy, budun ve il düzeyinde görülür. Cengiz soyu (Altan soyu) gibi ünlü soylar, bütün bozkırda etkindir. Göktürklerin Aşina soyu da böyledir. Altan soyu, Aşina soyu gibi soylar, imparatorluk düzeyinde ak soylardır. Hiyerarşinin daha alt katmanlarına inildiğinde, boy ve budun seviyesinde, ak kemikli bey soyları vardır. Ak kemikli bey soyları, budunun kuvvetlenmesi ile daha üst hiyerarşik katlara çıkarlar. Bir anlamda ak kemikli bey soyunun durumunu, budunun durumu belirler. Ama bunu tersi de doğrudur. Boyun daha alt bölümlerine, soylara gelindiğinde, artık soy içinde ak kemik, kara kemik ayrımı görülmez. Bir soy ya aktır veya kara.

Niçin Türkler ak kemik karşısına kara kemik kavramını koymuşlardır. İnsanlığın kısa ama kendine göre uzun tarihinde, anonim olan her şey, uzun süren deneyimlerin ve gözlemlerin sonucudur. Nasıl doğa, her yeniliği zamanla ve şartlara uyumunla imtihan ederse, insan toplulukları da geleneklerini, kavramlarını, alışkanlıklarını aynı metotla yaşatır veya öldürürler. Türklerde de kara kavramı, akın karşısında yer alır ve onunla uyuşmaz bir biçimde ayrılır. Aradaki sınırlar çok kesin ve keskindir. Ama kara da ak kadar var oluşun bir parçasıdır. Ve biri olmadan diğeri olmaz. Günümüzde eskiden gelen bazı deyimler, örneğin kara gün (olmasını istememize rağmen olan, zor ama dayanılması gereken günler), karabasan (bize mutluluk vermeyen, psikolojik bozukluklarımız), kara kış (zorlu, hüzünlü, sert geçen mevsim), kara sevda (vazgeçilemez, kavuşulmazsa insanı mezara götürecek sevda), hala kullanılmaktadır. Kara da bir kuvvet, kudret ve şiddet vardır. Kara, ad olarak ta kullanılmıştır: Karatay, Karaboğa, Karalaçin, Karahanlılar gibi. Ad olarak kullanılmasına bakarak, Kara da aşağılatıcı bir unsur bulunmamalı diyebiliriz. Altay kavimlerinde Kara kuzeyi belirten yön olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da, fakirlerden alınan 6 akçe vergiye Kara resim denir. Koyun sayısı 24 ün altına düşen Yörüklerden alınan 12 akçe vergi Kara salgın diye adlandırılır. Yasta, ak giysiler çıkarılır, kara giysiler giyilir. Dede Korkut'ta Bayındır han, çocuksuz beylerini kara çadırda oturtur. Türklerin dini olan Şamanizm'de, iyi ruhlar (ak nemeler), kötü ruhlar (kara nemeler) vardır. Altay'da Şamanlar ak kam, kara kam diye ikiye ayrılır. Ak kamlar, yalnız göğe, aydınlık evrenin egemeni Ülgen'e ve oradaki iyi ruhlara Şamanlık ederler. Kara kamlar ise, yeraltını temsil eden Erlik ile ona bağlı kötü ruhlara (kara töz) e Şamanlık ederler. Kişinin ölüm kararını, Tanrı Ülgen ve Tanrı Erlik, kara kütükten (kara töngüş) alırlar. Yeraltında kötü ruhlara giden şamanın kılavuzu karabataktır. Yeraltı dünyasının egemeni Erlik, kara çamur veya kara demirden yapılmış bir sarayda, kara bir taht üzerinde oturur. Tanrı Erlik'in babasının adı Kara Kan dır. Hayattaki olumsuzlukların, salgın

hastalık gibi afetlerin, felaketlerin Erlik'ten geldiğine inanılır. Erlik'in her şeyi karadır: saçı, sakalı, yüzü, elbisesi, kamçısı vs... Erlik'in kızları da karadır ve şehvet düşkünüdürler. Buna karşılık Ülgen'in kızları ak kızlardır. Ak kızlar, törenlerde şamana coşku ve esin verirler. Şaman, belinde ak kızların ufak maketlerini taşır.

Şaman inançlarına göre, insanlar ve hayvanlar sadece görünüşte farklıdırlar. Ama bu görünüş bile değişmez değildir. İnsanlar hayvan şekline, hayvanlar insan şekline girebilir. İnsanlarla, hayvanların yaşamları benzer şekildedir. Her ikisi de boylar halinde örgütlenmiştir. Hayvanların da şefleri, kağanları, yasaları, hak ve ödevleri vardır. Hayvan ve insan boyları birbirine göre, bağımlılık, tarafsızlık, dostluk ve düşmanlık durumlarında bulunurlar. Örneğin, koyun sürüsü Yörük boyuna karşı bağımlılık (unagan-bogol) ilişkisi içindedir. 300 hayvanlık bir sürüde 6 sürü başı vardır. Sürü 300 den fazla ise, 12 sürü başı olur. Sürü şefleri erkektir. Şefler sürünün başında yürür ve sürüyü yönetirler. Bir saygınlık belirtisi olan süslerle süslendiklerinden, hemen diğer hayvanlardan ayrılırlar. Sürü şeflerine özel dikkat ve saygı gösterilir. Onların yünleri kırpılmaz ve kasaba satılmazlar. Öldüklerinde, bir kumaşa sarılıp, törenle gömülürler. Gömüldükleri yere taşlar koyularak, onlara mezar yapılır.

Marco Polo, şu ilginç bilgiyi verir. " Kar gibi beyaz kısrak ve atlardan bir hara vardır. Orada başka renk at bulunmaz. Sayıları belki de on bini aşar. Ayrıca büyük sayıda çok beyaz inek vardır. Bu beyaz kısrakların sütünü kimse içmeye cesaret edemez. Yalnızca büyük Han ve onun soyundan gelenler içebilir... Bu beyaz hayvanlar, çayır ve ormanlardan geçerken büyük saygı görür. Sade halk gibi, büyük bir senyör ve baron da sürünün içinden geçmeyi aklından bile geçiremez. Sürünün hepsinin geçmesini ve uzaklaşmasını bekler. Herkes sürüye yol verir ve sürünün hoşuna gitmek için elinden geleni yapar. Onlara sanki kendi efendileri imiş gibi saygı gösterirler. " Ak hayvanlar, bu kadar üstün tutulurken, gök tanrılara onlar kurban edilirler. Ama yeraltı tanrılarının kurbanları kara hayvanlardır.

Bunca örnek, Kara budun ve Karanın ne anlama geldiğini göstermek için yeterlidir. Karada horlayıcı ve küçültücü bir taraf yoktur. Ama iyilik ve şefkat te yoktur. Karaya karşı saygı duyulan bir çekingenlik vardır. Kara hakir görülmez, ama yüceltilmez de. Ak aktır. Kara da kara. Kara budun, ak budun olamaz. Sınırlar iyice net çekilmiştir. Ve toplum yönetenler ve yönetilenler olarak, en azından ikiye bölünmüştür.

Türk Kadını

Atina'nın efsanevi kralı Theseus'un Amazonlar'ın saldırısına uğrayışını gösteren bir kabartma.

Türk topluluklarının Ana erkil dönemi hakkında bilgi yoktur. Böyle bir dönem olmuşmudur, olmamışmıdır bilinmemektedir. Tanıdığımız ilk Türk toplulukları Ata erkil özellikler gösterirler. Ancak, Ana erkil kalıntılar, Türklerin tarih sahnesine çıkışında hala vardır. Örneğin: Efsanelerde Türkler dişi kurttan türerler; To-ba Türkleri (Tabgaçlar) bir Hun kadınla ile bir Çinli babadan türerler. Doğan çocuklar Çinli değil Hun sayılırlar; Uygurların atası sayılan Töles Türk boylarında, ilk çocuk doğana kadar erkek, kadının ailesi ile birlikte oturur. Türk boylarında, erkek çocuk sahibi kadına tanınan üstün mevki, hatta oğul adına hükümdarlık yapabilme ayrıcalığı vardır; Dayıya verilen özel önem ana erkil bir kalıntıdır.

Orta Asya Türk topluluklarında ortaklaşa ailelere rastlıyoruz. Ancak, tüm Türk topluluklarında kardeşler arasında cinsi ilişki yasaktır. Belli sayıda kadın ve erkek arasında ortak evlilik vardır. Ortak kocalar ve ortak karılar, fakat ortak kocalar, hiç bir kadının erkek kardeşi değildir. Hazarlarda, Akhunlarda kardeşlerin ortak karısı vardır. Kadınlar, ortak koca olan kardeş sayısı kadar başlarında boynuz taşırlar. Hiç kardeşi olmayan tek kocalı kadın 1 boynuz taşır. Bu topluca evliliklerde bir çocuğun babasının kim olduğu bilinmez, fakat ana kesinlikle bilinir. Bu nedenle soy ağacı, ana tarafından yürütülür. Kadın soy zinciri tanınır. Sürü, soya dönüşür. Böylece, bir ata anadan inen, kadın tarafından kandaş ve aralarında evlenme yasağı olan bir akraba gurubu doğar. Karı ve koca ayrı soydandır. Koca döl sağlamakla yükümlü yabancıdır. Soy, kadın egemenliğindedir. Döl alma geleneği ana erkil dönemden bir kalıntıdır. Döl alma, konuklara aile içinden bir kadın sunma şeklinde görülür. Karluklarda ve Uygurlarda bu gelenek uzunca bir süre yaşar. Atilla' ya giden Bizans elçisi, ölen Bleda'nın karısı tarafından yönetilen bir kadın topluluğunca ağırlanır. Bizans elçisine kadınlar sunulur. Bundan 400 yıl önce, Anadolu'da hala Taptuklu Türkmen topluluğu içinde cinsel konukseverlik vardır. Şato Türklerinden inen Mongurlar da konuğa yakın zamana kadar evin bekâr kızını sunarlardı. Ana erkil dönemin meşru döl alma usulü, Ata erkil düzene

geçildikten sonra da meşruluğunu korumuştur. Türk boyları, daha sonra evlat edinme kurumuna doğal bir geçiş yapmışlardır. Türk boylarında gayri meşru ve meşru çocuk ayrımı pek görülmemektedir, ikisi de eşit haklara sahiptirler.

Başlangıçta Kadınların ölen kocaları ile birlikte gömüldüğü bilinmektedir. Bu zorla yapılan bir işlem değildi. Şaman dini inancının gereği olarak kadınlar bunu isteyerek yaparlardı. Daha sonraları bu adetten vazgeçilerek, ölen kadının bakımının sağlanması için, ölen kocanın yakın bir akrabası ile evlenmesi geleneği geldi. Bu gelinen sonuç itibarı ile bakıldığında, aslında kadın kocayla değil, soyla nikâhlıydı. Erkek ölünce, üvey anne, üvey oğlu ile nikâhlanabilirdi. Genelde, çok karılılık Türk boylarında uygulanan aile biçimidir. Bununla birlikte ilk karı aile içinde diğerlerinden daha özel bir konumda tutulur. Çok kadınla evli erkeklerden oluşan Türk ailelerine rastlandığı gibi, çok kocayla (hepsi birbirinin kardeşi) evlenmiş kadınlardan oluşan Türk ailelerine de rastlanır.

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Türk kabileleri içinde kadınlar büyük bir serbestliğe sahiptiler ve erkeklerin yaptığı her işi yaparlardı. Ata biner, avlanır, dövüşür, Şaman ayinleri düzenlerlerdi. Türk kadınlarının savaşlarda, at üzerinde, ok atarak erkeklerle birlikte dövüştüğü hep anlatılır. Hatta bazı kabilelerde, rahat ok atabilmek için kadınların sol göğüslerini dağladıklarından bahsedilir. Kadınların klanları üzerinde çok etkili oldukları bellidir. Devlet içinde yüksek görevlere geldikleri dönemler de olmuştur. Türk göçebe toplumunda her iki cins de bir birine tamamen eşitti, cinsiyet ayrımı gözetilmezdi.

İslam'ın yayıldığı dönemde ortak bir dil konuşan; ortak bir kültüre sahip bulunan ve bunun tam olmasa bile bilincinde olduğunu kabul edebileceğimiz; boy, budun aşamasını geride bırakmaya başlamış bir topluluk, bir etnik grup vardı. Konuşulan ortak dilin de tıpatıp aynı olmadığını, birbiri ile anlaşmada zorluklar yaşayacak kadar değişik varyasyonlar içerdiğini biliyoruz. Bu bugün de böyledir, Türkçenin çeşitli kollarını konuşan çeşitli Türk toplulukları vardır. Yukarıda sözü edilen sosyolojik aşamaya, o tarihte, tüm Türk topluluklarının geldiğini söylemek mümkün değildir. Zaten geçen asrın başında bile Altay dağlarındaki bazı topluluklar ve Sibirya'daki Yakutlar, bağımsız klan ve boylar şeklinde yaşıyorlardı. Bu boylar değişik hayvan atadan indiklerini kabul ederek, aynı hayvan atadan gelmeyenlerden özenle kendilerini ayırırlardı. Tavşan atalı boy bu hayvanı kutsar, onu öldürmez ve yiyemez, fakat geyikleri öldürür ve yerdi. Geyik atalı boy da geyiğe dokunmaz ama tavşanı yerdi. İşte Yakut boyları birbirine bu denli yabancı idiler. Birbirini yabancı kabul eden boylar arasında çekişmelerin ve hatta savaşların olması normaldir.

Yalnız genelde, boyların bu denli birbirinden kopuk olmadığını da ilerde göreceğiz. Zaman içinde boylar guruplaşır, birleşip tek bir boy olurlar. Bu büyük boylar da birleşip Budun teşkil ederler. Bu tip oluşumlarda Budun, genellikle, birleşmeye ön ayak olan boyun, egemen boyun hayvan atasını ve totemini kabullenir. Ortak bir düşmana karşı verilen savaşlar ve sürek avları gibi nedenlerle, boylar da kendi aralarında gevşek konfederatif bir yapı ile birleşerek, daha büyük göçebe yapıların ortaya çıkmasına sebep olurlar.

Bozkırda en güçlü göçebe imparatorlukların yapısı bile gevşek konfederatif yapıdır. Boy ve Budunlar, birbirinden çok uzaktaki otlaklarda, kendi kendine yeten özerk ekonomi ve savaş birimleri olarak yaşarlar. Kendilerinden çok büyük veya yerleşik topluluklarla savaşmak gerektiğinde, geçici bir başkan seçerler, ama savaş bitince eski bağımsız yaşamlarına dönerler. Göçebe fetihleri sonunda, işgal edilen yerlerde feodal veya köleci bir kuruluş meydana gelmez, vergiye bağlı bir oluşum gerçekleşir. Göçebenin toplumsal yapısı, merkezi bir devlet yaratmaya en az elverişli olan yapıdır.

Türk genleri

İli vadisi

Orta Asya sadece Moğol ve Türklerin barındığı bir yer değildir. Hint-Avrupa kökenli sayılan göçebe topluluklar, Çin sınırına kadar yayılırlar. Hint-Avrupalı Yüe-çiler, Çin yakınlarında yaşarlar. Yüe-çiler yeşil gözlü, kızıl saçlıdır. Göçebe bir topluluktur, çadırları, keçeleri, kımızları vardır. At beslerler. M.Ö.200 civarında, Hun baskısı ile İli vadisine, bugünkü Kırgızistan'a, İssuk gölü çevresine gelirler. Yüe-çiler geldiğinde Kırgız bölgesi kalabalıktır. O sırada, o bölgede, yine Hint-Avrupalı olan Wu-sunlar vardır. Wu-sunlar, Yüe-çileri Afganistan'a doğru iterler. Kırgız bölgesinde eskiden beri kökenleri farklı üç gurup vardır. Germen boyları: Çin kaynaklarınca da belirtildiği üzere, bunlar kırmızı saçlı, mavi gözlüdürler; Moğol kökenli boylar ve Türkler. Batıya doğru gidildikçe Hint-Avrupalı veya İranlı topluluklar ağır basar. Aral gölü ile Siri Derya'nın kuzeyi arasında Sakalar (İskitler) vardır. Seyhun nehrinin güneyinde Toharlar bulunur. Karpatlar ile Siri Derya arasındaki düzlüklerde Sarmatlar, Kafkasya ve Aral gölü çevresinde Alanlar vardır. Yani, Orta Asya' da, Çin'den Volga nehrine kadar olan bölgede, Hint-Avrupalı, Mongoloid ve Türk kabileleri, göçebe bir yaşam sürmektedirler. Ancak, Güney Sibirya'nın doğusunda Moğollar ağır basarken, batıya gidildikçe Hint-Avrupalı kavimler ağırlık kazanırlar. Aslında, İskit, Sarmat ve Mesaget adlı topluluklar, etnik olmaktan çok siyasi bir yapılaşmanın ürünleridir. Mesaget,

İran orijinli boyların, Yüe-çilerin ve Türk boylarının oluşturduğu bir kabileler konfederasyonudur.

Türk boyları, çok eski tarihlerden beri, Batıya göç ettikçe, yukarıda sözünü ettiğimiz, Hint-Avrupa kökenli kavimlerle karışırlar. Karışmalar ve katılmalar olur. Türk boyları, Hint-Avrupa boyları içine girip, erirken; Hint-Avrupa veya İran kökenli boylar da Türk boyları içine girip erirler. Burada, tüm göçebe kabilelerin aynı kültür, filozofik tavır (din) ve aynı ekonomiyi paylaştığını unutmayalım. Kimin ne olduğunu belirleyen, bu durumda, sadece dildir. Kim kimin dilini kabul ederse, o kimliğe bürünmüş olur. Böylece, Türkleşen Hint-Avrupa kabileleri, eski adlarını genellikle korumaya devam ederler. Ancak, eski adları, yeni dillerinin etkisinde biraz değişir.

Örneğin: Macar (Magyar) budunu Ugor, Türk, Alan ve Slav boylarından kurulmuştur. Ünlü Doğu Roma yapıtı " De Administrando' ya " göre: Macarlara üç Türk Kabar boyu katılır. Bu üç Kabar boyu, Macarlardan daha savaşçı ve yetenekli olduğundan, diğer boyları çok etkilerler. Maygarlar bu yeni gelenlerin dilini kabul ederler. " De Administranda " yazıldığı esnada, Macarlar Türk Kabar dilini konuşuyorlarmış. Bu nedenle, yapıtta Macarlara daima Türk denir. Verilen örneklerdeki gibi, Bozkırda daima kimlikler değişir, yeni kimlikler edinilip, eski kimlikler unutulur; Kim neydi, kim kimdire bakılmaz, bugün kim bizimle ye bakılır.

Türkler tarih boyunca rastladıkları her kavimle karışmışlardır. Yine Türk erkekleri genellikle eşlerini dışarıdan, Türk olmayanlardan seçmek eğiliminde olmuşlardır. Ayrıca Türkçe dil olarak büyük bir çekim gücüne sahiptir. Pek çok topluluk Türk dilini hemen benimsemiştir. Bu nedenlerle Türklerde karakteristik fiziksel özellikler belirlemek imkânı kalmamıştır. Yani lafın kısası Türkler karma bir ırktır. Zaten saf bir ırk yoktur ama Türkler kadar karışmış bir başka ırk az bulunur. Böylece, Asya'nın Doğusu ve Batısı arasında, fizik bakımdan farklı iki ayrı Türk tipi ortaya çıkar. Batıda Avrupalı Türk, Doğuda Mongoloid Türk tipi ortaya çıkar. Batı ile Doğu arasında ise, geçiş tipleri bulunur. Bugün, Orta Asya'da ne tam Avrupalı, ne de tam Moğol tip vardır, bunların derece derece değişen karışımları vardır. Tacik ve Türkmenlerde, Avrupalı tipi egemendir. Özbekler, neredeyse yarı yarıya eşit bir karışımdır. Burada enteresan olan, kabile örgütlenmesini koruyan göçebe Özbeklerin Moğol tipine, kabile örgütlenmesini unutmuş Özbeklerin ise Avrupalı tipine daha yakın olmalarıdır. Dağ Kırgızları, ova Kırgızlarından daha Moğol tiplidir vs...

Yukarıda çok genellenerek verilen bu benzetmeler bile aslında tam değildir. Moğollara daha fazla benzediğini söylediğimiz Dağ Kırgızları arasından birdenbire sarışın mavi gözlü kuzey Avrupalılara benzeyen tipler veya kumral Akdeniz tipleri ortaya çıkar. En doğrusu belirli bir Türk tipinin bulunmadığı söylemektir. Belki en en başta bir Türk tipinden bahsedilebilinirdi. Ama şimdi Türklerin DNA'sında elmacık kemiklerini çıkık ve gözlerini çekik yapacak genlerden fazla, Moğol, Çinli, İranlı, Soğdlu, Kafkas, Rus, Yunan, Afrika, vs genleri vardır.

Türkler tek bir etnik grup değillerdir. Çok çeşitli öğelerden oluşmuşlardır. Ancak bu karışımın zaman içinde kendine özgü yasaları, diğer toplumlardan onları ayırt edici özellikleri ortaya çıkmıştır. Türkler kesinlikle bir bütün oluşturarak, bütün etnik gruplardan farklı bir kimlik kazanmışlardır. Bu kimlik Türk kimliğidir.

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, Türklere verilebilecek tek tanım aynı dili konuşuyor olmalarıdır. Türkçe konuşanlara Türk denir. Ancak unutulmamalıdır ki zihniyet dile yansır. Yani aynı veya benzer dili konuşanların benzer karakter yapılanmaları vardır.

Tarihte ilerleyip, Türkleri izledikçe bu karakter yapısı da ortaya çıkmaya başlayacaktır. Çok sonraları belki tarih serüvenimizin sonlarına doğru koşullar nedeni ile oluşmuş olan bu karakter yapısı belirlenmeye çalışılacaktır.

Tarih içinde ilerlerken, Türk dilini kabul ederek Türkleşen pek çok toplum olacaktır. Ama aynı şekilde Türk dilini kaybederek, Türklüklerini de kaybeden pek çok toplum da olacaktır.

Türkiye'ye adını veren atalarımızın geçmişine şöyle bir göz attık. Türklere göz atarken, göçebeleri de biraz daha anlatmış olduk. Şimdi bizim Türk dediğimiz topluluklar, Hunlar, Peçenekler, Oğuzlar, Tatarlar, Kırgızlar, Bulgarlar, Kumanlar, Yakutlar, Uygurlar, Karluklar, Karataylar, Karahanlar, Akkoyunlar, Karakoyunlar, Kıpçaklar ve daha yüzlercesi, kendilerinin Türk olduğundan habersiz, Orta Asya'da dolaşırken, Orta Doğu ve Anadolu'da İmparatorluklar çağına giriyordu.

Anadolu genleri

Hatti dini sembol

Anadolu'nun ilk yerlilerinin üzerine Hattiler gelmişti veya Hattiler Anadolu'nun bilinen ilk yerleşikleriydi. Bu halka akraba halklar Ege adalarında, Yunanistan'da ve büyük bir olasılık ile tüm Avrupa'da yaşıyorlardı. Bunların üzerine Batıdan Hititler geldiler. Hititlerle beraber, akraba kabileler de, Yunan ana karasına giriş yaptılar. Hititler Batıdan gelirken, Doğudan Hurriler güneydoğu Anadolu ve Suriye'ye giriş yaptılar. Hatti, Hitit ve Hurriler karıştılar. Bu dönemde, Orta Doğuda, İbraniler aracılığı ile Tek tanrılı bir din doğmaya başlamıştı. Sebebini tam bilmediğimiz bir nedenle, Ege ve Orta Doğuda büyük bir kargaşa oldu, Deniz adamları bölgeyi allak bullak etti. Anadolu'da Hitit öncesinde küçük, küçük, pek çok, bağımsız yerleşim, küçük kralcıklar vardı. Hititler, bunları birbirine konfederatif olarak bağlamıştı. Ama daha Hititler zamanında bile merkezi otoriteye tam bağlı olmayan veya çok gevşek bağla bağlı pek çok kasaba devleti, özellikle Batı Anadolu'da yaşıyordu. Hititlerden sonra yine Anadolu pek çok ufak şehir veya kasaba devletleri ile doldu. Bu sırada, yine Batıdan Frigler Anadolu'ya girdiler. Frigler Anadolu'ya girerken, Dorlar da Yunan ana karasına giriyordu. Dorlar önlerine İonları, Akaları ve diğerlerini kattılar. Onlar da Ege adalarına ve Ege kıyılarına gelip yerleştiler. Yerleştikleri bölgelerde, Hitit döneminden ve hatta Hattilerden kalma kentler vardı. Bu kentler İonlaştılar ve Yunan göçmenlerinin kurduğu yeni şehirler ortaya çıktılar. Batı Anadolu'da bunlar olurken, Doğuda Hurri, Hitit karışımı halk Kafkas kökenli topluluklarla karışıyor ve bunlar da Urartu devletini kuruyorlardı. Asurlar, Sami kökenli bir halk, ta Hatti döneminden beri özellikle Doğu ve güneydoğu Anadolu ile ilgileniyordu. Asur gel gitleri sırasında bu halklar defalarca karıştılar. İlk büyük Anadolu devleti Hititlerden sonra, ikinci büyük Anadolu devletleri Frigler ve Urartular dı. Frig ve Urartular döneminde, güneyde bir Hitit kalıntısı, Arzava devlet olarak yaşamaya devam ediyordu. Friglerin son günlerine yakın,

Batıda Likya, Lidya, Karya ortaya çıktı ve bu esnada İon kent devletleri Karadeniz kıyısında koloniler kurmaya başladılar. Doğu Karadeniz'de ve özellikle dağlık bölgelerde, Hitit döneminde Kaşkalar yaşıyorlardı. İon kolonileşmesinden önce ve sonra, Doğu Karadeniz'e, şimdiki Gürcülerle ve Abazalarla akraba topluluklar gelip yerleştiler. Tarihin bu döneminde, Anadolu sık sık göçebelerin yani İskitlerin talan akınlarına sahne oldu. İskitler harcı bir daha, bir daha kardılar. Bu arada, İsrail'de, tek tanrı fikri gün geçtikçe, peygamberler aracılığı ile gelişiyor ve Musevi dini ağır, ağır ortaya çıkıyordu. Tek tanrılı din gelişirken, Batı Anadolu'da, Yunan kentlerinde, akılcı düşünce, filozofi gelişmeye başlamıştı. Bir takım insanlar varlık nedenlerini sorguluyorlardı. Medler ortaya çıktığında, Anadolu şekillenmeye başlamıştı. Medler Urartuları yıktılar. Arkadan Kimmerler geldi ve Anadolu'yu bir hallaç pamuğu gibi attı. Anadolu, İmparatorluklar dönemine girerken, burada yaşayan halklar da defalarca karılmış, birbiri içine geçmişti.

Batıda, Ege ve Marmara'da, Hatti veya benzeri bir yerli halk, Hititler veya akrabaları, Friglere akraba bir halk, İonlar, Akalar, Dorlar ve bunlara akraba diğer halklar, biraz Kimmerlerle karışarak, biraz Mısırlılarla karışarak, bundan 24–25 asır önce, Batı Anadolu yerleşik halkını oluşturdular. Bu Halk bundan sonra Yunan kültürünü benimseyerek, Yunan dilini konuşma dili olarak tercih edecektir.

Karadeniz kıyılarında, Kafkas halkları, Kaşkalılarla, Batı Anadolu halkları ile karışacak, bu karışıma İskitler de katılarak, Karadeniz bölgesi halkının atalarını oluşturacaktır. Dilleri Yunan diline veya Batı Anadolu diline benzeyecektir. Daha sonra göreceğimiz gibi, buraya Lazlar geleceklerdir. Lazlar, Gürcü benzeri bir halktır. Lazlar, tabii ki yukarıdaki halk ile karışarak, Anadolulaşacaktır.

İç Anadolu da, Hattiler, Hititler, Hurriler, Frigler, Lidyalılar, Asurlar, Kimmerler karışarak, İç Anadolu halkını oluşturacaktır. Bu halka biraz Kafkas halklarından ve biraz da İskit ve Batı Anadolu halkından karıştığını düşünebiliriz. İç Anadolu halkı, bir süre Grek etkisini ve dilini kabul edecek ama kısa sürede kültür ve dil açısından yeni arayışlara gireceklerdir. İç Anadolu halkı Hatti, Hitit ve Frig ağırlıklıdır.

Güney Anadolu'da, Akdeniz'de, Hattiler, Hititler (Luvidler), Hurriler, Samiler karışarak Güney Anadolu halkını meydana getirmiştir. Bu halkın Hurri ve Hitit ağırlıklı olduğunu düşünebiliriz.

Doğu Anadolu'da, Hattiler, Hititler, Hurriler, Kafkas halkları, Asurlar ve biraz da Medler karışarak önce Urartuları ve daha sonra Doğu Anadolu kimliklerinin (Ermeniler ve diğerlerinin) atalarını oluşturacaklardır. Bu karışıma İskitlerin ve Kimmerlerin de etkisini unutmamak gerekir. Sözü konusu zaman diliminde, dil açısından bakıldığında, yukarıda ki karışımda Hurri ağırlığı hissedilir.

Ermeniler kendilerine " Hayk ", ülkelerine " Hayastan "derler. Ama coğrafyalarında bu ismi değil Ermenistan adını kullanırlar. Ermenilerin, Urartu topraklarına gelmiş olan bir Frig veya Thrak soyuna dayandığı görüşü şimdilik tarihçilerin en fazla benimsediği görüştür. Ermenilerin dillerinin Hint-Avrupa dil kökeninden gelmiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Güneydoğuda, Hattiler, Hititler, Hurriler, Asurlar, diğer Sami halkları, Aramiler ve Medler karışarak, Güney doğu halklarının (Kürtlerin gibi, Süryaniler gibi…) ilk atalarını oluşturmuşlardır. Güney doğu halkı içinde Medler de vardır.

Daha önce defalarca belirttiğimiz gibi, Türkiye coğrafyası, geçit vermez ve yerleşim bölgeleri arasında ilişkilerin ve ulaşımın çok zor olduğu bir coğrafyadır. Bu nedenle, Türkiye'de yerellik ağır basmaktadır. Birbirine çok yakın iki yerleşim bile birbirinden az çok farklı etnik yapıya sahip olabilir. Yukarıda genel hatları ile verilen karışım, detaya girildikçe farklılaşmaya başlar. Yan yana olan bölgelerin birinde Hititler ağır basarken, diğerinde Frigler veya Medler veya İonlar ağır basabilir. Bu nedenle, bundan 24–25 asır önceki Türkiye yerleşimini aynı köklerden gelen ama yerel olarak ağırlıkları farklı olan bir gen havuzu olarak düşünebiliriz.

Türklere geri dönersek, yukarıda Türk dediğimiz insanların ne denli karışık bir gen türlüsüne sahip olduğunu gördük. Bazı Türklerin, DNA olarak, İskitler veya Kimmerlerle gelip, Anadolu gen havuzuna katıldığını düşünmemek için sebep yoktur. Zaten, ırk nedir ki. Hepimiz Homo Sapiensten geldiğimize göre ırk nedir ki. Yukarda anlattığımız karışımlara bakınca, kim hangi ırkı diğerinden farklı bir yere koyabilir.

Kazanılan kimlikler bizim kişisel tercihlerimizdir. Veya dedelerimizin veya onların dedelerinin kişisel tercih veya kararlarıdır. Atalarımızın kararı, tersine karar vermedikçe, bizim doğum aidiyetimizdir. Kimlik, ırki geçmişimize bağlı değildir. Eğer biz, kendi özgür irademizle, yeni bir kimlik seçmemiş ve doğum kimliğimizi kabul etmişsek, o zaman ırki bir kimliğimiz varmış gibi görülebilinir. Bu aldatıcı kimlik, maalesef, tüm dünyada insanların birbirinin boğazını sıkmasına sebep olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Kimlik aslında, konuştuğumuz dilin ve ait olduğumuz kültürün etkisi altında kalır. Irksal kimliğimize en fazla etki eden yapı dildir. Bunu din takip eder. Ama her zaman ve herkes için kendi kimliğini seçme hakkı vardır ve bu kişisel bir karardır.

Türkler Şamandı. Anadolu da ise, Sümer dininin etkisi ile Şaman dininden türeyen çok tanrılı bir din etkindi. Bu çok tanrılı din yer, yer farklılık göstermesine ve tanrı isimleri değişmesine rağmen, genel hatları ile birbirine çok benzer bir dindi. Burada çok tanrılı dinin, hoş görüsünü ve tanrı çokluğunun farklılık değil, çeşitlilik getirdiğini bir daha vurgulayalım. Bu arada Kenan ülkesinde, Tek tanrılı din oldukça mesafe almış ve çok tanrılı dinlere çoktan savaş açmıştı. Tek tanrılı dinin hoş görüsüzlüğü, çok tanrılı dinlerin aleyhine çalışan bir süreci ortaya koyuyordu. Musevilik, içinde yeşerdiği ve büyümeye devam ettiği ortamı yok edici unsurları toplumun içine ekiyordu.

İşte, bu durumda, Orta Doğu veya o günkü Batı dünyasının merkezi, İmparatorluklar dönemine girdi.

Para

Lidya' da yaşanan, mutlu ve sakin hayatı, yeni bir askeri serüven yıkacaktır. II. Keyhüsrev (Akamenid hanedanının atası Kyros) Medleri yıkarak, doğuda Pers devletini kurmuştu. Kyros'un yerinden ettiği Med kralı aslında Lidya kralı Krezüs'ün eniştesi oluyordu. Kapadokya'nın güzel toprakları da Krezüs'ün önünde duruyordu. Eniştesinin tahtan indirilmesini savaş nedeni sayan Krezüs sonunda, Halis'in (Halys, Kızılırmak) ötesine geçmeye karar verdi. Karar verdikten sonra, Delfi (Delphoi) ve diğer tapınakların fikri alındı, bağımlı kent ve devletlerden asker toplandı ve bir sene geçti. M.Ö. 547 de Halis (Halys) geçildi. Kuvvetli bir olasılıkla, Kızılırmak yakınlarındaki Pteria kenti (Hititlerin Hattuşaş'ı olabilir) yakınında Krezüs ve Kyros orduları savaştılar. Bu savaşa geçmeden önce, biraz da Perslerden bahsedelim.

Persler, Medlerin hısımı olan kabilelerdir. Medlere nazaran daha doğuda yaşıyorlardı. M.Ö. 588 yılında, II. Keyhüsrev (Kyros), Pers klanlarını birleştirdi ve yeni bir krallık kurdu. Med kralı Astyages kızını Anşan kralı (Persler Elam prensliği halinde iken Pers kralı Anşan kralı unvanını taşıyordu) I. Kambyses'le evlendirmiş ve bu evlilikten Kyros doğmuştur. Yani Kyros bir anlamda, Med kral ailesinden sayılırdı ve Med tahtında hak iddia edebilecek konumdaydı. Keyhüsrev, M.Ö. 550 yılında, Medlere isyan ederek, Med krallığını yok etti. Bu dönemde, Persler hızla etraflarındaki ülkeleri ele geçirdiler. M.Ö. 547 yılında Lidya devleti ile sınırdaş oldular.

Perslerle Lidyalılar arasında, Pteria'da yapılan savaş kesin bir sonuca ulaşamadı. Ancak Krezüs kışın yaklaşması nedeniyle toplanıp, Sardeis'e geri döndü. Toplamış olduğu orduyu, parasını ödeyerek terhis etti. Niyeti kış boyunca Yunan kentlerinden, Mısır ve belki Babil den yardım alarak, yeni bir ordu kurmaktı. Kyros, ise kural tanımıyordu. O Krezüs gibi davranmadı, geri çekilmedi. Önce ordusuna bir çeki düzen verdi. Ve sonra, Krezüs'ün kullandığı yolun aynını kullanarak ilerlemeye başladı. Pers ordusu Hermos (Gediz) vadisinde tamamen boy gösterene kadar Krezüs'ün hiç bir şeyden haberi olmadı. Sonunda, Lidya'nın ünlü atlı savaşçıları alel acele savaşa hazırlandılar. Ancak, Persler bir kere daha günün savaş kurallarını çiğniyorlardı. Kyros, Lidyalı atlıların önüne Pers yük develerini sürdü. Yük develerinin kokusuna alışık olmayan Lidya atları karmakarışık oldular. Persler de kolay bir zafer kazandılar. Başkent Sard (Sardeis) ı ele geçirdiler ve Lidya krallığına son verdiler.

Krezüs'ün ne olduğunu tam bilmiyoruz. Krezüs'ün sonu konusunda değişik efsaneler anlatılmaktadır. Persler Lidya'da tamamen egemen olunca, birer birer kıyı kentleri de Pers yönetimine boyun eğdiler. Kyros, Lidya savaşından önce, Ege kent devletlerine haber yollayarak, onları Lidya'ya karşı isyana çağırmış ama hiçbir kent devleti buna kulak

asmamıştı. Şimdi, Persler Lidya'yı yenince, İon kentleri anlaşma istiyordu. Ama bu sefer de Kyros kulak asmadı. Sadece Milet'e dokunmadı.

Likya sikke

Lidyalıların, insanlık gelişmesine yaptıkları en önemli katkı, devletin sorumluluğunda madeni para basıp, tedavüle sokmuş olmalarıdır. Bu yenilik, dünya ekonomisinin gelişimini hemen hızlandırmış ve tarihin akışını da etkilemiştir. Sikkenin icadının doğal sonucu olarak, dünya ticaretinde değiş-tokuş usulünün yerini para ekonomisi aldı. Madeni paranın bulunuşu diyebileceğimiz bu buluştan önce de, daha önce gördüğümüz gibi, madeni değer birimleri vardı. Devletler, bu değer birimlerinin tam ağırlığa sahip olmasını kontrol ediyorlardı. En önemli değer birimi ise Babil'in kullandığı gümüş ağırlığa dayalı olanıydı. Fakat ilkel bir temele dayanıyordu. Madeni külçenin maden değeri ile para olarak tedavüldeki değeri aynı idi. Değerlerin nakledilmesi ve taşınması büyük sorun oluyordu. Yoksul kesim için ise, onların ellerinde bulundurabilecekleri büyüklükte madeni değerler yoktu. Lidyalılar, üzerine devletin resmi armasını basarak sikkeyi güvence altına aldılar. Ayrıca birimi de taşınabilir ölçülere indirdiler. İlk sikkeler bakla biçiminde elektron (altın, gümüş karışımı) parçasıydı. Çok hafiftiler. Sikkeler kısa bir süre içinde kusursuz hale getirildiler. Sikkelerin tedavüle girmesiyle, kesin ödeme biçimleri var oldu. Bunun sonucunda fiyat strüktürleri düzenlenmeye başlandı. Kroisos döneminde ise, artık altın ve gümüş sikkeler, elektron (beyaz altın) a ilave olarak basılıyordu. Lidya'nın parayı kullanmasından çok kısa bir süre sonra İon kıyı kentleri de kendi sikkelerini basmaya başladılar.

Lidyalıların parada yaptıkları gibi, ilk serbest pazarları da akıl edip, kullandıkları düşünülür. Sardeis halkı, küçük dükkânlar açar, halka açık gazinolar organize eder, genelevler işletirlerdi. Agoralarında, tek odalı ve içinde satılan malların olduğu dükkânlar bulunmuştur. Sardeis'in yolların kesişme noktasında olması bir tesadüf değildir. Lidya halkının ticarete olan yatkınlığının bir göstergesidir. Ticarete olan bu yatkınlık sonucu, Lidyalılar dünya çapında ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Lidya hem ihracat ve hem de ithalat olarak, o dönemin tüm mallarını portföyü içine almıştı.

Agora (Kudüs)

Paktolos çayından elde edilen altının, temelde, tüm bu gelişmelere yol açtığını belirtmiştik. Lidya atölyelerinde, altının içindeki yabancı alaşımlar, kal işlemi denen kurşunla eritme yöntemiyle arıtılmakta, sonra da altın gümüşten ayrılmaktaydı. Saf altın için ise küçük fırınlar kullanılıyordu. Kuyumcu dükkânları, altın üretim merkezine yakın bir konumdaydı. Hem altın üretimi ve hem de altın satışı, kralın doğrudan denetimi altındaydı. Lidya'da çok zenginleşmiş bir sınıfın varlığı, kazı ve yazılardan anlaşılmaktadır. Bu asil ve zenginler, kralın doğrudan egemenliği altında değillerdi. Örneğin, savaş zamanında lazım olan para, borç olarak, bir nevi bankerlik de yapan bu zenginlerden alınabiliniyordu. Ama kral istedi diye, zenginin para vermesi her zaman gerçekleşmiyordu. Bazen bir zengin para vermeyi reddediyordu. Bu mutlak monarşiye uymayan, liberal bir durumdu.

Çok zengin olan kralın ve fert fert zengin olan kraliyet ailesinin, Kelainai'yi (Dinar) çok sevdiği bellidir. Buralarda lüks villalar veya saraycıklar yaparak, sayfiye yaşantısı yaşamışlardır. Aslında bir Frigya kenti olan Kelainai, Lidyalılardan sonra Pers kralları tarafından da çok sevilecek ve Pers kralları tarafından dinlenme yeri olarak kullanılacaktır.

Lidcenin Hititçe ve Luvidceye yakın bir Hint Avrupa dili olduğundan bahsetmiştik. Pers işgalinden sonra Anadolu'da uluslararası bir dil olarak Aramca uzun bir süre konuşulmuştur.

Aramice ya da Aramca, Sami (Semitik) dil ailesinden bir dildir. Suriye ülkesinin eski adı olan Aram sözcüğüne izafeten bu adı almıştır. En eski Aramice yazılar M.Ö. 2000 başlarında Suriye'de bulunmuştur. M.Ö. 1000 başlarında Babil ve Asur ülkelerinin hâkim olduğu Mezopotamya'da Akkadca yerine egemen dil olarak benimsenmiş, M.Ö. 600 civarında ise Pers (İran) İmparatorluğunun resmi yazışma dili olmuştur. Aynı dönemde Yahudiler tarafından İbranice yerine günlük konuşma ve yazı dili olarak kullanılmaya başlanmıştır. M.S. VII. yüzyılda İslamiyet'in yayılması ile de yerini Arapçaya bırakmıştır. Günümüzde yaklaşık

200.000 kullanıcısı vardır. Aramicenin Urfa lehçesinden türeyen ve M.S. II. yüzyıldan itibaren Süryani Alfabesi (Estrangelo) ile yazılan lehçesine Süryanice adı verilir.

Bu nedenle Lidce ve Aramca yazılmış yazıtlar bulunmuştur. Lidya' da yaşayan insanların büyük bir kısmının adları da Hitit isimlerine benzemektedir. Lidya dini de Hitit dininin bir devamıdır. Örneğin tanrı Arma, Hitit Ay tanrısı Arma'dır. En baştan beri, Anadolu'nun neredeyse tümünde tapınılmakta olunan Ana tanrıça: Önce Kubaba, Lidce metinlerde Kufav ve Yunanca metinlerde ise Kybebe dir. Kubaba'nın eşi Santa ki bu Babil tanrısı Marduk dur, Lidce metinlerde Santa adı ile anılmaktadır.

Lidya evleri, temelleri dere veya tarla taşından, döşemelerde sert sıkıştırılmış kil kullanılarak duvarlar kerpiç bloklardan yapılmış, damları sazlarla örtülen çok mütevazı evlerdi. Krezüs döneminden sonra, duvarlar dıştan pişmiş tuğla levhalarla kaplanmaya başladı. Evler kent içinde bitişik düzendeydi. Mezar odalarından, tapınak kalıntılarından ve eski tarihçilerin naklettiklerinden, Lidyalıların çok iyi taş işçileri olduklarını da biliyoruz. Paraları olduğunu da biliyoruz. Krezüs'ün bile yaşadığı sarayın kerpiç olduğundan bahsedilir. İşte bu çelişki çözülememiştir. Akla en uygun gelen, Lidyalıların mütevazı bir hayatı sevip, şatafattan kaçınmaları olmaktadır.

Lidyalılar, kahraman ve iyi dövüşen bir halk olarak bilinirken, Pers işgalinden sonra tamamen değişmiş gibi görülmektedirler. Pers işgalinden sonraki yıllarda Lidyalılardan, zevk ve sefa peşinde koşan, gününü gün eden bir halk olarak bahsedilir. Hatta onlarla temas eden diğer halkların da karakterini değiştirip, savaşçı ve sert yanlarını törpüleyip, onları kendilerine benzeteceklerinden korkulur. Kadınlar şeffaf, iç gıcıklayıcı elbiseler giyerlerdi. Lidya halkı oyuna da çok düşkündü. Kumar oynar, zar atar ve aşık kemiği ile çeşitli oyunlar oynarlardı. Heredot'a göre, büyük bir açlıktan sonra, açlığı unutabilmek için Lidya halkı bu oyunları keşfetmişti. Lir, flüt, harpa benzer bir çalgı aleti, çalınarak müzik yapılırdı. Bu müziğin ritmi konusunda eski yazarlar arasında bir uzlaşma yoktur. Kimi vahşi, kimi uyutucu, kimi de çok harmonik olduğundan bahseder.

M.Ö. 1000 yıllarında, güneybatı Anadolu'da Lidya ile Likya arasında Karyalılar yaşıyordu. Karyalılar iyi asker ve iyi denizci olarak tanınıyorlardı. Dolayısı ile halkın ana geçim kaynağı denizcilik ve paralı askerlikti. Karya paralı askerlerinin, ülkelerine yazdıkları mektuplar sayesinde Karya dili hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Karya diline ait metinler, büyük çoğunlukla Anadolu dışında Mısır ve Nubya'da bulunmuştur. Bunlar, Mısır kralı I. Psammetih (M.Ö. 663 – 609) ve II. Psammetih (M.Ö. 593 – 588) zamanında, Karya'lı paralı Mısır askerlerinin ailelerine yazdıkları mektuplardır. Hititler Karyalıların yaşadığı bölgeye Karkişa, bazen Karkiya derlerdi. Persler ise Karka adını kullanırlardı. Xanthos (Letoon) da bulunan Aramca, Yunanca ve Likçe olarak üç dilde birden yazılmış olan yazıtta Karya adı " krk " olarak geçmektedir. Sonuç itibari ile bizim Karya dediğimiz ülkedeki insanların kendilerine ne ad verdiklerini bilmiyoruz. Karya dilinin kendisi Lidce ve Likçe gibi Hititçe ve Luvidceye yakın bir Anadolu dilidir. Karya, Pers kralı Kyros'un Lidyalıları yenmesinden sonra Pers hâkimiyetine geçmiştir. Bundan sonra Karyalılar Pers donanmasında denizci olarak çalışmaya başlamışlardır. Likya da, Karya gibi Pers hâkimiyetine girmiştir.

Brahman

Çeşitli dinlerden bahsedince, gelecekte karşımıza çokça çıkacak olan Hindistan menşeli dinlerden bahsetmemek olmayacaktır. Hindistan dinleri anlatılırken, Orta Doğu dinleri kadar üzerlerinde durulmayıp, sadece genel tema ve gelişimleri özetlenmeye çalışılacaktır.

Hindistan'a girmiş olan Hint-Avrupa dili konuşan kavimler ki bunlara Ariler (Aryenler) de denir, İndus vadisini ele geçirerek, M.Ö. 700 yılları çıvarında, buradaki yerli halka boyun eğdirmişlerdi. Yerli halk Şaman dinindendi. Hindistan'da hala, bu Şaman dönemden kalan kalıntılar, Hint kökenli dinlerin içinde yaşamaktadır. İnek, maymun, yılan gibi kutsal sayılan hayvanlar, kutsal otlar, Ganj nehri gibi kutsal nehirler, dağlar ve yerler, kalkık durumdaki erkeklik uzvu " linga ", Şaman dininden artta kalan kalıntılardır.

İndra

Gelen Hint-Avrupalılar da Şaman dininden türemiş bir dini inanç içindeydiler. Bazı ruhlar, tanrılaştırılmıştı. İndra, Mithra ve Varuna gibi daha önce Mitannilerde gördüğümüz tanrıları vardı. Ruhlara ve Doğanın içinde her şeyin bir ruhu olduğuna inanıyorlardı. Büyüleri, büyücüleri ve kurban törenleri vardı. Kurban törenlerine çok önem veriyor ve bunu ruhlarla ve tanrılarla iletişimin en etkin yolu olarak görüyorlardı. Tanrıları doğa güçlerini temsil eden, kişilikli, yaşayan ve iktidar mücadelesi yapan tanrılardı. İndra, Doğa tanrısı ve savaş tanrısıydı. İndra'nın karşısında aklın tanrısı Varuna vardı. Varuna, zamanla, evrenin düzgün işlemesini sağlayan bir düzen ve insanlığa yol gösteren bir ahlak tanrısına dönüştü. Mithra, ışığın ve hakkın, adaletin tanrısıydı. Bütün tanrılar, Aditi adlı bir Ana tanrıçadan türemişlerdi. Ayrıca, Prithivi Matar yani toprak ana, onun oğullarından biri olan

güneş tanrısı Surya, rüzgâr tanrısı Vata, kanun koyucu tanrı Manu ve diğer pek çok tanrı vardı.

Vedalar

Tanrılar ve insanlar vardı, ama bunların, yaradılış öncesi ilk Kaos'dan nasıl olup ta çıktıkları net değildi. İlk Kaos'dan evrimleşmenin gizemi, Tanrıların bile anlayamayacağı kadar tasavvur üstüydü. Dini manzumelerinde, Vedalarında, yaşamın başlangıcını açıklamaya çalışmadılar. Felsefi sorulara yanıt vermeye de uğraşmadılar. Bunun yerine, İnsanların varoluşlarının sorunları ile uğraştılar, onlara yardımcı olmanın yollarını aradılar. Vedalar, yanıttan fazla soru içeriyordu. İnsanda merak uyandıracak ve saygılı bir tutum geliştirecek sorular soruyorlardı. Bilgi anlamına gelen " Veda " bu dönem dininin adı oldu. Veda metinlerinin en eski parçası olan ve içinde 1.028 kaside, ilahi bulunan " Rig-Veda ", dendiğine göre, M.Ö. 1000 yılından eskidir. İçindeki en eski kasideler M.Ö. 2000 yılından bile eski olabilir. Bu bilinen en eski kutsal kitaptır. Ariler gelirken kitaplarını da beraber getirmişlerdi ama bu yazılarda yeniden doğma fikri yoktur.

Zamanla, kurban tanrıları, diğer tanrılardan öne çıkmaya başladılar. Ocak ve ateş tanrısı Agni ve sıvı tanrısı Soma, en önde gelen tanrılar oldular. Vedalar, kurban törenlerine çok önem veriyordu. Kurbanı ve ona ilişkin törenleri, tanrıların var olabilmesi ve varlıklarını devam ettirebilmesi için olmazsa olmaz sayıyorlardı. Kurbanlar Tanrıyı yaratıyordu yani tanrılar bir insan eylemi nedeniyle var olabiliyorlardı. İnsanüstü bir gerçek, insanın eyleminin sonucu oluyordu. Kurban tanrıları yarattıktan sonra, onları besleyerek varlıklarının devamını sağlıyordu. Ayrıca tanrılar, kendilerine sunulan kurbanlar sayesinde, insanların ihtiyaçlarına cevap veriyor, isteklerini yerine getiriyorlardı.

Veda döneminde, insanın selamete erişmesi, ancak, kurban yoluyla elde edilebilinen bir kurtuluştu.

Veda dininde, kurban ritüelleri yapılırken, karşıda tanrısal bir güç olduğuna inanılırdı. Bu kutsal güce “ Brahman “ denirdi. Veda din adamlarına da “ Brahmanalar “ denildi. Brahman’a ait kurban formüllerini bilenler, sadece, Brahmanalardı.

Bu arada toplum dört irsi kasta bölünmüştü. En üstte Brahmanalar kastı vardı. Bunun altında, Arilere ait iki kast bulunuyordu. Birincisi prensler ve savaşçılara ait olan “ Kşartiya “ idi. Diğeri, hayvan yetiştiricilerine ve tarımcılara ait olan “ Vaikya “ kastıydı. Dördüncüsü, yerli halkı (renkli derilileri) kapsayan, zanaatkârların, işçilerin ve kölelerin kastı “ Çudra “ idi. Kastların dışında, insanlığın en aşağı tabakası olan “ Parya” lar veya “ Çandala “ lar gelirdi ki, bunlar kast bile sayılmazlardı.

Kastların meydana gelişi, bir deneme olarak, şöyle düşünülebilinir. Türkler bahsinde görüldüğü gibi, göçebe toplum, göçebe bey aileleri güçlenip, hükümranlığın alternatifsiz yöneticisi konumuna geldikten sonra, yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye bölünmüştü. Türklerde, bu kavram, akkemik karakemik veya ak budun kara budun ile ifade ediliyordu. Yönetici sınıfın yanında Şaman din adamlarını, bu sınıfın hem içinde ve hem dışında olarak veya bazı durumlarda beraber, bazı durumlarda ayrı olarak görmek mümkündür. Zaten, toplumda din ilk ortaya çıkarken, din adamları, sınıfsız toplumda, ilk sınıflaşmayı meydana getirmişlerdi. Bütün göçebe toplumlar, yerleşik düzene geçmeden önce, en az iki sınıfa ayrılmış durumdaydı. Yerleşik düzene geçildikçe, toplumdaki sınıf sayısı, servet farklılaşmasına ve iş bölümüne bağlı olarak çoğalıyordu. Göçebe istilacılar, gelip yerli halkı hâkimiyetleri altına aldıklarında, bazen onlara, Spartalıların İlotları gibi, ayrı bir statü verdiler, bazen köle yaptılar. Hindistan’da ise yerli halk, ayrı bir kast olarak örgütlenmişti.

Aslında, kast sistemi sınıflaşmanın uç noktasıdır. Sınıflı toplumlarda, halkın büyük bir kısmı hangi sınıfta doğmuş ise, o sınıf içinde yaşayıp, ölür. Ancak, toplumun çok küçük bölümü, servet durumunu değiştirerek, sınıfını değiştirebilir. Az bile olsa sınıf atlama şansı olduğundan, insanlara sınıflar Kast imiş gibi gelmez. Ama bu görüntü, öyle olduğu gerçeğini de yok etmez. Türklerde, kara budun ak budun ayrımı bir kast değilmidir. Doğuştan asil doğulmadıysa, nasıl asil olunur. Sonunda, Hindistan’daki kastlar da, sınıfların, sınırları daha sert çizilmiş, birbirine geçişi yasaklanmış bir şeklidir.

Hindistan’da, Hint-Avrupalı dil konuşan istilacılar, birkaç yüzyıl, yerli halkı baskı altında tuttular. Ama baskı biraz hafifleyince, yerli halkın düşünce ve inançları ortaya çıkarak yeni bir arayışa yöneldi. Bu yöneliş ve arayışta Brahmanalar en önemli rolü oynadılar. İlgi, Kişinin yazgısını kendi eylemleri ile belirlediği görüşünde odaklandı. Bu “ Karma “ idi. İnsanlar

sorumsuz davranışlarının sonuçları için, Tanrıları suçlamamalı idiler. Bu da, giderek, Tanrıların " Gerçeğin " simgeleri olarak görülmesine yol açtı.

Yoga, çok eski zamandan beri, zihin güçlerini kontrol altına alabilmek için Hintlilerce kullanılan bir disiplindi. Karma ile birlikte, Yoga'da ilgi odağına tekrar çıktı. Sonuç, Gerçeğin dışsal bir varlık olan Tanrılarda aramak yerine, içsel olarak kavramaya yönelindi.

Bu aşamadan sonra, Tanrıların Hindistan'da pek önemi kalmadı. Brahmanalar dini geliştirerek, risaleler yazarak ve din üzerine vaazlar vererek, halkın gözünde yükselip, ulaşılması çok zor bir mertebeye çıktılar. Böylece, Hindistan'da insana verilen değer ve insanın yazgısı üzerinde söz sahibi olma isteği en ön plana çıktı. İlk Vedalardan hareketle gelinen bu noktada, yeni dinler gelişti. Bunlar Hindu dini ve Buda dinidir. Hindu dini ve Budacılık, ne Tanrıları inkâr ettiler ve ne de insanların Tanrılara tapmasını önlediler. Ama şunu yaptılar. Tanrıları aşmanın ve en ileri gitmenin yollarını aradılar. M.Ö. VIII ci yüzyıldan itibaren, Bilge Kişiler, risaleler yayınlamaya girişmiştiler. Bu risalelere " Aranyaka " ve " Upanişadlar " (gizli bildiriler) denir, genel adları da " Vedanta " dır. Upanişadlar, M.Ö. V ci yüzyıla kadar gittikçe yaygınlaşarak, sayıları 200 çıvarına ulaştı. Hindu dini hiçbir konuda kesin bir yorum yapmamaktaydı. Bu din, herhangi bir konuda tek bir yorumun yeterli olmayacağını söyler. Ancak, Hindular, Upanişadlarda, her şeyde mevcut olan bir tanrısallık geliştirdiler. Bu kavram, düşünüle bilinen Tanrı kavramına sığmıyor ve onu aşıyordu.

Hindistan'ın kast sistemi içinde, Brahmanalar yüksek bir konuma sahiptiler. Brahmanalar da Brahman'ın gücü vardı. Brahman'ın karşısında, Brahmanalarca yönetilen kurban törenleri, evrenin küçük bir modeliydi. Buradan hareketle ve zamanla, Brahman, her şeyi ayakta tutan bir güç anlamına gelmeye başladı. Neden varolduğumuzu ararken, bunu Brahman'ın tanrısal etkinliğinde aramak gerekiyordu. Upanişadlar, varlıkların gizli kaynağını ifşa ediyor ve insanın yaklaşımını yönlendirmeye çalışıyorlardı Upanişadlar arasında, Brahman'ın nasıl bir olgu olduğu konusunda, tam bir birlik yoktu. Kimileri, Brahman'ın kişisel bir güç olduğunu söylüyor, diğerleri, o kesinlikle kişisel değildir diyorlardı. Ama meydana gelen her şey Brahman'ın bir tezahürü idi. Bu bir " Vahdet " anlayışıydı.

Brahman cinsiyetsizdir. Mutlak bir Tanrı iradesi de değildir. İnsanlarla konuşmaz, onlara görünmez, tüm etkinliklerin üzerinde dir. İnsanlara kişisel bir tepki vermez. Ne " sevgi " ve ne " nefret " duyar, hiçbir günah onu incitemez. Upanişadlar, insanların her şeye yaklaşımını Brahman gibi olması gerektiğini öğretmeye çalışırlar. Brahman'a, Dünyayı yarattığı için şükredilmez, ona övgüler düzenlenmez, çünkü Brahman bütün bunların üzerindedir. Ona şükretmek ve övmek yerine, onun gibi olmak gerekir. Olmaya çalışılan şey yabancı bir şey değildir. O bizleri kapsar, o bizleri ayakta tutar, bizim ilham kaynağımızdır. O bizim hayal gücümüzdür.

Yoga, insanların iç dünyasını keşfetmeleri için geliştirilmiş tekniklerdir. Bu keşif, bir disiplinden geçer. Duruşlarla, nefes alış yöntemleri ile beslenme biçimiyle, zihinsel konsantrasyonla, insan, iç dünyasına döndürülmüştür. İç dünyadan yola çıkarak aydınlanmanın içine girilir. Upanişadlar der ki: Kişinin, kendi boyutlarından birini tecrübe edişi Brahman'ın ta kendisidir. Her bir bireyin içindeki ebedi ilkeye Atman denir. Biz göremesek bile Brahman, Atman olarak dünyayı sarar ve her birimizde içsel olarak bulunur.

Atman olmasaydı, yani, Brahman bizi sarmasaydı, bir idol olurdu, dışsal bir gerçeklik olurdu. Dışsal gerçeklik kaygı ve endişe yaratırdı. Hindu dininde Tanrı, bildiğimiz dünyaya eklenmiş bir varlık değildir. O, sözcüklerle ve kavramlarla anlatılamaz tarzda, insanlara yaşantı yoluyla

kendini belli eder. Brahman, " sözcüklerle dile getirilemeyen, ancak orada sözcüklerin dile geldiği... zihinle düşünülemeyen, ancak orada zihnin düşünebildiği " dir. Her yerde her zaman hazır ve nazır olan Brahman ile konuşulamaz, o düşünülemez, o düşünülerek aklın somut gerçeği haline getirilemez. O, ancak vecd haline gelinip, kişisel kaygılardan uzakta algılana bilinir. Mantığın ve aklın ötesine geçilmelidir.

" Başlangıçta yalnız Brahman vardı: Tanrıları o yarattı. "

" Gerçekte, ölümsüz olan Brahman her yerde, önde arkada, sağda solda, yerde gökte hazır ve nazırdır. ... Yerin, göğün, atmosferin, sonra ruhun ve bütün duyguların benliğinde o vardır. "

" ... Kâinatla Brahman arasında hiçbir fark yoktur. "

" Gerçekte, her şey Brahman'dır. "

" Atman, gönlümün derinliğindeki ruhumdur, bir arpa tanesinden daha ufak, bir hardal tohumundan daha küçük, bir pirinç tanesinden daha miniktir. Ve Atman, gönlümün derinliklerindeki ruhumdur, dünyadan daha geniştir, atmosferden daha geniştir, göklerden ve bu sonsuz âlemden daha geniştir. "

" Gerçekten seyredilmesi, dinlenilmesi, anlaşılması üzerinde düşünülmesi gereken, Atman'dır; Çünkü Atman'ı gerçekten dinlemiş, anlamış, seyretmiş, onun üzerinde düşünmüş olan kimse, bu kâinatın tümünü tanıyor demektir. "

Brahman'la Atman özleşmiştir. Artık gerçek, Atman-Brahman dır. Varlığımızın derinliğini daldığımızda, Varlık'ı buluruz. Bütün insanlarda, hayvan ve bitkilerde, bütün gerçeklerin derinliğinde bulunan, bu aynı Varlıktır.

Veda dini, Şaman dininden ölümden sonra yaşam fikrini almış olmasına rağmen, aynı varlığın, birbirini sonsuz şekilde takip eden hayatlar yaşayacağını katiyen kabul etmiyordu. Şaman dininin daha yakın takipçisi olarak kalan yerli halk ise, ruh göçü (transmigration) " samsara " inancına çoktan sahipti. Şimdi ise, kişinin kendi kaderini belirlediği " Karma " dan yola çıkılarak, her bir hayatın, daha önce yaşanmış hayatların içinde yapılmış olan eylemlerden kaynaklandığı görüşü doğdu ve tabulaşıp, mecburiyet kazandı.

Bir önce yaşanan hayattaki eylemlere bağlı olarak, yeni bir bedene giriliyordu. Yapılanların iyi veya kötü oluşunun mükâfat veya mücazatı, sonradan daha iyi veya kötü bir bedene giriş olarak şekilleniyordu. Ama aynı zamanda, yeniden doğmak, yeniden dünyanın izdirabına ortak olmaktı. Hayat, bir bedenden diğerine atlayarak sürdükçe, izdiraplar da hiç bitmiyordu. Kurtuluş karmadan sıyrılmaktan, her türlü yeniden doğuştan sıyrılmaktan geçiyordu. Bunun yolu da Atman'ı bilmekten ve böylece Brahman'a kavuşmaktan geçiyordu.

" Gören kişi, parlak varlığı, kudret dolu yaratanı, Brahman'ın kendisine özdeş olan Ruhu seyretti mi, o zaman iyilik ve kötülüğün üzerine yükselerek, her ihtirastan temizlenerek, yüce özdeşliği kavrayabilir. ... O zaman gören kişiler Atman'ı, hem uzak, hem yakın olduğu halde, gönüllerine sinmiş olarak bulurlar. ... Böylece kemale erişen, derin bir huzura kavuşan bilge insan, Bütün'le birleşir ve her nesnenin içine işlemiş olan Atman'a erişir. ... Nasıl ki, ırmaklar Okyanusun içinde eriyip giderler, adları ile biçimlerini kaybedip Okyanusun kendisi olurlarsa; tıpkı onun gibi, addan ve biçimden sıyrılan bilge insan, Öbür Dünyanın da ötesinde, Ruhun

ışıldayan özü içinde kaybolup gider. ... Brahman ki yüce varlıktır, onu tanıyanın kendisi de Brahman olur. “

Brahman olmak için çalışmaya karar veren kişi, aile ödevlerini yerine getirdikten sonra, oğluna topluluğun idaresi ile malını mülkünü teslim eder, inzivaya çekilerek, derin düşüncelere dalar veya dilenci keşiş olur. Hindu keşişliği böyle başlar, “ fakir “ ler ortaya çıkarlar. Buraya kadar anlatılanlar, Veda dini ve ondan sonra ortaya çıkan Jainizm, Budizm ve Hindu dinine kadar olan evrimdir. Bu döneme Brahman dönemi de denir.

Buda

M.Ö. 538 yılında, Siddharta Gautama adlı bir Yogi, evini, ailesini ve güzel yaşantısını terk ederek, dilenci keşişliğe başladı. Baktığı her yerde acı görüyordu. Varoluşun kendi izdirap doluydu. Kapı kapı, Hindu Gurularını dolaştı, bilgelerden öğrenmeye çalıştı. Kendine yapmadığı işkence kalmadı. Ama bir yere varamadı. O da, tüm yöntemleri terk edip, vecd haline geçmeye çalıştı. Kendi iç dünyasına döndü. Bir gece, vecd halindeyken, birden aydınlandı.

Birden bütün evren şenlendi, yeryüzü sallanmaya başladı, gökten çiçekler yağdı, hava tatlı esintilerle doldu, Tanrılar, kendi âlemlerinde, sevinç içinde kaldılar. Tanrılar, doğa ve insanoğlu sevgiyle kenetlendi. Artık izdiraptan kurtulmak, " Nirvana'ya " yani acının sonuna ulaşmak için yeni bir umut belirmişti. O zaman, Siddharta Gautama Buda oldu, aydınlanmış kişi oldu.

Şeytan Mara, ona, eriştiği bu saadetin keyfini çıkarmasını söyledi. Yerinde kal, dedi, sözü yaymaya çalışma, sana kimse inanmaz. Ama iki tanrı, Maha Brahma ve Sekra, Buda'ya gelerek, yöntemini dünyaya yaymasını istediler ve ona yalvardılar. Buda, kırk beş yıl, Hindistan'ı dolaşıp, her yerde vaaz vererek, yöntemini açıkladı. Anlatılan, bu izdirapların dünyasında, insanları tek tek acıdan kurtaracak olan doğru yaşam, yani " Dharma " idi.

Buda, Tanrıları ret etmiyordu. Onlar da acı ve izdirap âleminde çırpınıyorlardı. Onlar da bütün varlıklar gibi, yeniden doğuş döngüsü içindeydiler. Eninde, sonunda yok olacaklardı. Buda, gerçek Nirvana'nın tanrılardan daha yüksekte olduğuna inanıyordu. Bunun sonucu olarak, Buda, müritlerinden, bir tanrıya dayanmak yerine, kendilerini kurtarmalarını istedi.

Yaşam izdirap doluydu, yaşam çarpıktı, bütün varoluş " dukkha " dan ibaretti. Her şey, anlamsız bir şekilde oradan oraya savruluyordu. Hiçbir şey, daima önemli olamıyordu.

Buda, yumuşak, nazik ve uygun davranan ve davrandığı gibi konuşan bir kişiydi. Aklını karıştıracak her tür uyuşturucu, zehir ve fiilden uzak duruyordu. Bütün canlıların merhametli bir yaşam sürerek " dukkha " dan kurtulacağını anlatıyordu. Bu düşünceyi kendi icat etmemişti ve böyle bir iddiası da yoktu. Gittiği yol, eski bir yoldu. O sadece bu yolu görmüştü.

Karma, insanları, sonsuz bir döngü ile izdirap dolu yaşamlar dizgesinde, yeniden doğmaya mahkûm eder. İnsanlar, kendi yazgılarını sadece merhametli bir yaşamla değiştirebilirler. Buda, yeniden doğma sürecini (rekarnasyonu), lambayı tutuşturan bir aleve benzetir. Bir lambanın alevinden bir sonraki lamba tutuşur, bu, ta alev sönene kadar böyle sürer gider. Yanlış davranış içindeki kişi, ölür, ama yeni bir lamba yakar. Ancak, ateş sönmüşse, izdirap

döngüsü durur ve Nirvana'ya ulaşılır. Nirvana, sükûnete erişmek, sönmek demektir. Nirvana'ya ermek, yani sönüp sükûnete erişmek, Buda düşüncesinde, Tanrı'nınkine benzer bir rol oynamaktır.

Buda'nın takipçileri Nirvana üzerinde spekülasyon yapmazlar. Buda, onlara, " daha uzak kıyıya geçebilecekleri bir sandal " vermiştir.

Budizm yeniden doğuş görüşünü Brahmanizm'den almış ve muhafaza etmiştir. Budizm'im Ana kanunu Karma dır. İnsan kendi yazgısını kendi belirler. Buda, yeniden doğuşa ve karmaya, hayatın bir izdirap olduğunu derin ve kuvvetli olarak sokmuştur.

" Ey keşişler, işte izdırabın kökü hakkındaki kutsal hakikat: (Hayata) Susamışlıktır ki, insanı yeniden doğuşun birinden ötekine götürür. Bunun yanı sıra da zevkle, zevkini şurada burada bulan hırs vardır: Zevke susamışlık, yaşamaya susamışlık, devamlı olmayışa susamışlık gibi. "

Veda dininde, kurbanın tanrıları ve eylemlerin de varlığı yarattığını görmüştük. Bu düşünceyi anlamak çok kolay değildi. Şimdi de, Buda'da, karşımıza, yine anlaması zor olan bir fikirle çıkıyor: " varlığı yaratan arzudur ". Hayata olan susamışlığımız bizi ölümden sonra bile bir başka bedene sokarak yaşatır. Ama yeni yaşam yaşamak, yeniden izdirap çekmek demektir.

" İşte ey keşişler, işte izdirabın yok edilmesi üzerine olan hakikat: Arzunun tamamen yok edilmesi, (yaşamaya olan) susamışlığın söndürülmesi ancak bu arzuyu uzaklaştırarak, bundan vazgeçip sıyrılarak, buna yer bırakmayarak mümkün olur. "

Böylece, insanın yönelmesi gereken amaç, arzunun yok olmasıdır. Hiçbir menfaat gütmeyen insan, kendini doğum ve ölüm dünyasından da sıyırır. Bencilliği ve bireyselliği kaybolur. Bu durum Nirvana'ya girmektir. Nirvana, arzunun yok olması, hıncın yok olması, doğru yoldan çıkışın yok olmasıdır.

Budizm, Kişisel izdiraba tevekkül ile katlanılmasını, diğer canlıların izdiraplarının düşünülmesini, zihnen de olsa bütün canlıların sevinçlerine ve kederlerine ortak olmaya çabalanmasını, iyi olunmasını, merhametli olunmasını, yapılan hakaretlerin bağışlanmasını, başkaları için fedakârlık yapılmasını ister. İnsan, başkalarına yalnız varını yoğunu değil, zamanını, canını ve benliğini de vermelidir. Böyle davranan kimse, ne olursa olsun, gerçek bir Brahman'dır.

" Yoksul olan, her şeyden sıyrılmış olan, korku nedir bilmeyen kimseye Brahman derim ben. Ne acizlere, ne kuvvetlilere karşı şiddet kullanmayan, adam öldürmeyen ve öldürtmeyen kimseye Brahman derim ben. Müsamahasızlara müsamaha gösteren, sertlere yumuşak davranan, tamahkârlar arasında tamahsız davranan kimseye Brahman derim ben. Tıpkı bir iğnenin ucuna yerleştirilen hardal taneciklerinin silkelenip, dökülüşü gibi, benliğinden gıpta etmeyi, hıncı, gururu, ikiyüzlülüğü silkeleyip atan kimseye Brahman derim ben. Doğru sözü sertliğe sapmadan dinleten, başkasını incitmeyen kimseye Brahman derim ben. "

Budizm'de, sosyal seviyesi, kastı ne olursa olsun, her insan kurtuluşa varabilir. Budizm kast ve sınıf ayrılıklarına olduğu kadar, ırk ve milliyet farklarını da umursamaz. Zaten, sonunda, bütün dünyalardaki bütün varlıklar, en ufak toz zerresi dahi Nirvana'ya ulaşacaktır.

Budizm, Buda'nın kendi hayat tecrübesinin içinden çekip, çıkarılmıştır. Kişinin her konuyu serbestçe incelemesi, serbestçe denemesi esasına dayanır ki bu, diğer hiçbir dinde görülmez.

Hindistan'da Budizm ortaya çıkarken, benzer tarihlerde, " Jainizm " de bir din olarak, Brahmanizm'den yani Hindu dininin eski halinden türemiştir. Jainizm ve Budizm arasında çok fazla benzerlik vardır. Her ikisi de kastlara ayrılmış insanlar arasında, insanları birleştirici olmaya çalışırlar. Düşüncelerinin kabul edilmesini, insanların hür iradesine bırakırlar. Ama ikna ve kişisel özveri yolları ile dinlerini yaymaya çalışırlar. Tanrılara yok demezler, ama onlara da aldırmazlar. Dinin kurucusu ortaya bir Tanrı olarak çıkmaz veya dinin kurucusu Tanrı değildir. Her ikisinde de kurtuluş Tanrı'da değildir, dinin kendisindedir.

Jainizm'in kurucusu olan ve kendine " Mahavara " (Büyük Kahraman) ve " Jina " (Muzaffer) denen kişi de, Buda gibi " kşatriya " kastından çıkmıştır. Ömrünü, üzerine elbise giymeden, çıplak olarak, perhiz yaparak ve nefsiyle mücadele ederek geçirmiştir. Jainizm, en fazla Mahavara'nın ait olduğu savaşçılar ve prensler kasında yayılmıştır.

Jainizm, yaradılışı ret eder. Dünya ebedidir. Herhangi bir şeyin yoktan yaratılması fikri, aklın alacağı bir şey değildir. Yaradan yoktur. Varlıkların kökeninde herhangi bir mükemmel varlık da yoktur. Mükemmellik, olsa olsa, insan gayretlerinin ideal amacı olabilir.

Jainizm de Budizm gibi, çok yüksek ahlak kurallarını ortaya koyar. İlk kural, hiçbir canlı varlığa kötülük yapmamaktır.

Ancak, Jainizm çok sıkı perhiz tavsiye ederek, Budizm'den ayrılır. Nefisle mücadeleyi ve perhizi gittikçe geliştiren Jainizm, sonunda intihar eylemlerini de övmeye başlamıştır. İnsanın aç durarak kendini öldürmesini tavsiye etmeye başlamıştır.

Buda'nın M.Ö. VI yüzyıl sonlarında ölümünden sonra, Budizm Hindistan'a yayıldı. M.Ö. III yüzyıla gelindiğinde, Budizm'in etkisi ile savaşın, ölüm cezasının, baskı ve işkencenin, büyük av partilerinin ortadan kalkmaya başladığı görülür. Hatta hayvan hastanelerinin yapımına girişildi. Bu gelişmede, " Asoka " adlı bir kral çok önemli rol oynamıştır (ilerde Morya Hint İmparatorluğu anlatılacaktır). Ancak, imtiyazları kaybolan Brahman'lar, Budizm ile mücadeleye başladılar. Bu mücadele ve kast sisteminin bu mücadeleye katkısı, Budizm'i Hindistan'da geriletmeye başladı. Ama bu sırada, Budizm Hindistan sınırlarını aşmış, Asya kıtasına yayılmaya başlamıştı.

Buda'nın yaşadığı asırda, bugün Hindistan'ın büyük bir çoğunluğunca kullanılan yazının temelleri atıldı. Panini adlı bir gramerci lingüistik yazının temellerini sağlamlaştırdı. Ardılları onun izinden giderek Hint yazısını iyice geliştirdiler.

İmparatorluk

M.Ö. 588 yılında II. Keyhüsrev'in (Kyros) Pers klanlarını birleştirip, Pers devletini kurduğunu görmüştük. M.Ö. 546 yılında, Lidya devleti yok edilmiş ve başkent Sard (Sardeis) ele geçirilmişti. Sonra da, Pers orduları Harpagos ve Mazares adlı komutanların yönetiminde Ege kıyısındaki tüm İyon kentlerini bir bir ele geçirmeye başladılar. Sadece, Milet, Perslerle barış yapabildi. Diğerleri ise kayıtsız, şartsız Pers egemenliğini kabul ettiler. Foça (Fokai) ve Teos kent halklarının büyük bölümü ise, Pers egemenliği altına girmek yerine, gemilerine binip göç ettiler. Persler, kıyı kentlerini iki satraplığa bağladılar. Bunlardan biri Sardeis, diğeri Dasky-leion idi. Merkezi hükümete çok uzak olan bu uç vilayetler, artık tamamen satrapların kontrolunda idiler. Satraplar, Ege kent devletlerinin başlarına kendi yanlarını tutan tiranların geçmesini sağladılar.

Artık Anadolu Pers imparatorluğunun bir parçası idi. M.Ö. 538 yılında Persler Babil'i aldı. Babil devletinin Perslerce yıkılışı, Mısır'ı biraz rahatlatır gibi oldu. Mısır tekrar Filistin'e girdi. Persler için sıra Mısır'a gelmişti. Ama Keyhüsrev, Mısır seferine başlamadan sırtını güvence altına almak istedi ve Orta Asya'daki göçebe klanlarla savaşlara girişti (Sas, Massajet, vs...) . M.Ö. 529 yılında, Orta Asya savaşlarının birinde Keyhüsrev öldü. Yerine, Oğlu Kambyses (Kambis) çıktı ve Mısır'ı aldı. M.Ö. 525 yılında Persler, Mısır ordusunu Pelus'da darmadağın ederek, Mısır'ı işgal ettiler. Mısır'ın bağımsızlığına son verdiler.

Kısa sürede, büyük bir imparatorluk ortaya çıkmıştı. Ama bu topraklarda yaşayan çok değişik topluluklar vardı, ortak bir dil ve ortak bir iktisadi düzen daha kurulamamıştı. Değişik toplulukları, kılıç gücü bir arada tutuyordu. Yönetimi merkezileştirme çabası ise, iktisadi birimler olan tapınakların işine gelmiyordu. Kambyses Mısır'da iken Mecusî rahipleri (Med rahipleri), onları takiben İran'daki kabileler, fethedilen yerlerdeki topluluklar baş kaldırdı. Amaç, iktidarı Medlere verip, Pers etkisini azaltmaktı. Kambyses (Kambis), baş kaldırıyı durdurmak için, dönerken, yolda öldü (M.Ö. 523). Yerine I. Dara geçti (M.Ö. 521 – 486). Tahta geçtiğinde 37 yaşındaydı. Dara, Akamaniş hanedanından Hystasp'ın oğludur. Mecusî isyanını bastırdı. Baş kaldıran ülkeleri tekrar Perslere bağladı ve reformlara girişti.

Dara (Dareios, Darius) imparatorluğunu satraplık adı verilen eyaletlere böldü. Satraplık, aynı tarihi süreci yaşamış ve içinde belli bir etnik gurubun yaşadığı bölgelerdi. Ailolia, Likya, Pamfilya, Lidya ve Misya, Batı ve güneybatı Anadolu devletlerinin hepsi, birleştirilip bir satraplığa verilmişti. Sardeis bu satraplığın merkezi idi. Sardeis satraplığı yılda 500 talen gümüş vergi ödüyordu. Frigya (Phrygia) satraplığı Propontis (Marmara) dan Paflagonya'ya (Paphlagonia, Kastomonu, Çankırı) oradan da Kızılırmak nehrine kadar uzanıyordu. Başkenti

Bandırma Ereğli'sindeki Dasky-leion idi. Frigler, Anadolu Trakları, Paflagonlar, Mariandinler (Mariandynler), ve Kapadokyalılar bu satraplık içindeydiler. Vergisi 360 talen gümüştü. Başkenti, muhtemelen Adana olan Kilikya satraplığı vardı. Kilikya satraplığı yılda 360 beyaz at ve 500 talen gümüş vergi veriyordu. Sonra başkenti Mazaka (Kayseri) olan Kapadokya satraplığı geliyordu. Mazaka'da, daha önce Tabal kralları otururdu. Son olarak ta, eskiden Urartu olan topraklarda Armenia satraplığı geliyordu. Armenia satraplığı da 400 talen gümüş vergi veriyordu.

Satraplığın başında, satrap adı verilen ve hükümdarın seçtiği bir yönetici vardı. Satraplar genelde, Pers asillerinden seçilirdi. İdari ve adli yetkiler satrapındı. Yerel yöneticilerin olduğu topluluklarda ise, yerel yöneticiler Satrapa bağlılıkları sürdüğü sürece, iç işlerinde idari yetkiye sahiptiler. Bu düzen, yerel halkların tepkisini çekmemek için, idari, adli ve dini konularda mevcut yerel biçimleri sürdürmeyi amaçlıyordu. Sardeis satraplığının başına, Dara kardeşi Ardavan'ı (Artafrenes) geçirdi. Bu kol M.S. VI. Yüzyıla kadar Sard çevresinde bir şekilde egemen olmaya devam etmiştir.

Satraplıklarda, Satraptan başka, doğrudan merkeze bağlı bir komutan da bulunuyordu. Böylece Satraplık, İdari-Adli ve Askeri olarak ikili bir yönetime tabidi. Dara, ayrıca Satraplık ve satrap komutanlıklarını denetlemek için geniş bir casus ve denetleme ağı kurmuştu. Kralın kuklaları denilen bu denetçilerin, gereğinde kullanmak üzere kendi askeri güçleri olurdu. Kralın kuklaları bütün imparatorluğu dolaşır, önceden bildirmeksizin yöneticileri görmeye gider, işlerin nasıl yürütüldüğünü incelerlerdi. Satraplık, iktisadi faaliyetlerinin sonucunda elde ettiği gelirin bir bölümünü, merkeze vergi olarak öderdi.

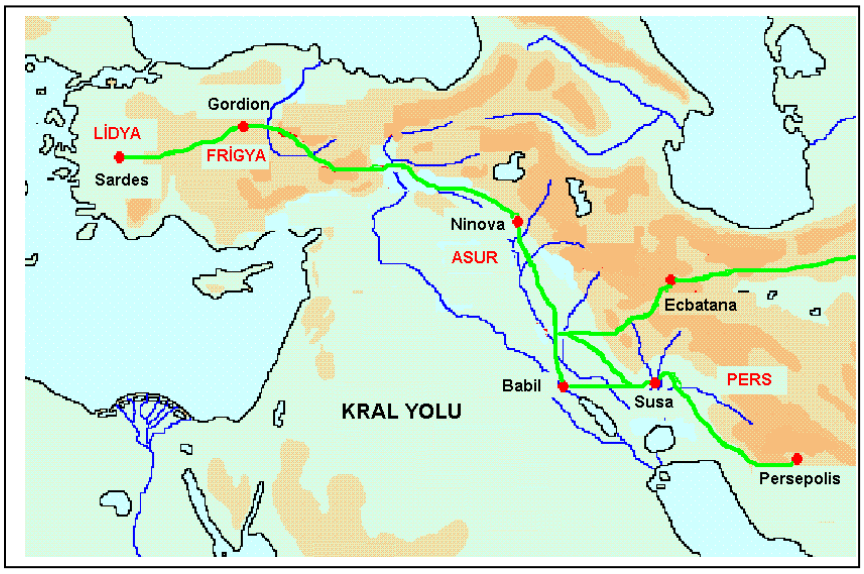

Ticareti geliştirmek, Satraplıklar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek ve merkezi yönetimin imparatorluğun her noktasına erişebilmesini sağlayabilmek için büyük yolların yapımına girişildi. Yol yapımının en önemli nedeni iletişimdi. Büyük bir imparatorluğu bir arada tutabilmek için haberleşme (ki bu o dönemde posta demekti) şarttı. Bu stratejik yolların, belki de en önemlisi, Efes'i Sus'a bağlayan (veya Sardeis'i Sus'a bağlayan) Kral yoludur. Bu yolla Anadolu rahat aşılabilir bir hale geliyordu. Ayrıca Kral yolu ticaretin, kültürün doğu ile batı arasında, kolayca yayılmasını da sağlıyordu. Kral yolu 2700 Km idi ve 111 posta durağı vardı. Her durakta ulaklar için menzil atları hazır bekletilirdi. Kervanların 90 günde gittikleri bu yolu, ulaklar bir haftada kat edebiliyorlardı. Haber ulaşımı bayrak yarışı gibiydi, her durakta ulak haberi yeni sürücüye devreder, böylece haber elden ele, durmadan ilerlerdi. Kral yolu, Sardeis'ten sonra, bugünkü İzmir – Ankara karayolu çizgisini izleyerek Sangarion (Sakarya) üzerindeki eski Frigya başkenti Gordion'a varırdı. Burada Sakarya'yı aşan yol, doğuya yönelip Halys (Kızılırmak) nehrini iki kez geçerek Mazaka'ya (Kayseri'ye) gelirdi. Oradan kuvvetli bir olasılık ile Malatya'ya, Dicle'den aşağı Diyarbakır'a gidiyordu.

Oradan Tur el Abdin dağlarını geçerek Mardin'e varıyordu. Musul üzerindeki geçitlerin birinden Dicle'yi aşarak, Mezopotamya düzlüğünü aşıyor ve Erbil'den geçiyordu. Erbil'den sonra güneye dönüp, Sus'a ulaşıyordu. Persler, açılan tüm yolların, bakım ve emniyetine de büyük önem veriyorlardı. Kral yolu dışında Babil'i Hindistan'a bağlayan önemli bir yol da Babil yoluydu. Dara ayrıca Akdeniz'i, Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal yapımını da planlıyordu.

Dara (Darius) ticareti geliştirmek, imparatorluk birliğini sağlamak için ve merkezi kuvvetlendirmek için para reformu da yaptı. Darik adı verilen tek bir altın para kabul etti. Bu parayı sadece Kralın basma hakkı vardı. Satraplıklar, ancak gümüş veya bakırdan ufaklık paraları basabilirdi.

Merkezileşme eğilimi askeri yapıda da görülüyordu. Her satraplık ve her askeri garnizonun silah mevcudunu merkez belirlerdi. Orduların çekirdeği Persler di. Ama asıl askeri kitle yerel halktan oluşuyordu. Persler, kabileler olarak ayrıcalıklı idiler: vergi vermez ve angaryaya tabi olmazlardı.

Bu zaman diliminde, tekrar batıya dönüp, Atina'da olup bitenlere bakalım. Tiran Peisistratos, M.Ö. 527 yılında, epey yaşlanmış olarak öldü. Yerine üç oğlu, Hippias, Hipparkos ve Thessalos geçti. Üçü de iyi yönetici değildiler. Babalarının yerini dolduramadılar. Halka yukardan bakıyor, kendi refahlarını arttırabilmek için vergi üzerine vergi koyuyorlardı. Persler kapılarına dayanmış, boğazları ele geçirmişlerdi. Atina deniz gücü, kara desteğinden soyutlanmıştı. Pek çok Atinalı soylu, sürgünde, tiranlığa karşı mücadele ediyordu. Sparta'da tiranlığa karşı mücadelede, soyluların yanını tutuyordu. Önce, Hipparkos öldürüldü, sonra, M.Ö. 510 yılında, Sparta'nın askeri müdahalesi ile Hippias, Atina'dan kovuldu. Sparta, Atina'yı işgal etmiş, kente birliklerini yerleştirmişti. Sparta, Atina'da iktidarı soylulara verdi. Atina'da terör kol geziyordu.

Diakrienlerle Paraliyenler birleştiler. Başlarına, Alemeonideslerden Klistenes geçti. Büyük bir halk ihtilali ile Spartalılar, Atina'dan kovuldular. Soyluların toprakları alınıp, klanlar arasında paylaştırıldı. Klistenes, M.Ö. 506 yılında, 1. Arhont seçildi.

Bu arada, Ege'deki Yunan kentlerinin yaşam biçimleri ve refahları Pers yönetimi altında fazla değişikliğe uğramadı. Kentlerde artık halkın doğrudan yönetimi söz konusu değildi ve yönetim, o kentli despotlara (tiran) bırakılmıştı. Despotların, Pers yöneticilerine karşı ana sorumluluğu, düzenli vergi ödemek, gerektiğinde askeri birliklerin yiyecek içecek gibi gereksinmelerini karşılamaktı. Kentler Pers yönetimine uyum sağlamıştı.

Dara'nın Trakya seferi

I. Darius

M.Ö. 511 yılında, Dara İstanbul boğazının ötesinde oturan ülkelere karşı ilk büyük seferini düzenledi. Ephesos (Efes), Miletos (Milet) despotları önemli sayıda asker ve gemi ile Perslere yardım ettiler. Kentlerdeki yurttaşlar çoktan beri siyasi bir özgürlük içinde yaşıyorlardı ve kendi kaderlerini tayin etme hakkına alışmışlardı. Bu nedenle despotik yönetimleri, Tiranları bir türlü benimseyemiyorlardı. Yurttaşlar gittikçe daha fazla, despotlara ve dolayısı ile Pers yönetimine tepki duymaya başladılar.

Dara, Trakya'ya yaptığı bu ilk seferde, İstanbul boğazını, kayıklar üzerine inşa edilmiş bir köprü ile geçti. Köprüyü Samos'lu mimar Mandrokles kurmuştu. Köprü üzerinden büyük bir ordu, İstanbul boğazını karşıdan karşıya geçmişti ve Dara bundan çok memnun kalmıştı. Pers ordusunda ve genel olarak Pers imparatorluğunda çoktan beri, Ege kıyı Kentlerinden pek çok kişi hizmet ediyordu. Persler bir çok konuda Yunanlıların kabiliyetlerini keşfetmişlerdi ve onları kullanıyorlardı. Yunanlı taş ustaları ve inşaat ustaları, mimarlar, heykeltıraşlar, ressamlar ve uzmanlar İmparatorluğun hizmetinde idiler ve bundan da memnundular. Ayrıca Pers ordusuna Yunanlı askerler ve onların savaş taktikleri de girmişti. Yunanlıların hoplitleri (ağır silahlı asker) Pers ordusunda vurucu güç olarak hizmet yapıyordu.

Pers ordusu Trakya'ya geçti, ilerledi ve Tuna'nın (İstros) denize döküldüğü yere geldi. Buraya da bir köprü gerekliydi. Perslerin planlamasına göre, köprü kurulacak, ordu karşıya geçecek, Ege'den yola çıkan bir gemi filosu, Pers ordusunun geri dönüşünü beklemek üzere Tuna ağzında bekleyecek, Pers ordusu karşıya geçtikten sonra köprü yıkılacaktı. Ordu nehri geçerken, Dara'yı köprüyü yıkma fikrinden vaz geçirdiler, köprüyü korumak için bir birlik

bırakıldı. Karar şöyleydi: Saptandığı günde Pers ordusu geri dönmez ise, köprü sökülecek ve birlik, gemilere binerek, ülkelerine geri dönecekti. Pers ordusu, Tuna'yı geçip, gitti ve İskitlerin (Sakalar) üzerine yürüdü.

Sonra, zaman doldu, ordu geri gelmedi. Milet despotu Histiaios, köprüyü yıkma ve geri çekilme emrine uymayarak, beklemeye başladı. Epey sonra, Dara perişan bir halde, köprüye geri döndü. Köprünün, yıkılmamış ve gemilerin beklemiş olması, Dara'yı yok olmaktan kurtarmıştı. Bundan sonra Dara, komutanı Megabazos'u Trakya'daki seferleri sürdürsün diye bırakıp, Hellespontos'a (Çanakkale boğazı) çekildi.

Megabazos başarılı olmuş, Makedonya'ya kadar, pek çok ülkeyi Perslere bağlamıştır. Dara, M.Ö. 512 yılı kışını Sardeis'te geçirdi. Bu arada, İon ve Sardeis satraplığına kardeşi Artafernes'i, Ege kıyılarına Otanes'i komutan olarak atadı. Otanes'in babası, kral Kambis tarafından öldürülmüştü, Bu olay daha sonra anlatılacaktır. Megabazos'un yerine ordunun başına Otanes geçti. Kısa sürede Bizans (Byzantion), Kalhedon (Khalkhedon, Kadıköy), Antandros (Altınoluk), Lemnos (Limni), İmbros'u (İmroz) Perslere kattı.

Bu sırada, Atina'da, Klistenes arhonttu. Klistenes, M.Ö. 506 yılında, Atina rejimini demokratlaştırmaya başladı. Attika'yı, köy ve kasabadan oluşan, özerk birimlere (demos) ayırdı. Bunlar yüz adetti. Atina'nın her mahallesine de bir " deme " dendi. Her demenin ayrı bir meclisi, görevlileri, toprakları ve hatta bayrakları vardı. Demos başkanları 1 yıllığına seçiliyor ve yerel işlere bakıyorlardı. 18 yaşına basan gençler, kendilerini listelere yazdırarak, yurttaşlık haklarını elde ediyorlardı. Bu, ciddi ve etken bir yerel yönetim uygulamasıydı.

Klistenes, anayasayı yeniden düzenledi. Halk meclisini en yüksek otorite haline getirdi. Solon'un Dört Yüzler Kurulunu beş yüz üyeye çıkarttı. Bu üyeler yeni seçim bölgeleriden seçilecekti. Arhontlarla, areopagların yetkilerini kıstı.

Seçim bölgelerini yeniden düzenledi. Ve bunu öyle yaptı ki, artık asil aileler, herhangi bir seçim bölgesinde hegemonya kuramıyorlardı. Sonuçta, doğuştan soyluluğun gücü yok edilmiş oldu.

Klistenes, yeniden tiranlık kurmayı önlemek için de düzenlemeler yaptı. Buna ostrasizm denir. Rejimi yıkma niyeti taşıdığından kuşkulanan yurttaşlar, tehlikeli sayılıp, on yıllığına sürgüne yollanıla biliniyordu. Sürgün bitince, hakları iade ediliyordu.

Böylece, Atina, toplumun alt kesimlerinden gelen itici gücün etkisi ile yurttaşları için demokratik bir yapıya kavuşuyordu. Önce Solon, sonra Peisistratos ve daha sonra da Klistenes, halkın itici gücüne dayanarak, bu değişimi sağlamışlardı.

Ancak, yurttaşları için demokratik bir devlet olan Atina, aslında köleci bir devletti. Tüm üretimi ve artı değerini sağlayan, köle iş gücü idi. Demokrasi kurulurken, bir taraftan da bu köleci toplumun kurumları kurulmuştu. Yurttaşlar özgürleşirken, kölelerde daha köleleşip, demokrasi kurbanları haline geldiler.

Çin’de Baharlar ve Güzlerin sonuna doğru

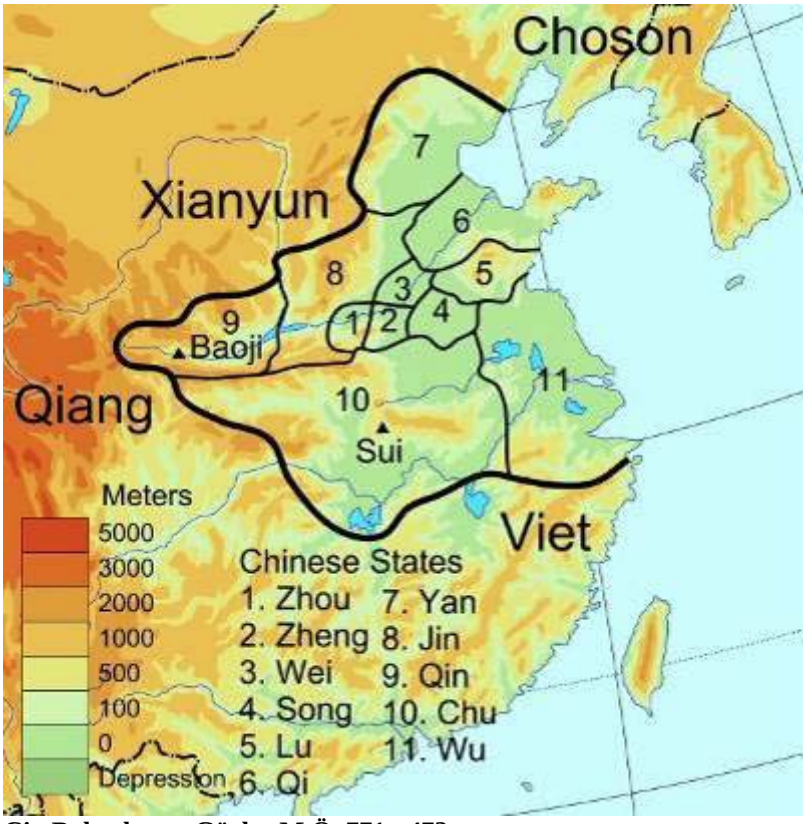

Çin Baharlar ve Güzler M.Ö. 771 - 473

M.Ö. 6 cı yüzyılın başlarında, Jin devleti tekrar egemenlik iddiasının peşine düştü. Prens Jing, Qi devletine karşı zafer kazandı. İleri sürdüğü mütareke koşulları kabul edilir gibi değildi. Qi tarlalarının tümü doğu-batı yönünde sürülecekti. Muhtemelen, Jing bunu savaş arabaları kolay yol alabilsin diye istemişti. Qi beyinin annesi, Jin sarayına rehin verilecekti. Bu istekler karşısında, Jing'in akıl sağlığından şüphe edildi. Bir evladın annesini rehin vermesinin erdem dışılığı vurgulandı. " Eski hükümdarlardan farklı hareket etmek doğru değildir " dendi. Sonuçta, Jing " İttifak Andı’nın " başı olamadı. Daha sonra, Jing'in haleflerinden Diao, Lordlar arasında birinci lord olmakta başarılı oldu.

Diao'ya veziri Wei Jiang çok yardım etti. Devlete olan borçlar lağvedildi, vergiler hafifletildi, suçlulara daha anlayışlı davranıldı, sıkıntıda olanlara yardım edildi, devlet harcamalarında kısıntılar yapıldı, halkın angarya yükü hafifletildi. Stokla mücadele edildi, herkes elindeki stokları elden çıkarttı. Ülkede genel bir bolluk görüldü, sıkıntılar ortadan kalktı.

Jin ile Chu (Çu) devletleri arasındaki, bitmek bilmez, yıpratıcı kuzey, güney savaşları sürdü gitti. Bu savaşlar, halk için büyük acılara sebep oldu. M.Ö. 6 cı yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık kimsenin iç savaşı kazanamayacağı belli olmuştu ve herkes çok yıpranmıştı. Bu sırada, Jin devletinin ve Chu devletinin iç sorunları önem kazanmaya başladı. Jin, kendi içinde büyük ailelerin iktidar savaşları nedeniyle parçalanmıştı. Chu'ya ise yeniden güçlenen Wu devleti saldırmaya başladı. Bu durumu değerlendiren Song devleti barış girişimlerini başlattı. Jin ve Chu'nun barışa evet demekten başka çareleri kalmamıştı.

Jin ve Chu devletleri aralarında, diğer devletler üzerinde kuracakları bir tür ikili egemenlik konusunda anlaştılar. Olan ufak devletlere olmuştu. Şimdi, onlar, iki taraflı haraç veya vergi veriyor ve gittikçe yoksullaşıyorlardı. O dönem Çin'inde, genel kanı, korkunun ve savaşın uyum ve düzen için gerekli olduğu yolundaydı.

" Korku olmayınca küstahlık olur. Küstahlıktan düzensizlik doğar…’’.
“ Devletlerin bekası ve yok oluşları, ünlenmek veya tanınmamak, bunların hepsi savaş silahlarına bağlıdır ".

Her şeye rağmen, Jin ile Chu (Çu) devletleri arasındaki gergin barış, epey sürdü.

6 cı yüzyılın sonunda, üstün bir devlet adamı olan Zheng'in baş veziri Zi Chan sahnedeydi. Zi Chan şefkatli, ince ruhlu ve aynı zamanda şüpheci bir kişiliğe sahipti. Dini ritüellere de pek olumlu baktığı söylenemezdi. " Göğün hikmeti bilinmez " diyerek, bir takım felaketlerin tekrarını önlemek için kurban kesilmesine karşı çıkıyordu. Ona göre halkı yumuşaklıkla itaat altına almak, zordu. Bunu ancak, özel kişiliği olan yöneticiler yapabilirdi. Özel olmayanların, halkı sertlikle yönetmesi daha doğru ve kaçınılmaz bir yoldu.

Zi Chan yöneticilik konusunda yaratıcı fikirlere sahipti. Yöneticiliği sistematik bir hale getirmeye çalışıyordu. Önce tarlaların kadastrosunu çıkarttırdı. Çiftçi aileleri gruplar halinde örgütleyerek hem vergi koydu ve hem de vergiyi denetim altına aldı. Değişik sosyal statüdeki insanları farklı giysiler giymeye mecbur etti. Halk, Zi Chan'ın politikalarına tepki gösteriyordu. Ama Zi Chan'ın politik görüşüne göre, devlet yararına olan gerekler, ne pahasına olursa olsun, yerine getirilmeliydi. Halk için " halkı şımartarak memnun etmek mümkün değildir " diyordu. Çiftçilerin toplanarak konuşabilecekleri, devlet politikalarını eleştirebilecekleri özel toplantı yerleri organize etti. Zi Chan'a göre, halk su gibiydi. Önünü kapatmamak, onun ağır ağır ve kontrollü bir şekilde akışını sağlamak gerekliydi. Bu nedenle, çiftçi toplantılarını eleştirerek, toplantıların yasaklanmasını isteyenlere karşı durdu ve toplantıların devamını sağladı. O, bu toplantılardaki eleştirilerden ve fikirlerden istifade ediyor, onlar sayesinde devleti daha iyi yönetiyordu. " Onlar bizim öğretmenlerimizdir " diyerek, alttan gelen fikirlerin önemini vurguluyordu.

Zheng devleti ceza yasalarını, bronz kazanlar üzerine yazdırtarak, bir anlamda herkesin göreceği bir şekilde onları belirlemiş ve yayınlamış oldu. Bu uygulama yasaların yazılı olup, olmaması gerektiği konusunda bir tartışma başlattı. Eski hükümdarlar, ceza yasalarını böyle yürürlüğe koymazlardı, hükümleri genel ilkeler doğrultusunda verirlerdi. Ayrıca, halk yasaları ve cezaları bilirse, devlet büyüklerine karşı saygısı azalır diye de korkuluyordu. Zi Chan, özellikle Jin devleti düşünürlerinden gelen eleştirilere karşı çıkmadı. Sadece, " Ben yetenekli değilim ve gelecek nesiller üzerinde etkim olmayacak. Benim tek endişem yaşadığımız çağı korumak " diyerek, eleştirileri yanıtladı.

Bir süre sonra, Jin devleti de kendi yasalarını demir kazanların üzerine yazdırarak, Zi Chan'ın yolundan gitti. Ancak bu tarz Konfüçyus tarafından şiddetle kınandı. O günkü, yazılı yasa, sözlü yasa tartışmaları, hala önemini muhafaza etmektedir. Sözlü gelenek, yaşlılar tarafından sürekli yeniden yorumlanarak, günün koşullarına uydurulmakta ve belli bir esneklik sağlanmaktadır. Yazılı olan yasada, esneklik yok denecek kadar azdır. Yazılı yasaların, günün koşullarına adaptasyonu zor olduğundan, aslında bugün geçmişe göre değerlendirilmektedir. Bu da adaletsizlik kaynağı olabilir. Diğer taraftan yazılı olmayan yasalarda keyfilik ilkesi ağır basar. Tüm toplumlarda adalet dağıtmanın zorluğu buradadır. Ancak antik Mezopotamya yasalarında, Roma'da da " On İki Tablet " yasalarından başlayarak yazılı yasaların bu keyfiliği azaltması ve giderek yok ermesi arzulanmıştır.

Zi Chang döneminde, Zheng devleti güçlü bir devlet değildi. Jin devletinin dayatmalarına karşı, özgürlüğünü ve onurunu koruması gerekiyordu. Ama bunu yapacak askeri güçten mahrumdu. Zi Chang, büyük bir diplomatik ustalık göstererek, ne Jin'in dümen suyuna girdi ve ne de saygısızlık yaptı. Zi Chang sayesinde, Zheng devleti Jin devletine ihanet etmeden, karşı koymasını becerdi.

" Baharlar ve Güzler " döneminin sonuna doğru, denizlerde güçlü olan iki devlet yükselişe geçti. Bu devletlerden biri Yangsi'deki Wu, diğeri kuzey Zhejiang'daki Yue devletleri idi. Bu iki devlet arasında, sel baskınlarının silah olarak kullanıldığı, gerilla savaşı taktiklerinin denendiği, yine çok kanlı ve acılı savaşlar oldu. Bir süre Wu devleti ağır bastı. Hatta düşmanını yok etme noktasına geldi. Ama sonunda, M.Ö. 473 yılında Yue kralı Gou Chian. Wu kralını yenerek, Wu krallığına son verdi.

Baharlar ve Güzler bir vahşet dönemidir

M.Ö. 771 den M.Ö. 473'e kadar süren dönem, aslında bir vahşet dönemiydi. Savaşı kazananlar düşmanlarının kulaklarını kesip, tapınaklara sunarlardı. Tutsakları keserek, kanlarını tören davullarına sürerlerdi. İnsan hayatının ve insan uzuvlarının hiç bir değeri yoktu. Krallar masum insanlar üzerinde silahlarını denerler, sadakatlerini ispatlamak için vezirler kendi ayaklarını, kollarını keserlerdi. Hükümdarların ölümünde, onların siyasi yakınları ve daha pek çok insan öldürülerek, öbür dünyada hükümdarı takip etmeleri istenirdi. Bu insanların bir kısmı kendi isteği ile bir kısmı da zorla hükümdarın ölümüne eşlik ederdi. İnsanlar kendi gırtlaklarını verilen bir emirle kendileri keserlerdi. Bu dönem, işte böyle, anlatılamayacak kadar vahşi bir dönemdi.

Ejderha (Çin)

Bu vahşi dönemde, toplumsal uyum, dini ayinler ve karizmatik kişilik sahibi yöneticilerin çabaları ile sağlanıyordu. Törensel davranışlar, devleti düzenleyen hiyerarşi ile uygun davranış ilkeleri olarak görülüyorlardı. Bu töresel davranışları bilerek ihlal eden kişi, soylu bile olsa idam edilirdi. Müzik, nesneler arasında uyumu yaygınlaştıran kozmik bir büyüydü. Bu ortamda felsefi düşünce gittikçe berraklaştı ve ahlak üzerinde yoğunlaştı. Erdem ve erdemli olmak üzerine çok tartışıldı. Ancak tüm bu tartışmaların içinde devletin özel bir yeri vardı. Devletin, gök ve yere (yani doğaya) eşit bir ortak olduğu anlayışı düşüncenin merkezine oturmuştu. Bu durumu anlatabilmek için birkaç örneğe bakalım. Jin devletinin baş veziri Zhao Wensi'den bahsedilirken, " Gökyüzünden büyük bir felaket gelmeme nedeni Zhao Wensi'nin çabalarının ürünüdür " diye övülüyordu. M.Ö. 6 cı yüzyılın sonuna doğru, Çin'de ejderhaların azaldığına dair genel bir kanı oluşmuştu. Bunun

nedeni, devletin ejderhalardan sorumlu memur bulundurmaması idi. Bu makam lâğvedildiği için, ejderhalar saklanıyor, üremekten vazgeçiyor, çocuk yapmıyor, sonuçta yok oluyorlardı. Yani, ejderhaların azalmasının nedeni, ejderha çobanları soyunun yok olmasıydı. Ancak, herkes böyle inanıyor demek değildi. Bunlar doğal olaylardır, insan davranışları ile bir ilişkisi yoktur, diyenler de vardı.

Ejderhalar imparator ile ilişkilendirilen ve genellikle iyi güçleri temsil eden bilge (hikmet sahibi) yaratıklardır. İlk olarak yağmur tanrıları olarak ortaya çıkmışlardır. Su ile ilgili rituellerde yer alırlar ve Çin mitolojisinin temel unsurlarıdır. Örneğin Çin yılbaşısı olarak yapılan kutlamalardaki ejderha dansı bir yağmur duası rituelidir. Göl nehir ve akarsularda su kaynaklarında yaşadıklarına inanılan ejderhalar, Çin'deki bitmez tükenmez kuraklıklar nedeniyle daha da önemli olmuşlardır. Onların yokolması insanlığa açlık ve çaresizlik getirir. Çin mitolojisinde bazı ejderhalar bireysel olarak öne çıkar. Sarı İmparatora savaşlarında yardımcı olan, sağanaklar yaratabilen, Ying Long bunlardan biridir. Yağmuru ve rüzgârı yönetebilen Shen Long, boynuzlu ejderha Jiao Long da önemli ejderhalardır. Göksel ejderhalar rüzgârı ve yağmuru kontrol ederken, gizli hazineleri koruyan, deniz ve nehirlerde yaşayan dünyevi ejderhalar da vardır.

Bu dönemde hıyanet, verilen sözün önemi, uzun uzun tartışılmıştır. Bir bölüm düşünür (bunlar aynı zamanda devlet memuru da olabilirler), verilen sözü tutmanın önemini bir güven meselesi olarak görüyorlardı. Güven ortadan kalkarsa, devlet mekanizması işleyemez diyorlardı. Güven, halkın koruyucusu idi. Bir bölüm ise, bu sava karşı çıkıyor, " önemli olan istediğini elde etmektir " diyordu. Bütün bunların sonucu olarak, Çin'de, güvenin yani ihanet etmemenin ve verilen sözü tutmanın peşinden ne pahasına olursa olsun giden müritler olduğu gibi; Devletin âli menfaatleri neyi gerektiriyorsa onu yapan, yani ihaneti ve verilen sözleri tutmamayı bir erdem meselesi haline getirmeyenler de vardı. Politika, bu görüşlerin hangisi ağır basarsa ona göre düzenleniyordu.

Bu dönemde, Çin'de Tanrı veya tanrılar değil, insan öne çıkarılıyordu. Konfüçyus'un ki gibi rehber yazılar vardı ve bunlar otorite olarak değerlendiriliyorlardı. Bu yazılar, kutsal bir güç tarafından yollanmış, vahiy yoluyla indirilmiş talimatlar değildiler. Kimse, bu yazıları böyle algılamıyordu. Bu yazılar, doğruluk hazineleri idiler. Halk önemliydi. Çünkü halk ruhların ev sahipleri idi. Kolektif ruh gücü halkta vardı. Gök ise kendi başına, tanrılar âleminin gücünü taşıyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi, Gök ile Kolektif güç arasında devlet yer alıyor ve düzenin çalışmasını etkiliyordu. Gök ve ruhlar, hoşnut kalmadıkları bir devleti mahvedebilirlerdi, Ancak Göğün, her zaman, halkın isteğinin takipçisi olduğuna inanılırdı. Yani halkın düşüncesi ve yargısı çok önemliydi. Bu ruhsal anlatım, pratikte, " Halkın desteği olmayan bir hükümet, kendi isteklerini yerine getiremez " demek oluyordu. Bu, aynı zamanda bir şeyi istemenin, aynı zamanda o isteneni gerçekleştirmek olduğu fikrine de gidiyordu. Halkın isteğine karşı gelmek demek, felaket demekti. Törenler, özellikle müzik, insanların kalplerine huzur getirerek, erdem hissini açığa çıkararak, halkın psikolojik dirginliğini sağlar ve böylece yönetime katkıda bulunurdu. Çin yaşamında bu kadar önemli olan müzikte akort, rezonans vb. gibi konularda yeterli bilgi birikimi oluşmuştu. Artık Çinliler her türlü müzik aletini düzgün ve akort tutacak bir biçimde üretebiliyorlardı. Uyumu ve huzuru simgeleyen müzikte hataya yer yoktu.

Baharlar ve Güzler döneminde, bürokrasi artık iyice yerleşmiş ve ortaya, tabiri caiz ise, bir memurlar sınıfı çıkmıştı. Daha, Chou döneminde, bürokrasinin teşekkül etmeye başladığı anlatılmıştı. İlk memurlar, işsiz kalan Shang ailesinden devşirilmiş olmalıdır. Chou'ların, ülkeyi iyi yönetebilmek için, işsiz kalmış iyi eğitimli Shangların bir kısmını devlet memuru

olarak görevlendirdikleri bilinmektedir. Zamanla, memurlar güçlenerek, memur aileleri oluşturmaya başlamışlardır. Bir Çinlinin ailesine karşı yükümlülüklerinin gereği olarak, bir

memurun, akrabalarını işe alarak memur yapması kaçınılmaz bir sonuçtur. Daha sonraları, taşra yönetimlerine tayin edilen memurlar, kazandıkları paraları toprağa yatırarak, büyük toprak sahipleri haline geleceklerdir. Memurlar bir kere toprak almaya başlayınca, artık, siyasi güçlerini de kullanarak, toprakları köylülerden yok pahasına alıyorlardı. Böylece ortaya " memur kökenli toprak lordları " dediğimiz güçlü bir sınıf çıkacaktır. Buna benzer ve paralel bir gelişme de, tüccarlar için yaşanmıştır.

Çin’de Büyük Toprak Sahipleri

Garnizonların çevrelerinde oluşan yerleşimler şehirlere dönüştükçe becerikli zanaatkârlar da tüccar oldular. Mal satışından kazanılan parayı biriktirmek Çin’de çok zordu. Para olarak kullanılan genelde bakır veya tunç idi ve çok yer tutan bu parayı saklamak için depolar yapmak gerekiyordu. Paranın böyle saklanması ise çok tehlikeli idi. Etrafta kolayca borca giren ve borcunu ödeyemediği için toprağını kolayca kaybedebilecek çok sayıda köylü varken, kıymetli metalleri yani bir anlamda parayı tehlikeli bir biçimde biriktirmek istemeyen bu tüccarlar, yok pahasına elde edebildikleri toprakları toplamaya başladılar. Zaten feodallerin sayısının binlerden onlu sayılara inmesi sonucu, pek çok toprak Çin’de boşalmıştı. Ticaretle zenginleşen tüccarlar, paralarını toprağa yatırmaya başladılar. Böylece ilk kez Çin’de para karşılığı arazi alımı başladı. Fakirleşen soyluların ile köylülerin toprakları, alıp ödeyemediği borçlar karşılığında el değiştirmeye uğradı.

Toprağını kaybeden köylüleri de bu topraklarda kendileri için acımasız koşullarda çalıştırmaya devam ettiler. Zamanla toprakların asıl sahibi durumundaki prenslerin karşısına yeni ve bağımsız bir toprak ağaları sınıfı çıktı, bu da feodalite düzenini temelinden sarstı. Çok geçmeden bu tüccarlara bir iş kapısı daha açıldı. Genişleyen güçlü prenslikler, vergileri efektif toplayamamaktaydılar. Tüccarlar ise, bu toplanamayan vergiyi peşin verebilecek güçteydiler. Peşin vergi feodalin de işine geliyordu. Hükmeden sınıf vergi toplamak için tüccarları kullanmaya başladılar ve büyük tüccarlar vergi mütelzimi oldular. Kısa zamanda da vilayetlerdeki en büyük idari amir olup çıktılar. Bu gelişim, aynı zamanda, küçük asillerin tasfiyesini kolaylaştırarak, " Bahar ve Güzler " döneminin bitişine yardım etti.

Böylece ister tüccar kökenli, ister memur kökenli olsun ortaya büyük toprak sahipleri çıkmıştı. Bunlar aynı zamanda vergi topluyor ve idari görevlerde bulunuyorlardı. Aileler arası evliliklerle, birleştiler, güçlendiler. Bu toprak sahibi ailelerle, feodal (asil) ailelerin menfaatleri de çelişmeye başlamıştı. Memur kökenli büyük toprak lordlarının işine, merkezi yapısı kuvvetli devletler geliyordu. Hatta bütün Çin'i birleştirecek tek bir devlet veya birkaç devlet en iyi çözüm olabilirdi. " Baharlar ve Güzler " döneminin bitmesini ve " Savaşan Devletler " döneminin başlamasını sağlayan, en önemli etkenlerden biri de, işte bu memur ailelerinin bilinçli çabasıdır. Bir kaç yüzyıl içinde, Çin tekrar birleşmiş bir devlete kavuşacaktır. Bu gelişmelerle birlikte, Çi (Ch'in) prensliği de gittikçe güçlenmekteydi. Çi'nin (Ch'in) merkezleşmesi ile birlikte, memurlara dayalı merkezi yapı da gelişti.

" Baharlar ve Güzler " dönemindeki savaşlar sırasında, feodal prensliklerin göçebelerle uğraşacak vakit ve imkânları olmadığından, Çin’in bu dönemi göçebe boylar için bir refah ve

dinginlik dönemi oldu. Ama zamanla bazı prenslikler ve özellikle Çi (Ch'in) prensliği güçlenmeye başlaması durumu tekrar değiştirdi. Güçlenen prenslikler, göçebeler aleyhine kuvvetlenmeye başladılar. Güçlenen, bölgelerindeki göçebe boyları kovmaya ve denetimleri altına almaya çalıştı. Göçebelerin geçimi yine zorlaşmıştı.

Mizi Xia

Birçok katliamın yaşandığı “ Baharlar ve Güzler “ ve “Savaşan Devletler “ zamanlarına ait bir hikâye Çin homoseksüel tarihinde bir klasiktir ve “ Şeftaliyi Paylaşmak “ veya “ Isırılmış şeftali “ diye adlandırılan Çin homoseksüelliğine ait bir tabir bırakmıştır. Baharlar ve Güzler zamanına ait Wei’nin Büyük Kralı (Prensi) Ling ile dük Mizi Xia arasındaki aşk hikâyesidir.

“ Mizi Xia, Wei’nin Efendisi Ling’in erkek sevgilisidir. Tutkulu bir aşk yaşanmaktadır. Bir gece yarısı Mizi’nin annesinin hasta olduğu haberi gelir. Mizi büyük bir riske girerek, Büyük Efendinin arabasını izinsiz alarak annesine gider. Bu suçun cezası bacaklarının kesilmesidir. Büyük efendi değil ceza vermek annesi için bacaklarının kesilmesi riskini bile üzerine alabilen bu fedakâr evladın davranışını över. Bir başka gün Hükümdarlık bahçesinde iki sevgili gezerken Mizi alçak bir daldaki olgun ve çok güzel görünen bir şeftaliyi gözüne kestirir ve koparır. Bu kadar çok arzulamasına rağmen birkaç ısırıktan sonra kalanını Büyük Efendiye verir. Büyük efendi onun bu fedakârlığını da kendisinin ne kadar fazla sevildiğinin göstergesi kabul ederek övgü dolu sözlerle Mizi’yi yüceltir. Zamanla Mizi’nin güzelliği solar ve Efendinin tutkulu aşkı biter. Ling, Mizi’yi “ arabasını izinsiz kullanmakla ve bu da yetmiyormuş gibi kendisine büyük bir küstahlıkla bir kısmı yenmiş şeftaliyi yemesi için verebildiğini “ söyleyerek suçlar. Bunlar cezası ağır suçlamalardır ve Mizi çaresizdir. Tutkulu aşk yıkıcı bir nefrete dönmüştür. ‘’ Tıpkı mevsimler gibi ’’ der yazar. Homoseksüel ilişkiler için şeftali tabiri bizce hem ilişkiyi yüceltmek hem de kalıcı olmadığını geçici bir tutku olduğunu vurgulamak için kullanılmakta. “ Şeftaliyi paylaşma tutkusu veya ısırılmış şeftali? “

Konfüçyus

Konfüçyus

Baharlar ve Güzler dönemindeki uzun süren parçalanmış yapı, Çin için uzun soluklu sonuçlar doğurdu. Bunların en önemlilerinden biri, yeni bir sınıfın, bilgeler (Ju, shi) sınıfının yükselmesidir. Bunlar, bilge bürokratlar olarak, bundan sonraki Çin tarihinin en etken unsuru olacaklardır. İster Baharlar ve Güzler döneminde olsun, ister Savaşan Devler döneminde olsun okuyan, eğitim gören insan sayısı fazla değildi (Çin ölçeğinde az olmak, Batı ölçeğinde az olmak demek değildir). Bilgeler, devlet, devlet dolaşarak kendilerine sürekli iş ararlardı. Bunlar feodal prenslerin çocuklarını eğitir ve devlet bürokrasisine danışmanlık yaparlardı. Bilgelerin içinde ise en meşhuru Konfüçyus'dur.

Shanglardan gelen rahiplerin, zamanla bilgeler grubunu oluşturduğunu söylemiştik. M.Ö. 771 de Chou imparatoru, siyasi iktidarı kaybedip, elinde sadece dini iktidar kalınca, bilgelerin (shi, ju) etkileri de arttı. Bunlar, adetler, kurbanlar ve bütün merasimlerin uzmanları kabul ediliyorlardı. Bildikleri ve öğrettikleri olmazsa olmaz sanatların, töre, tarih, yazı ve konuşma sanatı, hesap, ok atma, savaş arabası kullanma olduğu da anlatılmıştı.

Tarih, daha doğrusu soy bilgisi, dini törenleri, ataya kurban sunmaya dayanan bir ülkede çok önemliydi. Ayrıca, Feodallerin iktidar mücadelelerinde kutsal atalara dayandırılan soy ağaçlarının oluşturulması, iktidarın yasallığını tayin eden önemli bir unsurdu ve Ju'lar genelde bu işin uzmanı idiler. Çünkü geleneklere göre imparator tahta sadece kuvvet kullanarak değil, ancak Tanrısal bir menşeinden geldiği için geçebilirdi. Bu nedenle feodal hükümdarlardan biri imparator olmayı aklına koyarsa, öncelikle kendi soyunun da iktidardaki imparator kadar soylu kökten geldiğini yani tanrısal kökenini ispatlamak, hiç değilse soyunun imparatordan daha eskiye dayandığını göstermek zorunda idi. İktidar mücadelesine girmeyen soyluların ve zenginlerin de soy kütüğü oluşturmaları adettendi. Çünkü böyle bir kütük oluşturmadan

insanların dini görevlerinin önemli bir parçası olan, dedelere ibadet ve kurban sunma işini doğru yapmak mümkün olmuyordu. Nitekim Konfüçyusçuluk da Üstat Kung'un tasarımladığına göre; insanların dinsel ödevlerini, " dedelere ibadet ve törelere uygun dürüst bir hayatta ve etrafında sayısız yardımcıları bulunan Gök'ü memnun etmek " olarak tanımlıyordu. Bu nedenle Gök gibi dedelere de doğru ve düzgün ibadet yapılmalı idi. Soy kütüğünün önemi tartışılamazdı.

Töre bilgisi çok kapsamlı idi. Musiki ve dans, nezaket, her türlü davranış bilgisi, protokol kuralları, kutsal ritüellerin ve her türlü törenin doğru ve eksiksiz yapılması, özetle Çinli asilzade veya yönetici olmanın incelikleri, bu bilgilerin öğrenilip özümsenmesinde yatıyordu.

Yazı, söz söyleme, hesap bilgisi de genç kişizadelerin kazanmaları gereken doğal becerileri arasındaydı.

Zamanla Ju'lar (Bilgeler) çok güçlendiler. Bilgi ve becerilerini dirhem dirhem satmaya başladılar. Kılıkları ile hem halktan hem de soylulardan kolayca ayrılırlardı. Geniş kollu kaftanları, bellerindeki ipek kuşakları, yeşim plakalardan yapılmış süsleri, tüylü yüksek şapkaları, dört köşe ayakkabıları ile süslü ve abartılı giyinişleri vardı. Ağır ağır yürürler, çok eğilerek selam verirler, resmiyetten ve teşrifattan asla ayrılmazlardı. Çin toplumunda çok özel bir yerleri vardı. Yazılı veya sözlü geleneklerin sözcüleriydiler. Toplumun hafızası ve hafızlarıydılar. Törenlerin, ayinlerin, sunguların ve kurbanların, bayramların uzmanları, karmaşık saray ayin ve teşrifatının yöneticileri vb… Velhasıl Çin'in olmazsa olmazlarıydılar.

Chou (Çeu) hanedanlığının son devirleri, imparatorun artık sembolden başka bir şey olmadığı günleri, Çin aydınları arasında en çok filozofun yetiştiği zaman olmuştur. Çinlilerin birinci üstat saydıkları Üstat Kung veya Kung Fu Dsi yahut Cizvit misyonerlerinin verdiği ve bizim tanıdığımız adla Konfüçyus şimdiki Şantung ilinin bulunduğu bölgenin güney batısındaki Lu prensliğinde M.Ö. 551 yılının 27 Ağustos günü doğmuştu. Bu tarih aşağı yukarı Hindistan'da Buda (Buddha), Yunanistan'da Pythagoras ve Mezopotamya'da Nebukadnezar'ın yaşadığı, Yahudilerin Babil'de esir oldukları zamandır.

Konfüçyus Shang (Şang) ailesindendir. Üstat Kung bütün hayatını, sosyal ilişkilerde uyuma ve adalete dayanan felsefesini geliştirmeye ve yaymaya adamıştır. Konfüçyusçuluk, sosyal yapıda uyum doktrini olarak tanımlanabilir. Üstat Kung evrende bir ahlaki düzenin bulunduğuna; insanın görevinin bunu öğrenmek ve uygulamak olduğuna inandı. Konfüçyusçular oldukça akılcı fikirlere sahiptiler ama doğa yerine insanın kendisini incelemeyi, sosyal problemler üzerinde yoğunlaşmayı tercih etmişlerdir.

Asillerin çocuklarına dersler vermiş, çeşitli devlet memurluklarında bulunmuştu. Ancak, verilen görevleri yapmakta pek başarılı olamıyordu. Bunun sonucu olarak, sürekli bir işi olamıyor, feodal beylikten feodal beyliğe dolaşıp duruyordu. Sonunda, iş peşinde koşmaktan yorulup, doğduğu kente, Lu'ya dönüp, çocuklara dersler vererek yaşamını idame ettirdi. Çin'de kent, kent dolaştığı dönemde, adil ve kendi öğretisine uygun bir kral aradığı ve bunu bulamadığı için, baba evine döndüğü de söylenir. Bir başka iddia da, kendinin İmparator olmak istediği ve bunun alt yapısını oluşturmaya çalıştığına dairdir.

Konfüçyus'un öğretisi, saf kendi öğretisi değildir. Kendinden önce, pek çok bilge tarafından düşünülmüş, incelenmiş ve olgunlaştırılmıştır. Daha sonra kayıt altına alınan öğretiler, Çin asilleri için ahlak kuralları haline dönüşmüşlerdir. Zaten, hatırlanacağı gibi, Shang imparatorluğunun başından beri, ilişki ve yönetimde, ahlaka, büyük önem verilmekteydi.

Konfüçyus'un öğretisinin temelinde Gök dini yani Şamanizm vardır. Gök, keyfi bir yönetim gösteren ilahi bir despot değildir, kanunların ve kuralların var oluşudur. Gökteki varlıklar, Tao denilen kanuna uygun hareket ederler. Nasıl, güneş, ay ve yıldızlar kanunlara uygun hareket ediyorsa, yeryüzündeki insanların da dünya kanunlarına uygun hareket etmesi gerekir. Hükümdar, Göğün oğlu olarak, Gök gibi davranmalı yani gündelik olaylara karışmamalıdır. Hükümdar Göğü örnek alan davranışlarda bulunmalı ve halkını bu davranışlarla eğitmelidir. Bunun yolu merasimlerden, hatasız ritüellerden geçer. Merasimler hatasız olursa, dünya üzerinde de işler yolunda gider. Fertler de yaşantılarını merasimlere uydurdukça, dünya üzerindeki işler düzelir. Bu düşünce tarzı Çin halkını daima derinden etkilemiştir. Bu etkiye örnek vermek için, Şanghay'da yapılan ilk demir yolunu gösterebiliriz. Halk demiryolu inşaatını, toprağa zorla müdahale olarak kabul etmiş ve bunu kanunların doğal akışına yani Tao'ya karşı bir davranış olarak algılamıştır. Tao'ya karşı davranmak, kuraklık, sel, diğer doğal afetler gibi sonuçlar vereceğinden, halk yeni döşenen demir yollarını sökmüştür.

Konfüçyus siyasi karışıklık içindeki bir ülkede düzeni ve adaleti aradı. İnsan hayatının çok ucuz olduğu bir dönemde insana saygıyı öğütledi. Eğitimin yaygınlaştırılmasını istedi. Yönetici ve bürokratik mevkilere soy ağacına bakarak yapılan atamalar yerine, bu mevkilere bilgili ve yetenekli kişilerin sosyal sınıflarına bakılmaksızın atanması fikrini savundu. Bütün bunlar o devirler için devrim niteliğinde fikirlerdi. Nitekim Üstat okulunun kapılarını kendisinden ders almak isteyen herkese açtı. Böylece, o zamana kadar, toplumun yalnız üst kesiminin yararlandığı eğitimden, yetenekli ve istekli olmak koşulu ile fakirler de yararlanabildi. Bu Çin'de gerçek bir yenilikti. Öğrencilerin üç temel erdeme erişmesi istenirdi. Bunlar feodalite ruhuna uygundu ve önem sırasıyla şöyle idi: Hükümdara bağlılık, öğretmene bağlılık, babaya bağlılık. Evliya Çelebi okunduğunda aynı üçlünün orada da olduğu görülmektedir.

Konfüçyus Çin'in olmazsa olmaz altı sanatından ok atma ve araba kullanmayı, kendisi bu konularda çok yetkin olmasına karşın öğretmemiştir. Üstat Kung musikiye özel bir önem verirdi. Bütün Çinliler gibi musikide büyük bir kuvvet olduğuna inanırdı. Çünkü musiki bir ruha diğerini açıklar, tedavi eder, toplumda ve dünyada düzeni, barışı sağlardı.

Öğrenimin sonunda " Erkek şapkası giydirme " töreni yapılırdı. Genç (soylu) saçlarını uzatırdı. Çobanpüskülü otu ile bakılan falla tören günü tespit edilir ve anne, baba, dostlar huzurunda gence erkeklik alameti olan şapka giydirilirdi.

" Bu tören gününde erkek oldun. Çocukluk duygularını üstünden at ve gerçek bir erkek gibi davran... İhtiyarlığın mutlu geçsin, talihin parlak olsun ..."

Törenin sonraki bölümünde delikanlıya yetişkinlik yani resmi adı verilirdi

" Ayinler ve törenler yapıldı... Bu uğurlu tören gününde senin adını bildiriyorum. …Bu ad mükemmel olandır ve sana uğur getirecektir... Saç topuzu olan bir soyluya yakışır bir addır… Onu al ve daima muhafaza et. ..."

Konfüçyus'a göre, aile cemiyetin bir hücresidir. Ailenin reisi ise en yaşlı erkektir. Devlet ise, ailenin genişletilmiş halidir. Bu da, bilindiği gibi, kabile yaşamının, bozkır yaşamının yerleşik düzene bir uyarlamasıdır. Oğul babaya, kadın kocasına kayıtsız şartsız itaat edecektir. Ağabey ile kardeşler arasındaki ilişkiler ve arkadaşlar arasındaki ilişkiler tanımlanmıştır. Aileyi devlete bağlayan bağ da, baba oğul ilişkisi gibi bir bağdır. Konfüçyus öğretisi, bununla, Gök dinini, aile sistemini ve devlet sistemini birleştirerek, bütünleştirmektedir.

Buraya kadar anlatılan bütün devirlerde, Çin'in temel toplumsal birimi üç nesli bir arada tutan ailedir. Erkek, yetişkin oğulları ve torunları ile ölene kadar aynı çatı altında yaşardı. Bu aile yapısı, toprakta özel mülkiyetin tam olarak ortaya çıkmasını önlüyordu. Ama diğer taraftan toprağın bölünüp, ufalmasını da önlüyordu. Burada evladın sadakati ve boyun eğmesi, bu kurumun varlığının gerek şartıydı. Birlikte yaşamak, geçmişte genel bir tarz olarak, son zamanda azalmasına rağmen hala devam ederek, daha büyük aileler tarzında da olabiliyordu. Halk üç nesilli bir aile biriminde yaşarken, asiller ve hanedanlar tam anlamıyla büyük aile tarzı yaşamı tercih etmiş ve hatta gelenek bu tarzda oluşmuştur. Hanedanlar ise, asillerin büyük aile tarzı yaşamlarını ödüllendirmişlerdir. Nesiller boyu birlikte oturan, mülklerini tek elde tutup bölmeyen ve birlikte davranan soyların sayısı az değildir.

Konfüçyus öğretisinin eş cinselliğe bakışı pek net değildir. Konfüçyüs öğretisine ait el yazmaları erkeklerin ve kadınların geleneksel rollerine uygun davranmaları gerektiğini söyler. Tersine davranışlar doğa kanunlarına uygun olmaz der. Ama Konfüçyizmin el yazmalarındaki suçlar veya utanç verici haller listesinde homoseksüellik yer almaz. Bir erkek görevlerini yapıyorsa erkek sevgilisinin de olması onun kişisel meselesidir. Çocuklarının olması Çin geleneğinde bir erkek için çok önemlidir. Bu yüzden bir erkeğin yalnızca erkek aşığı olması görev duygusu ile bağdaşmaz ve hoş görülemezdi. Örneğin bazı İmparatorların kadın giysileri ile dolaşması kötüye delalet olarak algılanırdı.

Burada, Türklerde de rastladığımız bazı adetlere değinmek gerekecektir: Ölü gömme ve yas tutma. Çin'de ve Türklerde ölen kişi hemen toprağa verilmez. Bunun için bir süre beklenir ve gömme günü geldiğinde, ceset veya külleri toprağa verilir. Bu süre kimi zamanlar, geleneklerle belirlenir, bazen de fal yöntemi ile bulunur. Konunun açıklığa kavuşması için Konfüçyus'un ebeveynlerinden örnek verelim. Konfüçyus'un babası ölünce, geçici olarak gömülür. Birkaç yıl sonra, falla bakılarak öğrenilen yere, yani asıl mezar yerine kemikleri taşınır. Konfüçyus'un annesi öldüğünde, üstat 27 ay yas tutar. Çin gelenekleri evladın anasının yasını, kendisini karnında taşıdığı sürenin üç katı kadar olmasını öngörmektedir. Yas sırasında hiçbir iş yapılmaz.

Çin kaynaklarına göre Türükler (Türkler, Göktürkler) önceleri ölülerini yakıyorlardı, sonraları gömmeye başladılar. Ancak ölü yakma, gömme veya bir ağaçta sergileme şekillerinin hepsinin aynı zaman diliminde kullanılmış olabileceğini sanıyoruz. Çünkü bunlar aynı amaca yönelik farklı yöntemlerdir. Esas amaç ölünün kemiklerini sonbaharda yani yaprak dökümü zamanı veya ilkbaharda yani yapraklar yeni çıkarken yapılacak olan cenaze merasimlerine kadar saklamaktı. Cenaze merasimlerinde büyük gösteriler yapılırdı. Ölü gömme törenlerine, o yörede bulunan herkesin katılması gerekirdi. Mezara, ölüye öbür dünyada lazım olacak ve çok sevdiği eşyalar da konurdu. Bunların arasında atlar, cariyeler, ölünün karısı ve yakın adamları da olurdu. Ancak, daha sonraki tarihlerde ölünün karısının öldürülerek beraber gömülmesi âdetinden vazgeçilmiş, bunun yerini ölünün karısının aile içinde tekrar evlendirilmesi âdeti gelmiştir. Geride kalan kadın, ölü kocasının en yakını ile kendisi yakın akraba olmama koşulu ile evlenirdi. Böylece, kayınbiraderi veya üvey oğlu ile evlenen kadınlar görülmeye başlandı. Bu adet sadece Türklere mahsus değildi. Çin'de de benzer uygulamalar görülüyordu. Bu konuda kimin kimi etkilediği de açık değildir.

Türklerde ölünün gömülmesinden 40 gün sonra ölüyü anmak için tören düzenlenirdi. Bu adet bugün hala Türkler tarafından uygulanmaktadır.

Tao

Tao ayini

Konfüçyus adı altında özetlenen felsefe Çin'de gelişirken, buna paralel Taoculuk da bir din hüviyetine benzeyen bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Taoculuk din ile felsefenin, büyü ile ilkel bilimin karışımıdır. Tao “ peşinden koşulan hedef “ anlamında tercüme edilebilinir. Peşinden koşulan bu hedef ise " gidilen yol " dur. Bu yol Evrenin asli gücü anlamında " doğanın düzeni " olarak ta anlaşılabilecek felsefi ve ruhani bir içerik ifade eder. Burada her şeye kadir bir güç kastedilmemektedir. İnsanı da içine alan, evreni de kapsayan, büyük bir varlığın her yerde mevcut olan gücüdür bu.

Taoizm, Çin’in M.Ö. VIII. ve V. yy arasındaki bitmez tükenmez savaşlar esnasında feodal prenslere bağlanmak yerine sosyal hayattan tamamen çekilerek, düşünceye ve doğayı incelemeye dalan filozoflar arasında gelişmiştir. Bu filozoflar hem büyücülere ve hem de Şamanlara çok şey borçludurlar. Doğada egemen olan çok sayıdaki ruhlar, irili ufaklı tanrıcıklar, kutsal ve tapınılan birçok şey, Taoculuğu etkilemiş ve doğanın düzenini esas alan bu inancı oluşturmuştur. Bu düzen öyle bir düzendi ki bir emir, bir dayatma gücüyle değil kendi doğasında bulunan doğrulukla her şeyi yaratmakta ve yönetmektedir. Bu inanç oluşunca nesnelerin varoluş nedenlerini öğrenme ve doğayı gözlemleme ve deney yapma isteği kaçınılmaz oldu. Taocu, doğayı, elde edeceği bilginin yaratacağı iç huzuru için inceler. Batı tarzı düşüncedeki gibi, onda doğaya hükmetme isteği yoktur.

Doğaya karşı güç kullanmak, doğaya hükmetme arzusu bir Taocuda yoktur. Bu tür " ters " anlaşılabilecek hareketlerden Taocular hep kaçınmışlardır. Konfüçyusçuların aksine, Taocular sosyal olaylar ve fikirlerle, insanın sosyal yönleri ile hiç ilgilenmediler. Deneyler yapan, doğayı iyi gözlemleyen filozoflar olmayı becerdiler. Bireyciliği savundular, bireyin

ölümsüzlüğüne inandılar. Bedenin ölümsüz olabilmesi için özel beden hareketleri ve benzeri yöntemler geliştirmeye, ilaçlar yapmaya çalıştılar. Taoculukta minerallerin ve özellikle de altının özel bir yeri vardır. Çin'de simyagerlerin ana hedefi ölümsüzlük iksirini bulmak olmuştur. Taoculuk biyoloji ve kimya alanında büyük bilgi birikimine sebep olmuştur. Taoculuk ta zamanla bir din haline geldi.

Sıkıntılarla dolu Çin tarihinde halkın çok ezildiği bellidir. Doğanın, her kademedeki görevlinin, yerel ve merkezi otoritelerin baskısı ve halkın çaresizliği inanılmazdır. Bunalmış ve mutsuz Çin halkını ahlaki ve ruhsal açıdan doyuran ve kaybolmuşluk hissinden kurtaran şüphesiz ki Konfüçyüs ve çağdaşı Lao Tze'dir. Konfüçyus öğretisi daha özel ve ahlaki öğeleri ağır basan bir felsefe idi. Bir nevi sosyal yapıda uyum doktrini de denilebilir. Konfüçyus halkın moral birikimlerinin ve mistik değerlerinin göz ardı edilemeyeceğini ve bunlardan da yararlanılması gerektiğini farkında idi. Öğretisinde bunlara da yer vermiştir. Ama Lao Tze, Çin felsefesine gizemli bir boyut ekleyerek, geleneklerle kaynaştırarak neredeyse onun imdadına yetişmiştir. İnsanı ve toplumu sosyolojik açıdan inceleyen Konfüçyüscülüğün aksine Taoizm sosyal fikir ve olgularla hiç ilgilenmediler.

Tao tapınağı Quingxu

Taoizm din ile felsefenin, büyü ile ilkel bilimin bir karışımıdır. Taoculuğun temel iki kaynağı vardır. Birincisi Şamanizm'dir. Diğeri "Baharlar ve Güzler " dönemindeki savaşlarda, Feodal beylerin yanında yer almak yerine, sosyal hayattan çekilerek, doğa âlemini incelemeyi tutkulu bir yaşam tarzı kabul eden, Çinli düşünür ve rahiplerdir. Chou Hanedanı zamanından beri, göçebe Şaman sihirlerinin uyarlanması ile büyü çoktan beri kurumsallaşmıştı. Lao Tze'nin sistemi, bir ölçüde Şaman inancından kaynaklanarak, büyü kültlerinin geliştirilmesinde yararlanılmıştır.

Lao Tze İmparatorluk Kütüphanesinde kütüphaneci idi ve çok sayıda eski felsefe eserlerini okuma fırsatı buldu. Eski eserlerden çok etkilendiği söylenir. Lao Tze'nin efsaneleşmiş bu okuma tutkusunu onun öğrencileri de benimsemişlerdir. Onlar da, eski felsefi eserleri okumanın yanında Şinto öğretiminin büyü sistemlerini incelemeye özel bir önem vermişlerdir. Lao Tze, Tao (Yol) adlı " Yaşama Sanatı Kitabında " Tao'nun gücünden ve taşıdığı sırlardan söz eder.

Konfüçyus ile Lao Tze'nin karşılaşıp karşılaşmadıkları kesin değilse de, Çin'de karşılaştıkları inancı yaygındır. Hatta birbirlerinden hoşlandıkları bile söylenir. Ancak bu iki okul her zaman bir birlerine rakip, zaman zaman da düşman olmuşlardır. Konfüçyusçular Taoculuk gibi tüm ezoterik öğretilerin ve okült ritüellerin karşısındadırlar.

Konfüçyusçular, hem Taocu rahiplerin mistik bakış açılarına, hem de uygulama ve zanaata dair tüm işlere aşağılayıcı bir şekilde yaklaşmışlardır. Mistizmle, okültizmle ve pratiğe de geçirilebilen doğa kaynaklı işlerle uğraşan Taocuları " akıl dışı işlerle zaman harcayanlar '' olarak nitelerlerdi. Taocu büyücü hekimlerin, bugün simya dediğimiz sanatta çok ilerlemelerinin altında, hemen sonuç alınabilecek işlerden olması ve bu yolla Konfüçyusçulara üstünlük sağlama isteğinin bir parçası olduğu da söylenebilir. Taocu büyücü-rahiplerin öncelikleri, ilerde Batılı meslektaşlarının yapacaklarının tersine, altının peşinde olmak değildi. Onlar ölümsüzlüğün peşinde idiler. Vücudun kontrol altına alınmasına, bitkisel ve mineral içerikli maddeler kullanarak ölümsüz bedenler yaratmaya çalıştılar. Son zamanlarda bulunan " Taili Hanım " mumyası ve benzerleri, bu konularda ne denli ileri gittiklerini gösterir.

Taili hanım

Laboratuarda bir şeyleri ısıtarak karıştırmak, karıştırılanlardan farklı şeyler elde etmek, bazı maddelerin yok olduğunu ve bambaşka şeylerin ortaya çıktığını görmek korkutucu ve yaratıcıdır. Bu hal kişiyi hem korkutur hem de cesaretlendirir. Taocu büyücü rahipler kimyayı çok ama çok sevdiler. İmbik gibi birçok alet edevat yaptılar. Barut gibi keşiflerde bulundular. Taocu rahip-büyücülerin önemli diğer bir marifeti de yıldırım çaktırabilmeleri idi.

Kaynağı M.Ö. III. yüzyıla dayanan '' Değişmeler Kitabı '' sembolik anlatımlı birçok öğenin yan yana yer aldığı önemli bir büyü ve felsefe kitabıdır. Burada dünyayı ve doğal âlemi yöneten temel öğeler, gizem dolu âlemin verdiği ipuçları ile açıklanmış ve düzen modellenmeye çalışılmıştır. Doğrudan doğaya ait gözlemlerin yanında, halkın kötü ruhlardan kaynaklanan musibetleri kovarken söyledikleri kutsal sözcükler dâhil, kehanetlere ait birikimler ve diğer ökültük birikimler bir arada ve ustalıkla kullanılmıştır. Bu kitap bu anlamda çok uzun bir zaman diliminin doğaüstü konulardaki birikiminin özeti ve felsefi ifadesidir.

Cin veya kötü ruhları bedenden veya yaşanılan yerlerden kovmak, sağaltmak, yağmur yağdırma ayin ve büyüleri ise yaygın gündelik büyü işlerinden idi.

Çin'de Wu denen resmi büyücüler ve bir de halk içinden yetişmiş olanlar vardı. Wu eğitimi ciddi, zorlu ve uzundu. Taocu olmak isteyen adaylar, Tao mabetlerinde yetiştiriliyordu. Adaylar kabiliyetlerine göre falcı, cin kovucu, mucize ustası, adakçı gibi sınıflara ayrılırdı. Kadınlar da erkekler gibi büyücülük sanatında eğitilebilir ve çalışabilirlerdi. Eğitim ve inisiyasyon adayın uzmanlığına göre idi. Ortak olan şey inisiyasyonun yapılacağı mabetteki kabul noktasına kadar adayın hiç yere bastırılmadan taşınmasıydı. Böyle yapılarak, günlerce süren ibadet, oruç vs. ile arındırıp biriktirilmiş enerjinin inisiyasyon öncesinde toprağa kaçması önlenirdi.

Çin okült sisteminde '' Ruhlar Panteonu '' veya '' ruhlar merdiveni '' fikri vardır. Sonradan bu sistem Japonlarca da benimsenecektir. Bu Panteonda veya merdivende ruhlar hiyerarşik olarak yer alırlar. En tepede Tek Yüce Varlık vardır. Onun altında Göksel (melek) Ruhlar yer alır. Onların altında Gezegenlerin Ruhları bulunur. Daha alt sırada ise ölülerin ruhları vardır. Tüm bu ruhlara en alttakiler de dâhil olmak üzere tapılabilinir. Zaten büyü ritüellerinde tüm ruhlara dua edilmelidir. Çünkü herhangi bir seviyedeki ruh, Tek Yüce Varlıkla ilişki içinde olabilir.

Çin muskası

Çin'de tılsım ve muska kullanımı çok yaygındı. Birçok araştırmacı Çin kadar çok muska ve tılsım kullanan bir halk daha bulmak zordur demiştir. Yolculuklarda korunmak için, ruhlar ve hayaletlerden, hayvanlardan, kötü insanlardan, hastalıklardan korunmak için, akla gelebilecek her türlü kötü etkiden kurtulmak için muskalar vardır. Zenginlik ve mutluluk getirmesi için de tılsımlar, muskalar kullanılır. Muskalar büyülü şeftali ağacından yapılmış bir kamışla yazılırdı. Kalem usulünce yapılmış olmalıydı. Kalemin yeni olması büyünün etkisini arttırırdı. Mürekkep olarak kırmızı sülüğenden yapılmış özel bir boya kullanılırdı.

Muskalar Kasırga Yazısı ya da Göksel Yazı denilen bir yazı karakteri ile yazılmalı idi. Çin kaligrafisini andıran bu yazı geleneksel yazı gibi okunamaz. Yazması da okuması da uzmanlık gerektirir. Muskalar genellikle kırmızı veya sarı kağıtlara yazılır üstüne bir idol resmi yapılırdı. Korunma sağlamak için evlerde kapı eşiğine, yatak odası perdesinin üstü gibi özel bir yere asılırdı. Üstte taşınacaksa saçların arasına sokuşturulur veya kırmızı küçük bir torba içinde düğme deliklerinden elbise içlerine sarkıtılırdı. Bazen de yakılarak çaya katılır ve bu çay içilerek etkisinin bedeni tümüyle sarması sağlanırdı. Korunma isteğine göre her evde bazen çok sayıda muskanın asılı olduğu köşeler bulunabilirdi. Çinli kadınlar uçlarından minik bıçaklar sallanan üçgen şeklinde altın ve gümüş takıları çok severlerdi. Bu tılsımlı olduğu düşünülen takılar zenginlik ve mutluluk getirirdi.

Tılsım ve muska ile ne amaçlanıyorsa üstünde mutlaka ona ait bir idogram bulunmalıydı. Taocu öğretide bu idogramlar aynı zamanda bir tanrıya da karşılık gelirdi Kutsal güçlere yol göstermek ve bir yanlışlığın olmaması için bu şarttı.

Güneş ve ay simgeleri muska ve tılsımların etkisini arttırırdı. Işık ve ateş bütün büyüleri alt eden güçleri sembolize ettiğinden çok kullanılırlardı. Bu sembollere bir de doğu sembolü eklenirse doğudan yükselen güneşin ışıkları, arınmayı arttırıcı bir etki sağlardı. Taoist sistemde kullanılan birçok simge hem bir fikre hem de bir tanrıya karşılık gelmektedir. Bu inanç sisteminde, Chang Tao Ling en büyük usta kabul edildiğinden, onun muskaları güçlü büyüler kabul edilerek her amaç için kullanılmışlardır. Medyumlar onun mührünü takarlardı.
Chang muskaları o kadar güçlü idiler ki takanın niyetini anlar ona göre etki ve iş görürlerdi. Aynı muskayı taşıyan biri bolluk, diğeri iyileşmek bir diğeri de zenginlik isteyebilirdi.
Bir işin olmasını sağlayan, bir azlığı çokluk haline getiren tılsım ve muskalar da vardı. Özellikle savaşlarla ilgili dileklerin yazıldığı birçok örnek mevcuttur. Rakip savaşçıların ''Okları kırılsın'' gibi bir istek olabilirdi.

Azlığı çoğaltan tılsımlar oldukça ilginçtir. Her şeyden önce, çok sayıda insanın aynı dilek etrafında birleşmesinin yaratacağı yüksek güç alanının, dileği olumlu yönde etkileyeceğine inanılırdı. Herhangi bir sebeple çokluk sağlanamazsa, aynı etkinin defalarca yazılarak veya çok olduğu belirtilerek sağlayabileceklerine inanırlardı. ‘’ Çok ağızla bağıran ’’ anlamında “ hsiao “ ve “ wao “ karakterleri kullanılarak tısımlar muskalar yapılırdı. Mutluluk sözcüğünün 100 ayrı biçimde yazıldığı muskalar vardı.

Çin’de halkın her kesimine kadar yayılan ruh çağırma ayinleri vardı. Günler öncesinden başlanılarak dikkatli davranılır ve saygıda hiç kusur işlenmezdi. Bu ayinleri yönetenler de katılanlar da ruha saygı ve ricada kusur etmezlerdi. Ruh hiç zorlanmaz, yardım için olsa olsa ricacı olunurdu. Tabii bu ruh ile temas anlamını taşıyan seanslarda, kötü ruhun, kalemi eline geçirip, insanları yanıltmasına engel olunacak yol ve yöntemler vardı.

Şeytan veya kötü ruhların kovulması, büyücülükte önemli bir yer tutuyordu. Büyülü muskalar, tılsımlar, tütsüler, ziller, davullar, çanlar vs şeytan ve kötü ruhların kovalanması için kullanılırdı. Her türlü büyücülükte ve hemen her devirde yapılan ayinlerde, kılıç önemli ve özel bir yere sahip olmuştu. Kılıçlar yapımına başlanmasından itibaren kutsanan, taşıyanın ruhundan bir parça kattığına inanılan, üstünde güçlü büyülü imgeler taşıyan şeylerdi. Cin kovma ayinlerinde mutlaka kullanılırlardı. Efsaneleşmiş bazı kılıçların, kutsanmış söğüt ağacından veya ondan da kutsal olarak yıldırım çarpmış ağaçların odunlarından kutsanmış modelleri yapılırdı. Söğüt ağaçları güneşin dünyaya en yakın olduğu zamanda kesilirdi. Böylece çok ünlü kahramanların kullandığı kutsal ve büyülü güçlere sahip kılıcın gücü kopyalanmış olurdu ve bunlar ayinlerin önemli araçlarındandı. Hatta küçük kılıç modellerinin tılsım olarak kullanıldığı da olurdu. Kılıç, Çin folklorunda ve gizem dünyasında, daima, mistik gücü ile öne çıkan bir semboldür. Çin mitolojisinde ve hikâyelerinde büyülü birçok kılıç öyküsü vardır. Büyülü kılıçların öyküsü, Çin’le de sınırlı kalmamış ve tüm dünyaya yayılmıştır. İleride görülecek olan örneklerin bir kısmı burada sayılabilinir: Atilla’nın kılıcı, İngilizlerin Exclabur’u, Muhammet peygamberin damadı Ali’nin kılıcı vs…

Çin büyücülüğünde diğer önemli malzeme de aynadır. Eğer çok büyük bir kötülükle savaşıyorsanız bu aynasız yapılamazdı. Tabiî ki hem büyücünün yetenekli hem de aynanın büyülü olması gerekiyordu. Bu paha biçilmez aynalara sahip olanlar Göksel Mutlulukla ödüllendirilirdi. Büyülü aynalarla bu işlem şöyle yapılır. Kötülüklerden sorumlu ruhun özel ayin ve işlemlerle aynada gerçek yüzünü görmesi sağlanırdı. Kendi gerçek yüzünü gören ruh ayna sahibine artık hiçbir kötülük yapamazdı. Aynalar rast gele eşyalar değildi ve onlara özen gösterilmesi gerekirdi. Eski Çin de, kullanılmadığı zaman, aynalar örtülürdü (ben çocukken bizim evlerde de aynalar örtülürdü). Kılıç öyküleri gibi sayısız Sihirli Ayna öyküsü de vardır.

Son olarak, yaygın ama bir o kadar da tuhaf olan ölüm büyüsünden söz edeceğiz. Bu üst seviyede bilgi ve beceri isteyen büyüden kurtulan olmazdı. Yapılışı şöyle idi; Çin’de evlerde köylerde ve birçok yerde yerel ruhlara adanmış koruyucu birçok kutsal tablet bulunurdu. Bu tabletlerin üstüne ölmesini istediğiniz kişinin adını uygun bir üslup ve tarzda yeterince yazarsanız öbür dünyadaki ruhlar o kişinin ölmüş olduğunu düşünerek onu karşılamak için hazırlık yaparlardı. Öbür dünyadaki ruhlar böyle düşünürse o kişinin ruhu da bu dünyayı bırakmak zorunda kalırdı.

Ölüm büyüsünden söz edince bir de sonsuz yaşam büyüsüne ait tarif olduğunu söylemek gerekir. Lepisma saccharina adlı gümüş renkli bir böcek (bir cins kağıt zararlısı) yakalanır ve üstünde ‘’ ölümsüz ruh ’’ yazılı kâğıt yedirilirdi. Bu büyüyü yapabilen olmuş mudur belli

değildir. Ama yapılmak istendiğinde hem bu böcek kolay bulunmaz, bulunursa da kâğıdı yemez, yese yemesi aylar sürer.

Lepisma saccharina

Taoizm Yin ve Yang arasında bir denge olduğunda düzenin korunabileceğine inanır. Erkek-erkek ilişkisi Yang-yang ilişki olacağından denge bozucudur. Ama her erkek yang olmasına karşın her erkeğin içinde biraz yin (dişi) bulunur. Bazı erkeklerin yin'i biraz fazladır! Dolayısıyla bu erkeklerin kadınsı davranışları anormal kabul edilmez. Bu bakış açısıyla homoseksüellik anormal değildir. Yin Yang dengesi bozulmadıkça mesele yoktur. Zaten Taoist Tanrı ve Tanrıçaların çoğu yalnız yaşarlar veya aynı cinsten olanlar ilişkide bulunurlar.

Çin mitolojisi tüm mitolojiler gibi efsane tarih ve mitin karışımıdır. Batıda alışık olmadığımız foklorik ögeler zerafetle bir araya gelir. Halk söylenceleri ve inanışları renkli Çin sanatını ve gösteri dünyasını sunar (Bu ögeleri 2008 olimpiyat törenlerinde zevkle seyrettik).

Tarihçiler Yazılı mitolojik kaynakların M.Ö. XII. yy la kadar uzandığını varsayarlar. Birçok kültürde olduğu gibi, Çin mitolojisinde de Yaratılış Mitleri, Büyük Tufan, Efsanevi Ata İmparatorlar, Tanrılar, Tanrıçalar, onlara eşlik eden kahramanlar ve nihayet efsanevi yaratıklar vardır.

Çin kültüründe, birden fazla yaratılış miti vardır. Ama tümünün ortak noktası başlangıçtaki kaostan düzene geçiş ve evrende kurulan düzenle birlikte ortaya çıkan yin ve yang ilkesidir. Bu ilkeye göre doğa ve evrende her şeyin karşıtlık içinde (yani diyalektik kutupluluk) yürüdüğü düşünülür. Dişil-erkek, su-ateş, soğuk-sıcak, ay-güneş, durgun-hareketli, gece-gündüz, iyi-kötü v.b her şeyin sebebi birbirinden ayrılmaz iki karşıt kutbu olan yin kutbu ve yang kutbudur.

Pangu yaratılış miti, Kaosun dev bir yumurtanın içinde karanlık ve nem şeklinde var olduğu bir kadim zamanla başlar. Bu efsanevi dev yumurtanın içinde yaratılışın tüm unsurları vardır. Kaosun kosmik yumurta haline gelmesi 18.000 yıl sürer. Bu zaman içinde Yaratıcı Pan Gu büyür büyür ve yumurtayı kırarak çıkar. Yumurtadaki yaratıcı ögeler her tarafa yayılır. Pan Gu küçük boynuzları uzun saçları ile bir dev olarak tasvir edilir. Başlangıçtaki görevi Yin ve yang niteliklerini birbirinden ayırarak düzeni kurmaktır. Pan Gu yin ve yangın birbirine karışmaması için aralarına geçerek yeri ve göğü ayırır. İnanışa göre yeri ve göğü birbirinden ayıran Pan Gu ittikçe her gün gök 10 ft genişler dünya 10 ft kalınlaşır ve Pan Gu da 10 ft

uzar yeri göğü birbirnden ayırır. Bu sayede karışmayı yani kaosu önleyerek düzeni kuracaktır... Çin mitolojisinde Pan Gu'nun bu görevinin de 18.000 yıl sürdüğü söylenir.

Aradan binlerce yıl geçmiş Yin nitelikli (yoğun, karanlık) ögeler arzı, (aydınlık) yang özellikli ögeler ise göğü oluşturmuşlardır. Nihayet yerin ve göğün düzeni sağlanmıştır. Çok yorulan Pan Gu dinlenmek için yere uzanır. Sonsuz dinlenmeye çekilen (muhtemelen ölme kastediliyor olabilir) Pan Gu nun el ve ayaklarından kare şeklinde olduğuna inanılan dünya oluşur. Pan Gu'nun terindeni yağmurlar, nefesinden rüzgârlar, sesinden gök gürültüsü, sol gözünden güneş, sağ gözünden ay, vücundan dağlar, kanından nehirler, kaslarından mümbit topraklar, saçlarından yıldızlar ve samanyolu ve nihayet bedenindeki pirelerden de insanlar oluşur… Bir başka yaratılış mitinde Pan Gu'nun dört yardımcısı vardır. Turtle, the Qilin, the Phoenix, and the Dragon.

İnsanın ortaya çıkışında ise birkaç anlatım vardır. Bir anlatışa göre Pan Gu'nun canı sıkılır çamurdan özenerek insan suretleri yapar kurumaya bırakır ama yağmur yağar. Yağmurdan kaçırabildikleri normal kaçıramadıkları ise sakat insanların ataları olurlar… Özene bezene insan sureti yapmaktan da sıkılınca bir deyneği çamura batırıp sallar. Çamur damlacıkları insanlara dönüşür. Özenerek yaptığı suretlerden bilgeler, yöneticiler gibi zeki insanlar olur. Zerreciklerden de halk oluşur. Pan Gu efsanesine ait ilk kayıtlar Üç İmparator dönemine aittir.

Yin

Roma Cumhuriyeti

M.Ö. 500 yılında, Roma'da Latinler, Etrüskleri kovdular. Bunda, Yunanlıların parmağı vardı. Patriciler zaten, servete göre yeniden sınıflandırılmaları ve böylece güçlerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları nedeniyle, Etrüsk yönetiminden memnun değillerdi. Kliens ve plebler ise, son Etrüsk kralının koyduğu yeni vergi ve angaryalar nedeniyle hem kan kusuyorlardı ve hem de kaybedecek bir şeyleri yoktu. İsyanı, Yunanlıların desteklediği patriciler çıkardılar, tüm halk ta onları destekledi. Etrüsklerle beraber, Roma'nın krallıklar dönemi de sona erdi. Ananevi olarak, Etrüsk krallarının kovularak, cumhuriyetin kurulması Lucius Junius Brutus'a atfedilinir.

Roma'da bağımsızlığın ilk yılları, komşularla sürekli mücadeleler yapıldığı, askeri reformlara gidildiği, Cumhuriyetin ilk kurumlarının şekillendiği, sınıfsal yapı temellerinin atıldığı yıllardır.

Latium'u yitirmiş olmayı içlerine sindiremeyen Etrüskler ile 100 yıla yakın bir süre mücadele edildi. Bu esnada, Kuzeyde Sabinler, sık sık saldırarak Latinleri taciz ettiler. Ama bir süre sonra, Latium kentleri kuvvetlendiler: Latin kentleri, Hernikler, genel olarak orta İtalya kentleri, kendi aralarında, başını Roma'nın çektiği bir birlik kurdular. Bu birlik, orta İtalya'ya istikrar getirdi. Yalnız, bu esnada Kelt veya Galya istilası başlamıştı. Keltler, Atlantik'ten Tuna'ya kadar tüm batı ve orta Avrupa'yı kapladı. Keltlerin bir kısmı, Alp dağlarını aşarak Po ovasına girdiler, oradan da orta İtalya'ya sarktılar. Keltler, bir bir, Etrüsk kentlerini ele geçirmeye başladı. Roma da Keltler tarafından işgal edildi, yakılıp, yıkıldı. Keltler (Galyalılar), büyük bir kurtuluş akçesi alarak Roma'dan çekilmeyi kabul ettiler. Ama Roma'nın kurtuluş akçesi vermesinden sonra, 40 yıl daha, Keltler Latium'da kaldılar. Sonunda, Roma, Keltlerle başa çıkabilecek kadar kuvvetlendi ve böylece tarihlerinin en büyük tehlikesini atlattı.

Roma, Etrüskler, Sabinler ve Keltler ile mücadele ederken, Roma ordusu da şekillenmeye başladı. Her biri 4200 kişiden oluşan 4 tümenden oluşuyordu. Süvariler, bando ve diğer yardımcı öğeler bu sayılara dâhil değildi. Dağlık, engebeli arazilerde, hareket kabiliyeti kazanabilmesi için, ordu, manipule adı verilen ve bağımsız ve çabuk hareket edebilen küçük birliklere ayrıldı. Her manipule, yüzer kişilik (centurie) ikişer bölükten oluşuyordu. Bir tümen 30 manipuleden oluşuyordu. Böylece, bir tümen, ayrı ayrı hareket edebilen ama gerekince birlikte olabilen karmaşık bir yapıydı.

Savaşa, Yunan falanjı gibi yekpare katınılmazdı. Manipuleler, aralarında belli bir mesafe bırakarak, dama taşı gibi dizilirlerdi. İlk hatta mızraklı hastatilerden oluşan on manipule vardı. Birinci sıranın belli bir mesafe arkasındaki ikinci on manipule yer alıyordu. Burada savaşa alışkın askerler (principes) lar bulunurdu. Daha arkada ise, savaşa alışık ve seçme askerlerden oluşan manipuleler geliyordu. Bunlara triaires denirdi. Bütün hatlar birbiri arkasından savaşa girerdi. İlk iki hattın yorup, hırpaladığı düşmana esas darbeyi triairesler vururlardı.

Bu devirde silahlarda da değişmeler oldu. Savunma silahları, maden yerine deri ağırlıklı hale geldi. Böylece, hem silah için daha az maden kullanılıyor ve silah ucuzluyordu ve hem de hafiflediğinden hareket kabiliyeti ve dayanıklılık artıyordu. Ayrıca, saldırı silahı olarak, hem ok ve hem de mızrak görevi yapan pilum ortaya çıktı. Ucu sivri, çift ağızlı kısa kılıç da, bu dönemde geliştirildi.

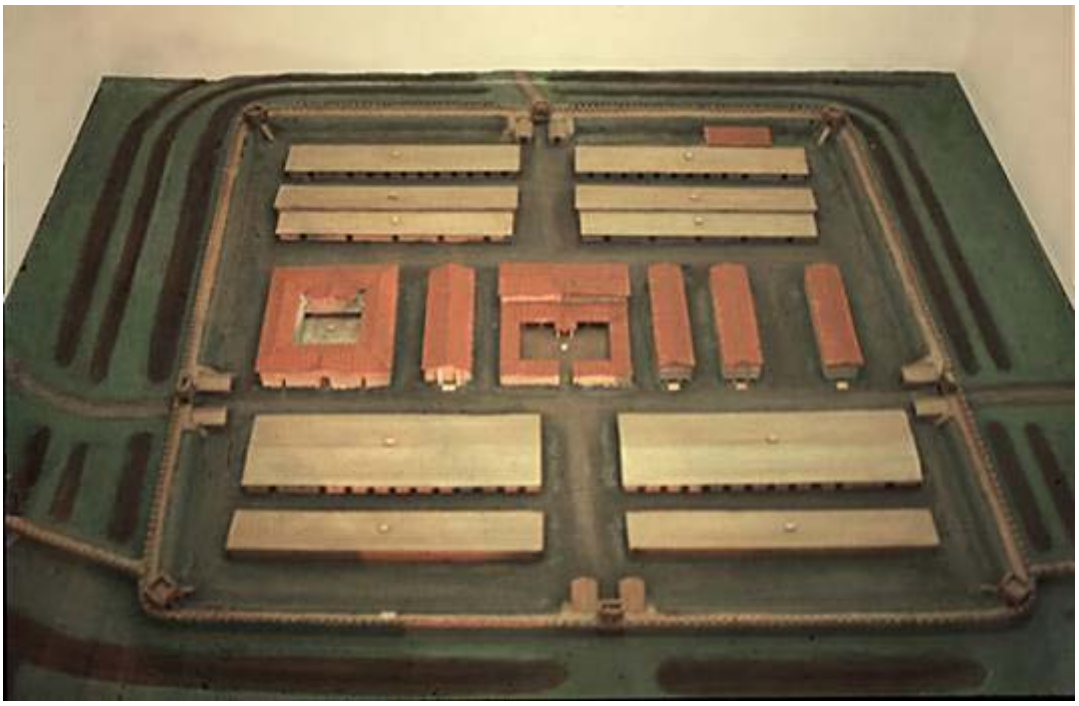

Roma ordu kamp modeli

Roma ordusu, organizasyonu ve silahlarının yanı sıra, kamp kurma tarzı ile de devrim yaptı. Dört köşe bir yerleşimde, etrafı çukur kazarak koruyorlardı. Kampı kuşatan çukuru, üzerine kazıklar dikilmiş, toprak bir barikat saklıyordu. Askerlerin düzgün çadırları, kampın iyi yönetilen ve planlanmış işleyişi vardı. Kamplarda sürekli eğitim yapılır ve disiplin daima, en ön planda tutulurdu. Yiğitlikler, bütün birliklerin gözü önünde mükâfatlandırılır, disiplinsizlik ve askeri görevlere ihanet şiddetle cezalandırılırdı.

Kralların ortadan kalkması ile iktidar halka geçmişti, yani cumhuriyet rejimi vardı. Cumhuriyet vardı demek, iki kişinin en yüksek yetkiyi paylaştığı, kendine özgü bir sistem vardı demekti. Bunlara Praetor (Pretör) deniyordu ve halk meclisi tarafından bir yıllığına seçiliyorlardı. Daha sonra bu Praetorlara Konsül (Consul) denecektir. Kimsenin, birbirini izleyen iki dönem için Praetor (Pretör) seçilmesine izin verilmiyordu. Praetor'un yetkisini (özgürlüğünü) kısıtlayan kurum, ortak yönetim ve yıllık yönetimdi. " Birlikte yönetme " ve " yıllık olma " ilkeleri, Roma anayasa uygulamasının temel taşı oldu.

Roma ordusu

Ancak, sürekli savaşlar döneminde, halk denince, silahlı birlikler anlaşılmaya başlandı. Halk, Roma ordusu olmuştu. Centurie'lerden oluşan meclis, yönetimin en üst organı oldu. Askeri sorunları çözmek, barış veya savaşa karar vermek, generalleri seçmek, bu meclisin işi haline geldi. Şef, bir söylevden sonra, soruyu askeri birliklere yöneltirdi. Tartışma yapılmaz, tüm birlikler sıraya girip, geçerken oyunu kullanırdı. Önce, 18 süvari birliği oyunu kullanırdı. Sonra, ağır silahlı piyadelerden oluşan 1. Sınıfın 80 birliği oy verirdi. Bu 98 birlik paralel oy kullanmışsa, oylama kesilir, karar verilmiş olurdu. Geriye kalan 95 birliğin oyu nasıl olsa oylamayı artık değiştiremezdi. İlk 98 birlik, karar için anlaşamamışsa, oylama sürerdi. İlk oy kullananlar, en iyi silahlanmış olanlardı. Yani, en zenginlerdi. Böylece, karar bir anlamda zenginlerin kararı oluyordu.

Birlikler, servet esasına dayanarak silahlanmışlardı. Bu, ordu meclisi, gens'lerin eski meclislerinin yerini aldı. Comices curiates artık sadece Comices centruates'in seçtiği şefleri onaylıyor ve onlara yönetim yüce yetkisini (imperium) veriyordu.

O dönem Roma'sında, pek çok kent devletinde olduğu gibi, askerlik hizmeti bir yük değil, bir ayrıcalık, bir statü belirtisi idi. O dönemde, insanın siyasi hakları ile devlete katkısının dengede olması gerektiğine inanılıyordu. Hiç mal varlığı olmayan ve bu nedenle vergi yükü bulunmayan proletarya, askerlik yükümlülüğünden de muaf tutulmuştu. O dönemde, kişinin siyasi durumu ne kadar yüksek ise, askeri yükümlülükleri o kadar büyük olurdu.

Her yıl, yalnız patriciler arasından seçilen, majistralar, Roma cumhuriyetinin ikinci önemli organıydı. Bunlara pretör yani başkan dendiğini görmüştük. Pretörler, ordu komutanıydı ama

aynı zamanda sivil yaşamda da önemli görevleri oluyordu. Göreve başlarken, pretör bildirgesi denilen bir bildirge yayınlarlardı. Bu bildirgeyi ihlal edenler şiddetle cezalandırılırdı. Zamanla, askeri gerilim azalıp, kanunların gücü arttıkça, pretörlerin, daha önce despotça olan, yetkileri sınırlanmaya başlandı.

Pretörlerin her birine, diğerlerinin aldığı karara müdahale hakkı tanındı (intercessio). Bu ise, karar almadan önce, pretörlerin, birbiri ile istişare etme gereğini ortaya çıkardı. Böylece pretörler sık sık bir araya gelmeye başladılar, buradan concilium ortaya çıktı. Pretörlere konsül denmeye başlandı ve tüm diğer unvanların önüne geçti. Pretör arasında bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda, olumsuz görüş geçerli sayılıyordu. Görevi biten Pretörler (konsüller) senatoya geri dönerek, orada senatör olarak görev yapıyorlardı.

Başlangıçta, senato konsüllere öğüt vermenin dışında bir şey yapmıyordu. Ancak, üyelerinin büyük bir kısmı konsüllük yapmış kişilerden oluştuğundan, senatonun öğüdü çok etkendi ve görevdeki kişileri bağlıyordu. Senato öğütleri yazılı ve resmi değildi, sadece maneviydi. Ancak bu öğpütler çok etkendi. Senato, Roma geleneklerinin somutlaşması, siyasi bilgelik ve deneyim hazinesiydi.

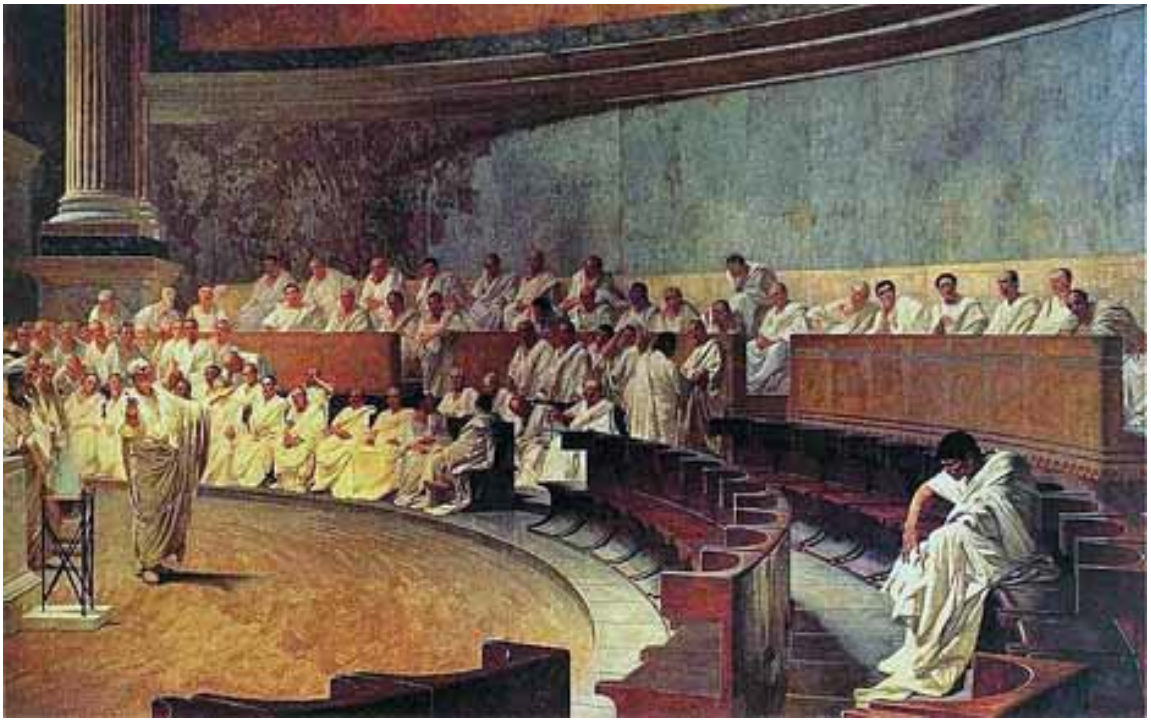

Roma Senatosu, XIX yy freski

İon İsyanı

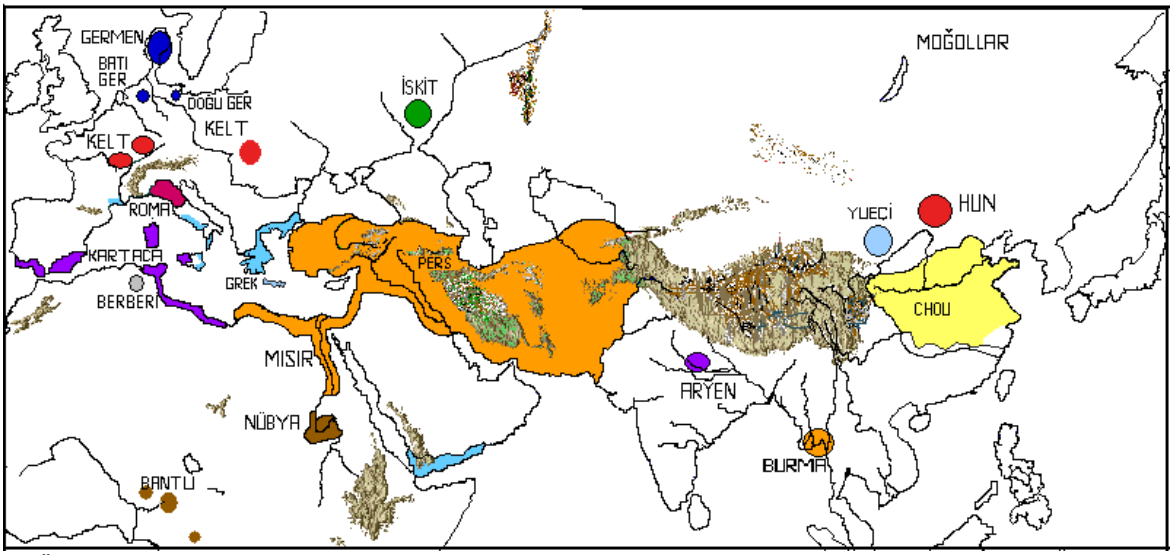

M.Ö. 500

Pers imparatoru Dara'nın, Milet despotu Histiaios'a minnet borcu vardır. Onun, kendisi ile birlikte, Sus'a dönmesini istedi. Despotun uzun süre yokluğu, Milet'te, Pers karşıtı bir hava yaratmış olmalıdır. Bu hava, kısa sürede, despota karşı tavırdan, bir nevi kent milliyetçiliği diyebileceğimiz bir davranışa dönüştü. Ve kısa sürede diğer İon Kent devletlerine de yayıldı. Pers işgali ile birlikte, Ege kıyı kentleri sadece bağımsızlıklarını kaybetmemişlerdi, aynı zamanda ekonomik durumları da gittikçe bozuluyordu. İon kent devletleri topraklarını geriye doğru büyütmek ve deniz aşırı koloniler kurmaktan yoksun kalmışlardı.

Histiaios, yokluğunda tiranlık yetkisini Aristagoras adlı bir yakınına bırakmıştı. Bu kişi, Satrapla kavga ederek, görevini bırakmıştı. Ama bu olaydan sonra, tarihe İon isyanı diye geçecek olan ayaklanmanın başını çekti. Aristagoras'a göre, Persleri, Ege kıyılarından ve hatta tüm Anadolu'dan atmak mümkündü. Aristagoras, ilkin Sparta'dan yardım istedi. Sparta yardıma yanaşmadı. Atina'dan yardım istedi ve başarılı da oldu. Asker ve gemilerle geri döndü. Döndü ama Persler Miletos'u (Milet) çoktan kuşatmışlardı. Bunun üzerine Perslerin dikkatini Milet üzerinden kaldırabilmek için, diğer Kent devletleri askerleri ve Atinalı askerlerle birlikte Sardeis üzerine yürüdü. Sardeis'i alamadı, onun yerine kenti ateşe verdi. Sardeis'in yerli Lidyalı halkı, Aristagoras'a karşı koyup, şehrin işgalini önlemişti.

Bu olay Dara'nın dikkatini çekmiştir. Dara Atina diye bir devletin varlığını öğrenmiş ve Atina'yı Sardeis'i yakmaktan sorumlu tutmaya başlamıştır. Bunlar olurken, İon isyanı da yayılmıştı. Hellespontos'dan (Çanakkale boğazı), güneyde Karya'ya kadar, bütün kent devletleri ayaklanmaya katılmıştı. Ancak, kent devletlerini eş güdümde tutabilecek ne bir ortak lider, ne de ortak bir strateji vardı. Bu örgütlenememiş bir isyandı.

Perslerin isyana tolerans göstermesi düşünülemezdi. Batı Anadolu'daki Pers ordusu harekete geçti. Nehir vadilerinden ilerleyen Pers ordusu, önce kentleri birbirinden ayırdı, sonra tek tek tekrar ele geçirdi. Persler karada isyanı eziyorlardı.

Denizde ise Fenike donanması, İmparatorluk donanması olarak, işe karıştı. Ege adalarını ele geçirmeye çalıştı ve denizden Milet'i kuşattı. Lade adası açıklarında, Atina donanması yenilgiye uğratıldı. Milet'i kuşatan donanma 600 tekneden oluşuyordu. Milet ele geçirildi. Didyma (Didim) deki Apollon tapınağı yakılıp, yıkıldı (M.Ö. 494). Dara, Milet'in bu meydan okuyuşunu affetmedi. Milet'te ölen öldü, sağ kalanlar Basra körfezinde Ampe denilen yere sürüldüler. Milet'e ağır ceza verilirken, diğer İon kentlerine hoş görülü yaklaşıldı.

Milet'in düşüşü Atina'yı fena sarstı. İnsanlar Milet için gözyaşları döküyorlardı. Milet için şiirler yazılıyor, konuşmalar yapılıyor, nümayişler düzenleniyordu. Atina halkı hiçbir zaman Milet'in başına gelenleri unutmadı. Aslında İon isyanı Atina'nın işine yaramıştı. Atina Lemnos (Limni), ve İmbros (İmroz) adalarını almıştı.

Persler, Batı Anadolu'yu hallaç pamuğu gibi attılar. Güç kullanımı yeterli etkiyi gösterdikten sonra, sıra barışın tekrar inşasına gelmişti. Dara, damadı Mardonios'u, barışı sağlamakla görevlendirdi. Mardonios ilk olarak, çok tepki çektiği belli olan yönetim sistemini değiştirmekle işe başladı. Despotların görevlerine son verdi. Daha demokratik bir yönetim sistemi benimsedi. Ve sorunları tartışmalarla çözmek üzere, halkın seçtiği temsilcileri bir araya topladı. Artık İmparatorluk, demokrasi silahını kullanmaya başlamıştı.

Dara bir taraftan reformlar yapıp, merkezi yönetimi güçlendirirken, bir yandan da genişlemeye devam ediyordu. Yollar ve reformlar, hem ticareti güçlendirmiş, hem de kentlerin gelişmesine yol açmıştı. Ayrıca, ticaret ve para tefeci kuruluşların da ortaya çıkmasına neden olmuştu. Böylece Dara iç ve dış siyasetinde tüccarların, kentlinin ve tefecilerin desteğini tamamen yanına almıştı. Genişleme devam etti. Batıda, Afrika'da Kireanik ve Bartka; doğuda İndus; kuzeyde Orta Asya (Harizm, Soğdian, Baktrian...), Pers hâkimiyetine geçti. İmparatorluk, yerleşiklerin üzerinden silindir gibi geçiyordu, ama sıra göçebelere gelince başarılı olamıyordu. Göçebelerin savaş taktikleri ve savaşma biçimleri, düzenli orduları perişan ediyordu. Dara, İskitler ve Kafkasya'ya yaptığı seferlerde başarılı olamadı. İmparatorluğun dikkati tekrar Batıya döndü. Daha önce gördüğümüz gibi, Trakya, Makedonya ele geçirilmiş ve İon isyanı bastırılmıştı. Sıra Yunan ana karasına gelmişti.

Dara, Sardeis'in yakılmasını hiç affetmemişti. Ve sorumlu Atina idi. Kral, Yunan ana karasına yapacağı seferin planlarına çoktan başlamıştı. Bundan sonra geçecek olan 20 yıl, Pers imparatorluğunun, Atina ve müttefiklerine, bitmek bilmeyen saldırıları ile geçecektir. Bu saldırılar hem denizden ve hem de karadandır ve süreklidir. Pers imparatorluğu ile Yunan ana karası arasındaki savaşı, Yunanlılar ile Yunanlı olmayanlar arasındaki bir savaş olarak görmek yanlıştır. İon isyanı sırasındaki çatışmalarda bile her iki tarafta da Yunanlılar vardı. Ve bütün savaşlarda Pers ordusunda Yunanlılar bulunacaktı. Bir Pan-Helen dayanışması, Yunan ana karası tehdit altındayken bile gerçekleşmemiştir. Kent devletleri arasında bölücü bir rekabet, bölgecilik çekişmeleri bir Pan-Helen dayanışmasını, hep engellemiştir. Spartalılar Maraton'da yoklardır; Salamis deniz savaşında ortak strateji geliştirilememiştir; Plataiai'de eşgüdüm sağlanamamıştır.

Maraton

M.Ö. 492 yılında, Dara, Mardonios yönetiminde ilk seferini yaptı. Çanakkale boğazı gemilerle geçildi, Trakya kıyıdan dolaşılarak, Makedonya'ya varıldı. Ancak donanma Selanik yarımadasını (Khalkidikia) dolanırken, fırtınaya yakalanıp, neredeyse tümü yok oldu. Kaybolan asker sayısı 20 binden çoktu.

M.Ö. 490 da, ilk seferden 2 yıl sonra, Pers ordusu yeniden denizden yola çıktı. Ordu, Datis ve Artafernes (Artapharnes) komutasında, Kilikya'da toplanıp, gemilere bindi. Çok büyük bir donanmaydı.

Zaten, bütün kuzey Yunanistan Perslerin elindeydi. Dara, bu defa, Yunanistan'ın fethini tamamlamak istiyordu. Önce, Kiklad adalarına saldırıldı. Naxos ve Eretria kentleri ele geçirildi. Donanma, Attika'nın doğusuna geldi. Ordu, Maraton ovasında karaya çıktı. Perslerin aniden ortaya çıkışı, Atinalıları hazırlıksız yakalamıştı. Sparta, Klistenes rejimine karşı olduğundan, yardıma gelmedi. Atina'da oligarşinin partisi, kenti düşmana vermek istiyordu. Atina'nın yardımına sadece Platia kenti geldi. Atina, köleler dâhil tüm erkeklerini orduya çağırdı. Başlarına Mitiades geçti. Maraton ovasında, Atina demokrasisinin küçük ordusu, büyük Pers ordusunu kırıp, geçirdi. Persler, Maraton'da, Atina'yı yenemeyince, gemilerine binip, geri döndüler.

Dara üçüncü seferi gerçekleştiremeden öldü. Oğlu Kserkses, batı seferine çıkmadan çok düşündü. Uzun bir planlama ve hazırlık dönemi geçirildi. Kartaca ile anlaşma yaptı. Yunanistan'da, Persleri isteyip, destekleyen ortaklar buldu.

Bu sırada Atina da hazırlanıyordu. İktidarda Denizciler partisi vardı. Bu partinin başı olan Temistokles bir iş adamı ve uzağı görebilen bir politikacı idi. Atina'yı, kuvvetli bir deniz gücü yapabilmek için kapsamlı bir plan hazırlandı. Çiftçi partisinin lideri Aristides'i sürgüne yollayarak, muhalefeti susturdu. Attika'daki gümüş madenlerine dayanarak, etkili bir donanma kurdu ve limanları onartıp, güçlendirdi. Atina, kısa sürede, birinci sınıf bir deniz gücü olmuştu.

Bir taraftan deniz gücü oluşturulurken, diğer taraftan, Perslere karşı Yunan siteleri birleştirilmeye çalışılıyordu. Sparta, denizden gelecek bir Pers saldırısından korktuğundan, bu sefer birleşmeden yanaydı. M.Ö. 481 yılında, Atina, Sparta, Egine, Eubaios ve diğer kentler bir araya gelerek, savunma amaçlı Helen birliğini kurdular. Deniz ve kara güçlerinin kumandası Sparta'ya verildi.

Bu sırada, siyasi hazırlıklarını bitiren Persler, teknik hazırlıklara girişmişlerdi. Selanik yarımadasında Athos dağını, ana karadan ayıran kıstakta iki buçuk kilometre uzunluğunda bir

kanal açıldı. Çanakkale boğazında, Abidos (Abydos, Çanakkale) yakınlarında bir köprü yapıldı. Köprünün planlarını İonya dan Harpalos adlı bir mimar yapmıştı. Heredot bu köprünün kuruluşunu ve toplanan büyük kara ordusunun geçtiği yerleri çok teferruatlı anlatmıştır. Bu anlatımdan, inanılmaz bir mühendislik ve lojistik faaliyeti olduğunu öğreniyoruz.

Önce iki sıra halat, iki kıyı arasında çekildi. " Üç sıra kürekli gemilerle, elli kürekli gemileri bir araya getirdiler. 360 tanesi Karadeniz yanında, 314 tanesi de öteki yanda köprüye alttan destek oluyordu. Gemiler dik açılı, Çanakkale'nin akıntısı yönünde yerleştirilmişti, böylece kıyıdaki halatlara binen yük çok fazla olmuyordu. Gemileri bir araya getirdikten sonra, olağanüstü çapalarla demirlediler, öyle ki, köprünün Karadeniz'e bakan yanındaki gemiler boğazda esen rüzgâra, daha batıda Ege'ye bakan yandakiler de güney ve güneydoğudan esen rüzgârlara karşı durabileceklerdi. Elli kürekli gemilerin arasında Karadeniz'e gidip, gelen küçük gemilerin geçmesi için en az üç yerde aralık bırakılmıştı. Bütün bunlar yapıldıktan sonra, halatları kıyıdan ağaç bocurgatlarla gerdiler. Bu iş de bitince, her köprüye altı halat verdiler. Halatların ikisi beyaz ketenden, dördü papirüstendi… Karşıdan karşıya boğazda köprü kurma işi tamamlandıktan sonra, kütükler doğranıp kalas yapıldı; bunlar köprünün enine göre biçilmişti. Sonra kalaslar yan yana gergin halatların üzerine dizildi, birbirine bağlandı. Bu da bitince, çalı getirilip kalasların üzerine yerleştirildi, bunun da üzerine toprak dökülüp katılaşıncaya kadar çiğnendi. Son olarak bu döşemenin iki yanına, yük hayvanları ve atlar suyu görüp ürkmesin diye, yüksekçe korkuluklar koydular; … "

Dev ordu Kapadokya'da toplanıp, kışı Sardeis'te geçirdi. Burada, orduya İon kentlerinden gelen destek birlikleri katıldılar. M.Ö. 480 yılında, ordu, donanmayla buluşmak üzere Çanakkale'ye vardı.

J.B. Bury, Yunan tarihi adlı yapıtında, Pers ordusunu gözümüzde canlandırıyor:

" Atanes'in komutasındaki Perslilerin sırtında zırh, ayağında pantolon vardı, kalkanları da hasırdandı; yayları büyük, kargıları kısaydı. Sonra tunç başlıklar, üstlerinde kolsuz keten zırhları, çomakları, mızrakları ve kısa kılıçlarıyla Asurlular; kamış yayları ile Baktrialılar; sivri külahları, ellerinde baltalarıyla Sakalar; pamuklu giysileri ile Hintliler; keçi postları ile Hazarlılar; renkli giysileri ve uzun çizmeleriyle Sarangialılar; aslan ya da leopar derisinden giysileri, temreni çakmaktaşından oklarıyla Habeşler; kamaları ve kementleri ile Sarangialılar; tilki postundan kalpakları ile Trakyalılar; sığır derisi kalkanları ile Kolkhisliler; Fenikeliler, Mısırlılar, Kıbrıslılar, Kilikyalılar, Pamfilyalılar, Likyalılar, Karyalılar, Perslere bağımlı Yunanlılardan oluşuyordu. Söylendiğine göre donanmada 1207 savaş gemisi, irili ufaklı 3000 de tekne varmış. ‘’

Bury aslında Heredot'un yazdıklarının bir özetini vermiştir. Ama burada imparatorluğun gücü görülüyor. Bu ordu içinde Anadolu'nun ve İon kent devleti askerlerinin de önemli bir rol oynadığını unutmayalım. Ve hatta ordu içinde, Orta Asya'nın batısından da askerler vardır. Yani dört bir âlem toplanmıştır. Kara ordusunda Anadolu'dan, Paflagonyalılar, Kapadokyalılar, Mariandinler (Karadeniz Ereğlisi), Frigler, Lidyalılar, Mysialılar, Bitinyalılar, Milsaylılar, Lasonyalılar, Muşkiler, Taballar, Makronlar ve Mossynoikler (Rize cıvarı) bulunuyordu. Deniz ordusunda ise Anadolu'dan, Kilikya, Pamfilya, Likya, Karya, İonya, Aiolya ve Pontos askerleri vardı. Ancak özellikle İon kentlerinden gelenlere, çok fazla güven duyulmaması gerektiği de bir gerçekti.

Yük hayvanları ve ordu, Çanakkale boğazını köprü üzerinden, sürekli ve hiç durmaksızın 7 gün, 7 gecede geçti. Dev ordu Çanakkale boğazını geçerken, 31 Yunan devleti de Korint'te Sparta önderliğinde toplandı. Bu tip Pan-Helen davranışlara, o dönemde pek rastlanmadığından, toplantı ve onu takip eden dayanışma hayret vericidir.

Pers ordusu, Çanakkale'den sonra, Ainos (Enez) üzerinden Hebros (Meriç) geçip, Doriskos ovasında kamp kurdu. Dorikos'daki toparlanmadan sonra, Pers kara ordusu, Thessalia'ya, oradan da Temofili (Thermophylai) geçidine, hiçbir direnme ile karşılaşmadan vardı. Kara ordusuna, denizden donanma eşlik ediyordu. Bu sırada birleşik Yunan donanması, Euboia adasının kuzeyinde Pers donanmasına saldırdı ve yendi. Perslerin bu yenilgisinde, donanmanın ve gemicilerin pek çoğunun İon kentlerinden veya adalardan olmasının çok önemli rolü vardır. İyonlar savaşmaya pek istekli değildiler.

Pers donanması yenilirken, Pers kara ordusu, Thermophylai'deki Yunan mukavemetini kırıp, geçitten geçmişti. Pers kara ordusu geçitten geçince, Yunan donanması Attika bölgesini koruyabilmek için güneye çekildi. Persler Atina'yı kuşatıp, kısa sürede kente girdiler. Atina'yı, Sardeis'e karşılık, yakıp, yıktılar. Atina yakılırken, 28 Eylül 480 sabahı Yunan birleşik donanması, Salamis körfezinde Pers donanmasını bozguna uğrattı. Bu arada bir fırtına da Çanakkale boğazındaki köprüyü yıktı, Pers ordusunun Lojistik desteği kesilmişti.

Pers İmparatorluğunun taktiği darbe yemişti. Büyük ordu riske girmişti. Kserkses (Xerxes), ordusunun bir bölümü ile hemen Asya'ya döndü. Bununla birlikte ordusunun en iyi birliklerini Mardonios komutasında Trakya'da bıraktı. Trakya'da kalan ordu, bir yıl sonra, Thebai'nin güneyinde, Plataiai'de, Yunanlılar tarafından kesin bir yenilgiye uğratıldılar.

Yunanlılar kendi aralarında tam bir birlik bile meydana getirmeden, Pers ordusunu yenmiş ve Pers ilerlemesini durdurmuşlardı. Sparta kralı Pausanias, Plataiai'deki büyük zaferin anısına Delfi tapınağına, üçayaklı bir altın kazan armağan etti. Kazanı, birbirine sarılmış üç yılandan oluşan tunç bir sütun destekliyordu. Kazanın kaidesinde savaşa katılan kentlerin adları yazılıydı. Sonradan, Doğu Roma imparatoru Konstantinos kazanın kaidesini İstanbul'a getirtti. Bugün, bu kaide Burmalı Sütün olarak Sultanahmet meydanında durmaktadır.

Salamanis deniz zaferinden sonra, Helen donanması kendine çeki düzen verdi. Gemiler elden geçirildi, bakımları yapıldı, yeni gemiler donanmaya ilave edildiler.

Plataiai'de Trakya'daki Pers kara ordusu yenilmişti, ama Anadolu'da hala yedek olarak büyük bir Pers ordusu bekliyordu. Helen donanması Samos üzerinden gelip, Mykale'de karaya çıktı. Pers yedek ordusundaki İyonlar taraf değiştirdi. Bu durumda Pers ordusunun geri kalan güçlerini dağıtmak Helenler için zor olmadı. Batı Anadolu'da Pers hâkimiyeti bitmişti.

Atina Deniz İmparatorluğu

Atina

Atina, Perslerin Avrupa ve Ege'den çıkarılmasını izleyen 50 sene içinde büyüklük ve gücünün doruğuna ulaştı. Perslere karşı Atina başkanlığında kurulan birlik, Delos konfederasyonu adını almıştı (M.Ö. 478 – 477). Ege dâhil, bütün Yunan devletleri, Delos birliğini destekliyordu. Bu birliğin amacı, Perslerle sürekli savaşarak, hem Adalar'daki ve Anadolu'daki kıyı kentlerini özgürlüklerine kavuşturmak ve hem de yıkılan kentlerin öcünü almaktı. Birliği Atinalı devlet adamı Aristeides örgütledi. Yönetim Atina'da idi, kentler ya ordu ve donanma ile birliğe katılıyorlardı veya vergi şeklinde para katkısı sağlıyorlardı. Kentlerin ödeyeceği vergiyi çok hassas bir şekilde hazırlayan Aristeides'e, bu davranışından dolayı Adil unvanı verildi. Yıllık vergi tutarı toplam 460 altın talen tutuyordu. Bu para Delos adasındaki Apollon ve Artemis tapınaklarında saklanıyordu.

Birleşik güçler, önce Trakya ve Ege kıyılarını Perslerden temizlediler. Karya ve Likya'daki kent devletleri özgürlüklerine kavuştu. Birleşik güçlerin başında Miltiades oğlu Kimon vardı. Kimon Pamfilya (Pamphylia, Antalya yöresi) üzerine yürüdü. Pers donanması, Aspendos'tan geçerek aşağı denize doğru akan Eurymedon (Köprü çay) nehrine sığınmıştı, yanında güçlü bir kara ordusu vardı. Kimon ani bir baskınla, Pers birliklerini dağıttı, 200 e yakın gemiden oluşan donanmayı kullanılamaz hale getirdi. Böylece kıyılarda Pers gücü ve yönetimi kalmadı. Artık konfederasyon korkulacak gerçek bir güç olmuştu. Atina en güçlü ortaktı. Zaman içinde Patroniçe olup, çıktı.

Başlangıçta, kentler giderlerde kendilerine düşen payları nakit olarak ödemişlerdi, ama şimdi ödediklerini haraç gibi algılıyorlardı. Bazı kentler birlikten ayrılmaya kalksa, cezalandırılıyorlardı. Kentler uyruk mu olmuştu. Biraz daha sonra, Atina İon kentlerinin iç işlerine de karışmaya başladı. Kendi modeline uygun demokrasiler kurmaya girişti. İon kentlerine temsilciler atadı. Konfederasyon, yavaş, yavaş Atina imparatorluğuna dönüşüyordu. Atina, bu yıllarda Perikles ile demokrasisinin en geliştiği döneme gelmişti

(M.Ö. 461). Atina ve dolayısı ile Yunan uygarlığı doruk noktasına varmıştı. Uygarlık gelişiyor, kültürel gelişme büyüyüp, yayılıyordu. Ancak kent devletlerinin kendi iç çelişkileri de büyüyordu.

Perslere karşı kazanılan zaferler, halk kitlelerinde büyük coşkunluğa neden olmuştu. Yıkılan Atina surları genç, yaşlı tüm Atinalıların katılması ile bir ayda ve eskisinden çok daha güçlü olarak inşa edildi. Savaş, bir taraftan da çeşitli sınıflar arasındaki çelişkileri arttırmıştı. Boetia'da, iktidara, doğuştan soylular yerine, zengin toprak ve hayvan sahipleri geçti. Perslerle işbirliği yapan, tüm soylulara karşı cezalandırma hareketi yürütülmeye başlandı. Bu cezalandırma hareketinde başı Spartalı Pausanias çekiyordu. Pausanias, Thebai'yi kuşattı. Perslerle işbirliği yapan soyluları öldürttü.

Pausanias, Sparta'da, Eforların temsil ettiği tutucu partiye karşı, muhalefetin başına geçti. Muhalefet, Eforların siyasi üstünlüğüne son vermek istiyordu. Bunun için planladıkları yol, Yunan dünyasını hegemonyaları altına almaktı. Bunun için de Spartalı sayısının artması gerekiyordu. Muhalefet, bazı Periyek ve İlotları, Sparta vatandaşı yaparak, çoğalmaktan yanaydı. Pausanias, muhalefet planlarını gerçekleştirebilmek için Perslerle iş birliği yapmaya çalıştı. Eforlar ise, bu tip faaliyetlere son verdirtip, Pausanias'ı ölüme mahkûm ettiler. M.Ö. 460 yılında, Sparta'da büyük bir İlot isyanı başladı.

Atina'da ise demokratik hareket gittikçe yükseliyordu. Atina'da iki etken siyasi parti oluşmuştu. Biri tutucu Çiftçi partisiydi. Diğeri, Denizci Demokrat partiydi. Çiftçi partisinin yöneticileri, soylu kökenden gelen büyük toprak sahipleriydi. Köylüler, küçük mülk sahipleri de bu partiyi tutuyorlardı. Pers savaşları tarım kesimini alt üst etmişti. Çiftçi partisi, buğdayın zenginlik ölçüsü sayıldığı Solon dönemine dönülmesini istiyordu. Dolayısı ile Sparta rejimine daha sıcak bakıyorlardı.

Demokrat partiyi ise tacirler, ihracatçılar, armatörler, tersane sahipleri, işletmeciler yönetiyorlardı. Parti tabanı ise, zanaatçılar, yoksul kentliler, denizciler, kürekçiler, hamallar, gemi ustaları, liman memurları, yani hasımlarının deniz haytası dedikleri insanlardan oluşuyordu. Demokrat partinin iki sloganı vardı: İsonomia ve İsegoria. İsonomia, malların yönetimi, miras gibi medeni haklarda eşitliği savunuyordu. İsegoria, eşit oy hakkı gibi siyasi haklarda eşitliği savunuyordu. Demokrat partinin, dış politikası ise, ticaretin ve sanayinin gelişebilmesi için saldırgandı. Tabii ki Demokrat parti her yönüyle, Sparta ile çelişiyordu. Soylular Sparta çevresinde örgütlenirken, Demokratlar da, demokrasi etrafında kent devletlerini örgütlemeye çalışıyorlardı.

490 ile 470 arasında, Atina'da iktidar Demokratlarındı. M.Ö. 470 tarihine doğru, Çiftçi partisi ağır basmaya başladı. Çiftçi partisinin başında Kimon vardı. Kimon, Atina soylularındandı. Maraton galibi Miltiades'in oğlu, Trakya kralı Oloros'un torunuydu. Tam bir demokrasi düşmanı ve Sparta hayranıydı. Bu dönem Atina'sında çok büyük siyasi değişiklikler olmadı. Areopage meclisinin önemi arttı. Areopage, şimdi, Halk meclisinin aldığı kararları, kanunlara aykırı görüyorsa veto ediyor, yurttaşlık haklarını gözetiyor ve görevlilerin, hizmet kusuru yapmaları halinde onları yargılıyordu.

M.Ö. 464 yılında, Kimon, İlot isyanını bastırabilmesi için, Sparta'ya yardım teklif etti. Yardıma yolladığı birliği, Atinalılara güvenmedikleri için, Spartalılar geri yolladılar. Bu Kimon'un sonu oldu, görevden alınıp, sürgüne yollandı.

Halkın Denetimi

Kimon'dan sonra, Atina'da iktidara en köktenci demokratlar geldiler. Başlarında Efialtes vardı. Efialtes, varlığını yitirmiş asil bir aileden geliyordu. Atina'ya bağlı ve her konuda çok dürüst bir kişiydi. Yoksulların dostu idi. Ona göre, kentin esas sahipleri, en yoksul kesimlerdi. Yolsuzluk, rüşvet, irtikâp gibi suçlarla sonuna kadar mücadele etti. Ve hatta Areopage üyeleri bile soruşturmalardan kaçamadılar. Areopage'nin elinden, Halk meclisi kararlarını veto etme hakkını, rüşvet suçu işleyenleri yargılama hakkını geri aldı. Areopage'de, sadece adam öldürme ve dinsel suçları yargılama yetkisi kaldı. Bu yeni durumda, tüm devlet görevlileri, doğrudan halkın denetimine giriyordu. Helie'yi, yani mahkemeyi, Anayasayı korumakla görevlendirdi. Bu kanuna " Grafe paranomos " denir.

Halk meclisine sunulan bir önerinin, kanuna aykırı olduğunu, herkes yemin ederek ileri sürebilirdi. Mahkeme, bu davayı görür ve karara bağlardı. Kararın durumuna bağlı olarak, devlet görevlilerine veya iddiada bulunana, ceza verilirdi. Bu kanunla, anayasa kararlılığı sağlanmış ve anayasa düşmanlarının anayasayı ihlalleri, önlenmiştir. M.Ö. 461 yılında, Efialtes, bir gece, faili meçhul kişilerce öldürüldü. Sağ kalıp, devam edebilse idi, pek çok sosyal ve siyasi ilerici kanunları gündeme getireceğinden şüphe yoktu.

Atina'nın demokratik kurumları şöyle işliyordu. Halk meclisi on " stratej " seçiyordu. Seçimlerde oy kullanma el kaldırarak yapılırdı. Hoplitlerin komutanı, Atina surlarının savunmasından sorumlu ve yetkili olan kişi, gemi yapım sorumlusu, Pire'nin yöneticisi hep bu tarzda, stratej olarak seçilerek görevlendirilirdi. Halk meclisi, ayrıca, ordu şefleri, askeri eğiticiler, maliye memurları, suyolu müfettişleri gibi özel görevlileri de seçerdi. Halk meclisi, seçtiği görevlileri sürekli takip eder ve denetlerdi. Görevliler genellikle zenginlerin arasından seçilirdi. Bunun temel nedeni, devleti zarara uğratan olursa, bu zararı karşılayabilecek maddi güce sahip olabilmesiydi.

Halk meclisi seçme, denetleme ve yargılama görevleri yanında, yasama görevi de yapıyordu. Her üye kanun teklifinde bulunabilirdi. Tüm meclis, bu tasarıların tartışmasına katılırdı. Kabul edilen kanun teklifleri, Beş Yüzler Kuruluna sunulurdu. Halk meclisi, Beş Yüzler Kurulunun düşüncelerini öğrendikten sonra, teklifi bir daha görüşürdü. İkinci görüşmelerden sonra, oylanarak kabul edilen tasarılar kanunlaşırdı. Kanunların yürürlüğe girmesi, Helie'nin özel bir komisyonu olan nomos'un tasdikine bağlıydı.

Önemli kurumlardan biri olan Beş Yüzler Kurulu üyeleri kura ile seçilirdi. Attika on phyle'ye bölünmüştü. Her phyle elli temsilci seçerdi. Beş Yüzler Kurulunun tümü ender olarak

toplanırdı. Kurul, on guruba bölünür ve her gurup, bir süre toplanırdı. Bu süre 36–39 gün civarındaydı. Yani, sonuç olarak, Beş Yüzler Kurulunun bir gurubu daima toplantı halinde olurdu. Gurup, her gün kendine yeni bir başkan seçerdi. Hazine ve arşiv anahtarları ile devlet mührü başkanda bulunurdu.

Beş Yüzler Kurulu, dış ilişkilerde devleti temsil ederdi. Ağır suçluları tutuklama ve mahkemeye veya Halk meclisine sevk etme yetkisi vardı. Yurttaşlık hakları ile kendinin ve arhont üyelerinin ahlaki olarak araştırılması hakkı ondaydı. Halk meclisi kararlarının yerine getirilip getirilmediğini denetlerdi. Devleti ekonomik olarak yönetirdi. Asayiş, kamu çalışanlarının teftişi onun yetki alanındaydı. Beş Yüzler Kurulu, bir yürütme organı niteliğindeydi ve Halk meclisi için de büro hizmeti verirdi.

Grafe paranomostan sonra mahkeme yani Helie, Atina'da büyük önem kazandı. Mahkeme üyeleri, yani jüri, 30 yaşını geçmiş yurttaşlar arasından kura ile seçiliyordu. Her phyleden 600 kişi seçilirdi. Böylece toplam Attika'da 6000 mahkeme üyesi bulunurdu. Duruşmada, suçlayan ve suçlanan söz alıp, konuşurdu. Sonra jüri üyeleri, ufak taşlar kullanarak duruşma sonucunu belirlerlerdi. Taş deliksiz ise beraat, delikli ise suçlu demekti.

Bu dönemde arhontlar ve areopage görevlerini sürdürüyorlardı. Ancak, üstünlüklerini yitirmişlerdi. Arhontların görevi, dini işler yanında, adli işlere bakarak, bunları mahkemelere sevk etmekle sınırlanmıştı.

Atina ve buna paralel diğer kent devletleri rejimleri, yurttaşları için demokrasiydi. Tabii ki dönemlerinin en ilerici rejimleriydiler. Daha sonra, çok sonra, kurulacak olan demokrasilere esin kaynağı olacağından ötürü de çok önemliydiler. Ancak bu demokrasi ve insan hakları, sadece yurttaşları, yani çok sınırlı bir kesimi kapsıyordu. Esas büyük kitle, pek çok haktan yoksun, demokrasinin nimetlerinden istifade edemeden yaşıyordu. Sayıları, en az, yurttaşlara eşit olan köleler; nüfusu erkek nüfusuna eşit olan kadınlar; metekler, demokrasinin kapsamı dışında kalıyorlardı. Sonuç olarak Attika'da ve diğer kent devletlerinde halkın altıda birinden azı siyasi haklara sahipti.

Atina modeli demokrasinin bir diğer çarpık yanı da, kentin, kırsal kesimin zararına, korunuyor olmasıydı. Halk meclisinde kentli yurttaşların nerede ise tümü temsil edilirken, köylüler ya temsil edilmiyor veya çok az delege ile temsil ediliyorlardı. Kırsal kesimin halk meclisine katılımını önleyen kanunlar olmasa bile pratikte, mesafenin uzaklığı, böyle bir sonuç doğuruyordu. Bir başka çarpıklık da, devlet görevlerine seçilmede kendini gösteriyordu. Pek çok makam için, görev ücretsizdi. Böylece, bu görevlere sadece zenginler talip oluyor ve dolayısı ile sadece zenginler seçiliyorlardı.

Yunan dünyasının bir deniz imparatorluğu haline gelmesi ile dış ilişkileri yoğunlaşmıştı. Başlangıçta ticari olan bu ilişkilere kültürel motifler de katılmaya başladı. Kültürel açıdan özellikle Mısır, herkes gibi Yunanlıları da çok etkiliyordu.

Daha önce Mısır'da gördüğümüz ilk basamaklı piramitlerin yapımcısı mimar İmhotep, hatırlanacağı gibi saray baş şifacısı olmuş, öldükten bir süre sonra da Mısır halkı tarafından bir tanrı olarak kabul edilmişti. İmhotep'le, simgesel olarak, şifacılık kadından erkeğe doğru geçiyordu. Kadın avcı toplumdan bugünlere gelene kadar adım adım bütün üstün olduğu alanları erkek hâkimiyetine bırakarak geri çekiliyordu. Şifacılık ise, kadının en üstün olduğu alandı ama işte bu alanda da, hiç olmazsa, resmi yerlerde artık erkekler vardı. Daha önce gördüğümüz gibi tapınaklar bu konuda başta geliyorlardı.

Yunanlılar Mısır'dan İmhotep'i alıp, onu kendi şifa tanrıları Eskülap yaptılar. Böylece, Eskülap'ın iki kızı Hygea ve Panacea tıpta kullanılan tabirlerin ataları oldular. Bir süre sonra, Hijyen koruyucu hekimlik ve panzehir her derde deva anlamında kullanılacaktı. Herodot Bergama'daki Eskülapya'dan yani bir sağlık beldesinden söz eder. Her yerden hastalar tedavi için buraya gelirlerdi. Fakirler yollara yatırılırdı. Onlara para ve ilaç yardımında bulunanlar da olurdu. Yollarda yatan fakir hastalara yardım edenlerin başında, artık tapınaklarda iş bulamaz olup, halkın arasında çalışan şifacı kadınlar geliyordu.

Tapınak dışına atılan kadınlara ebelik ve çocuk hastalıklarının tedavisinden başka bir tıp alanı bırakılmamıştı. Ama Tapınaklarda tedavi olamayacak kadar fakirlere de yardım ediyorlardı. Bu düpedüz Tapınak Rahiplerine karşı gelmek idi. Geleneksel reçete ve bitkilerle tedavi yapmaya çalışan bu kadın ebeler veya şifacılar zamanla aşağılanmaya ve büyücülükle itham edilmeye başlandılar.

M.Ö. 450 yıllarında Guatemala'daki Maya topraklarında Maya anıtsal kentleri artmaya devam ediyordu. Şimdi de Cival kurulmuştu.

Perikles

Perikles 1

Biz şimdi, Atina'nın en parlak dönemini görmek için olaylara geri dönelim. Efialtes ölmüştü ama Demokrat parti iktidardaydı. Partinin başına, Efialtes'in yakın çalışma arkadaşı Perikles geçti. Perikles döneminde, demokrasinin temel direği yine orta sınıf olmuştur. Bu dönem, Atina deniz imparatorluğu dönemidir. Yine, bu dönem, Atina'nın bir taraftan Peloponez (Peloponnesos) birliğine dâhil sitelere, diğer taraftan Perslere karşı aralıksız sürdürdüğü savaşlar dönemidir.

Perikles, zengin ve soylu bir aileden geliyordu. Bilginler, şairler, armatörler daima ona yakın olmuşlardır. Perikles, sağlam karakterli bir kişiydi. Derin ve uzak görüşlere sahipti. Hiçbir zaman çıkar gözetmezdi. Kültürlü idi ve iyi bir hatipti. Atina'da halk kitleleri, onu çok sevip, sayıyorlardı. O da, kitleleri özgürce yönetiyordu.

Perikles, Demokrat partinin sol ucunda değil, ortasında yer alıyordu. Toplumun orta katmanlarının çıkarını savunuyordu. Hali vakti yerinde tüccarların, dükkânları olanların, zanaatçıların, orta ölçekli toprak sahiplerinin, sanatçıların menfaatlerini gözetiyordu. Herhangi bir görev veya işe seçilenlerin gündelik ücret alması usulünü Perikles koydu. Böylece, varlığı olmayan kesimin de, seçilebilme olanağını sağladı. Yine, aynı şekilde, askerler, tayfalar, subaylar için ücret kondu. Örnek olarak, bir kürekçi günde 1 drahmi, subaylar 2 veya 3 drahmi alıyorlardı. Yurttaşlara, tiyatroya gidebilmeleri için koltuk ücreti ödeniyordu. Zaman zaman, halka bedava ekmek dağıtılıyordu. Topraksız yurttaşlara, deniz aşırı yerlerden, kolonilerden, geniş topraklar dağıtıldı. Perikles, bayındırlık işlerini de arttırarak, yurttaşlarına iş imkânları sağladı.

Perikles dönemi, Atina demokrasisinin en etkili olduğu dönemdir. Ancak, bu demokrasinin yükünü kölelerin çektiği unutulmamalıdır. Bu dönemde tüm yetki Halk meclisindedir.

Atina, şimdi, dünyanın kültür merkezi haline gelmişti. Tüm, diğer kentlerdeki bilginler, şairler, filozoflar, sanatçılar Atina'ya gelerek, ürünlerini orada vermekteydiler.

Atina devleti, gümrüklerden, limanlardan, pazarlardan, adli işlerden, ticaretten, köle ticaretinden, vergi alıyordu. Kentin bazı ihtiyaçları ise zenginlerin katkısı ile sağlanıyordu. Bunlar içinde, tapınak veya resmi bina yapımlarının bir kısmını finanse etme, gemi donatma, tiyatro için koro tutma gibi işler vardı. Zorunlu durumlarda, varlığı 2.000 drahmiyi aşan yurttaşlara özel vergi de uygulanırdı. Tüm bu gelirler, yılda 4.000 drahmiyi bulmasına rağmen, yine de devletin giderlerini karşılayamıyordu. Sonunda bütçe dengesinin sağlanması için, Federal hazine ile Atina hazinesi birleştirildi. Bu birleştirme, yeni gelişmelere yol açtı.

Perikles, Atina'nın egemenliğini, Yunan dünyası üzerinde hâkim veya toparlayıcı bir unsur yapmaya çalıştı. Yunan kentlerini bir kongrede birleştirmeye çalıştı. Sparta'nın karşı çıkması nedeniyle kongre toplanamadı. Atina'nın tanrıları Demeter ve Kora'yı, tüm kentlere kabul ettirmeye çalıştı, ama hiçbir kent bunu tanımadı. Böylece, Perikles, Yunan kent devletleri üzerinde, Atina'nın dinsel hegemonyasını kuramamış oldu.

Perikles dönemi, Atina'nın büyük bir deniz imparatorluğu olduğu, ekonomisinin doruk noktasına vardığı ve Atina'nın, Yunan kentlerinin ticaret merkezi olduğu dönemdir.

M.Ö. 460 yılında, Delos birliği donanması, Mısır'ın Perslere baş kaldırmasını desteklemek için Mısır'a gitti. Doğu Akdeniz'e egemen olabilme savaşı, denizlerde, 10 yıl sürdü. Sonunda, Atinalı devlet adamı Perikles, Kıbrıs Salamis açıklarında, Pers donanmasını (Pers donanması veya Fenike donanması) neredeyse yok etti. En önemli devlet adamlarından biri olan Perikles,

bu parlak başarıya rağmen, Kallias adlı bir diplomatı, Pers başşehri Susa'ya yollayarak barış görüşmelerini başlattı.

M.Ö. 449 yılında, Perslerle Kallias barışı yapıldı. Bu antlaşmaya göre: Atina Kıbrıs ve Mısır'dan kesin olarak vazgeçiyordu. Persler, toprak yitirmiyor, Ama İon kentleri üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçiyorlardı. Pers donanması, İstanbul boğazı, Kelidonya (Khelidonia) adaları (Beş adalar), Güney Likya çizgisinden ileri çıkmayacaktı. Pers kara ordusu ise, Batı Anadolu kıyılarından en az üç günlük mesafede olacaktı. Bu antlaşma ile Persler hem Delos birliğini ve hem de Ege kıyı kentlerinin bağımsızlığını resmen tanımış oluyorlardı. Savaşın bitmesi ile masraflar azalmış ve Atina'nın ekonomik gelişimine çok önemli bir katkı sağlanmıştır. Bu gelişme, Atina'yı bir deniz imparatorluğu haline getirecek olan koşulların hazırlanmasıdır.

Kallias barışından başlayarak, Anadolu satrapları birbiri peşinden Pers merkezi yönetimine isyan etmeye başladılar. Ama İmparatorluk, güç de olsa kolay da olsa sonunda bunları bastırmaya muvaffak oldu. Ancak her isyan, Anadolu halkı için bir sefalet, eziyet, yer değiştirme ve karışma demekti. İmparatorluk isyanları bastırıyordu ama Anadolu'da huzur sağlanamıyordu. Bu dönem, Yunan ana karasını da iki cepheye ayıran ve birbirleri ile uzun zaman boğuşmalarına neden olan dönemdi.

Delos birliği, sonunda Atina'nın vardığı refah seviyesi ve kurduğu deniz imparatorluğu, Atina ile Sparta'nın arasını açtı. Gün be gün, Atina ile Sparta çekişmesi, ideolojik uyuşmazlık, büyüdükçe büyüdü. Sonunda savaşa dönüştü. Thukydides'ın deyimiyle Atina Helas'ta tiranlaşınca, Sparta'nın hoşnutsuzluğu had safhaya çıktı ve 27 yıl süren Peloponnesos savaşları (M.Ö. 431 – 404) başladı. Uzun ve yıkıcı bir savaştı bu, tarafları eritip, tüketiyordu.

Siyasi Haklar

Roma'nın egemen tabakası, patriciler, ayrıcılıklarını koruma peşindeydiler. Krallık bitmişti, iktidar bir avuç patrici ailesinin elindeydi. Bu arada, kentlerde, zenginleşen pleblerden yeni bir sınıf doğmaya başlamıştı. Zengin pleb aileleri, particilerle siyasi eşitliği ve patricilerle karşılıklı evlenebilme hakkını inatla istemeye başladılar. Kalabalık pleb topluluğu ise çok fakirdi. Bir kısmı, borcunu ödeyemediğinden, köle durumuna düşmüştü, geri kalanlar da, köle olacakları zamanı bekliyorlardı. Plebler kurtuluşlarının, boş toprakların onlara da particiler gibi dağıtılmasından geçtiğini düşünüyorlar ve bu hakkı istiyorlardı. Yönetim patricilerde idi, demek ki tüm kötülükler onlardan geliyordu. Kalabalık pleb toplulukları da, zengin plebleri siyasi haklarını ve diğer isteklerini desteklemeye başladılar.

M.Ö.494 ile 342 yılları arasında, Roma tarihi, pleb, patrici çekişmesine ve plebleri adım adım haklarını genişletmelerine tanıklık etti. Orduda pleb kökenli askerler çoğunluktaydı ve ayrı birlikler oluşturuyorlardı. Ordu, kritik anlarda savaş için dışarı çıkmayı reddediyordu. Veya kentlere geri çekiliyorlardı. Kentte resmigeçit yapıp, tanrıçaları Demeter adına yapılmış tapınağın olduğu yere geri çekiliyorlardı. Bu süreçte hem kentlerin ekonomik yaşamı felç oluyordu ve hem de, karşısında ordu bulmayan düşman Roma'ya kadar ilerliyordu. Patriciler, plebllerle uzlaşmaktan başka çare bulamayınca, plebler de yeni ödünler kazanmış oluyorlardı.

Birinci başkaldırışta pleb meclisi (concilia plebis) doğdu. Pazar günleri, pazar alanında, forum, tüm pleblerin katılımı ile toplanıyordu. Verilen kararlar (plebisit), tüm plebleri bağlıyordu. Ordunun ikinci çekilişi, pleb meclisini tüm halkın meclisi haline soktu. Adına tribute meclisi (Comitia Tributa) (kabile meclisi) dendi.

M.Ö. 494 yılında, yine bir başkaldırı sonunda, ilk pleb temsilcileri (tribun) seçildi. Tribute meclislerince 1 yıllığına seçilen tribunler, dokunulmaz ve kutsaldı. Patrici kurumlarınca, pleblerin leh veya aleyhinde verilen kararları onaylar veya veto ederlerdi. Adli davaları durdurup, kendi yargılama alanlarına alma yetkileri vardı. Ama askeri komuta yetkisi (imperium) yoktu. Yetkileri kent surları içinde geçerliydi. Bir yıllık görevleri esnasında kenti terk edemez, geceleri ancak evlerinde yatabilirlerdi. Tributlerin yetkileri diktatör seçiminde ve sıkıyönetim zamanlarında askıya alınırdı. Sayıları iki taneydi. Sonra sayıları dörde çıktı. Daha da sonra sayıları ona çıktı. Zamanla senato kararlarını da denetler oldular. Senato toplantılarını kapının önünden izler, plebler aleyhine bir karar çıktığında, bir temsilci ayağa kalkarak veto ederdi.

Zamanla, ikinci bir gurup majistralık ortaya çıktı (M.Ö. 447). Buna kestörlük (quaestor) dendi. Kestörlüklerin bağımsızlık ve yetkileri arttıkça, pretörlerin iktidarı sınırlanıyordu. Kestörlerin sayıları başta 2 idi, sonra 4'e çıktı. Bunlar, pretörlerin yardımcıları idiler. Yine başlangıçta, pretörler kendi yardımcılarını kendileri seçerlerdi. Sonra, kestörler seçimle seçilmeye başlandılar. Bunlar ceza ve disiplin soruşturmalarına bakarlar, mali nitelikli idari işleri yönetirlerdi. Kestörlerin onayı olmaksızın hiç bir ödeme yapılamazdı. Kestörlerin yetkileri gün geçtikçe arttı. Vergilerin alınması, para cezalarının alınması, ganimetlerin satılması, savaş esirlerinin satılması, para basımı yetki ve sorumlulukları kestörlere geçti. Kestörlerin, pretörlerin yardımcılığı görevi de devam edip gitti. Kestörler, konsüllerin yaralanma ve hastalanma halinde onlara vekâlet de ediyorlardı.

Başlangıçta, pretörlerde cisimlenen, daha sonra kestörlerin de katıldığı, genel olarak, majistraların iktidarı, sınırsızdı. Derken yurttaşların, halk meclisine başvurma hakkı (provocatio ad populum) çıktı. Bu majistraların iktidarına önemli bir sınırlamaydı. Normal koşullarda, halkın ferdi hakları artıyordu. Ama halkın haklarının donduğu bir sınır vardı. Bu sınır, Roma'nın maruz kalabileceği askeri bir tehditti. İçte ve dışta oluşan olağanüstü hallerde, özel bir majistra seçiliyordu. Bu diktatördü. Diktatör, sadece altı ay için seçilen, mutlak yetkiliydi. Normal duruma, altı aydan önce dönülürse, diktatör, yetkilerini kendiliğinden terk ederdi. Bu, gelenekleşmiş, yazılı olmayan bir adetti.

Yönetimin askerileşmesi, senatoyu da etkiledi. Eski askeri majistralar, görevlerinin sonunda, kendiliklerinden gelerek sıralara oturdular. Senato artık, eski majistralardan (konsüller, pretörler, kestörler.) oluşan senatörlerle, eski metotlarla seçilerek, seçimle gelen senatörlerden oluşmuştu. Böylece senato askerileşti ve güç kazandı. Sonunda, senatonun tüm kararları eski majistralarca alınır oldu. Ve senato kararlarını tartışabilecek bir merci kalmadı. Konsüller ve kestörler, artık sadece birer uygulamacı haline dönüşmüşlerdi. Senato karar veriyor, onlar da bu kararları uyguluyorlardı.

Roma'nın uyguladığı bu bir dizi çok ince siyasi kurumdan oluşan yönetim biçimi, çok özgündü ve daha önce hiç benzerine rastlanmamıştı. Konsüllüğün ise başka hiç bir yerde eşi görülmemişti. Tarihçiler, bu özgün sistemin nasıl olup ta geliştiğine dair pek çok faraziye ileri sürmüşlerdir. Bizce bunun temelinde, avcı ve / veya göçebe toplum kurumlarının, Roma'da, yerleşik toplumun durumuna ve zamana uygun olarak kullanılması bulunmaktadır. Her şeyden önce, ataların ruhlarına inanma en önemli faktördür. Şaman dininin bu önemli kurumu Roma'yı Roma yapmıştır. Romalı kendini atalarına karşı sorumlu hisseder ve onlardan aşağıda kalmamaya çalışır. Ölüp, Ruhu atalarının ruhu ile karşılaşınca, boynu eğik olmamalıdır. Onların yanında, ailesine yaptığı katkılarla göğsünü gere gere dolaşabilmeli ve hatta takdir görmelidir. Romalı geçmişinin bilincindedir, gelecekte kendine saygın bir yer edinmeye çalışmaktadır. Saygın ataları hep onu gözlemekte ve kollamaktadırlar. Sıkıntı ve zorluklar, kendi gücü yetmediğinde, atalarının yardımı ile atlatılabilinir. Romalı bir sürü psikolojisi içinde yaşar, etrafındaki büyük ailesi ve geçmişten gelen, ailesinin büyük ve kalabalık ruhlarından oluşan, kocaman ailesi. Bu ata ruhları, onu bir sis gibi sarar ve her davranışında mihenk taşı olurlar.

Romalı, göçebe toplumun kabile birliği (boy birliği, budun) yerine " Roma'yı " koymuştur. Yani Roma, geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği ile yakın ve uzak akrabalardan oluşan, büyük ailesidir. Sanki Roma'nın da bir ruhu vardır. Daha doğrusu, atalarının ruhlarının toplamından oluşmuş bir Roma ruhu vardır. Ve bu Ruh onları hep izler, kendine lâyık olunmasını bekler. Roma soyut bir kavram değildir, bir aile babası kadar somut, elle tutulur bir gerçektir. Ailenin zenginleşmesi ve güç kazanması, Roma ruhu ile çelişmez. Ne kadar

zenginleşip, güçlenilmişse, Roma için o kadar çok şey yapma imkânı belirir. Bu karşılıklı bir dayanışmadır. " Roma için çalışınız, Roma size imkânlarının kapılarını açsın ".

arasında düzensiz bir yarışma ortaya çıkmıştı. Bunlar, devlet denetiminden uzak ve bağımsız olarak etkinlikler yapıyorlardı. Bu ailelerin veya kişilerin, kendilerine bağımlı insanlardan ve " cliens'lerden " oluşan özel orduları vardı ve bu sayede etkindiler. Bu özel ordu ve çalkantı örnekleri çoktur. M.Ö. 504'de, kendine bağlı 5.000 kişilik ordu ile Sabini lideri Attius Clausus Roma'ya göçmüştü. Appius Claudius adıyla senatoya kabul edildi ve " Claudius " gens'inin atası oldu. M.Ö. 460 da 4.000 cliens'ten oluşan ordusu ile Appius Herdonius kapitolu ele geçirmişti.

M.Ö. 449 yılında, Comices centuriates, plesibitlerin, tüm Roma halkı için yasa gücü taşıdığını kabul etti. Patriciler ile plebler arasında evliliğe müsaade eden " Kanuleia " kanunu yürürlüğe girdi.

Örf ve adetler hukuku, yazılı olmadığından, konsül kararlarında keyfiliğe neden oluyordu. Halk temsilcileri direndiler, sonunda senato kanunların yazılı olmasına karar verdi. M.Ö. 452 yılında, on iki üyeli bir komisyon seçildi. Komisyon iki yıl çalıştı. Başlangıçta, üyelerin hepsi patrici idi. Sonra beşi patrici, beşi pleb oldu. Çalışmaların sonucu, tunçtan on iki levhaya kazılarak ilan edildi ve adına On İki Levha kanunu dendi. Böylece, eskiden beri uygulanan ve yazılı olmayan kanun, yazılı hale getirilmişti. Uzlaşmazlık halinde hakeme başvurma yetkisi; davacının davalıyı yargıç önüne getirme hakkı; kısas ilkesi; özel mülkiyetin kabulü ve korunması; borçlar hakkındaki kurallar, bu kanunla yazılı hale getirilmişti. Yangın çıkarana, geceleyin başkasının tarlasına zarar verene, hasada büyü yapana, uğursuz şarkılar söyleyene ölüm cezası veriliyordu. Borcunu zamanında ödemeyene otuz gün mühlet veriliyordu. Borçlu hapse atılabilir ama açlık çektirilemezdi. Borçlunun boynuna geçirilecek demir halkanın ağırlığı 15 Kg fazla olamazdı. Borcunu ödememiş borçlu, foruma götürülüp, satışa çıkarıla bilinirdi.

Roma'nın On İki Levha (Tablet) yasalarının yazılı hali günümüze ulaşmamıştır. Roma'daki 12 levha yasalarının yazılı metinlerinin elde olmamasına karşın, yapılan atıflar nedeniyle, varlıkları tartışılmamaktadır.

Patrici, pleb mücadelesi devam etti gitti. Ama her seferinde, plebler bir adım ileri gittiler. M.Ö. 444 başlayarak, konsül yetkisi ile donanmış halk temsilcileri seçilmeye başlandı. Plebler majistra olarak seçilmeye başladılar. Böylece, Plebler, Patricilerin majistra seçilebilme ayrıcalıklarını da ortadan kaldırıyorlardı.

Peloponnesos

Savaşın ilk on yılında, Perikles planını, denizdeki üstünlüğüne güvenerek yapmıştı. Atina karada savaşmayacak, düşman denizlerde yenilecekti. Yani tarım kesimi gözden çıkarılmıştı. Atina, köylüleri kentin içine aldı, hayvanları adalara yolladı. Denizlere egemen donanması, Peloponez kıyılarını yakıp, yıktı, Korint ticareti felce uğradı, Potide kenti kuşatıldı. Üstünlük Atina'daydı.

Ama aslında, Atina'da işler yolunda gitmiyordu. Kentte insanlar üst, üste yaşıyordu. Gıda sıkıntısı çekiliyordu. Köylüler, ekinlerinin yakılışını, ellerinden hiç bir şey gelmeden, uzaktan seyrediyorlardı. Halkta, savaşı çıkaranlara karşı, genel bir hoşnutsuzluk başladı. Perikles, planını değiştirmiyor, halka soğukkanlılık öneriyordu. Tam o sıra Mısır'dan veba geldi. Halkın hoşnutsuzluğu had safhaya ulaştı. Herkes durumdan, Perikles'i sorumlu tutuyordu. Köylüler, çatışmaların durdurulmasından yanaydılar. On beş yıldır sürdürdüğü stratejilik görevi için 430 yılında yapılan seçimleri kazanamadı. Bir yıl sonra, tekrar seçildi ise de, o yıl (M.Ö. 429) vebadan öldü.

Perikles'in ölümünden iki yıl sonra iktidara Kleon geçti. Kleon'un önderliğindeki, radikal parti, denizin yanı sıra karada da girişimlere başladı. Mali kaynaklar yetmiyordu. Delos birliğine dâhil devletlerin vergileri arttırıldı. Birlikte hoşnutsuzluk başladı. Ana karadaki kent devletleri, Birlikten ayrılmaya başladılar. Sparta, Birlikten ayrılmayı destekliyor, cesaretlendiriyordu.

Son olarak, M.Ö. 422 yılında, Atina Amfipolis savaşında ağır bir yenilgi aldı ve Kleon, o savaşta öldü. Atina'da iktidara ılımlılar ve başkanları Nikias geldi. M.Ö. 421 yılında yapılan savaştan sonra imzalanan barışa Nikias barışı denir.

Barış yapılmıştı ama kimse barışa uymuyordu. Atina'nın mali durumu da çok kötüydü. Tüccar ve zanaatçilere göre, ekonomiyi düzeltmenin tek yolu, savaş ganimetleri olabilirdi. Atina zafer istiyordu. Başa, Perikles'in bir yakını, saldırı politikasını benimsemiş, Alkibiades geldi. Alkibiades, zengin, ince, cömert, çekici bir kişiydi. Halkın içinde ünlüydü. Duruma göre yön değiştiren kişiliği nedeniyle, ona bukalemun adını takmışlardı.

Atina için buğdayın önemi büyüktü. Alkibiades, Batı Akdeniz'in buğdayca zengin bölgelerini, Sicilya ve Kartaca'yı ele geçirmek istedi. Bir bahane bulunup, M.Ö. 415 yılında Sicilya seferine çıkıldı. Atina'nın Alkibiades, Nikias ve Lamakos komutasında, büyük bir donanması ve büyük bir ordusu vardı. Ancak, Alkibiades'in siyasi hasımları ve özellikle asiller boş

durmuyor, her fırsatta onu karalıyorlardı. Alkibiades, tanrısız filozofun öğrencisi idi. Atina'da daha ordu sefere çıkmadan, Hermes'in heykelleri, gece, bilinmeyen kişilerce kırıldı. Muhalifler, bunu yapan veya yaptıranın Alkibiades olduğunu söylüyorlar ve cezalandırılmasını istiyorlardı. İşte ordu, bu havada ve bu moralle sefere çıktı.

Alkibiades, Sicilya'da Siraküza'ya karşı harekete geçmişti ki, yargılanmak için Atina'ya dönmesi emri geldi. Gerekçe, Demokrasiye karşı komplo kurmaktı. Emre uymadı ve Sparta'ya sığındı. Nikias, Siraküza kuşatmasını devam ettirdi. Ama Siraküza'nın yardımına Sparta ve yandaşları geldiler. Atina ordusu ne yaptıysa olmadı. Dönmek istedi, geri dönemedi. Sonunda tüm ordu esir oldu ve köle olarak taş ocaklarına çalışmaya yollandı.

Bu sonu gelmez savaş İon kentlerine yaradı. İon kentleri, epey önce, Pers işgalinden kurtulmuşlardı ama Pers imparatorluğu hemen yanları başındaydı. Atina'da, İon kentlerinden durmadan bir şeyler istiyordu. Böylece kentler ikili bir ilişki sürdürür olmuşlardı. Hem Atina'ya ve hem de Perslere yaranmaya çalışıyorlardı. Kıyıdan uzak İon kentleri, Anadolu içindeki ufak devletlerin saldırılarından korunmak için Pers kralına muhtaçtılar. Atina da artık tüm İon kentlerini ekonomik anlamda sömürüyordu.

M.Ö. 413 yılında Atina'nın Sicilya'ya yaptığı sefer başarısız hatta bozgun olunca, Pers kralı II. Dara (Darius) barış koşullarını bir yana bırakarak, Anadolu kent devletlerinden vergi almaya kalktı. Atina buna karşı çıktı. Sparta bu durumu değerlendirip, Ege kent devletlerini Delos konfederasyonundan yani Deniz birliğinden çıkarmaya çalıştı. Sicilya bozgunundan sonra Sparta'ya sığınan Alkibiades, bir donanma ile gelip, önce Khios, Erythrai ve Klazomenai' yi Birlikten çıkardı. Bunları Teos, Milet ve Lebedos izledi. Milet'in birlikten ayrılmasından sonra, Sparta, Persler ve bir kısım İon kentleri, aralarında bir sürü antlaşma yaptılar. Bu durum Atina'nın hoşuna gitmese bile bir şey yapamadı. M.Ö. 411 yılında, artık, Knidos'tan Bizans'a (Byzantion) kadar kıyı kentleri Atina'ya baş kaldırmıştı. Bu ayaklanmalar, Delos Deniz birliğine kesinlikle son verdi. Bundan sonra Atina'nın çabaları bir sonuç getirmedi. Persler ve Spartalılar Ege'nin kuzeyini ele geçirdiler. Atina'nın Marmara ve Karadeniz'le ilişkisi kesildi. Tahıl akışı kesilen Atina'da açlık başladı. Atina daha fazla dayanamayarak, M.Ö. 404 yılında barış istedi. İon kentleri, Atina hegemonyasından kurtulmuşlardı ama Pers tehdidi devam ediyordu. Sparta da Atina'dan iyi değildi.

Avrupa'da bunlar olurken, Amerika kıtasında ise Mayalar San Bartolo anıtsal kentini kuruyorlardı (M.Ö. 400). Bugün için San Bartolo kentinde Maya bölgesinin en zarif ve en eski freskleri bulunmaktadır.

Felsefe Gelişiyor

Aynı dönemde, Yunan dünyasında filozofi gelişmeye devam ediyordu. Daha önceden hatırlayacağımız gibi, Parmenides ve Herakleitos birbirinin tam tersini söylüyorlardı. Biri hiçbir şey değişmez derken, diğeri her şey değişir diyordu. Duyguların algılamasına biri güvenme, diğeri güven diyordu. Felsefeyi düştüğü bu çıkmazdan, Sicilyalı Empedokles (M.Ö. 494 – 434) kurtardı.

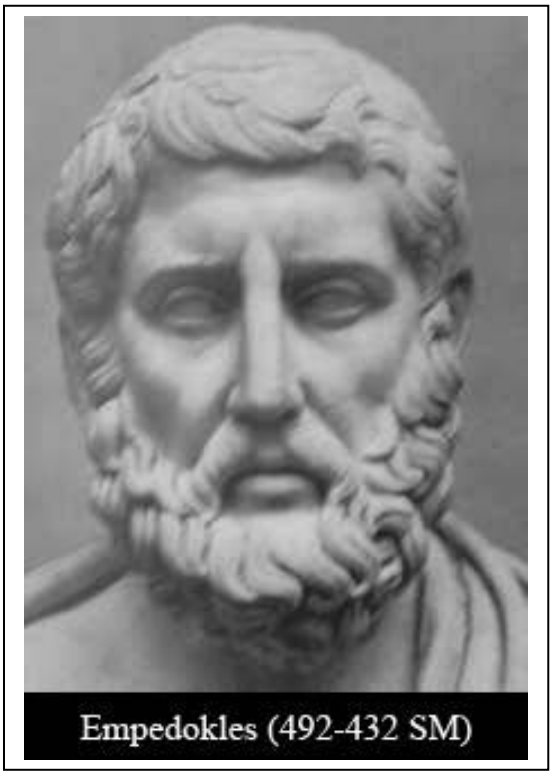
Empedokles (492-432 SM)

Empedokles, şeylerin özünde tek bir ana madde olduğuna inandıkları için, bu fikir farkı ortaya çıkıyor diyordu. Ona göre doğada tek öz değil, dört ana madde veya kök vardı. Bunlar toprak, hava, ateş ve su idi. Doğadaki tüm değişimler bu dört maddenin karışımlarından ve sonra da çözülmelerinden ileri geliyordu. Bu dört madde değişik oranlarda karışarak çiçek, at veya kaya oluyordu. Ama bunlar oluşturdukları maddelerin içinde değişmeden veya dokunulmadan duruyorlardı. Yani her şeyin değiştiği görüntüsü doğru değildi, aslında hiçbir şey değişmiyordu. Peki, ama şeylerin bir araya gelip yeni bir hayat oluşturmasının nedeni ne idi. Veya bir bitki var olduktan sonra neden tekrar ayrışıyordu. Empedokles'e göre bunların sebebi doğada iki farklı güç olmasındaydı. Şeyleri birbirine bağlayan güç yani sevgi ve onları birbirinden ayıran güç yani çatışma, doğanın iki farklı gücü idi.

M.Ö. 500 ile 428 yılları arası, Empedokles'le aynı yıllarda yaşayan, Anaksagoras ise diyordu ki: Doğa, gözle görülemeyecek kadar küçük maddelerden oluşur. Her şey daha küçük, daha küçük parçacıklara bölünebilinir. Ancak en küçük parçada bile her şeyden bir şey vardı. Bunu bu günkü dünyamızda yorumlarsak: bir hücre çekirdeğindeki bilginin tüm organlara ait bilgiyi barındırmasını örnekleyebiliriz. Bu her şeyden bir şey barındıran bu en küçük parçalara, Anaksagoras tohum veya öz diyordu. Bu öğelerden ne bir şey yok olabilir, ne de bu öğelere bir şey katılabilinirdi. Onlar için ne doğum ve ne de bozulma vardı. Doğuş ve ölüş düşünceleri yanlıştı. Hiçbir şey yoktan gelmez, hiçbir şey yok olmazdı. Yer değiştirmeden veya birleşmeden veya dış görünüşün değişmesinden başka bir değişme yoktu.

Anaksagoras

Anaksagoras, eşyaları şekillendiren ve insan, hayvan ve bitkileri yaratan bir güce inanıyor ve buna ruh veya akıl (nous) diyordu. Madde cansızdı, kendi başına hareket edemezdi. Maddeyi hareket ettiren bir öğeler öğesi vardır ki bu ruhtu. Ruh, madde değildi. Ruh daima maddeden ayrı bir şey olarak kalacaktı. Başlangıçta, madde karmakarışık bir şekilde bulunuyordu. Nous (ruh) ona şekil verdi, düzenledi.

Anaksagoras, kendinden önce felsefeye egemen olan unsur kavramını bir tarafa bırakılmış, yerine Empedokles'in madde öğretisini geliştirmiştir. Aynı zamanda da " nous " (akıl, ruh) ile de ruhçuluk kavramını bir daha insan düşüncesinden çıkmayacak şekilde felsefeye sokmuştur. Aslında o nous'u maddeden pek ayırmıyor, nous için bütün nesnelerin en incesi, en temizidir diyordu. Ama Platon, nous'u alıp, maddeden tamamen koparacaktır. Anaksagoras'da nous yaratan, madde yaratılandır.

İlk bakışta Anaksagoras'ın Nous'u, Heraklitos'un Logos'una benzetilebilir. Evreni harekete geçiren ve var olmasını sağlayan ana ilke durumundadır. Ancak Nous, Logos'tan farklı olarak ortadan kaybolmaz, her zaman öteki nesnelerin karşısında onlardan ayrı bir varlık olarak mevcut olur.

O, astronomi ile de ilgileniyor ve gözlemler yapıyordu. Bir meteoru inceleyerek, dünyanın ve öbür gök cisimlerinin aynı maddelerden oluştuğunu söylüyordu. Ve devam ediyordu, diğer gök cisimlerinde hayat olabilir. Ay'ın ışığını dünyadan aldığını söyleyip, böylece ay tutulmasını da açıklıyordu. İnsan bir hayvandır, ama ellerini kullandığı için hayvanların en zekisidir diyordu.

Anaksagoras, bir süre Atina'da da bulundu. Ancak Atina'da güneşin ateşten bir küre olduğunu iddia ettiği için kovuldu. Güneşin tanrısallığı bitiyor muydu?

Demokritos

İlk Grek filozoflarının sonuncusu, o da bir doğa filozofu olan, Demokritos'tur. Demokritos, M.Ö. 460 ve 370 yılları arasında Ege'nin kuzey kıyılarındaki bir kentte, Abdera'da yaşıyordu. Değişmezlik açısından kendinden önceki filozoflarla aynı görüşteydi. Doğadaki her şey gözle görülemez kadar küçük ve mutlak, hiçbir zaman değişmeyen yapı taşlarından oluşuyordu. Demokritos, bu en ufak parçalara atom dedi. Atom parçalanamaz en ufak yapı taşlarıydı. Ve atomlar, hiçbir şey yoktan var edilemeyeceği için mutlaktılar. Ve bu atomlardan değişik canlı ve cansızlar oluştuğundan, atomların hepsi aynı olamazdı. Çok çeşitli atomlar vardı. Ölünce atomlar yeni eşyalar üretmek üzere birbirlerinden ayrılırlardı. Demokritos ruh veya akıl gibi bir takım doğaüstü varlıkların, doğal işleyişe karışmadığını söylüyordu. O varolan tek şey atomlar ve içinde dolaştıkları boşluktur diyordu. Atomların hareketlerinde hiçbir bilinçli amaç yoktu. Doğa tamamen mekanik bir şeydi. Ama bu her şeyin rastlantısal olduğu anlamına gelmezdi, çünkü her şey doğa kanunlarına sıkı sıkı bağlıydı. Olup biten her şeyin nedeni, kendi içinde vardı. Bilinç bile atomlardan oluşuyordu. Kaygan ruh atomları da ruhu meydana getiriyordu. Ölünce bunlar etrafa dağılıyor, sonra başka ruh atomlarına katılıyorlardı.

Demokritos hastalıklar ve onun semptomları (hastalık belirtileri) olan ağrılar üzerinde de durmuştu. Güney İtalya'da Kroton adlı Yunan kentindeki tıp okulunda Alkmaion adlı bir düşünür, beynin duyuların merkezi olduğunu öne sürüyordu. Bu sırada sinir sistemine ait ilk saptamalarda da bulunuyordu. Duyu organlarından vücuda giren duygusal parçacıklar, salgı kanalları ve damarlar aracılığı ile beyindeki algılayıcılara ulaşıyorlardı. Alkmaion'a göre beden ölüyor, ama ruh yaşamaya devam ediyordu. Sağlık demek, vücutta dengede olması gereken çeşitli zıtlıkların (kuru – nemli, sıcak – soğuk, tatlı – ekşi gibi) denge halinin devamı demekti. Herhangi bir etken veya aksama sonucu bu denge bozulunca, hastalık başlıyordu. Denge, bireyin fiziksel yapısına, beslenmeye, iklime ve dış etkenlere bağlıydı. Alkmaion'a göre uyku, beyindeki kanın damarlara çekilmesi ile oluşuyordu. Damarlara çekilen kan beyne geri dönmezse ölüm gerçekleşmiş olurdu.

Demokritos

Demokritos, atom kuramını duygulara ve ağrıya da uyarlamıştır. Ruh atomları sakin sakin dururken, çengel şeklinde atomlar gelip, onların huzurunu kaçırıyorlardı. Bilincin ve aklın ev sahibi beyindi. Duygular kalpte, şehvet ise karaciğerde yoğunlaşırdı.

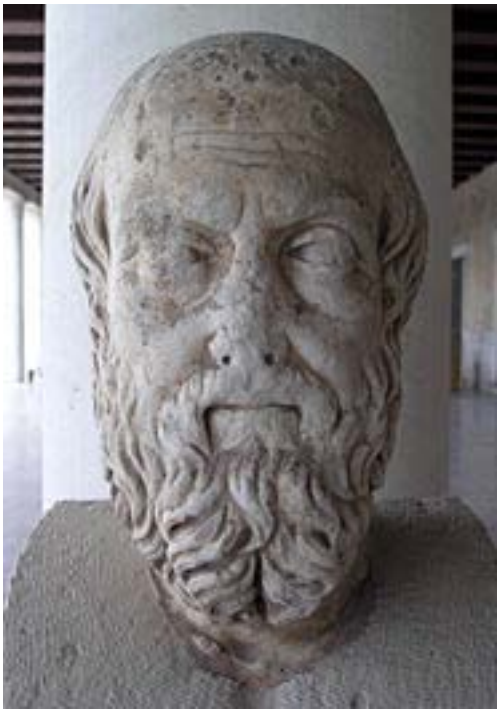

Heredot

Bu arada bazı ilk tarihçiler, tarihin gidişini doğal olaylarla açıklamaya çalışıyorlardı. Bu ilk tarihçiler, Heredot (Herodotos) (M.Ö. 484 – 424) ve Thukydides (M.Ö. 460 – 400) idi. Tarihçiler ortaya çıkarken, hastalık ve sağlığa da doğal yorumlar getiren bir bilim, tıp şekilleniyordu. Kos adasında, M.Ö. 460 yılında yaşayan Hippokrates, Grek tıp biliminin başını çekiyordu. Hippokrates'ci tıp geleneğine göre, hastalıklara karşı koymanın en önemli yolu aşırıya kaçmayan, sağlıklı bir hayat sürmekti. İnsan için doğal olan sağlıklı olmaktı, hastalık dengeler bozulunca ortaya çıkıyordu. Bu günkü dünyamızda, tıp etiği Hippokrates'ten dayanak alır. O, öğrencilerine şu yemini ettirirdi:

" Yeteneklerim ve değerlendirmelerim doğrultusunda tedavimi hastalara yardım etmek ve onlara asla zarar ve acı vermemek kaygısıyla kullanacağım. Ne isteyene zehirli ilaç vereceğim, ne de kimseyi buna teşvik edeceğim. Ne de bir kadına doğurmasını önlemek için diyafram vereceğim. Hayatımı ve sanatımı temiz ve kutsal tutacağım.

Bıçak kullanmayacağım, en derin acılar içinde kıvrananlara bile. Ama bu alanda uzman olanlara alan açacağım.

Hangi ev olursa olsun gittiğim her eve hastalara yardım etmek için gideceğim. Bilerek haksızlık etmeyeceğim ve bilerek zarar vermeyeceğim. Özellikle, köle olsun özgür olsun, ne bir erkek ne bir kadın vücuduna zarar vermeyeceğim. İnsanlarla girdiğim ilişkilerde görüp duyduklarım başkalarına anlatılamayacak bir şeylerse, bunu asla açıklamayacağım. Çünkü bu benim için kutsal bir sırdır.

Bu yemini tutar ve bozmazsam, insanlar hayatıma ve sanatıma saygı duysunlar. Yok, eğer yemini bozarsam, başıma bunun tam tersi gelsin."

Hippokrates'e göre tıbbın esas gayelerinden biri acıyı yok etmek veya en azından hafifletmektir. Ağrının nedeni de bedendeki doğal dengenin bozulmasaydı. Hippokrates, öğrencileri ile birlikte, afyon ve adamotu gibi bitkileri acı dindirici özelliklerini inceliyordu.

Felsefenin ortaya çıkışının ilk kademesi, doğa felsefesiydi ve bu yeni felsefe mitsel dünya görüşünü reddedip, yıkmaya çalışıyordu. Bu dönemde, Yunan ana karası dışındaki kentler ve özellikle Batı Anadolu öne çıkıyordu. Ancak, bundan sonra felsefenin üç devinden, Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten bahsederken, Atina da kent olarak öne çıkacaktır. Yukarıda özetlediğimiz Doğa filozoflarına, Sokrates'ten önce yaşadıkları için, Sokrates öncesi filozoflar da denir.

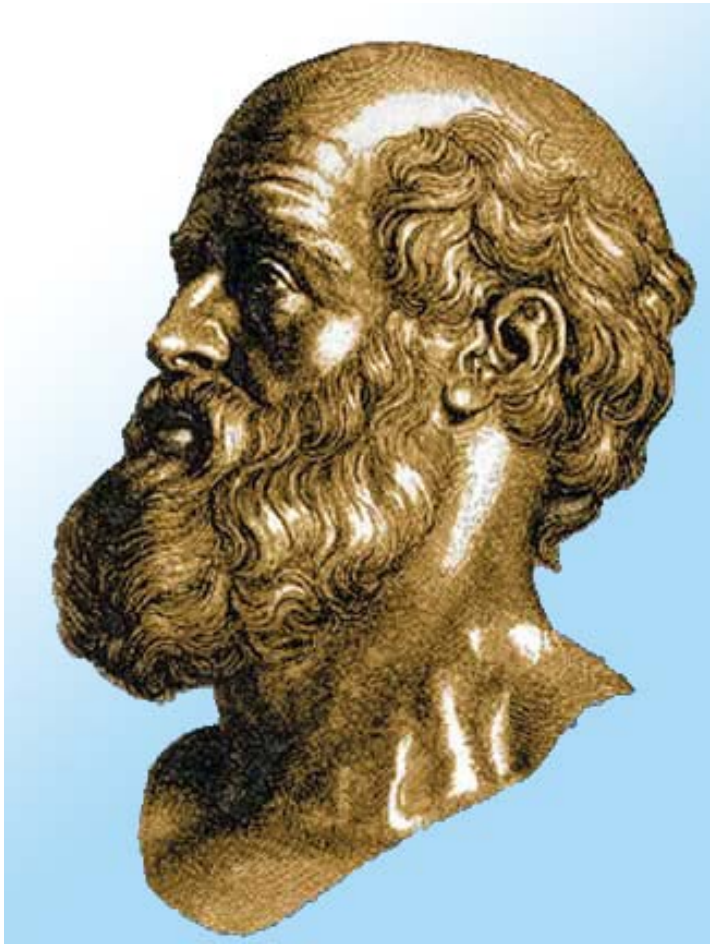

Hippokrates

Atina, M.Ö. 450 yılından itibaren, meclisi ve mahkemeleri ile demokratik bir özellik kazanmaya başladı. Ama demokrasi tabanını teşkil eden halkın eğitimi, demokrasinin uygulama ve devamının olmazsa olmaz koşuluydu. Atinalılar eğitime önem verdiler ve konuşma sanatı gittikçe gelişti. Atina'ya, diğer kentlerden eğitim uzmanları yani sofistler akın akın geliyordu. Sofistler geçimlerini verdikleri derslerden sağlıyorlardı. Sofistler hem mitlere ve hem de felsefi bazı tartışmalara karşı çıkıyorlardı. Felsefe ne derse desin, evrenin gizleri kesinlikle çözülemezdi. Böylece, Sofistler konu olarak insan ve insan ilişkilerini seçtiler.

Sofist Protagoras (M.Ö. 487–420), " insan her şeyin ölçüsüdür " diyordu. Yani iyi, kötü, doğru, yanlış hep insan ihtiyaçlarının sonucu idi. Protagoras, tarihsel süreçte, şüpheyi method haline getiren ilk düşünürdür. " Her şey, bana nasıl görünürse benim için böyledir, sana nasıl görünürse senin için öyledir. Üşüyen için rüzgâr soğuktur, üşümeyen için değildir. Herkesin hemfikir olacağı kesin bir bilgi edinmek olanaksızdır. "

Sofistler, çok gezmiş, birçok kent devletini görmüş kişilerdi. Çok çeşitli toplumlar görmüşlerdi. Atina'da, toplumun neyi belirlendiğine dair tartışma başlattılar. Bu da toplum eleştirisinin temelini oluşturdu. Onlar aynı zamanda, utanmak doğal mı gibi, neyin doğal olduğunu da tartışıyorlardı. Sofistler Atina sokaklarında dolaşıyor, doğru ve yanlış konusunda

mutlak normlar olamayacağını söylüyor, hararetli tartışmalar yapıyorlardı. Tartışma ortamı düşüncenin gelişmesine yol açtı, yeni tez ve antitezler türedi.

İyiyi kötüden kesinlikle ayırabilmek için genel bir töre bulunması gerekirdi. Hâlbuki ne genel iyi, ne de genel kötü bulunmaktaydı. Bilgiler duyuların bir sonucu idi. Duyular da kişiden kişiye değişirdi. Bu nedenle, iyi ya da kötünün sayısı, yaşayan kişinin sayısı kadardı. Töre konusunda herkesin birleştiği ortak bir töre yoktu ve olamazdı. Sadece insan, her şeyin ölçüsü olabilirdi.

Atina'da, Sokrates'ten önce Sofist düşünce ağırlıktaydı. Derken, ortaya Sokrates çıktı. O, Sofistler gibi düşünmüyordu. Sokrates, bazı normların mutlak ve her zaman geçerli olduğunu müdafaa ediyor ve göstermeye çalışıyordu. Sokrates'le birlikte hem Grek kültürel hayatı Atina'yı merkez aldı ve hem de filozofi yeni bir döneme başladı.

Socrates

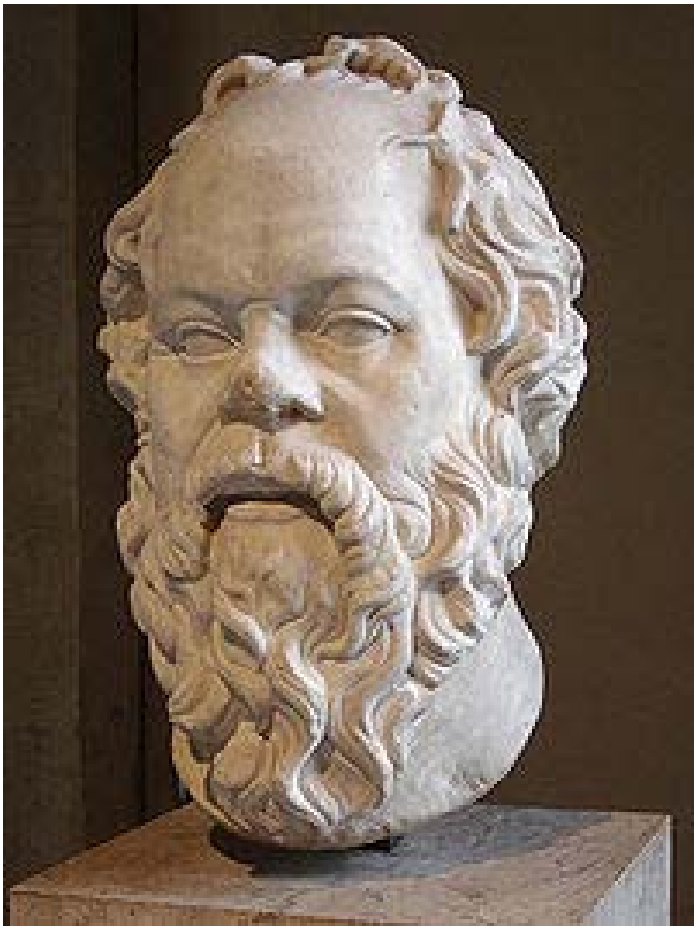

Socrates

Socrates (Sokrates) M.Ö.470 ile 399 yılları arasında yaşamıştır. Tek bir kelime yazmamıştır. Zamanının çoğunu, Atina sokaklarında, insanlarla konuşarak geçirmiştir. Kır hayatından hiç hoşlanmaz ve hep insanlarla birlikte olmak isterdi. Çirkindi, ama içinin çok güzel olduğu söylenirdi. Sokrates hakkında bilgimizi, onun talebesi olan Platon'a borçluyuz. Platon, Soktares'e konuşmacı olarak yer verdiği pek çok diyalog yayınlamıştır. Ancak Platon'un, Sokrates'i konuşturduğu fikirler kime aittir; Sokrates'in mi yoksa Platon'un mu, bundan çok emin olamıyoruz. Ne kadarı Sokrates'in öğretisidir, ne kadarı Platon'un kendi fikirleridir, tam bilemiyoruz.

Diotima'yı tarih Socrates'in hocası olan bilge bir rahibe olarak yazar. Socrates, Diotima'nın bilgeliğini ve kendisinin onu çağırdığını da duyunca yanına gitmiş ve Diotima'nın öğretisi ile aşkın, Eros'un felsefi boyutunu kavramıştır.

Platonun Symposion adlı eserinde Sokrates hocasından öğrendiği Eros'u anlatarak Diotima'yı anıtlaştırmıştır.

Socrates şöyle anlatır:

"... Eros hakkında, bir keresinde Diotima adında Mantinealı bir kadından duyduğum bir konuşmayı aktarmak istiyorum. O, çok bilge bir kadındı. Bir kez vebaya karşı düzenlediği bir kurban töreni ile onu (vebayı) 10 yıl geriye itmişti ve bana aşk konusunda ders vermişti; işte size onun Eros hakkında yaptığı konuşmayı anlatmaya çalışacağım..."

Diotima Socrates'e aşkı öğretmiştir. Bu öğretide aşk Poros ve Penia'nın çocuğu, onların arasındaki ruhtur. Aşk dünyayı bir bütün olarak tutan ruh, Tanrılarla insanlar arasındaki mesajları ve duaları birleştiren güçtür. Aklın sevgisi Eros'un sevgisidir.

Diotima aşk öğretisine şöyle devam eder; " bizler hayatta, aşkın algısı içinde büyür yaşlanırız. İlk önce genç vücutların güzelliğinden etkileniriz, daha sonra güzelliği bütün vücutlarda görürüz. İşte bu noktada ve sonrasında, ilk kez ruhun güzelliğini de görmeye başlarız. Bir insan bütün ruhlardaki güzelliği görmeye başladı mı, yaratılan her şeydeki güzellikleri de farkına varacak ve takdir edecektir. Daha sonra da (en son), düşüncelerdeki güzelliğe ulaşırız ve bu güzelliği fark ederiz… İşte bu Aşk (Eros) bizleri yaşadığımız sürece, hayat yolunda ilerleten ve bu yolda devam edebilmemizi sağlayan güçtür. O (ilahi) güzellik hep vardır. Değişmez olarak oradadır. Bu güç bu yüzden başlangıcından itibaren çok önemlidir. "

"Zamanla bizlerdeki güzellik anlayışı değişse bile, değişen sadece bizim algılamamızdır, yoksa onda var olan güzellik değişmez."

Diotima konuşmasına Eros'u ölümlüler (insanlar) ve ölümsüzler (tanrılar) arasındaki bir aracı olarak tanımlar. Eros, tanrıların insanları güzele, iyiye, hakikate ulaştırmada kullandığı bir güçtür. Eros ile burada kastedilen " güzellik sevgisidir ". Hakikat " en güzel " olduğundan, bu ifade Eros'un felsefi özünü en iyi şekilde açıklamaktadır.

Diotima hangi Eros kavramının geliştirilmesi gerektiğini de açıklamıştır. Gerçi kadın ve erkeğin çoğalması için çiftleşmesi gereklidir ama bu süreç " aşkın dünyevi bir biçimidir " yüceltilmesi gerekmez. Bu aşk bilgeliği seven erkeklerin kendisine ulaşmaya çabaladıkları " göksel aşk " değildir. Atinalı erkekler, " cesaret, yüreklilik ve erkekçe kendi benzerlerini severler " . Bu görüş yüceltilen pedarastrinin felsefi temelidir.

Sokrates kimseye bir şey öğretmek peşinde değildir. Hatta konuştuğu insanlardan, bir şeyler öğrenmek istediğini, hep söylemiştir. Genellikle, konuşmanın başında soru sorup, bir şey bilmez gibi yapardı. Konuşurken, karşısındaki kişinin kendi düşünsel zayıflıklarını kendi kendine görmesini sağlardı. Sokrates'e düşen şey, insanların içlerindeki doğruyu bulmalarına yardım etmekti. Çünkü ona göre, gerçek kavrayış insanın içinden gelir ve dışarıdan öğretilemezdi. Sokrates insanın içindeki bilgiyi kavraması için hep cahil rolü yaptı. Atina sokaklarında dolaşarak, Atinalıları düşünceye itiyor, onların düşünce biçimlerindeki boşlukları ortaya çıkarıyordu. " Atina uyuşuk bir at. Ben de onu uyandırıp canlandırmaya çalışan bir at sineğiyim " diyordu. Tarzı, yönetimi elinde bulunduranları rahatsız etti.

M.Ö. 399 yılında, devletin tanrılarını tanımadığı ve gençlerin düşüncelerini bozduğu için ölüme mahkûm edildi. 500 kişilik jürinin, yarıdan biraz fazlası onu suçlu buldu. Af dilemedi, Atina'dan kaçmadı, yaptığının doğruluğunu sonuna kadar müdafaa etti. Devletin çıkarlarını koruyorum diyordu. Sonra, en yakın arkadaşlarının yanında baldıran zehri içerek hayatına son verdi. Sokrat düşüncelerinden vazgeçmediği için öldürülen, ne ilk ve ne de son kişiydi. Ama tarihte bilinen ve bir sembol olan ilk kişiydi. Arkasında yazılı bir şey bırakmadı. Bildiklerimiz, öğrencilerinin onun hakkında yazdıklarına dayanır. Ölüme onurla gitmiş ve ölümünden sonra binlerce yandaş edinmiştir.

Sokrates Sofistlerle aynı dönemde yaşadı. Yüzyıllar sonra Romalı filozof Çiçero Sokrates için şöyle diyordu: " O felsefeyi gökyüzünden dünyaya indirip şehirlerde barındırdı. Felsefeyi evlere sokup insanları hayat ve töreler, iyilik ve kötülük üzerine düşünmeye zorladı ".

Sokrates, Sofistler gibi yaptıklarının karşılığında para almıyordu. Kendine Filozof, bilgeliğe ulaşmaya çalışan kişi diyordu. Diyordu ki: " Tek bildiğim, hiçbir şey bilmediğimdir ".

Sokrates, doğruyu bilen doğru davranır diyordu. Doğru bilgiden doğru eylem gerçekleşir. Doğruyu bilen doğru adamdır. Kötüler, bilgisiz oldukları için kötüdürler, bilseler kötü olmazlardı. Bilgi olmadan, akıl iyiye çalışmaz. Bu nedenle bilgimizi arttırmamız gerekir. Doğru ile yanlışı ayırma yeteneği, Sokrates'e göre, insanın mantığındadır. Hâlbuki Sofistler bunu toplumda arıyorlardı.

Sokrates, Protagoras'a karşı çıkıyor, ölçüler kişilere göre değişirse, toplumun üstüne oturacağı değerler nasıl bulunur, diye soruyordu. Devlet ve sosyal düzen gerekliydi. Bu kuruluşların sağlamlığı ve sürekliliği için ise genel bir töre gerekliydi. Protagoras insana bakıyordu, hâlbuki bakılması gereken insanlardı. İnsanlar arasındaki ayrılıklar, başkalıklar görünüşteydi. İyiye olan eğilim, her kişide aynıydı. Kişilerin içindeki bu ortak eğilim ortaya eğitimle çıkardı. Kişi öğrenir ve erdemli olurdu. Kişilerin kötü olmasının sebebi de bilmemeleriydi. Erdem birdi, bölünmez ve ayrılmaz bir bütündü.

Erdem insanın yapısında vardır. İnsan kendini bilmeli, tanımalı ve erdemi ortaya çıkarmalıdır. Erdem, insanın elde edebileceği tek bilgidir. Öğretim ile insana yabancı bir şey verilemez. Öğrenim, insan zihnindeki tohumları uyandırır, büyütür, geliştirir.

Kişilerin önemi toplumu meydana getirmelerinden gelir. Kişiler nasıl ise devlet ve toplumda öyle olur. Erdemli bir devlet ve toplum için kişilerin erdemli olması gerekir. Bunun için de kişilerin kendini bilmesi, tanıması gerekir. Bilgiye kucak açtıkça, erdeme doğru gidilir.

İnsan her şeyin ölçüsüdür ama kendini bilmeden hiçbir şeyin ölçüsü olunamaz. İnsan yapısındaki gücün, gerçek bir güç olabilmesi için, uyandırılması, büyütülmesi, geliştirilmesi gerekir.

Sokrates'in çeşitli düşüncelerinden çeşitli okullar türemiştir. Bu öğretilerin belli başlıları Platonculuk, Megara okulu, Kirene okulu ve Elis okuludur. Sokrates'den yola çıkan bütün öğretiler, mutlaka onun fikirlerinin doğrultusunda olmamıştır. Kinizmin kurucusu Antisthenes, Sokrates töreciliğinden yola çıkarak, töreyi umursamaz bir noktaya varmıştır. Çünkü töre, insanı gevşetir, rahata kavuşturur, oysa insan hazzın her türlüsüne sırt çevirerek yaşamalı, bunun için de dayanıklı olmalıdır.

Zerdüşt

Ahura Mazda, de Mazdeïsche god van licht werd op deze manier afgebeeld in het paleis van Darius, zesde of vijfde eeuw v.Chr. Louvre.

Ahuramazda

Pers imparatorluğunun egemenliği altındaki her topluluk ve kişi kendi dinini seçmekte ve uygulamakta serbestti. Gösterilen bu hoş görüye rağmen, Perslerin kendilerine ait bir dinleri olduğu da bilinmektedir. Perslerin kendi dinlerini I. Dara'dan (Darius) itibaren biliyoruz. Persler, dini açıdan, Zaraduştra ya da Zerdüşt adını taşıyan bir düşünürün etkisinde kalmıştır. Bu dine Zerdüşt dini diyoruz. Zerdüşt dinine Mazdeizm de denir.

Pers ve Metler İran'a gelmeden önce doğal olarak İran, Şaman toplulukların yaşadığı bir yerdi. Pers imparatorluğunda önemli bir yeri olan Elamlar ise, defalarca Sümerler, Akadlar ve Babillilerle karşılaşmış ve bir süre güney Mezopotamya'da bile yaşamışlardı. Dolayısı ile Elamlıların Sümer'in çok tanrılı dininden etkilenmeleri kaçınılmazdı. Pers ve Metler ise göçebe kavimler olarak, Şaman dininden türemiş ve özelleşmiş bir göçebe dinine sahiptiler. Öyle bir yapıda İran'a yerleştiler. Perslerin ve Metlerin, göçebe kavimler olarak, Hindistan'ı işgal eden Hint-Avrupa kavimlerine akraba olduğundan ve göçebelik dönemlerinde aynı coğrafyayı paylaştıklarından daha önce bahsedilmişti. Bunun bir belirtisi de Hindu tanrıları İndra, Mithra ve Varuna'nın İran'da da tanrı olmasıdır.

İran'a geldikten bir süre sonra, göçebe Persler ve Metler hem Elam ve hem de Asur etkisiyle çok tanrılı bir dine geçtiler. Hindu dininin Varuna'sı, İranlıların en büyük tanrısı Ahura oldu. Güneş tanrısı Mithra, güneş tanrısı ve saygın bir tanrı olarak devam etti. Kurban ve Ateş kutsaldı. Bu ilk çok tanrılı dini idare eden rahiplere Ateş Rahipleri deniyordu ve Hindistan'daki Brahman'lar gibi bir kast oluşturuyorlardı. Bu din bazı açılardan Hindu dinine benzese de, bazı bakımlardan ondan ayrılıyordu. Hindularda iyi tanrılar olan Deva'lar (Div'ler, devler), İran'da kötü iblislerdi. Veda Devrinden önce Hindularca iblis olan Asura'lar, Perslerde iyilik ruhlarıydı. Hindu tanrısı İndra, Perslerde Andra adını aldı ve zararlı bir iblis olarak görüldü. Böylece daha başlangıçtaki bu çok tanrılı din, Hindu dinine hem benzer ve hem de epey ayrılır.

Bu dinin en büyük tanrısının Ahura Mazda olması nedeniyle, bu dine Mazdeizm denir. Ahura Mazda isminin manası " bilgelerin mükemmeli tanrı " demektir. Tanrı Ahura Mazda'nın yanında Mithra ve Anahita (ana tanrıça) vardır. Mazdeizm dininde tanrılara kurban verilir ve ölüler gömülür. Her ne kadar bu tanrı isimleri Hindu isimleri idi ise de, işlevleri Sümer tanrılarına benzemektedirler. Ahura Mazda, Sümer tanrısı Enki gibi bilgelik tanrısıdır. Mithra güneş tanrısıdır, Babil'in Marduk'una benzer. Anahita ise, Sümer tanrıçası İnanna'ya çok benzemektedir. Bilindiği gibi İnanna, Babil'de İştar, Yunanistan'da Afrodit, Roma'da Venus isimlerini almıştır. Anahita bazen bakiredir, bazen de tanrısal aşkı yapan bir aşk tanrıçasıdır. Zaten, bilindiği gibi, tanrılar adına yapılan cinsi münasebet, bakireliği bozmaz.

İnanna'nın sembolü Venüs'tür. Aslan ve kaplan da İnanna yani Afrodit'in sembolleridir. İnanna gibi çok uzun süre yaşamış olan tanrı veya tanrıçaların, zaman ve ihtiyaçlar nedeni ile pek çok görevi olmuştur. Dolayısı ile de pek çok farklı sembole sahip olmuşlardır.

Bu ilk din Zerdüşt dinine bir temel oluşturmuştur. Yüce tanrı Ahura Mazda tarafından bu dinin ayetleri, peygamber Zerdüşt'e vahiy edilmiştir. Zerdüşt de bunları yurttaşlarına vaazlarda bulunarak nakletmiştir. Zerdüşt peygamberin kalabalık olan ailesi de, tanrı kelamlarının naklinde ve Zerdüşt dininin yayılmasında ona yardım etmişlerdir. Kesin olmamakla beraber, Zerdüşt peygamberin M.Ö. 700 – 800 yıllarında yaşadığı düşünülür.

Zerdüşt'ün kutsal kitabı Avesta yahut Zend Avesta, tanrı Ahura Mazda (Hürmüz) tarafından indirilen vahiyleri ihtiva eden bir kutsal kitaptır. Zend yorum, Avesta metin demektir. Kutsal metinler ancak M.S. 200 yıllarında toplanabilmiş ve 100 yıl içinde kitap haline getirilmiştir. Avesta'nın içindeki yazıların bir kısmı ve Gatha denilen beş türkü, çok eski tarihlerde yazılmış kısımlardır. Gatha'nın, bizzat Zerdüşt'ün fikirleri olduğuna inanılır. Zerdüşt'e Yunanlılar Zoroastres, Romalılar Zoroaster derlerdi. Zerdüşt'e, Zarahustra da denilir.

Zerdüşt peygamber, önceki dini arıtmış ve ayıklamıştır. Zerdüşt dini sayesinde, İran çok tanrıcılığı, tektanrıcılığa doğru yönelmiştir ve dine çok yüksek ahlak kuralları konmuştur.

Yüce tanrı Ahura Mazda'dır. " Ahura Mazda parlak, ihtişamlı, çok büyük, çok iyi, çok güzel Yaradandır; ... Çok bilge bir ruhtur, ta uzaklara sevinçler saçar... " Ahura Mazda ışığın, saflığın, gerçeğin tanrısıdır. Bütün değerler ondan gelir. Yaşam, ölmezlik ondan gelir. Yahudi tanrısı dışında, döneminde, tek tanrıcılığa en yaklaşan tanrıdır. Ahura Mazda'nın ölmez azizler denilen (Ameşas Spendas), kendinden önceki dinlerin ikincil tanrılarına benzeyen, yarı tanrı, yardımcıları vardır.

Zerdüşt dini iyilik karşısına kötülüğü koymuştur. Kötülüğe Angra Mainyu (Vuran Ruh) veya Ehrimen denir. Asıl güçlük dünyada neyin kötü olduğunu anlatabilmektir. İyiliği ruhta,

kötülüğü cisimde aramak yanlıştır. İyilik ve kötülük hem ruhlarda ve hem de maddelerde vardır.

Önceleri Ahura Mazda'nın iki yönü vardı: Biri hayatı yaratan iyi düşünce, diğeri ölümü doğuran şüpheydi. Ahura Mazda'nın ikinci yönü, kendinden ayrılarak, Angra Mainyu haline geldi. Angra Mainyu, kötülük şeytanlarını, karanlıkları ve ölümü yaratır. O, aşağıda bir yerlerde bulunur. Temiz olmayan her şeye hükmeder. Kadir-i mutlak bir tanrı değildir. Bir şeytandır. Sonunda yok olacak olan bir güçtür. Angra Mainyu'nun da, iyi tanrı Ahura Mazda gibi kendine yardım eden yarı tanrı yardımcıları vardır.

Kötülük sadece maddi dünyaya has bir şey değildir. Maddi dünyada, ruhlar dünyasında, aynı zamanda, iyilik güçlerince ve kötülük güçleriyle paylaşılır. Her yerde, iyilikle kötülük arasında yeri ele geçirme mücadelesi vardır. Angra Mainyu, gökleri ele geçirmek için, saldırmıştır. Ahura Mazda'yı ele geçirmek ister. Her yerde tanrı yardımcıları birbiri ile savaşmaktadırlar. Yüce tanrının her yaratışına, büyük şeytan, bir yaratışla karşılık verir.

İlk yaratıldığında dünyada sadece iyilik vardı. Dünya bir zevk ve sefa yeri idi. Sonra Angra Mainyu kışı, afetleri, yırtıcı hayvanları, zararlı böcekleri, çoraklığı, ölümü getirdi. İnsanların içine, ruhlara inanmazlığı, şüpheyi, tüm kötü düşünceleri soktu.

Zerdüşt'ün peygamber olarak gelişi, Angra Mainyu'ya öldürücü bir darbe oldu. Zerdüşt'ün gelişinden önceki 3.000 yıl boyunca, her 1.000 yılda bir, Zerdüşt'ün tohumuyla döllenen bir bakireden, bir kurtarıcı doğdu. Üçüncü 1.000 yılda ise son kurtarıcı Zerdüşt geldi. Onun gelişiyle, ölüler dirildi, bir gök taşı dağlardaki madenleri eritti. Eriyen madenler, müminler için ılık bir süt, dinsizler için azap oldu. Kötü birkaç insanla, iblisler yok oldular. Zerdüşt kötülüklerden temizlenmiş dünyada bir ayin düzenledi ve dünya ebedi mutluluğa erişti.

Zerdüşt dininde dünyanın bir tarihi vardır. Dünya gelişmektedir. Gelişim kanunları vaz edilmiş ve planlanmıştır. Dünya bu plana uymakta ve tarihsel süreçini yaşamaktadır. Aynı zamanda dünya, birbirine zıt güçlerin, birbiri ile mücadele ettiği bir savaş alanıdır. Sonunda varılacak olan mükemmel hale, böylece çok zorlu bir süreçten geçilerek gidilmektedir. İnsanlar dünyada yaptıkları iyi ve kötü işlerden sorumludurlar, yani kendi kaderlerine kendileri sahiptirler. Ahura Mazda'ya inanıp, bedeni ile ruhunu temiz tutanlar ve kötülüklerle savaşanlar, sonsuzluk dünyasına geçeceklerdir. Günahkârlar ise cehennemde her türlü eziyete katlanacaklardır. Kıyamet gününde ölüler tekrar dirilecektir. Faziletli insanlar, varılacak mükemmel hale yani son zafere yardımcı olmalıdırlar. Bu onları da mutluluğa kavuşturacaktır.

Dünya, göğü, cehennemdeki iblislere karşı koruyacak set olmalıdır. Her insan, sonucu, kâinatta iyiliğin zaferi olacak olan, bu savaşa katılmalıdır. Böylece, insanlar yaşadıkları hayata ilave bir mana daha kazanırlar. Bu onlara sonsuz bir değer getirir.

İşte bu söylemde, ortaya ahlak çıkar. Ahura Mazda'ya davasında hizmet eden her şey iyidir. Ahura Mazda'nın zafer kazanmasını geciktiren her şey kötüdür. Ahura Mazda'ya hizmet edecek insanlara ödevler yüklenmiştir. Görevlerin birincisi, dindar olmaktır. Herkesin Hak dinine girmesi, Zerdüşt'ün buyruklarına uyması ve dine yeni müminler kazandırması gerekir.

Diğer bir görev samimi olmaktır. İçinle, dışının bir olması istenir. Ahura Mazda davasına hizmet etmek düşünülecek ve buna uygun davranılacaktır.

Bir diğer görev de yalandan nefret etmektir. Burada, iftira, dedikodu da yasaklanmaktadır. Gizli hırsızlık, borç almak, yine bu manada mahkûm edilmektedir. Borç mahkûm edilmiştir, Çünkü borç alan kişi, borcunu ödememek için yalana başvurabilir. Herkes verdiği sözü tutmalıdır. Hatta hainler bile sözlerini tutmak zorundadırlar. İyilik etmek, yardım etmek tabii ki istenen bir durumdur. Ama adalet ve doğruluk olmadan hiçbir şey olmaz. Bir Zerdüşt için, şeytanın mezhebine girmiş olanlara merhamet gösterilmesi yasaklanmıştır. Kötülüğe merhamet etmek, bir zaaftır. Zaafa da, bu dinde yer yoktur.

Çalışmak ta bir ödevdir. Çalışmak demek, dünyamızı bereketli ve mutlu bir yer haline getirmektir ki bu da Angra Mainyu ile savaşmak demektir. Zerdüşt dini bir ekonomik ve sosyal reform yapmıştır. Hayvanlar bilgiye dayanan bir usul ile yetiştirilmelidir. Otlaklara özenle bakılmalıdır. Düzgün bir konutta, huzur ve sükûnetle oturulmalıdır. Öküze daha iyi muamele etmek ve kanlı kurbanları ortadan kaldırmak gerekir. Gerçek mümin, gayretli köylü, işini bilen hayvan yetiştiricisi, doğru ve adil ev sahibi ve köy ağasıdır.

Zerdüşt peygamber bir tarım programı hazırladı. Bu tarım programı dine de önemli katkı yaptı. Daha sonra, tarım ve hayvancılıkta meydana gelen gelişme, dinde çiftçiye özel bir önem verilmesine sebep oldu. Uyanık ve çalışkan çiftçi daima Ahura Mazda'nın iyi bir hizmetkârı olarak algılandı.

Kurban törenlerinde, kurbanın kansız öldürülmesi gerekir. Kurban töreni Maguslar olmadan yapılamaz. Kurban, kafasına ağır bir tokmak vurularak öldürülür. Kurban yapan, tanrısal yardımı sadece kendi için isteyemez. Tüm müminler, Pers kralı ve Pers halkı için dua edilir. Kurbanın eti, rahiplerce parçalanır ve törene katılanlara tamamı dağıtılır. Tanrı için kurban eti payı bırakılmaz. Ölünün sadece ruhu tanrıya aittir. Törenleri yapan Zerdüşt rahipleri Medlerden oluşurdu. Bu nedenle Mecusî dendiği de olmuştur.

İnsanın yapmakta olduğu iş ağırdı. Demek ki, bu yükü kaldırmak için insan beslenmesine, vücudunun bakımına özen göstermeliydi. İyi beslenmek için et yenmeliydi. Ahura Mazda'nın yardımcılarının artabilmesi için insan üremeliydi. Bunun için erkek, iyi soydan, dini bütün bir kadınla evlenip, çocuk sahibi olmalıydı. Çocuklar dinlerini bilen, inançlı kişiler olarak yetiştirilmeliydiler. Asıl önemli olan perhiz ve dini ayinler değil, tarım çalışmaları ve ailenin birliği idi. Ahura Mazda'yı, dünyaya bakarken en sevindiren şey, önce tapınağı, sonra doğru insanın evini kurduğu yerdi. Bu evde, aile çocukları ve hayvanları ile birlikte yaşardı ve evin bacası tüterdi.

Zerdüşt dinine göre, ateşi, toprağı ve suyu bir cesedin temasıyla kirletmemek gerekir. Onun için cesedin vahşi hayvanlara verilmesi gerekir. Vücut ölümden sonra da işe yaramalıdır. Ruh ise öbür dünyaya göçer. Orada dünyada yaptıkları ile yargılanır. Ya ceza veya mükâfat görür. Ya cehenneme, yerin yedi kat dibine iner veya göklere, Ahura Mazda'nın yanına çıkar. Ahura Mazda'nın yanına çıkan ruh, orada, son zafere kadar, tanrısına yardım etmeye devam eder.

Ateş, ışık tanrısı olan yüce varlığı sembolleştirir. Her tapınakta bir ateş odası vardır. Bunun içinde ebedi bir ateş yanar. Hiç kimse bu ateşe dokunamaz. Hatta soluk bile bunu kirletmemelidir. Tapınağın içine yalnızca magdus denen rahipler girebilir. Zerdüşt rahipleri, ellerine eldiven giyerek, ağız ve burunlarını peçe ile kapatarak dolaşırlardı.

Zerdüşt dinin diğer dinler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Budizm'i etkilemiştir. Yahudi dininin içine Tanrı ve şeytan ikilemini sokmuş, meleklere inanmayı ve ölülerin ölmezliğini getirmiştir. Ayrıca ahlaki açıdan da diğer dinlere çok şey katmıştır.

Mithra

Mithra

Aynı dönemde, İran da, Zerdüşt'luğun yanında, başka bir din daha görüyoruz. Bu Mithra dinidir. Güneş tanrısı olan Mitra (Mithra), bir ışık ve hak tanrısıdır. O, her şeyi aydınlık içinde gördüğünden, daha hakkaniyetle yargılayabilir. Mithra'yı Zerdüşt öncesi dinde de görmüştük. Sonra, Zerdüşt dininde Mitra'dan söz edilmez olmuştu. Şimdi bahsettiğimiz, Mithra dini, bir din olabileceği gibi, Zerdüşt dininin gizli bir tarikatı da olabilir. Bu dinde, tanrı Mithra'nın yanına bir şaman alışkanlığı konmuştur. Mithra ve ona eşlik eden boğa.

Öykü şöyledir. Mithra bir boğayı ram etmiş ve sonra da kurban etmiştir. Tüm canlılar, işte bu boğanın kanından olmuşlardır. Yaratıcı Mithra da, yüce tanrı ile insanlar arasında bir aracı, ruhların kurtarıcısı olarak kalmıştır. Mithra bir gün dayanılmaz bir ateş kılığına bürünüp,

dünyadan karanlığı silecek, ölüleri diriltip, insanlığı kurtaracaktır. Böylece Mithra dini, evrensel kurtuluşu vadeden bir din olmuştur. Mithra kültünde kadının yeri yoktur. Bu din sadece erkeklerin dini seremonilere katılabildiği bir dindir. Mistik bir dindir. Dine özel törenlerle girilir. Takdis törenleri gibi özel dini ayinleri de vardı. Vaftiz etmek; balla arındırmak; okunmuş ekmek, su ve şarap ile kurban eti yemek, özel dini ayinlerin belli başlılarıdır. Ergin yaşa gelmiş Mithra müminleri birbirini kardeş diye çağırıyordu. Yöneticiye baba, dinin başında bulunan kişiye de babaların babası denirdi.

M.S. 100 yılında, Mithra dinini kabul eden Romalı askerler sayesinde, Mithra dini tüm Roma imparatorluğuna yayıldı. İmparator Commodus (Komodüs) de Mithra dinine girdi. Mithra dini uzun süre, Hıristiyanlıkla çekişti. Uzun süre hangi dinin halkın çoğunluğunca kabul göreceği belli olmadı. Hıristiyan kilisesi, Mithra dini ile enerjik bir şekilde mücadele etti ve onu yendi. M.S. 400 yılına geldiğimizde, dinler arası savaşı Hıristiyanlık kazanmıştı.

Anadolu'da Zerdüşt dini etkisini en fazla ateş kültü ile göstermiştir. Ateş kültü Anadolu'nun büyük bir bölümünü etkisi altına aldı. Ateş, temizliğin sembolü olarak, tapınaklarda sürekli yakılırdı. İran'dan gelen Persler, Anadolu'da, kendi ana topraklarına en fazla benzeyen yer olarak Kapadokya'yı görmüşlerdir. Ve buraya yerleşmişlerdir. Bu nedenle, Kapadokya bölgesi, Zerdüşt dininden ve ateş kültünden en fazla etkilenen bölgedir. Ateş kültü ile ilgili görülen tanrıça Anahita, Anadolu ana tanrıçası ile akraba sayılmış ve hemen kitleleri etkilemiştir. Anahita Anadolu'da çeşitli adlar almıştır. Anaitis, Persike Thea, Artemis Persike, Anadolu'da Anahita'nın aldığı çeşitli adlardır.

Ateş kültünden, Ateşin kutsal olmasından, Mabetlerde sürekli ateş yakılmasından, Zerdüştlerin ateşe taptığı sanılmamalıdır. Ateş, sevgi, incelik ve sıcaklık sembolüdür. Ateş yoksa Zerdüştler ışığın geldiği yöne dönerek dua ederler. Bu dinin üç ana kuralı şudur: Yaptıklarının, söylediklerinin, düşündüklerinin iyi olması.

Savaşan Devletler

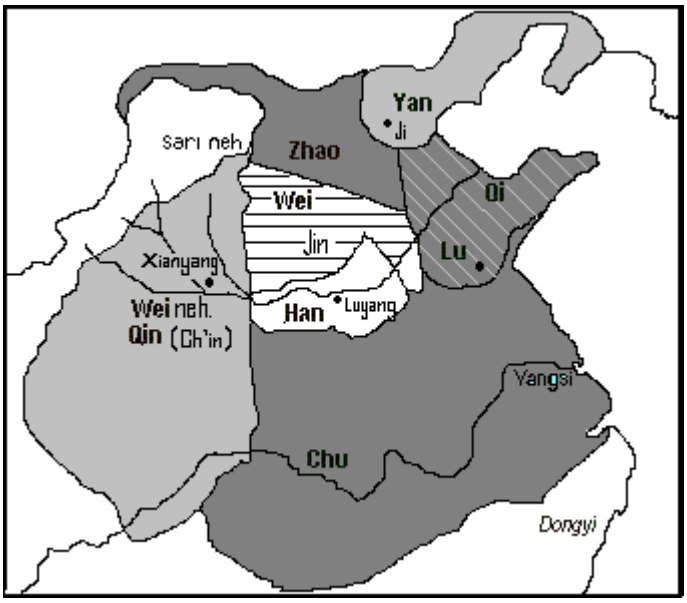

Savaşan Devletler

Çin'de, M.Ö. 480 ve 221 tarihleri arası, aslında, " Baharlar ve Güzler " döneminin bir devamıdır ve pek çok konuda büyük bir benzerlik gösterir. Ancak, bu 200 yılda, en güçlü yedi ülke, birbiri ile amansız bir iktidar mücadelesine girmişlerdir. Bu nedenle, bu döneme " Savaşan Devletler " (Chan-kuo) dönemi denir. Bu savaşan yedi ülke arasında, kuzey doğuda Qi, güneyde Chu (Çu), kuzey doğuda Ch'in (Çi,Ts, Ch, Qin) ve Jin vurgulanmalıdır. Bu devletlerden Jin, kısa süre içinde üç devlete bölünerek, savaşan devletlerin sayısının yediye çıkmasına neden olmuştur. Jin'in parçalanması ile ortaya çıkan devletler, Zhao, Wei ve Han devletleridir.

Bu dönemde, artık şehirler çok büyümüştür, yüz binlerce insanın yaşadığı kentler vardır. Qi'nin başkenti Linsi de böyle bir kenttir. " Linsi zengindir, ihtiyaçları iyi karşılanmıştır. Bütün sakinleri flüt, arp, kanun veya lir çalar. Horoz dövüştürülür, köpek yarıştırılır, kumar oynanır, top oynanır. Sokaklar çok kalabalıktır. Yolda giderken arabalar dirsek dirseğe, insanlar omuz omuza çarpışırlar ". Bu nüfus artışının nedeni tarımdaki başarıdır. Bir karış toprak bile işlenirdi. Ekilmemiş boş bir alan, mera için, çimenlik için bırakılmış bir toprak parçası bulunamazdı. Nüfus artınca, halktan oluşan ordular da büyümüştü. Sayıları yüz binleri aşan ordulardan bahsedilirdi. Savaşta kaybedilen askerlerin yerleri hemen doldurulurdu. O dönem Çin orduları muazzam güçlerdi.

Yeni bir savaş tekniği de geliştirilmişti. Buna göre orduların kalabalık olması çok önemli idi. Savaş halinde olan taraflar kendi ordularının asker sayısını arttırmaya çalışırken karşı tarafın asker sayısını arttırmasını önlemeye çalışırdı. Bu nedenle baskınlarla karşı tarafın halkı kıyımdan geçirilir, halk mümkün olduğunca yok edilirdi. Savaşlarda da taktik mümkün olduğunca çok adam öldürmeye dayanıyordu. Bu taktik dönemin savaşlarını çok korkunç bir hale soktu. Ayrıca feodaller kendilerine çok sayıda asker sağlayabilmek için gereken parayı,

vergileri sürekli olarak arttırarak halktan temin ediyorlardı. Halk vergi veriyor, asker oluyor, baskınlarda telef oluyordu, hayat çok zordu. Bir taraftan da, Feodaller kendi topraklarına göç çekmek yani insan sayısını arttırmak için her türlü uğraşı veriyorlardı.

Savaşlar, top yekûn savaşlardı. Savaş başlayınca, kişisel zenginliklerin bir kısmı ordu ihtiyaçlarına ayrılırdı. Yiyecek ve su ordu ihtiyaçlarına ayrılır, sivillerin ihtiyacı karneye bağlanırdı. Tüm ülke halkı, ordularının zaferi için hep beraber dua ederlerdi. Hükümetler zafer için adaklar adarlardı. Savaştaki ölüleri gömmek, yaralılara bakmak ve onları iyileştirmek, savaştan sağ çıkanların isteklerini yerine getirmek tüm ailenin işiydi. Yakın veya uzak akraba olmasına bakılmaksızın, gerekenler yerine getirilirdi. Aileler, bu yolda varlarını yoklarını harcar, ellerinden geleni yaparlardı. Siperler, duvarlar, hendekler, surlar böyle top yekûn bir katılım ile başarılırdı. Bu ortak çalışma bir açıdan angarya idi, Ama bir Çinli için bu, ortak ruhun bir gereği, top yekûn savaşın bir gereği, devletin yanında olmanın bir gereği idi. Yani angarya Batıdaki anlamından değişik bir angaryaydı. Bunun önemli bir örneği, yüzlerce kilometre uzunluğundaki, dövülmüş toprağın sıkıştırılması ile yapılan, bugünkü Çin settinin ilk halidir.

Bu dönemde demir sahneye çıkmıştır. Demir sapan, tarım üretimini daha da arttırmış ve kolaylaştırmıştır. Demir silah kullanımının yanında, piyadelerin demir zıhlar giymesi de başlamıştır. Arabalı birliklerin yanı sıra, göçebe ordularının ve kültürünün etkisiyle, atlı birlikler de kurulmaya başlanmıştır. Yine göçebelerin etkisi ile yay kullanımı yaygınlaşmıştır.

Bir kuzey devleti olan Zhou. Türklerin giysisi olan pantolonu, süvariler için zorunlu giysi olarak kabul etti. Başlangıçta, Zhou'nun bu tutumu eleştirildi ise de, az sonra, bu süvari kılığı tüm Çin'de kabul edildi. Yine, bozkırın bir becerisi olan at üzerinde ok atma, öğrenildi ve zamanla, Çin soylularının yapmaktan zevk aldıkları bir spor ve beceri haline geldi. Yine bu dönemde, kuşatma kuleleri ve lağım kazıcılığı geliştirilerek, muhasara süreleri iyice azaltıldı. Artık savaşmak bir sanat haline gelmişti. Harp sanatı üzerine incelemeler yazılmaya başlandı.

Demir aletler, öküzün sapanda kullanılması, sulama sistemleri ve bataklıklar için kurutma kanalları tarım üretimini iyice arttırmıştı. Kentlerdeki ihtiyaçla, kırsal kesimdeki ürün fazlası, büyük çapta ürün naklini zorunlu hale getiriyordu. Orduların hareketliliğinin artması da bu ihtiyacı kuvvetle destekliyordu. Yukarıda bahsedildiği gibi, top yekûn bir anlayışla, Çin'i çaprazlama kesen yolların yapımına hız verildi.

M.Ö. 5 ci yüzyıl boyunca, önce, Jin devleti üç parçaya bölündü: Zhao, Wei ve Han. Bu devlet isimleri başlarındaki ailelerin adlarını taşıyorlardı. M.Ö. 454 yılında, tüm Jin'de birliği kurmak düşüncesi ile Zhi ailesine mensup bir asil (Zhi kontu), Wei ve Han ordularının başına geçerek, Zhao'ya saldırdı. Zhao'nun müstahkem yeri Jin yang (bugünkü Taiyuan) kuşatıldı. Kuşatma uzun sürünce, Zhi kontu, kenti sel altında bırakmak için bir nehrin akışını değiştirdi. Jin yang'ın etrafındaki sular yükseldiler. Su seviyesi duvarların üstüne 2 metre kalana kadar yaklaştı. Kent açlıktan kırılıyordu. Açlık karşısında kent halkı, bir lokma gıda için, pek çok normal dışı davranışta bulundu. Bu sırada, Wei ve Han devletlerinin yöneticileri, Zhao'nun direnci biterse, sıranın kendilerine geleceğini anladılar. Zhi kontu öldürülerek, barış yeniden sağlandı. Zhao ailesinin başı, Zhi kontunun kafatasını cilalatarak kendine içki kupası yaptı.

Bu devletlerarasında bir ara, M.Ö. 424 – 387, Wei devleti yükseldi. Wei sarayı, düşünürlerin toplandığı yer oldu. Konfüçyus'un talebeleri yerleşti. Bu dönemde, ilerde Han hanedanına örnek olacak olan Wei yasaları yazıldı. Devlet bolluk döneminde tahıl satın alıp, açlık dönemlerinde bunu satmaya başladı.

Diğer Çin devletlerince fakir, dağlık, fasulye ve lapa yer diye küçük görülen Han devleti M.Ö. 375 de, bir süre parlayıp, Zheng devletini fethetti.

M.Ö. 4 cü yüzyılın ortalarında Ch'in (Çi, Ts, Ch) devleti yeni bir yönetim anlayışı benimsedi. Wei devletinde doğup, büyüyen Lord Shang, Ch'in (Çi) devletinin birinci veziri olarak, bu yeni yönetim biçiminin babası durumundaydı. Eski soyluluklar ortadan kaldırıldı, yerine savaşlarda kesilen düşman başının sayısına dayanan rütbeler ve buna bağlı soyluluk unvanları kondu. Toprakta özel mülkiyet kabul edildi. Tarlaların alınıp satılmasına izin verildi. Vergi malla ödeniyordu. Belli bir miktarın üzerinde ürün alan köylüler, angaryadan vareste tutuldular. Aileler müteselsil kefalet hukuku içinde yeniden örgütlendirildiler. M.Ö. 350 yılında " tsing tien " sistemi tümüyle terk edildi. Ch'in (Çi, Ts, Ch, Qin) devleti, yukarıdaki yapılanma içinde yeni yönetim birimlerine ayrıldı. Ülke içinde seyahat genel olarak yasaklandı, sadece özel izni olanlar seyahat edebilir hale geldiler. Serseriler, katiller ve toplumu rahatsız edenler toplanarak, doğrudan devlet kölesi haline getirildiler. Ödül ve ceza uygulamasında, yoruma yer bırakmayan kalıp uygulamalara gidildi. Ölçü birimleri standartlaştırıldı. Eskiden Ch'in'de (Çi'de) ve diğer devletlerde, eğitimin esasını, kutsal metinler teşkil ediyordu. Lord Shang, kutsal metinleri eğitimden çıkarıp attı.

Lord Shang'ın elinde şekillenen yeni Ch'in (Çi, Qin), diğer devletleri hem korkutuyor ve hem de hayranlıklarına mucip oluyordu. Ch'in (Çi) zenginleşmişti, her yerde yemyeşil tarlalar uzanıyordu. Halkın refahı iyice artmıştı. Kişilerin kendilerine ve devlete olan inançları arttığından, cesaretleri ve savaşma güdüleri artmıştı. Ch'in (Çi) ordusu artık tam bir savaş makinasıydı. Ordunun askerleri, gencecik insanlar, ön saflarda olmak ve ölüme koşarak gitmek için birbirlerini eziyorlardı. Bu genç insanların, bu özverisi, Ch'in (Qin, Çi) ordusu ile diğer devlet orduları arasındaki farkı oluşturuyordu. Ancak bu dönemde Ch'in (Çi) için sadece olumlu izlenimler yoktur. Kurulan düzeni, Ch'in'in (Çi'nin) içinde ve dışında şiddetle eleştirenler vardı. " Ch'in (Çi) ülkesi ahlakı bıraktı… Subaylarını kaba güçle ve halkını vahşetle yönetmektedir ". " Ch'in (Çi), barbarlarla aynı adetleri paylaşıyor. Bu devlet, bir kaplanın veya bir kurdun ahlakına sahiptir. Zulümden zevk alır, kazanç peşinde koşar, iyi niyetten, edepli dürüstlükten veya erdemli hareketten hiç nasibini almamıştır ". Diğer devletler, Ch'in'in (Çi'nin) yaklaşımından ziyadea, elde ettiği sonuçlarla ilgileniyorlardı.

Lord Shang'ın Ch'in devletinde yaptığı reformlar, kısa bir süre de semeresini verecek ve çok kuvvetlenen Ch'in, Çin birliğini tekrar kuracaktır.

Bu dönemin bir diğer özelliği de, siyasi görevlerin insanları kirletici yüzünün açık, seçik ortaya çıkmasıdır. Siyaseti tercih eden, kirlenmeyi de tercih etmiş oluyordu. Bunu istersiniz veya istemezsiniz, ama görev almışsanız, kişisel kirlenme de kaçınılmaz olurdu. Bu ayrıca gizli saklı yapılan bir iş de değildi. İnsanlar hedef olarak ilerlemeyi ve çıkarlarını düşünmeyi seçebilirlerdi. Rüşvet almamayı aptallık olarak görebilirlerdi. Tabii bu görüşün tersini düşünenler de vardı, ama onlar devlet görevi kabul etmeyerek, kişisel kirlenmelerinin önüne geçmek istiyorlardı.

Savaşan devletler döneminde ticaret iyice gelişmişti. Tüccarlar hem vergi verir ve hem de yollarda geçiş ücreti öderlerdi. Pek çok yerde para basılırdı, bronz, altın, deniz kabuğu paralar bölgesel olarak kullanılırdı.

On Binlerin Yürüyüşü

M.Ö. 407 yılında, Keyhüsrev (Kyros), Batı Anadolu'ya vali olarak tayin oldu. Ağabeyi II. Artakserkses Pers tahtındaydı. Kyros, kardeşini tahtan indirmek için Babil'e sefer yapmayı düşünüyordu. Yanına alacağı insanlar da hazırdı. İon şehirlerindeki mutsuzluk, paralı askerlik yapma fikrini teşvik ediyordu. Belki de artık, İon kent devleti sakinleri, İmparatorluk nimetlerini, tercih eder olmuşlardı. Kyros nüvesini Yunanlıların oluşturduğu bir ordu kurdu. M.Ö. 401 yılında Kyros Sardeis'ten yola çıktı. Ordusunda, Doğu ve İç Anadolu'dan 100.000 asker ve İon kentlerinden gelen 13.000 kişi vardı. Yunanlıların 10.600 hoplitti (mızrak ve kalkanlı ağır piyade). Kyros, 80 yıl önce Kserkses' in izlediği rotayı ters yönde izliyordu. Laodikya'yı (Laodikeia, Denizli) geçip, Kalenya (Kelainai, Dinar) geldi.

Yunan seferi sırasında, ordusu ile buradan geçen Kserkses, kayaların arasından şırıl şırıl akan suları ve ormanlarını görünce buraya bayılmıştı. Sefer dönüşünde, buraya, yaban hayvanları ile dolu bir korusu olan yazlık bir saray yaptırmıştı. Sık, sık bu saraya gelir, dinlenir ve avlanırdı. Yazlık sarayın yapım günlerine geri dönersek, Yunanlıların Perslere karşı kazandıkları zaferlerin, Pers imparatorluğunu çok etkilemediğini düşünebiliriz.

Kyros, Kilikya satrapı Syennesis'in karısı Kraliçe Epyaksa ile buluştuktan sonra (ki kuvvetli bir olasılıkla paralı askerler için, Epyaksa'dan para almıştı), İkonion (Konya) geldi. Tyana (Bor) yolundan Gülek boğazına, oradan da Kilikya'ya ilerledi. Kyros'un ordusu Tarsus'tan çıkıp, Myriandros'a (İskenderun yakınları) vardı, sonra Beylan (Belen) geçidini aşıp kuzey Suriye'ye girdi.

Ordu, Babil yakınlarında Kunaksa'da, II. Artakserkses'in imparatorluk güçleri ile karşı karşıya geldi. Savaşta Kyros öldü (M.Ö. 401). Doğu askerleri dağıldı. İonlular askeri önderlerinden yoksun, Mezopotamya içlerinde kendi kendilerine kalmışlardı. Bir İonlu olan Ksenefon (Ksenophon) komutayı ele aldı ve İonlular Karadeniz'e ulaşmak üzere kuzeye doğru yürümeye başladılar. Bu yürüyüş tarihe on binlerin yürüyüşü olarak geçecektir. Bu yürüyüşün özetini, o zamanki Anadolu'yu anlamak açısından vereceğiz.

On binler, Bağdat yakınlarında Dicle nehrini aşarak, nehrin doğu yakasından, kuzeye doğru nehri takip ettiler. Çok zor bir yolculuktan sonra Anadolu'ya varıldı. Biz bütün öyküyü Ksenophon'un kayıtlarından biliyoruz. Ancak, komutanlık sorumluluğu ile uğraşırken, yazar olarak bazı hatalar yapmış olabilir.

On binler, Asur topraklarından çıkarken Zaho'dan geçip, Kardukların ülkesine girerler. Ksenophon, Karduklar için dağlarda yaşıyorlardı, savaşçıydılar ve Pers kralına itaat etmiyorlardı demiştir. Daha önce gördüğümüz gibi burada Hititler, Hurriler vardı, onların üzerine Medler geldiler. Kimmer, İskit, Asur istilaları yaşandı. Ksenophon'un Karduklar dediği halkın, yukarıda saydığımız halkların bir karışımı ve bugünkü Kürtlerin ataları olma olasılığı çok fazladır. On binler, kuzeye çıkarken, Karduklar, durmadan onlara saldırdılar; tepelerden koca koca taşlar yuvarladılar, zor geçitlerde engeller oluşturdular. Yunanlılara rahat, huzur vermediler.

On binler, Botan çayına üzerinden, Armenia bölgesine vardılar. Armenia ordusu, Karduklar gibi çapulcu değildi. İyi silahlanmış, iyi örgütlenmiş, disiplinli bir Pers imparatorluk ordusu idi. Armenia ordusu, on binlerin Botan çayını geçmesini önledi. Ksenophon, kitabında, bu zor koşullarda askeri manevra ve hileler ile karşı kıyıya nasıl geçildiğini, meydan savaşı ve büyük kayıplar verilmeksizin, nasıl zafere ulaşıldığını anlatır. Ksenophon Ermeni devletinin, bu dönemdeki toplumsal düzenini anlatırken, Ermeniler hakkında en eski bilgileri vermektedir. Ermeni toplumunun temel kurumu kabiledir. Duvar ve hendeklerle çevrili kırsal yerleşmeleri şefler yönetir. Kabilenin yaşlıları (komarkhoslar) yerel yönetimle yükümlüdür. Satrap ise bütün ülkede yetkili ve sorumludur.

On binler Van gölünü görmeden kuzeye doğru yola devam ettiler. Bingöl dağlarını, 2500 m yüksekte, karlara bata, çıka, buzdan adamlar olarak geçtiler. Vadiye vardıklarında, konakladıkları köyler için şöyle yazdılar: " Yeraltındaki evlerine, yukarıdan kuyu ağzı gibi bir delikten giriliyordu, ancak aşağıda geniş bir alan vardı. Bu evlere hayvanların girip çıkması için yollar kazılmıştı, ama insanlar merdivenden iniyorlardı. Evlerde keçiler, koyunlar, inekler, kümes hayvanları ve yavruları vardı. Evlerde bu hayvanlar yemle besleniyordu. Burada buğday, arpa, bakliyat ve arpa birası vardı... Köyün reisi... iyi niyet belirtisi olarak şarap saklı olan yerleri gösterdi. Böylece askerler geceyi büyük bolluk içinde, yerleştikleri yerlerde geçirdiler ". Ksenophon'a burada taylar hediye edildi. Bu atlar İran'dakilerden daha ufak ama daha canlıydılar.

Bin bir meşakkatten sonra, on binler, Trabzon'un az doğusunda Karadeniz'e vardılar. Trabzon'da yiyip, içip, yan gelip yatıp, iyice dinlendikten sonra; kadın, çocuk, hasta ve yaşlıları gemilerle yolladılar. Geri kalanlar ise, kıyıdan, Sinope (Sinop), Herakleya (Herakleia, Ereğli), Boğazlar üzerinden, yağma yapa yapa, ülkelerine vardılar.

Bu macera sadece yiğitlik ve dayanıklılık destanı değildir. Büyük kralın topraklarına girilmiş, onun topraklarında savaşılmış, sonra neredeyse hiç zayiat verilmeden geri dönülmüştür. Bu tabuların yıkımıdır. Bu geçit vermez Anadolu imajının yıkımıdır. Doğu sihrinin bitişidir. On binlerin yolculuğu, arkadan gelecek olan Makedonyalıların fethine yol açmıştır.

Çok kısa bir özetle, Pers ordularına karşı, anakaradaki Yunan şehir devletleri umulmadık bir direnişte bulundular. Dara'ya ve sonra da oğlu Kserkses'e yenilmediler ve onları korkunç hırpalayarak bağımsızlıklarını korudular. Artık Pers orduları yenilmez değildi, Anadolu aşılmaz değildi.

Pers İmparatorluğu

Genç Kyros'un öldüğü, Kunaksa savaşından sonra, II. Artakserkses İonya ve güney Aiolya'yı (Aiolia'yı) cezalandırmaya karar verdi. Sardeis satrap ve ordu komutanlığına Tissafernes'i atadı. Tissafernes ilk iş olarak, tüm İon kentlerinden doğrudan kendine bağlanmalarını istedi. Öç alınacağından korkan kentler, öneriyi geri çevirip, Sparta'dan yardım istediler. Aslında Spartalılar, Kyros ayaklanması sırasında Persleri desteklemişlerdi. Ama şimdi, kent devletlerinin talebi üzerine, Perslere savaş açtılar.

Sparta, Peloponnesos (Peloponez) savaşlarından zaferle çıkmıştı. Ama Sparta çöküyordu. Siyasi rejimi, yaşamın gerçeklerine uymuyordu. Gün geçtikçe, daha fazla Spartalı aile yoksullaşıp, topraklarını kaybediyordu. Savaş bu düşüşü hızlandırmıştı, ama nedeni değildi. Toprağını ve maddi varlığını kaybeden Spartalılar, daha aşağı sınıflara düşüp, savaşçı sıfatlarını kaybediyorlardı. Yaşama ters olan bu rejime karşı çıkanlar çoğalmıştı. Ciddi başkaldırmalar oldu, ama hepsi kanla bastırıldı.

M.Ö. 400 yılında, Ege kıyı kentlerindeki savaş Persliler lehine gelişiyordu. M.Ö. 396 yılında, Batı Anadolu'daki, Sparta ordusunun başına Sparta kralı Agesilaos geçti. Ve savaş alevlendi. Agesilaos, kışı Efes'te geçirip, ordusunu düzenledikten sonra, Tissafernes'in üzerine yürüdü. Savaşı, Sparta yönetimindeki birlik kuvvetleri kazandı. Pers kralı, mağlup olan Tissafernes'i idam ettirip yerine Tithraustes'i atadı. Sparta ve Persler arasında, önce, altı aylık bir ateşkes imzalandı. Kral Agesilaos, bir iç savaş nedeniyle Yunanistan'a dönmek zorunda kaldı. M.Ö. 394 yılında, Pers donanması, Sparta deniz filosunu, Knidos önlerinde büyük bir bozguna uğrattı. Pers donanmasına Atinalı Konon kumanda ediyordu.

Uzun zamandır, Ege kentlerinin çekmediği kalmamıştı. Önce, Perslerden ve onların tiranlarından çekmişlerdi. Delos birliği sırasında Atina tarafından da sömürülmüşlerdi. Delos birliği zayıflayınca, hem Atina ve hem de Persler kent devletlerini, çifte kavrulmuş haraca bağlamışlardı. Sonra, Spartalılar gelince, hem sömürü bitmedi ve hem de özgürlükleri elden gitti. Şimdi, Atina zayıftı, Persler zayıftı, Sparta donanması yok edilmişti. Canı burnunda İonlar, Aioller, isyan ettiler. Kos, Teos, Efes, Mitilen (Mytilene) ve ard arda diğerleri, ülkelerindeki Sparta garnizonlarını kovup, demokratik hükümetler kurdular.

Artakserkses (M.Ö. 465 – 425) ve II. Dara (M.Ö. 424 – 405) zamanında, aşırı vergiler ve angaryalar nedeniyle, Pers aristokrasisi ve Satraplık halkları arasındaki çelişkiler gittikçe büyüdü. Diğer taraftan devşirme Pers ordusu da hızla zayıflıyordu. Merkezi gelirler düşmeye başladı. Aristokrasinin ve bürokrasinin gelir payları düştü. Rüşvetler, yolsuzluklar ve görevi

kötüye kullanmalar hızla arttı. Satraplıklarda ayrılıkçı başkaldırmalar başladı. Mısır bağımsızlığını ilan etti. Akamanışlar ailesi içindeki iktidar çekişmeleri arttı. Persler iyice zayıflamıştı. Sonunda Makedonyalı İskender gelip, bu imparatorluğa son verecekti.

Pers imparatorluğu, insanoğlunun tanıştığı ilk imparatorluktur. Fazla uzun sürmeyen imparatorluk, kendinden sonra geleceklere örnek oluşturmuş. Ve daha da önemlisi, asillerin, bürokratların, tüccarların, zanaatkârların, kentlilerin beyninde imparatorluğun nimetlerinin belirmesine yol açmıştır. Bundan sonra yeni imparatorluklar kurmak ve bunun için gerekli olan işbirlikçileri bulmak daha kolay olacaktır.

Pers kralı ülkesini hâkim-i mutlak olarak yönetiyordu. Ona, Büyük kral, Krallar kralı ve Ülkeler kralı denirdi. Kral, tanrı Ahura Mazda'nın yeryüzündeki temsilcisi idi. Sözü, buyruk, kanundu. Kralın gücü tanrıdan geliyordu. Sınırsız yetkileri olan kralın bir danışma kurulu vardı. Bu kurul 7 büyük Pers boyunun başkanlarından oluşuyordu. Para basmak yalnız kralın hakkı idi. O en büyük yargıçtı. Kral ayrıca, kendi adına yargıda bulunmaya yetkili yargıçlar seçerdi. Büyük Kralların, bu yargıçların hak ve adaletten ayrılmamaları için, çok özen gösterdiğini biliyoruz. I. Dara (Darius) zamanında, Sardeis satraplığının ordu komutanlığına getirilen Otanes, bu görevinden önce yargıçlık yapıyordu. Otanes'in babası da yargıçtı. Babasının rüşvet aldığı tespit edilmiş ve derisi yüzülerek ölüme mahkûm edilmişti. Sonra yargıç koltuğu, ibret olsun diye, bu deri ile kaplanmıştı. İşte, Otanes, yargıçlığı, babasının derisi ile kaplı koltukta yapıyordu. I. Dara'nın mezarındaki yazıtında şöyle yazar: " Adaleti sevdim. Yalanı sevmedim. İstek ve buyruğum, yetime ve dula karşı hiçbir zaman adaletsizlik yapılmamasıdır. Yalancıyı şiddetle cezalandırdım. Fakat tarlasını süreni ödüllendirdim ". Bu yazının dini anlamı, Zerdüşt dinin özüne uygundur.

Krallığın koruyucusu anlamına gelen Satraplık, eyalet yönetiminden daha bağımsız olan bir yönetim biçimiydi. Türlü ırktan halk ve topluluklar, kendi geleneklerini, göreneklerini, yasalarını ve diğer özelliklerini korurlardı. Satraplık ancak siyasi bir zorunluluk varsa işlere karışırdı. Satraplığın başta gelen görevi vergileri zamanında toplamaktı. Eşkıyalıkla mücadele, kervan yollarının korunması, iç düzenin korunması, tarımın korunması ve geliştirilmesi Satraplığın önde gelen görevleriydi. Satraplar, topraklarındaki mevcut habitatı da korur ve geliştirirlerdi. Darius, Satrap Gadatas'ı, Anadolu'da ağaç diktirdiği için kutlamıştır. Satrapların da, Büyük kral gibi, yazlıkları ve av veya doğa koruma alanları vardı. Daskileon (Daskyleion) ve çevresi av parkları ile meşhurdu.

Güçlü Pers ordusunun çekirdeğini, Pers ve Medlerden oluşturulmuş bir muhafız ordusu oluşturuyordu. Bu ordu, tümü soylu olan 2.000 süvari ve 2.000 piyadeden ve ayrıca 10.000 seçkin askerden oluşuyordu. Bunlara ölmezler denirdi. 20 ila 50 yaşları arasında askerlik yapan bu ölmezler ordusunun askerlerinin ticaretle uğraşması yasaktı. Bu merkezi orduya, garnizonların askerleri ve Satraplık ordularının katılımı ile büyük Pers ordusu teşkil edilirdi. Satraplık orduları 5 büyük kolorduya ayrılmıştı. Deniz kuvvetleri ise, esas olarak, Mısır ve Fenike donanmalarından oluşuyordu. Donanmanın merkez üssü Pamfilya (Pamfylia) kıyılarıydı.

Pers devlet örgütü, defalarca değişik açılardan anlatıldığı gibi, çok güçlü ve işlevsel bir örgüttü. Daha sonraları, Satraplık isyanlarına, bürokrasideki bozuşmaya, kraliyet ailesinin halktan kopuşuna, paralı askerlerin orduya alınarak orduyu zayıflatmasına rağmen, devlet örgütü, yine de, Pers imparatorluğunu ayakta tutabiliyordu. Şayet İskender gibi, çok özel bir dış güç yıkmasaydı, Pers imparatorluğu kendi iç dinamikleri ile yıkılmazdı. Ve daha çok uzun seneler eski dünyanın tek imparatorluğu olarak hüküm sürebilirdi. Pers devlet örgütünün

etkenliği, o dönemde de fark edilmiş, önemli bir bölümü önce İskender tarafından, sonra Anadolu devletleri tarafından ve sonra da Roma imparatorluğu tarafından benimsenip, kullanılmıştır.

Dareikos

Lidya'da para tedavüle girince, bunun ticarete olan olumlu etkisi hemen fark edilmişti. Önce İonlarca " Dareikos " denen altın ve " Siglos Medikos " denilen gümüş sikkeler bastırıldı. Sikkelerin ön yüzlerinde Pers Büyük kralının resmi vardı. " Dareikos " 8.42 gr ağırlığındaydı. O dönemin en gözde değişim araçları olan " Foça Stater'inin " yarısı ve " Babil Mina'sının " 1/20 si değerindeydi. Yaklaşık 20 " Gümüş Şekel'e " eşit kabul edile bilinirdi.

Tarihin bu ilk imparatorluğu, sınırları içindeki toplumlara davranış biçimi açısından, kendinden sonra gelen imparatorluklara benzemez. Persler fethettikleri ülke halklarını, kültür ve ekonomi bakımından kendilerine benzetmeye çalışmamışlardır. Hâlbuki Roma bunun tam tersini yapmıştır. Perslerin, bu davranışı, çok kısa süre içerisinde göçebelikten yerleşik imparatorluk yönetimine geçmelerine bağlanmalıdır. Göçebelerin bildiğimiz hoş görüsü daha bozulamadan; Şaman dininin geleneksel etkileri daha zayıflamadan, Persler kendilerini koca bir imparatorluğa sahip bulmuşlardır.

Persler, İran, Mezopotamya, Suriye, Mısır, Anadolu, Yunanistan'ın tümünü ve Hindistan'ın bir kısmını egemenlikleri altına aldılar. Bu topraklar içindeki halk, oldukça özgür bir ortamda, kültür alışverişinde bulunarak, eski uygarlıkların sentezini oluşturmaya başladı. Yerli ve bölgesel kültürler, kendi iç dinamiklerinin etkisinde gelişmeye devam ettiler. Persler bu gelişmeleri, halkları İranlılaştırma adına, hiçbir zaman engellemediler. Yerli dinlere ve tanrılara karşı gösterilen hoşgörü, yabancı toplulukların, Perslere ısınmasına yol açtı. Perslerin, Ege kıyı kentlerinde, kendi taraflarını tutan tiranları kent yönetimine getirmeleri, atamalar şeklinde olmadı. Ancak, kent içi parti kavgalarında, belli kişileri destekleyerek dolaylı etken oldular. Daha önce anlatıldığı gibi, bu dolaylı müdahalenin bile ne derece tepki çektiğini ve siyasi gelişmelere yol açtığını görmüş bulunuyoruz.

Tüm bu koşullar altında Pers egemenliği yabancı toplumlar için ezici değildi. İç barış ve onun doğurduğu huzur, ılımlı bir vergi sistemi, yeknesak bir para, seyahat kolaylığı ve güveni, ulaşım yollarının getirdiği ulaşım kolaylığı, tüm bunlar, kişilerin rahat etmesini sağlıyordu. Zenginleşme Pers veya Metlere mahsus değildi. Her halk, her kişi olanaklardan faydalanabiliyor ve zenginleşebiliyordu. Ulaşım kolaylığı tarım, hayvancılık ve ekonomiye yeni bir atılım getirmişti. Özellikle Anadolu, daha önce, uzun zamandır yaşamadığı kadar, malından, canından ve ırzından emin yaşadı. Bu hoşgörü ve anlayış ortamı, ileride ulusal veya ırksal bilince yol açacak olan kent bilincinin de rahatça yeşermesine yol açtı. Kent bilincine varan, Ege kıyı kentlerinin isyanlarını, bu görüşle anlamak gerekir.

Persler, kendi dillerini yani eski Persceyi kullanmışlardır. Kendilerine yazı olarak da çivi yazısını seçmişlerdir. Persler, orta doğuda, çivi yazısını kullanan son halktır. Pers çivi yazısı Babil, Asur ve Elam yazılarından alınmış 41 hece işaretinden oluşur. Soldan sağa doğru yazılırdı ve diğer çivi yazılarına göre oldukça sadeydi. Yalnız Persce ve çivi yazısı sadece egemen sınıfça kullanılmış ve geniş halk kitlelerine mal olmamıştır. Zaman içinde, Arami dili, bu bölgede yaygın bir biçimde kullanılır hale gelmiştir. Özetle, Pers döneminde, imparatorluğun her yerinde, Arami dil ve yazısının, ticaret dili ve konuşma dili olarak egemen dil olduğu bellidir. Bu dönemde, Aramice Mısır'dan, Hindistan'a ve Batı Anadolu'ya kadar konuşulan uluslararası bir dil özelliği kazanmıştır. Halkın bu tercihi, egemen sınıfı da etkileyerek, geniş bir coğrafyada, Aramice, devlet işlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Pers imparatorluğunun sonlarına doğru, kral hanedanı bile Aramice kullanmaya başlamış ve yazılı Persce yazıtlar Aramice etkisiyle bozuk bir Persce ile yazılmaya başlanmıştır.

Aşiretler

Kızıl ırmak nehrinin doğusunda kalan topraklarda asırlar sürecek bir mücadele, artık belirginleşiyordu. Doğu Anadolu Hattiler döneminde ufak kasaba beylikleriydi. Bu ufak beylikler, Hitit devleti esnasında, İç Anadolu merkezli devlete bağımlı yaşadılar. Hititlere her ne kadar bağlı iseler de, kasabaların ve köylerin kendi iç düzenleri devam ediyordu. Ayrıca Hurri ağırlıklı halk, kendini özellikle kültürel açıdan Hititlerden çok farklı görmüyordu. Sonra Urartular yeni ve daha merkeziyetçi bir birlik sağladılar. Urartu merkezi hükümeti din ve dilde birliğe önem verdi. Böylece kültürel açıdan Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Hazer gölüne kadar olan topraklarda yaşayan halklar birbirlerine yakınlaştılar. Friglerin etkisi ise, Kızıl ırmak nehrinin doğusunda çok az hissedildi. Ama Urartuların, yeniden yerleştirme siyaseti, İç Anadolu'dan ve Güney Doğu Anadolu'dan, pek çok değişik kültürün, Doğu Anadolu'da yerleşmesini sağladı. Asurlar ise, doğuyu karmakarışık ettiler. On binlerce insan öldü; kasabalar, kentler yerle bir edildi; Asurlar çok gaddardılar, Doğu Anadolu'da yapmadıklarını bırakmadılar. Sonra diğer göçebeler girdi. İskitler, Kimmerler, Doğu Anadolu'yu hallaç pamuğu gibi attılar. Bu kadar gel-gitten, yer değiştirmeden, ölümden, tecavüzden sonra, artık, Doğu Anadolu halkının orijin sorunu kalmamıştı. Herkes birbirine karışmıştı. Derken Metler geldiler, onlar da Doğu ve Güneydoğu topraklarında kendilerine yer buldular. Pers hâkimiyeti bir ilaç gibi geldi. Uzun zamandır, Doğu Anadolu ilk defa güven ve huzur içinde yaşıyordu. Bundan ilk çıkan sonuç, Doğu Anadolu halkının, tarihin gelecek safhalarında tabii olduğu devletin muti halklarından biri olacağı idi.

Daha Urartular döneminde, Doğu Anadolu, şimdi İran Azerbaycan'ı dediğimiz bölge ile ve şimdiki Azerbaycan bölgesi halkı ile aynı yapıya gelmişti. Medler ise zaten Perslerle akraba idiler. Pers hâkimiyeti, Doğu Anadolu halkını iyice İran'a yaklaştırdı. Doğu Anadolu bundan sonra, sürekli olarak, Batı menşeili imparatorluklar ile İran menşeili imparatorluklar arasında paylaşılamayan ve sık sık el değiştiren bir bölge olacaktır.

Daha ilk başından itibaren, küçük köy ve kasabalar şeklinde yerleşen Doğu Anadolu halkı, bu kadar hercümerçten sonra, bu özelliğini daha da bilinçli bir tarzda sürdürdü. Zaten, defalarca anlattığımız gibi, Anadolu'nun coğrafi yapısı, bu tip yerleşmelere imkân veriyordu. Hatta imkândan öteye mecbur ediyordu. Böylece kendi içine kapanmış ekonomik birimler çıktı. Bu birimler sadece ekonomik olarak değil, aynı zamanda sosyal olarak ta, olabildiğince içine kapanık yaşamayı tercih edeceklerdir. Zaten daha önce gördüğümüz gibi, Hititler döneminden beri, Doğu Anadolu'da, aile içi yakın akrabalar arası cinsi münasebeti normal karşılayan topluluklar vardı. Bu gelenek, bazı yerlerde yaşamaya devam etti. Buna paralel, aile içi evlenmeler ve kendi dar çevresi dışında kız alıp, vermeme adetleri gelişerek devam etti.

Hatti döneminde, Doğu Anadolu halkı, kabileler şeklinde yaşıyordu ve şefleri vardı. Hititler döneminde, kabileler kendi aralarında birlikler kuruldular ve hatta krallıklar şeklinde

örgütlenmeler oluştu. Urartuların ilk dönemlerinde, ne kadar çok ufak kralcık olduğunu anlatmıştık. Urartu siyaseti, merkezden vali tayin ederek, zaman içinde, sivrilmiş beyliklerin yönetimini yıktı. Yeniden yerleştirme politikası da buna yardım etti. Ama Urartu devleti kabile örgütlenmesine ilişemedi. Ayrıca, gaddar Asurların önünden kaçıp, saklanmak ta ufak ama planlı ve otoriter bir örgütlenme gerektiriyordu. Kabilelerin şefler veya beyler düzeyinde örgütlenmesi, ihtiyaca cevap veren en iyi örgütlenmeydi. Buradan, ileri ki tarihlerde aşiretler ve aşiret içi bağlar çıkacaktır. Aşiret bağları tarihin o kadar derinliklerine kök salmıştır ki, modern dünya bile bu ilişkilerin çözülebilmesi için gerekli etkiyi yapamayacaktır. Bundan sonra, Doğu Anadolu'da aşiret bağları, bu bağlar zayıflamışsa hemşehrilik bağları daima ön planda olacaktır.

Doğu Anadolu'da aşiret veya hemşehrilik ilişkileri çok etkindir de, dağınık yerleşimlerin, çeşitli kabilelerin, kendi arasındaki birliği hiç gelişememiştir. Dolayısı ile siyasi birlik oluşturmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Doğu Anadolu'nun iç dinamikleri, siyasi bir birliğe imkân vermez. Küçük yerleşimler veya kabileler arası çelişkiler, zaman aktıkça, tüm dış çelişkilerden daha kuvvetli hale gelecektir. Bunu da normal karşılamak gerekir. Çünkü aslında, yerleşimler arası çelişki, beyler arasındaki çelişkinin bir yansımasıdır. Zaman içinde, beylerin veya aşiret ağalarının kişisel menfaatleri, yerleşimler arası uzlaşmaz çelişkilere dönüşmüştür. Pers hâkimiyeti ve Perslerin yönetimsel tutumu, Doğu Anadolu'daki bu gelişmeyi perçinlemiştir.

Bu ufak yerleşimler, beylikler, aşiretler, göçebe toplumun örgütlenmesine ne kadar benzerler? Göçebelerin yaşadığı Bozkır tarıma elverişli değildir. Hâlbuki Doğu Anadolu hem tarıma ve hem de hayvancılığa çok elverişlidir. İnsan nüfusu dengelenmiştir. Zaten bin yıldır devam eden savaşlar, yeni yerleşimlere rağmen nüfusu azaltmıştır. İç evlilikler, dışardan topluluklar (kabileler, aşiretler, klanlar) içine yabancı kabul edilmemesi, çocuk ve genç anne ölümlerinin fazlalığı, insanların yaşam sürelerinin kısalığı, nüfusu dengede tutmaktadır. Teknolojinin geldiği gelişmişlik aşaması, klima koşulları, mevcut nüfusu beslemektedir. Nüfus ve imkânlar açısından bir denge haline kavuşulmuştur. Ufak yerleşimlerin, birbiri ile olan çelişkilerine rağmen, yeni topraklar ve yeni otlaklar ele geçirme ihtiyacı yoktur. Zaman, zaman ufak çapta çatışmalar olsa da, birbirini yok edici, yerlerinden sürüp atıcı çapta çatışmalar görülmez. Yerleşimlerin nüfusları buna imkân vermez. Ciddi bir çatışma her iki tarafın da yıpranması, yenenin yenilen kadar zayıflayıp, başka bir tehdidi karşılayamaması demektir. Herhangi bir nedenle kuvvetlenen bir yerleşimin (aşiret, klan, kabile) etrafındaki diğer yerleşimler hemen ona muti bir tavır alarak ciddi çatışmaları önlerler. Bu bir tam bağlılık değildir. Bu sadece bir beyin diğer bir beyi, kendinden daha saygın görmesidir. Bu nedenle, Doğu Anadolu'da, Bozkırın tersine boyların, klanların birbirinin otlak veya topraklarını ele geçirme savaşları görülmez.

Doğu Anadolu yerleşimlerinde, hayvancılık, tarımcılık, zanaatçılık ve dokumacılık bir arada görülür. Topluluk içinde işbölümü gelişmiştir. Ayrıca yerleşimler birbirinden çok uzak olmadığından, kurulan pazarlar yardımı ile ve paranın da tedavüle girmesiyle, ihtiyaç duyulan gıda, eşya, her şey satın alınabilinir. Giysi, pabuç (çarık) hem satın alına bilinen bir eşyadır ve hem de yerleşimlerin kendileri tarafından ve hatta aile içinde üretile bilinen bir eşyadır. Ticaret asırlardır yapıldığından ve uzak ülkelerden artık her tip malzeme gelebildiğinden, parası olan için istenen her şey bulunur. Bu ticaretin odağı olan bazı yerleşimler sivrilmiştir.

Yerleşim bir bey ve bey ailesinin hâkimiyetindedir. Ağalık, Aşiret reisliği babadan oğula geçer. Bey yaşadığı sürece tek hâkimdir. Beyin eşleri arasında, birinci eş, aile içinde Beyden sonra en yetkili olandır. Bey ailesi içindeki çelişkiler, aile içinde, dışarıya pek yansıtılmadan

halledilir. Zaten, yerleşim kendi kanun ve düzenini kendi koyar. Neredeyse her şey, beyin iki dudağı arasındadır. Zaman içinde yerleşim içinde gelenek ve görenekler oluşmuştur. Bu gelenek ve göreneklerin kökü, yukarıda anlattığımız tarihi sürece dayandığından, yerleşimler arası gelenek ve görenekler hemen, hemen aynıdır. Farklar ufak ayrıntılardan ibarettir. Ancak, yerleşimler, aşiretler bunu böyle kabul etmezler. Onlara göre, kendi gelenekleri diğerlerinden farklıdır. Beyler, genelde bu gelenek ve göreneklerin içinde kalsalar bile aslında buna mecbur değildirler. İstedikleri anda, kendi kararlarını en başa geçirirler. Beyler, şeftir, kanun koyucudur, baş yargıçtır. Yani, Doğu Anadolu yerleşimlerinde tam bir mutlakıyet hüküm sürer. Beyler, toprağın, hayvanların, her şeyin sahibidir. Beyler bunu tanrısal bir hak sayarlar. Yerleşim, klan, kabile aşiret de bunu böyle kabul eder. Doğu Anadolu yerleşimlerinde her şey, yapılan her faaliyet bey ve onun ailesinindir. Sonuçta durumun, gelecekte oluşacak olan batının feodal düzeninden bir farkı yoktur. Halk topraksızdır, evsizdir, işsizdir. Halka ne verilecek ise, bey ailesinin müsaade ettiği veya istediği kadar verilir. Herkes, bey için çalışır. Çalışıp kazandıklarının büyük bir kısmı Beye gider. Bu insanlar, topraksız ama toprağa bağlı köylülerdir. Bir nevi köylü ile köle arası durum vardır. Zaman, zaman durumundan memnun olmayanlar çıkar. Beyle aşiretle çatışınca, artık oturacak, sığınacak yer yoktur. Bunlar, dağlara çıkar ve eşkıya olurlar.

Beyler de zaman, zaman eşkıyalık yaparlar. Yol kesmek, geçenden haraç almak, kervan soymak veya kervanları soyguna karşı korumaya çalışmak, hep, ek gelir kaynaklarıdır. Ama yakın yerleşimler, komşu aşiretler, birbirinin ayağına basmaktan mümkün olduğunca kaçınırlar. Doğu Anadolu yerleşimleri, imparatorluklara, çevredeki merkezi devletlere hemen tabi olurlar. Merkezi devletler, Beylere dokunmadıkça sorun yoktur. Merkezi devletler ne dese desin, Beylerin düdüğü çalınır. Bu devletlerin de işine gelir. Beylerle anlaşmak demek o bölgeyi topraklarına katmak demektir. Doğu Anadolu yerleşimleri istilalar karşısında, kendilerine, yöreye uygun taktikler geliştirmişlerdir. Bu taktikler, Asurlar zamanında bulunmuş, İskitler ve Kimmerlerle defalarca denenmiştir. Saldırı karşısında, sarp dağlara tırmanılır. Bu dağlar geçit vermezler, bu dağlarda ancak yöreyi çok iyi bilenler, yol bulabilirler. Ufak gurupların saklanabileceği sonsuz yer vardır. Bu dağları savunmak ta kolaydır. Dağlardan aşağıya kayalar yuvarlanır, oklar atılır. Saldırganlar, tırmanabilseler bile ufak guruplara bölünürler. Bu da, mücadelede, Doğu Anadolulara, avantaj sağlar. Zaman zaman dağdan inerek, komando usulü, yıpratma savaşları verilir. Yani doğasıyla zaten çok zor geçilen Doğu Anadolu, bir de bu sosyal yapısı ile büyük ordular için hiç kolay bir lokma değildir. Bulaşmamak en iyi çözümdür.

Bu yaşam koşulları, halkı kaderci ve hayata küs yapar. Bey için yaşar, bey için doğurur, bey için ölürsünüz. Hayat durağandır, her şey aynı tarzda, hiç değişmeden devam eder gider. Kader çizilmiştir. Bu nedenle kadere inanılır. Alın yazısına inanılır. Gelecekten bir şey beklenmez, zaten gelecek yeni bir şey de vermez. Bu durağanlık hem yaşama sevincini ve hem de yaşama bağlılığı alır götürür. Ölümden korkulmaz. Çoğu zaman ölüm arzulanan, istenen bir şey haline gelir. Bu, onları metin yapar. Vurdumduymaz ve kaygısız yapar. Biteviye akan hayat ve içine kapanıklık, iç çelişkileri arttırır. Komşular, akrabalar birbirini çekemezler. Dedi kodu başını alır gider. İncir çekirdeği doldurmayacak sorunlar mesele yapılır. Bir hiç uğruna insanlar ölür. Bu topluluklar hem birbirinden ayrı yapamazlar ve hem de birbiri ile geçinemezler. Yok yere yaşanan bir hayat, insanları sürükler götürür. Bol çocuk sahibi olmak yapılacak tek iştir. Zaten doğan çocukların çok azı gençliklerini görebilirler. Bol çocuk, nüfus azalmasının tek ilacıdır.

Yabancı bir aşiret (kabile) üyesi, aşiret üyelerine zarar verirse, aşiret, sadece suç işleyeni değil, tüm yabancı aşireti sorumlu tutar. Topluluğun bir üyesi cezaya çaptırıldığında, cezayı

sadece suçlu değil, tüm akrabaları öder. Cezaya katılmak, cezanın büyüklüğü ile veya zenginlikle orantılı değildir, suça iştirak etmiş sayıldığından cezanın tüm akrabalarca ödenmesi sorumluluğu vardır. Bir nevi müteselsil kefalet vardır. İşte bu aile içi dayanışma nedeniyle, bir aile ne kadar çok akrabası varsa kendini o kadar güvenli ve güçlü hisseder. Bu nedenle, çok sayıda erkek çocuk olmasına önem verilir. Yine, bu büyük aile olgusunun ışığında, ölen kardeş, amca ve yeğen karılarıyla evlenme geleneği vardır. Çok karılılık da, aslında büyük aile kavramının bir sonucudur. Erkek çocuk olmayınca soy bitmiş, ölmüş olur. Aşiret, haklı veya haksız olduğuna bakmaksızın herhangi bir aşiret üyesini korumak için hemen birleşir. Birey, ancak aşiretin bir üyesi olarak vardır. Beyler ve bey ailesi, kabilenin (aşiretin) birliği ve bekası için, çok önemlidir. Beylerin manevi gücü, aşireti bir arada tutar. Ailenin verdiği ve vereceği güven duygusu, şimdi beyler de cisimlenmiştir. Kişi aşireti dışında bir hiç olduğunun bilincindedir. Bu duygu, onun genlerine işlemiştir. Aşireti ise bir arada tutan beylerdir, bey aileleridir. Bu bağlılık, kan bağı ve çok güçlü gelenek ve dinsel kurumlarla, somut ve vazgeçilemez bir bağlılıktır. Başlangıçta, gönüllü bir birliktelik vardı, Persler dönemine gelindiğinde, bu birliktelik mecburi ama vazgeçilemez idi. Artık kimlik seçme hakkı kalmamıştı. Olsa olsa beyler, tüm yerleşim adına kimlik seçiyor olabilirlerdi.

Doğu Anadolu merkezi bir devlet yönetimi altına, yukarda söz ettiğimiz gibi otonomisini muhafaza ederek, girmek zorunda kalınca, katıldığı devlete ne verecekti. Herhalde asker ve vergi verecek olmalıdır. Asker vermek, tabi olduğu devletin savaşlarına katılmak, beraberinde ganimet getirdiğinden, beyler için çok isteksiz olunmayacak bir katkıdır. Kuvvetli bir devlete tabi olmak, bu açıdan, beylerin daha da zenginleşmesi demektir. Ama vergi, beylerin zenginliklerinin azalması, gelirlerine ortak olunması demektir. Doğu Anadolu yerleşikleri, vergi vermekten mümkün olduğunca kaçınırlar. Bunun da en kolay yolu, tabi olunacak devletle, baştan anlaşarak, vergiyi azaltmaktır. Doğu Anadolu aşiret beyleri, etraflarındaki güç dengelerini sürekli takip ederler. Mümkün olduğunca, taraflarla iyi geçinmeye bakarlar. Ve en uygun zamanı seçerek, kuvvetli olanın yanına geçerler. Beyler ve tebaaları, gönül olarak kendilerini İran'a yakın hissederler ama beylerin menfaatleri hislerden önde gelir. Hatta gerekirse, Doğu Anadolu'da, ajitasyonlar yaparak, tarafları birbiri ile kapıştırmaya çalışırlar. Bu nedenle, Doğu Anadolu, bundan sonra sürekli, hasım devletlerin güç gösterilerine tanık olacaktır. Ve sık sık el değiştirecektir. Ancak, burada dikkat edilecek husus, savaşanların Doğu Anadolu beyleri olmayıp, büyük devletlerin olduğudur. Bu savaşlar sırasında, doğru tarafı tutan beyler de, fırsattan istifade, muhtemel düşmanlarını yok etme fırsatını bulurlar.

Anadolu'da, o tarihlerde dünyanın her yanında olduğu gibi, büyük bir inanç hürriyeti ve din çeşitliliği olduğunu görmüştük. Sadece, İsrail'de oluşmaya başlayan tek tanrılı din, ağır ağır, güçlendikçe, inanç hürriyetine karşı çıkıp, sadece benim dediğim doğrudur demeye başlamıştı. Bu arada, inancın toplumu perçinleyici gücünü fark eden Urartular, devlet dini yaklaşımını uygulamışlardı. Doğu Anadolu'da, Urartuların devlet dini yaklaşımı, her ne kadar bundan önceki dini çeşitliliğe gölge düşürmüşse de, yine de topluluklar üzerinde çok etkili olmamıştır. Çok tanrılı din, geniş bir tolerans içinde hükmünü icra etmeye devam etmiştir. Bu anlayış, aslında, daha sonra etkin bir şekilde gelecek dinlere uygun bir zemin demektir. Yani konuştuğumuz tarihlerde, daha, Doğu Anadolu'da kemikleşmiş bir dini görüş yoktur. İskitlerin, Kimmerlerin yani genel anlamda göçebelerin, kendi Şaman dinleri ile gelip, dolaşması ise, bu dini hürriyet ve çeşitliliği beslemeye devam ediyordu. Persler ise, dini konularda tam bir hürriyet havası getirmişlerdi. Ancak, Doğu Anadolu'ya gelen ve yerleşen Metler Mecusî idiler. Bunun etkisini ileride göreceğiz.

Kriz

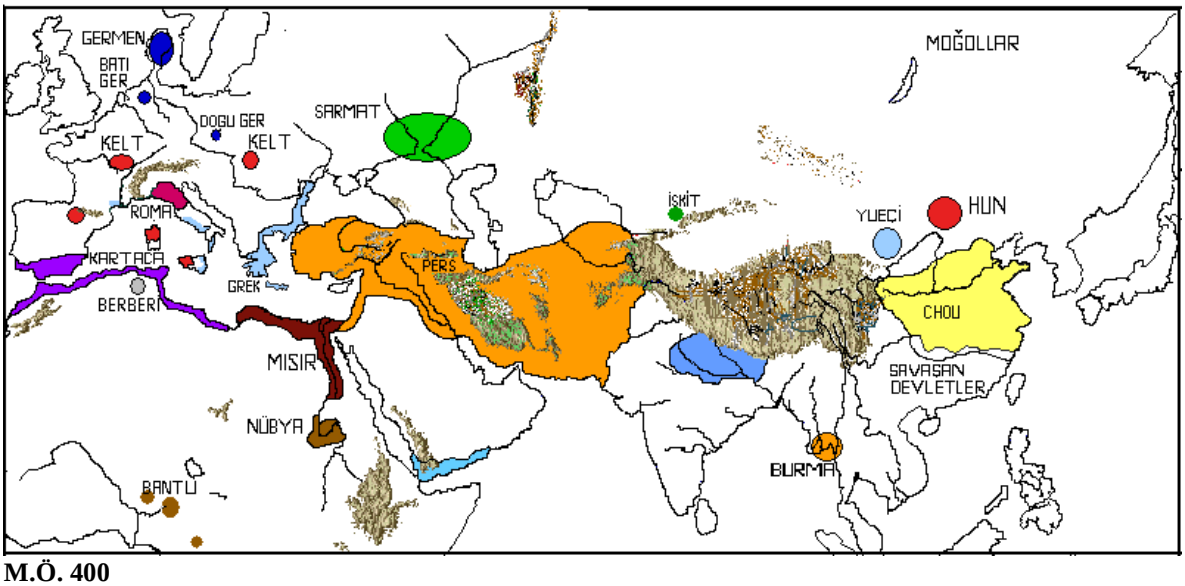

M.Ö. 400

Pers imparatorluğunun son demlerine doğru, Yunan kent devletlerine bir göz atınca, şu saptamalar yapılır. Yunan anakarasındaki ekonomi hiç bir zaman bütünlük göstermemiştir. Birbirinden bağımsız ve birbiri ile sürekli mücadele eden, kent devletleri ve bölgeler vardır. Hepsinin ekonomik ve siyasi gelişmişlik düzeyi, birbirinden farklıdır. Anakaranın büyük bir bölümünde, geri kalmış, büyük kentlere nazaran daha ilkel bir hayat biçimi hâkimdir. Vatandaşları için, gelişmiş bir hayat biçimi veren Atina ve ona benzer birkaç kent, aslında, ufak bir azınlıktır. Yunanistan'ın kimi bölgelerinde çobanlıkla, kimi bölgelerde de tarımla, insanlar ancak geçinebiliyorlardı ve buralarda her şey ilkeldi. Elde silah, soygunlar yapılıyor, kadınlar kaçırılıyordu. Yunanistan'ın büyük kentleri, köleci toplumlar olarak yaşarken, buraların halkı köle kullanmayı bilmiyordu.

Daha önceden de bildiğimiz gibi, toprağın işlenmesi için, köle dışında üretim aracı alternatifleri de türemişti. Sparta'da toprakları İlotlar işliyordu. İlotlara benzer şekilde, Teselya'da Penostesler, Girit'te Mnoitesler ve diğerleri vardı. Toprağa bağlı köylülerin yaşadığı tarım bölgelerinin tersine, Atina, Korent ve Batı Anadolu İon kentleri büyük ticaret ve sanayi merkezleri haline gelmişlerdi.

Gelişmiş kentlerde, çok çeşitli zanaat ve meslekler türemişti. Her mesleğin kendi çarşısı ve mahallesi vardı. Bazı kentler de belli konularda uzmanlaşmıştı. Örneğin Atina ve Korent, maden işçiliği, silah yapımı, mobilyacılık, çömlekçilik ve gemi yapımında ilerideydiler.

Kentlerde, aile işletmeciliği tarzında organize olmuş pek çok ufak işletme vardı. Bunlar ya köle çalıştırmazlar veya en fazla bir iki köle çalıştırırlardı. Zanaatçıların günlük kazancı bir

drahmi civarındaydı. Kentlerin ihtişamlı yapıları karşısında, yoksulların evleri inanılmaz kötü koşullardaydı. Ücretli çalışmak onur verici bir iş olarak görülmezdi. Zanaatkârlık ise kötünün iyisi sayılırdı. İmalat sanayiinde, özgür işçi ve köle, karışık olarak, kullanılırdı.

Her kentin agora adı verilen pazaryeri vardı. Agoralar, genelde kentin merkezinde bulunurdu. Etraflarında, büyük bürokrasi binaları ve tapınaklar olurdu. Agoralarda yerel ticaretin yanı sıra, para alışverişi yani tefecilik te yapılırdı. Bu ayaküstü bankerleri her tip mevduat işlerini yapıyorlardı. Mevduat kabul edip, istenen adrese yolluyorlardı. Ödemelerde bulunuyorlardı. Faiz, ortalama yıllık % 36 çıvarındaydı. Agoralarda, genelde, köle ticareti yapılmazdı. Köle ticareti için ayrı pazaryerleri vardı.

Kent devletleri arasında ticaret gelişmemişti. Buna karşılık, deniz aşırı, dış ticaret çok gelişmişti. Bunun temel nedeni, büyük deniz filoları, koloniler ve suyollarının Atina'nın elinde bulunmasıydı. Dış ticaret, aynı zamanda çok da karlıydı. Zamanla bazı kentler, transit merkezler haline de geldiler. Örneğin Atina'nın limanı Pire, Buğday gibi bazı mallar için transit merkez haline gelmişti. Korent, Efes, Delos ve Siraküza'da bu tip ticaret merkezleriydiler.

Siyasi olarak güçlü olmak, tabii ki kent devletlerinin halkının refah düzeyini yükseltiyordu. Mali olarak devlet güçlendikçe, tacirlerin de ticari itibarı artıyordu. Fethedilen yeni ülke demek, bir taraftan tacirler için yeni pazarlar demekti, diğer taraftan, halkın alt katmanları için toprak demekti ve herkes için ucuz köleler demekti. Ayrıca yağmadan gelen gelir, hem devleti ve hem de kişileri zenginleştiriyordu. Böylece imar faaliyetleri yapılabiliyor, bu da düşük gelirliler için iş imkânı oluyordu. Ayrıca, zengin devletler ve kişiler, sanat eserleri yaptırarak, sanatçı ve düşünürlerin çalışabilmesini sağlıyorlardı.

Daha önce de defalarca tekrarladığımız gibi, kent devletlerinde esas iş gücü ve esas zenginlik kölelerdi. Bu kentlerdeki köle sayısı, tüm özgür insanların sayısına eşit veya ondan fazla idi. O dönem için köle, bir insan değildi, sadece bir bedendi, bir üretim aletiydi. Kent devletlerinin köleleri, Anadolu'dan, Suriye'den, Trakya'dan, dünyanın dört bir yanından geliyordu. Samos'da, Efes'te büyük köle pazarları vardı. Trakya'da tuz karşılığı köle verilirdi. Köle çocukları köle olurdu. Borcunu ödeyemeyenler köle olurdu. Mahkemeler, bir ceza türü olarak köleliğe hükmederlerdi. Savaş esirleri, kaçırılanlar, köle olarak kullanılır veya satılırdı. Yani özet olarak, köle kaynakları boldu. Köle emeği, tarımda, maden ve taş ocaklarında kullanılırdı. Köle, efendisinin iş yerlerinde, çalışır ve bazen de işi yönetirdi. Köle, efendisi hesabına ücretli olarak, başka iş yerlerinde çalışarak, efendisine gelir getirirdi. Köle, ev hizmetlerinde de kullanılıyordu.

Devlet köleleri, apayrı bir kesimdi. Attika'da, İskit köleleri, devlet tarafından polis birliği olarak organize edilmişti. Devlet köleleri, kâtip, muhasebeci, haberci olarak kullanıyordu. Hukuk karşısında köle yoktu, yani köle tanımlanmamıştı. Kölelerin bir iki ufak hak dışında hiç bir hakkı bulunmuyordu.

Şimdi, Perslerle, Yunanlılar arasındaki hesaplaşmaya geri dönelim. Persler, II. Artakserkses (Artahşatra) (M.Ö. 405- 359) döneminde, Yunan kentleri ile Kral Barışını imzalamışlardı. Bu antlaşma Antialkidas antlaşması diye de bilinir. M.Ö. 386 yılında imzalanan bu antlaşmaya göre, Anadolu kentleri, Klazomenai adaları ve Kıbrıs, Pers krallığının egemenliğinde kalıyordu. Lemnos, İmbros ve Skyros dışındaki bütün Yunan kentleri bağımsız oluyordu. Eğer herhangi bir kent bu barışı kabul etmez ise, Perslerle birlikte barışı kabul eden kentler de, etmeyenlere karşı savaşacaktı. Böylece Persler Atina'yı siyasi bir baskı altına alıyor,

kentlerin birleşmesini önleyerek, kendilerine karşı kuvvetli bir gücün oluşmasını engelliyorlardı. Böylece 150 yıllık mücadele Perslerce kazanılmıştı.

M.Ö. 386 yılında imzalanan, Kral Barışından sonra, Sparta, Yunanistan'ın birinci kent devleti haline gelmiş ve Persler adına, Yunanistan da, bu barışın koşullarının koruyuculuğunu üstlenmişti. Sparta, genelde sert tutum takınan bir devletti. Bu yeni durumda da sertliğini devam ettirdi. Başta Atina olmak üzere diğer kentler bu sertlikten hiç hoşlanmıyorlardı. Sparta, anlaşmadan hemen sonra, Pelopones'de (Peloponnesos), kendine karşı duran kentleri denetimine aldı. Ancak, esas hedefi, rakipleri olan Atina ve Thebai idi. M.Ö.382 yılında, Thebai'yi ele geçirdi. Sparta, Thebai'de tam bir terör uyguladı. Tüm aydınlar, demokratlar Atina'ya sığındılar. M.Ö. 379 yılında, bir grup Thebai'li, verilen bir şölende, Sparta subaylarını, dansöz kılığına girip öldürdü. Thebai baş kaldırdı ve Sparta birliklerini kentlerinden kovdu. Bu olaydan hemen sonra da, Thebai ve Atina aralarında işbirliği anlaşması imzaladılar. Hemen diğer kentler de bu birliğe girdiler. Şimdi, Sparta karşısında bir cephe vardı. Hemen o yıl, birincisinden 100 yıl sonra, II. Atina-Delos deniz birliği kuruldu (M.Ö. 378).

Kurulan deniz konfederasyonu, bu sefer eşitlikçi ilkelere dayanıyordu. Birliğe girenler, bağımsızlıklarını korumaya devam ediyorlardı. Her kentin temsilcilerinden oluşan, merkezi Atina olan, sürekli bir konsey olacaktı. Konsey hem en yüksek adli merciiydi ve hem de konfederasyon üyelerinin birliğe ödeyecekleri katkıyı belirliyordu. Eskiden olduğu gibi, sadece Atina'nın işine yarayan ve hatta zaman zaman Atina bütçesine katkıda bulunan vergiler, artık yoktu. İlk deniz birliğinin 200 den fazla üyesi varken, şimdi ise üye sayısı ancak 70 civarındaydı.

Ama bu birlik, Pers baskısı nedeniyle çok kısa ömürlü olacaktı.

Daha önceden, bu zafere rağmen Perslerin iyi durumda olmadıklarını biliyoruz. İç kargaşa, Persleri oldukça zayıflatmıştı. Mısır imparatorluktan ayrıldı. Kıbrıs'da isyan çıktı. Mısır firavunu Akoris (29. Sülale, M.Ö. 393–380), Kıbrıs'a her türlü yardımı yapmaya başladı. Karya satrapı Hegatomnos da isyan etmek için fırsat kolluyordu, o da Kıbrıs isyanını desteklemeye başladı. Kapadokya'da, Aspis, Pers kralına karşı baş kaldırdı ve bu başkaldırışı Pisidyalılar desteklemeye başladı.

II. Artakserkses, Kıbrıs'daki isyanı bastırmak için kara ve deniz ordu komutanlarını, büyük ordularla yolladı. Hem Kıbrıs isyanı bastırılacak ve hem de gövde gösterisi yapılacaktı. Pers orduları Foça'ya (Fokaia'ya) ve Kyme'ye girdiler. Kilikya üzerinden Kıbrıs'a geçerek, Kıbrıs'ı tekrar ele geçirdiler.

Yunanistan'da, Atina yeniden örgütlenmeye çalışırken, Pers imparatorluğunda, kargaşa durulacak gibi değildi. Anadolu satrapları, şimdiye kadar, doğrudan isyan yerine, isyan edenleri desteklemeyi tercih etmişlerdi. İsyanların kendi bağımsızlıklarını kuvvetlendireceğini düşünüyorlardı. M.Ö.371 yılında Kapadokya satrapı Datames resmen isyan etti. Datames, bağımsız bir Kapadokya devleti kurmak istiyordu ve bu amaçla Pontos'u sınırlarına kattı.

Kuzey Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına, bir süre Kapadokya (buradaki Kapadokya sözünü bildiğimiz Kapadokya ile karıştırmamak gerekir. Belki, eskiden buraya Kapadokya diyenler, Kapadokya'nın devamı anlamında kullanıyorlardı.), daha sonra Pontos kıyısındaki Kapadokya, en son olarak ta Pontos denmiştir. Pontos krallığı kurulduktan sonra, Pontos krallığı sınırlarına dâhil topraklara Pontos denmeye başlanmıştır. Bu anlamda Pontos içine

Küçük Armenia ve İç Paflagonya'da (Paflagonia) dâhil edilmiş olmaktadır. Bu son haliyle coğrafi sınırlar şöyledir. Akampsis (Çoruh) nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerden, Parthenios (Bartın) çayına kadar uzanan Karadeniz kıyılarını ve Anadolu yaylalarının kuzey bölümlerini içine almaktadır. Pontos, Kapadokya'nın kuzeyidir.

Kısa süre içinde, Kapadokya satrapı Datames'in isyanına, Frigya satrapı Ariobarzanes de katıldı. Paflagonya alındı. Karya, Misya, Lidya, Likya, Pisidya, Pamfilya, Kilikya, Suriyeliler, Fenikeliler isyana katıldılar. İsyan yerel olmaktan çıkıp, genel bir hal aldı. Mısır ve Sparta isyanı destekliyordu. Pers imparatorluğu zor durumdaydı.

Yunan Ana karası Kent devletlerinin sonu

Pers imparatorluğu kaynarken, Yunanistan'da kaynıyordu. Atina, yeni deniz birliğindeki ortaklarını zaman zaman zorluyordu. Bu ise, birlik içinde, şiddetli siyasi gerginliklere yol açıyordu. Sparta ise hegemonyasının elinden gitmesini, bir türlü hazmedemiyordu. Deniz birliğine karşı, denizden ve karadan harekete geçti. Ama her yerde mağlup oldu. Sonunda, Sparta, sınırları dışındaki birliklerini geri çekecek kadar zayıflamıştı. Sparta'nın artık, Yunanistan'ın tümü üzerinde, üstünlük iddiaları bitmişti.

Bu sırada Thebai'nin yıldızı parlamaktaydı. Thebai Boetia bölgesinde yer alan şehir devletlerinin lideri idi. Thebai Boetia bölgesinin ortasında ve oldukça verimli topraklar üzerinde kurulmuştu. Şehir güçlü surlarla çevriliydi ve iyi korunuyordu. Efsanelerine göre Thebai kentinin kurucusu Fenikeli Kadmos'tur. Zeus boğa kılığına girerek, Kadmos'un kız kardeşi Europa'yı kaçırmıştı. Kız kardeşini aramak için yollara düşen Kadmos, Delfi'deki kâhinlere danıştı. Kâhinler yolda karşısına bir inek çıkacağını ve onu takip etmesini ineğin oturup kaldığı yerde şehir kurmasını söylediler. Kehanete uyan Kadmos sonunda Boetia'ya vardı ve orada Thebai şehrinin ilk çekirdeği olan Thebai Kalesi Kadmeia'yı inşa etti.

Thebai zamanla ekonomik ve askeri açıdan güçlenmişti. Bu güçlenme komşusu Atina'yı rahatsız etmiş ve ilişkilerini bozulmuştu. Daha önce de anlatıldığı gibi Thebaililer, Peloponnes Savaşlarında Atinalıların düşmanı olan Spartalılarla müttefiktirler. Atina yenilince, Sparta Yunan karasının yeni hâkimi oldu. Bir süre sonra Tebaililer Spartalılarla üstünlük mücadelesine girdiler.

Thebai, Boetia'da güçlenmişti, üstünlüğünün tanınmasını istiyordu. Sparta, bu üstünlüğü kabullenmeyerek, tekrar, Thebai üzerine yürüdü. Ama Thebai hem sayıca üstündü ve hem de yandan saldırma taktiğini geliştirmişti. Thebaililer, komutan Epameinondas kumandasında Sparta'yı M.Ö. 371 yılında Levktra'da bozguna uğrattılar. Sparta ordusunun yarısından fazlası kılıçtan geçirildi. Yunanistan'daki güç dengeleri bozuldu. Güç Thebai'nin eline geçti. Sonra, Epameinondas Lakonya'yı istila etti. Messenia özgürlüğüne kavuştu, Periyekler, İlotlar, Spartalı efendilerinden korkmaz oldular. Peloponez birliği dağıldı. Epameinondas, Yunan birliğini sağlamaya çalıştı ama başaramadı. Ve M.Ö. 362 yılında, Mantinae'de, savaş alanında, zafer kazanmasına rağmen öldü.

Thebai'nin üstünlüğü çok sürmemişti. Epameinondas'un savaşta ölmesiyle birlikte Thebai zayıflamaya başladı, artık Yunan siteleri tek bayrak altında toplanmayı reddediyordu. Yunanistan, bir dış istilaya açık hale gelmişti.

Bu sırada, Mısır'da büyük bir iç isyan çıktı. Artık, Mısır baş kaldıran Pers satraplarını destekleyemiyordu. Satraplar dış yardımdan yoksun kaldılar. İsyan ordusuna, aslında Pers kara ordusu komutanı olan Orontes başkumandanlık ediyordu. Bu bir iç savaştı ve saflar çok net belli değildi. Nitekim M.Ö. 361 yılında Orontes, Pers kralı II. Artakserkses'in tarafına geçti. Güç dengesi, Pers kralı lehine değişmişti. Herkes birer, ikişer İmparatora boyun eğdi. Kapadokya satrapı Datames ise, bir süre daha mücadele edip, sonunda yenildi.

Şimdi sıra Atina, Thebai çekişmesindeydi. Ama herkes çoktan zayıflamıştı. Sonunda, mücadele ede ede Atina'da bitti, Thebai de. Deniz birliği dağıldı, Yunan dünyasını ağır bir siyasi kriz sardı. Bu krizden, ortaya yeni bir güç çıkacaktı. Bu güç Makedonya'ydı.

Pers kralı II. Artakserkses (Artaxerxes), yarım yüz yıl iktidarda kalmıştı. Ömrü, isyanları bastırmak, sınırlarını korumakla geçmişti. M.Ö. 360 yılında Persler, Datames'in isyan ederek bağımsız devlet kurmak istediği Kapadokya'yı, kuzey ve güney diye iki satraplığa böldüler. Pontos, kuzey Kapadokya satraplığı sınırları içinde kalmıştı.

II. Artakserkses ölümünden sonra tahta geçen III. Artakserkses Okhos (M.Ö. 359–338) yine satraplık isyanları ile uğraştı. Bu isyanları kanlı bir biçimde bastırdı.

İonya satrapı isyan etti, ama Batı Anadolu'da, diğer bölgelerden yeteri kadar destek sağlayamadı. Önce Thebai'ye, sonrada Makedonya kralı II. Filip'e sığındı. III. Artakserkses başarılı oldu. M.Ö. 345 yılında Mısır'ı tekrar Pers imparatorluğuna kattı. Satrapların tümüne boyun eğdirerek, satrap isyanlarına son verdi.

Yunan sanatı

Afrodit ve pan

Makedonya'nın tarih sahnesinde oynadığı role dönmeden, Yunan ve Ege kent devletlerinin sanatsal yanına değinelim. Sanat, daha önce gördüğümüz tüm uygarlıklarda olduğu gibi, dinin çevresinde şekillenmiştir. Tapınaklar anıtsal bir tarzda imal edilmişlerdir. Heykeller, tanrıların heykelleridir. Sanat gelenekler içinde gelişir, uygulanan yaratma yöntemleri de gelenekseldir. Sanat, uzun zaman içinde, ağır, ağır oluşup, biçimlenmiştir. Perikles yüzyılı, Fidyas'ın eserleri

ile Atina'nın ve tüm kent devletlerinin doruğudur. Eserlerin tümünde ahenk, yalınlık, denge vardır. Bütün hiç bir zaman unutulmadan, detay tasarlanmıştır.

Tapınaklar, taş veya mermer bloklardan, yontularak yapılırdı. Bloklar, öyle ustaca yontulurdu ki, arada harç kullanmaksızın, sistem kendini taşırdı. Genel olarak tapınaklarda benzer bir plan veya benzer planlar uygulanırdı. Bir hole girilir, oradan da Tanrının salonuna geçilirdi. Son kısım ise hazineye aitti. Yer kotundan yükseltilmiş zemine, dört bir taraftan merdivenlerle çıkılırdı. Tapınak sütunlarla çevrili olurdu. Bu sütunlar damı da taşırlardı. Damların önünde, üçgen şeklinde, içi heykelle bezenmiş alınlıklar bulunurdu. Sütun başlıkları Dor veya İon tarzında yapılırdı. Dor tarzı daha sert görünüşlü, sütunlar kısa ve başlıklar süslemesiz olurdu. Olimpia'daki Zeus tapınağı Dor tarzındaydı. Anadolu tapınakları genelde İon tarzında yapılırdı.

Bu dönem de, kent devletlerinin refahı ve demokrasisi, büyük mimarlar ve heykeltıraşlar yetiştirdi. Heykelde hareket izlenimi veren, disk atıcısı heykelinin yaratıcısı, Myron; İnsan bedeninin ideal ölçülerini bulan Poliklet; Dövüşen Athena heykelini, Panteon'un süslemelerini, Panteon'un tanrı salonundaki fildişinden muazzam Athena heykelini, Olimpia'daki şaheser Zeus heykelini yapan Fidyas, bu büyük heykeltıraşların birkaçıdır. Resimleri zamanımıza kadar ulaşamayan Polynyot gibi ünlü ressamlar vardır.

Yunan müziği hakkında fazla bilgimiz yok. O günlerden, bugüne birkaç tam eser ve yine birkaç ufak parça ulaşabilmiştir. Eldekiler, tek sesli müzik izlenimini vermektedir. Kullanılan çalgılar Anadolu ve Ortadoğu kökenlidir.

İnsan Aklı

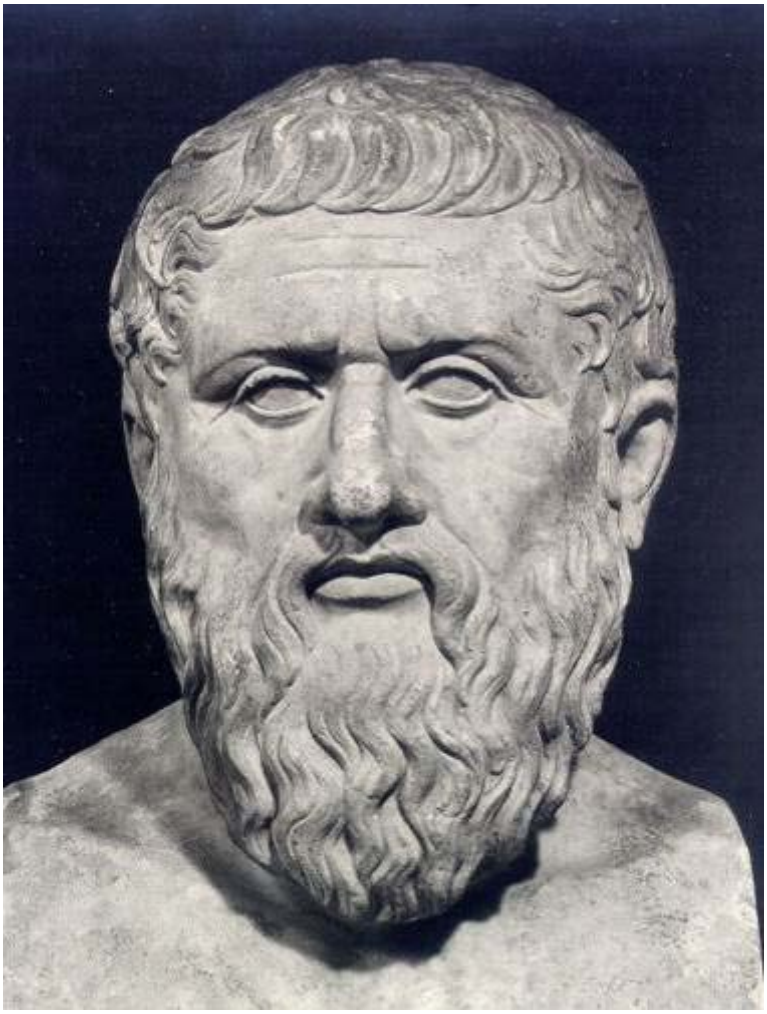

Platon

Atina'da filozofi gelişmeye, yeni ürünler vermeye devam ediyordu. M.Ö.427 ile 347 yılları arasında yaşamış olan Platon, Sokrates baldıran zehri içip kendini öldürmek zorunda kaldığında, 29 yaşındaydı. Uzun süredir Sokrates'in öğrencisi idi. Atina'nın Sokrates'i ölüme mahkûm etmesini hiçbir zaman kabullenemedi ve bu olay tüm felsefesini belirledi. Toplumda geçerli olan değerler ile ideal değerler veya doğru değerler arasında büyük çelişkiler olabiliyordu. Platon Atina yakınlarında kendi okulunu kurdu. İlk eseri olarak ta Sokrates'in büyük jüri önünde yaptığı müdafaasını yayınladı. Platon okulunun bulunduğu yerdeki koruluğun adı, bir Yunan mitoloji kahramanı Akademos'dan geliyordu. Platon okulunun adını da Akademia koydu. O günden sonra akademi, akademist gibi kavramlar hayatımıza girdiler. Akademia'da felsefe, matematik ve beden eğitimi dersleri veriliyordu.

Platon'u meşgul eden esas konu, mutlak yani değişmez olanla, değişen arasındaki ilişkiydi. Sofistler ve Sokrates, doğal bilimden çok, insana ve topluma yönelik düşünmüşlerdi. Onlar da mutlak ile değişen arasındaki ilişkiyle ilgilenmişler, ama insan ahlakı ile toplumun idealleri veya değerleri arasındaki ilişkiye odaklanmışlardı. Sofistler, neyin doğru, neyin yanlış olduğunun kentten kente ve toplumdan topluma değiştiğini söylemişlerdi. Yani, doğru ve yanlış kavramları değişiyordu. Sokrates ise bunu kabul etmemişti. Sokrates'e göre doğru ve yanlışı belirleyen, mutlak ve zamandan bağımsız kurallar vardı. Mantığımızı kullanarak bu normlara erişebiliriz demişti. Mutlak ve değişmez olarak Tanrı'da mantığımızdır. Platon,

mutlakla, değişen arasındaki ilişkiye bakarken, hem doğaya, hem insana ve hem de topluma bakıyordu.

Platon, doğada görüp dokunabildiğimiz her şeyin değişken olduğunu söylüyordu. Değişmeyen ana maddeler yoktu. Duyup, hissettiğimiz her şey zamanla yok olacak maddelerden oluşmuştu. Ama yine her şey mutlak ve değişmez bir biçimden (form) doğardı. Bu şu demekti: tabii ki her insan, her meşe veya her köpek birbirinden farklıdır, ancak hepsi insan, meşe veya köpek olarak doğarlar. Yani insanı insan, meşeyi meşe yapan, fiziksel olmayan, ancak mutlak ve değişmez olan bir şey, bir biçim(form) vardı. Platon bu biçimlere idea'lar diyordu. İnsanın arkasında insan idea'sı, meşenin arkasında meşe idea'sı vardı. Platon, yaşadığımız dünyanın arkasında bir başka gerçeklik olduğunu, yani idealler dünyası olduğunu söylüyordu. Bu dünyada ve doğada gördüğümüz olayların arkasında, mutlak ve değişmez örnek biçimler bulunuyordu. İşte bu, Platon'un idea öğretisiydi.

Platon, etrafımızda hislerimizle algıladığımız her şeyin geçici olduğunu ve değiştiğini söylüyordu. İnsanlar, hayvanlar ve tüm canlılar ölürler, mermer gibi cansızlar da eskiyip, değişirler. Platon'a göre her şey böyle sürekli değişirken, onlar hakkında kesin bir bilgiye sahip olamayız. Bunlar hakkında olsa olsa bir takım düşüncelerimiz ve ipuçlarımız olabilir. Peki, kesin bilgiye nasıl ulaşabiliriz. Buna ancak aklımızın yoluyla varabiliriz. Aklımızla bildiğimiz konularda kesin bilgiye sahip olabiliriz. Aklımızla bildiğimiz konulardan biri de matematiktir. Matematik ilişkileri değişmez, kesindir.

Platon, yukarda gördüğümüz gibi, her şeyi ikiye ayırır. Biri, duyular dünyasıdır. Bu dünya hakkında bilgilerimizi, beş duyu organımızı kullanarak elde ederiz. Ama bu bilgiler mükemmel değildir. Bu dünya hem kişiden kişiye ve hem de kendi içinde değişir. Hiçbir şey sonsuza kadar varolmaz. Duyular dünyasında hiçbir şey var değildir, bir şeyler ortaya çıkar ve sonra kaybolup gider.

İkincisi idealar dünyasıdır. Bu dünya hakkında kesin bilgilere, aklımızla ulaşabiliriz. Aklımızın kavradığı idealar mutlak ve değişmezdir.

Platon'a göre insanlar ikili bir yapıya sahiptirler. Değişen bir vücudumuz vardır. Duyular da vücudumuzun parçalarıdır. Ancak insanın ölümsüz bir ruhu da vardır ki, bu ruh aklın yuvasıdır. Ruh maddesel olmadığı için idealar dünyasına girebilir. Ruh önce idealar dünyasında vardır. Sonra bir vücuda girip yerleşir. Ruh vücuda girer girmez mükemmel ideaları unutur. Böylece bir süreç başlar. Ruh idealleri unutmuştur. Duyu organlarımızla, doğadaki biçimleri algıladıkça, ruhumuzda ufak kıpırdanmalar başlar. Bu kıpırdanmalarla, ruh geldiği gerçek yuvaya özlem duyar. Platon buna Eros der. Eros, sevgidir. Yani ruh, gerçek yuvasına sevgi dolu bir özlem duyar. Bu andan itibaren, algılanan her şey önemsizleşir. Ruh, vücut hapishanesinden kurtularak, idealar dünyasına döner. Platon'un ideal yaşamı, işte böyle bir yaşamdır. Doğadaki her şey, mutlak biçimlerin (formların) ya da ideaların birer gölgesidir. Ancak, insanlar gölgelerde yaşamaktan hoşnutturlar. Bu gölgelerin birer sahibi olduğunu düşünmezler. Gölgeleri asıl sanırlar. Böylece ruhlarının ölümsüzlüğünü de unuturlar.

Platon felsefesini oluştururken, yeryüzündeki toplumların büyük bir kısmı, Şaman dininden miras kalan bir inanç olarak, yaşanan olayların, göksel dünyada yer alan olayların bir tekrarı olduğuna inanıyorlardı. Bunun en çarpıcı uygulamalarından biri, daha önce bahsedildiği gibi Çin'deki uygulamaydı. Platon'un, formlar ve idealler öğretisi, bu çok eski felsefi görüşün bir ifadesidir.

İdea'lar, gerçek sanılan varlıklardan çok daha gerçektir. Bu idea'lar gittikçe genellenerek tepeye doğru çıkarlar. En tepede sonuncu İdea vardır ki bu iyiliktir. İyilik İdea'sı Tanrının kendidir. Bu nedenle, erdemli olmaya çalışmak, Tanrı'ya benzemeye çalışmaktır. Kötülük, iyiliğin karşıtıdır ve bu nedenle yok edilemez. Kötülük var olduğundan, erdemli olmanın yolu ondan kaçmaktan geçer. Bu da adil olmak demektir. Adalet Tanrı'ya ait bir iştir. İnsan adaleti gerçekleştirdikçe, kötülükten uzaklaşır, erdemli olur ve Tanrı'ya yaklaşır. Adalet erdemin ölçüsüdür. Bilgelik aklın adaletidir, cesaret kalbin adaletidir, ölçülülük duyguların adaletidir.

Platon'da ışık düşünceyi temsil eder. Aydınlandıkça öğrenilir, öğrenildikçe erdemlileşilir. Işığın kaynağı İyilik ideası olan Tanrı'dır.

Gerçeği aramayan iki varlık vardır: Tanrı ve bilgisiz insan. Tanrı tam içinde, bilgisiz ise tam dışında olduğundan, her ikisi de gerçeğin farkında değildir. Yukarıdan gelen ışıkla aydınlanmış olan insan, gerçeğin tek araştırmacısı yani filozoftur. İdealar bize dışarıdan gelmezler. Onlar, zaten, beynimizdedir.

Platon Devlet adlı kitabında, ideal devleti anlatır. Platon devletin filozoflarca yönetilmesi gerektiğini söyler. Bu devlet insan vücudu düşünülerek modellenmiştir. Baş, devletteki yöneticilerdir. Göğüs, devletin askerleridir. Karın ise tüccarlar, zanaatkârlar ve köylülerdir. Sağlıklı bir insan nasıl dengeli ve uyumlu ise, adil bir devlet de uyumlu olmalıdır. Yani herkesin kendi yerini bilmesi gerekir. Bir devlet ne kadar mantıklı yönetilirse, o kadar iyi bir devlet ortaya çıkar. Platon devlet yönetimi açısından kadın ve erkek arasında bir fark gözetmiyordu. Bir kadını da alır eğitirsen ve onu ev işlerinden uzak tutarsan, kadın da erkekle aynı mantığa sahip olur diyordu. Devlet veya kent ise ancak akılla yönetilebilirdi. Platon aileyi ve özel mülkiyeti de ret ediyordu. Çocukların eğitimini, kişilerin eline bırakılamayacak kadar önemli buluyordu. Çocukları yetiştirmek devletin görevi olmalıdır diyordu.

Platon daha sonraları, ideal devletten bir kademe aşağıda olan, yasalar devletini tanımladı. Yasa devletinde özel mülkiyeti ve aileyi bireye bıraktı. Bu devlette kadın yine geri itilmişti. Ama Platon durmadan kadının da eğitilip, yetiştirilmesini vurguluyordu.

M.Ö. V ci asırda, nasıl düşünüldüğünü, nelerin tartışıldığını daha iyi anlamak için, herkesin içinde yaşadığı ve çok iyi bildiği devlet gibi bir kurumun ideal yapısını Platon'dan dinleyelim. Bunun anlatılmasında amaç, Platon'un devletini anlatırken, insan düşüncesinin geldiği aşamayı anlamaktır.

Daha önce de söylediğimiz gibi Platonun devleti üç sınıftan oluşuyordu. Filozoflar (Yargıçlar) devleti yöneteceklerdi. Askerler devleti koruyacaklardı. Halk (zanaatkâr, köylü, tüccar, ...) devleti besleyeceklerdi. Filozoflarla, askerlerin mülkiyet hakkı yoktu. Malı olan kişinin aklı malında olacağından, ne askerlik yapabilirdi, ne de yöneticilik. Mülkiyet hakkı, devleti besleyebilsinler diye sadece halka tanınmıştı. Halkın ise malı olmalıydı, aklı malında olan daha iyi üretim yapardı. Ama kimsenin zengin olma hakkı yoktu. Zengin olan işini bırakır ve devlet zayıflardı.

Yargıçlarla, askerlere evlenip aile kurmak yasaklanmıştı. Çünkü ailesi olan kişinin aklı ailesinde olacağından gereği gibi yöneticilik ve askerlik yapamazdı. Üretici ise aile kurmalıydı, böylece el birliği ile daha fazla üretim yapardı. Aşkı da devlet düzenleyecekti. İlk iki sınıfta isteyenin isteyenle sevişmesi yasaklanmıştı. Devlet, ölçüp biçecek, gelecek kuşakların sağlığı açısından uygun görürse çiftler sevişebilecekti. Çocuklar ilk iki sınıfta

devletindi. Devlet onları büyütüp, okutacak, eğitecekti. Her sınıf kendi işini yapacak, kimse diğer bir sınıfın işini yapmaya çalışmayacaktı.

Kent devleti on iki bölgeye ayrılacaktı. Her bölgeye, eşit toprağı olan üçüncü sınıftan 5040 aile yerleştirilecekti (bu sayı Pythagoras'ın 1x2x3x4x5x6x7 = 5040 kutsal sayısıdır). Aileleri verilen toprakların mülkiyeti devletindi. Ailelere sadece toprağın zilyetliği verilmişti, yani aileler kullanma hakkına sahiptiler. 5040 sayısı korunması gereken bir sayıydı. Yöneticiler çocuk doğumlarını kontrol ederek bu sayıyı tutturmaya çalışacaklardı. Her şeye rağmen nüfus artarsa, bu nüfus kolonilere yollanarak, nüfus dengelenecekti. Mal sahibi olabilen halk da, miras babadan büyük oğula kalıyordu. Diğer çocukların baba malları üzerinde herhangi bir hakkı yoktu.

Herkes birbirini gözetlemekle görevliydi. Topluma aykırı davranış sezenler, hemen yöneticilere haber vermek zorundaydılar. Bu, en önemli yurttaşlık göreviydi.

Dinsizlik en büyük suçtu. Tanrılara, atalara, cinlere inanılacaktı. Tanrılar, atalar ve cinler kötülüklere göz yummazlardı, rüşvet ile kandırılamazlardı.

Bundan 25 asır önce, insan toplumu konuşuyor, tartışıyor, doğruları bulmaya çalışıyordu. Değişik konular üzerinde gelinen seviyeye ışık tutması için, yine Platon'un kitaplarından, kişiler arasında yapılan tartışmalara bakalım.

Erdem güçlünün işine gelendir. Toplumu da güçlülerin yönetmesi doğa kurallarına uygundur. Hak, zor kullanmaktan doğmuştur. Haklıyla haksızı kanunlar ayırır. Kanunları güçlüler yaptığından, hak ve haksızlığı da onlar belirler. Çünkü güçlünün ölçüsü sadece kendi çıkarıdır. Güçlünün çıkarı uygar olmayan toplumlarda kaba kuvvetle, uygar toplumlarda kanun gücüyle sağlanır. Aslında bu iki güç de aynı şeydir. Her düzen güçlünün işine geldiği gibi kurulur. Tek gerçek güçlü olmaktır.

Haksızlık yapılacak ise bu ya büyük ölçüde, ya da gizli yapılmalıdır. Ayıplanan haksızlıklar küçük veya hemen sırıtan haksızlıklardır. Toplumlar başarıya bakarlar. Haksızlık sonucu başarı ve kazanç gelmişse toplum bunları alkışlar.

Doğru adam, her işte, doğru olmayanın karşısında zararlı çıkar. Doğru adam çok, eğri adam az vergi verir. Almaya gelince de iş tersine döner. Doğru adam az, eğri adam çok alır. Bir eğriyle, bir doğru devlet yönetimine gelse, doğru kendini işine vereceğinden evine bile bakmaz olur. Doğruluk onun devlet malından faydalanmasına engeldir. Doğruluğu nedeniyle, hısımlarını gücendirir.

Eğriliğin son merhalesi zorbalıktır. Zorba, başkalarının mallarını azar azar değil, toptan alır. Devletin malını da alır, Tanrı'nın malını da alır. Zorbanın yaptığının azını yapan küçük adam ceza görüp, rezil olur. Ona hırsız, soyguncu, yağmacı denir. Ama yurttaşının mallarına sadece el koymayıp, aynı zamanda onu köleliğe sürükleyen adama bu adlar verilmez. Ona, muradına ermiş, mutlu adam denir. İnsanlar eğriliği, kendileri eğriliğe uğramaktan korktukları için yaparlar.

Roma vatandaşı

Roma kentinde, M.Ö. 367 yılında, senato, Licinia ve Sextia kanununu kabul etti. Bu kanuna göre, tüm yurttaşlar kamu topraklarından yararlanabileceklerdi, böylece patricilerin tekeli sona eriyordu. Borçlular için ise, daha önce ödenmiş faizlerin borçdan düşülmesi usulü getirildi. Siyasi olarak ta, konsül yetkisindeki askeri halk temsilciliği kaldırılıp, yerine biri pleb olan, yıllık iki konsül seçimi getirildi.

M.Ö. 357 yılında, faiz tavanı % 10 ile sınırlandı. Son olarak ta, M.Ö. 326 yılında, borç için kölelik kaldırıldı ve eski borç köleleri azat edildi.

Böylece, uzun mücadeleler sonunda, Roma'da patrici, kliens, pleb olmak ortadan kalkıp, tek bir sınıf ortaya çıktı: Romalı özgür yurttaşlar sınıfı (cives Romani). Yurttaşlar artık kökenlerine değil, servetlerine göre birbirinden ayrılıyorlardı. O tarihten sonra pleb deyince, kentin yoksul halkı anlaşılmaya başlandı. Patrici ve pleblerin üst tabakalarından doğan yeni aristokrasiye ise soylular (nobilitas) dendi.

Romalı özgür yurttaşlar sınıfının yanında, özgürlükleri zorla alınmış kişilerden oluşan köle sınıfı vardı. Bunlar, savaş esirleri, haydut veya korsanların kaçırdığı insanlardı. Bunların mülkiyetine sahip olanlar, onları, değiş tokuş edebilir, satabilir ve hatta ortadan kaldırabilirdi. Köleler için Roma hukukunun kullandığı deyim " Köle veya başka bir hayvan " idi.

Biz de, Romalılar gibi, köleleri hesaba katmadan, Roma vatandaşlarını halk kabul edersek, Roma cumhuriyeti halkın iktidarıdır diyebiliriz. Ama bu da tam doğru değildir. Roma yurttaşları da kendi içlerinde sınıflara bölünmüşlerdi ve iktidar halkın iktidarı gibi görünse de aslında zenginlerin iktidarı idi. Majistraların önerisi olmadan halk meclisi karar alamazdı. Comices tributes toplantılarına, köylüler mesafe ve iş nedeniyle kolayca gelemediğinden, toplantılar, orta ve büyük toprak sahiplerinin denetiminde gerçekleşiyordu. Diğer bir meclis olan, comices centuriates ise, ilke olarak servete bakılıyordu. Üç meclisin varlığı da Comices Tributes, Comices Centuriates, Comices Curiates, halkın iradesini saptırmak için yeterli idi. Ayrıca, yüksek majistralar fala baktıklarından, dinsel olarak, alınan kararları durdurabiliyor, karar alınmasını önleyebiliyor ve hatta meclisleri bile dağıtabiliyorlardı.

Yönetim gücü, majistralardaydı. Majistralar ise ancak küçük bir aristokrat sınıfın arasından çıkabiliyordu. Majistralık tekelini elinde tutanlara dışarıdan kimse gelip karışmasın diye bir dizi önlem alınmıştı. Kamu görevleri karşılıksızdı. Sadece bu bile kamu görevlilerinin zenginlerin yapabilecekleri bir görev olduğunu göstermektedir. Konulan bir başka önlem de,

bir önceki görev yapılmadan, bir üst görevin yapılamaması idi. Ayrıca çeşitli görevlere ilişkin yaş sınırlamaları vardı, örneğin, ancak 43 yaşından sonra konsül oluna bilinirdi.

Diğer taraftan, Hazine senatonun elindeydi. Yani, senatonun emri olmadan ordu için en ufak bir harcama yapılamazdı. Bu da komutanları, doğrudan, senatoya bağlı hale getiriyordu. Majistralar arasında görev dağılımı yapan, raporları inceleyip onaylayan da senatoydu. Yabancı elçileri senato kabul ediyor, dış görevleri senato veriyor, antlaşmaları senato onaylıyor veya reddediyordu. Senato ön onayı olmadan, hiç bir majistra, halk meclisine yasa önerisi götüremiyordu. Böylece, yukarıdaki yetkilerle donanmış senato, Roma cumhuriyetinde tüm kurumlardan daha ağır basıyordu. Aslında Roma demek, Roma senatosu demekti.

Roma, askeri bir devletti. Roma ordusu da köylü bir orduydu. Toprak sahibi olmayan, geliri ne olursa olsun, orduya savaşçı olarak alınmazdı. Böylece, ordu ancak toprağı olanlar yani köylüler ve büyük toprak sahiplerinden oluşuyordu. Süvariler de toprak sahiplerinden seçilirdi, ancak süvarilerin toprakları daha büyüktü ve saygınlıkları nedeniyle şövalye lakabını taşırlardı.

Roma, İtalya'daki kentlerin en önemlisi, en fazla toprağa sahip olanı, en kalabalık olanı, sosyal ve siyasi örgütlenişi en ileri olanı idi. Ordusunun niteliği açısından ve zengin pleblerin yöneltişi ile saldırgan bir politikayı benimsedi. Orta İtalya'dan başlayarak, tüm İtalya'yı fethetti.

Makedonya

Bugünkü Makedonya'da kurulan Makedonya krallığının başında Argeadlar bulunuyordu. Bu krallığın, M.Ö. 600 – 700 yıllarında, kurulduğu tahmin edilir. Yunan kent devletleri, başlangıçta, bu devleti yabancı kabul etmişler ve kendi aralarına sokmamaya çalışmışlardır. Onu ancak, Pers istilasına karşı, dışdaki bir savunma gücü olarak görmüşlerdir. Ama zamanla bu krallık da, Greklerce benimsenmiş ve Olimpiyat oyunlarına çağrılmaya başlanmıştır.

Makedonya ve Trakya, I. Darus'un (Dara) İskit seferi sırasında Pers imparatorluğuna bağlanmıştı. M.Ö. 479 yılında bağımsızlığını kazandı. Başa geçen ilk krallar, Atina Isparta çekişmesinden de faydalanarak, sınırlarını genişletip, Makedonya'yı güçlendirdiler. Kral Arkhelaos zamanında, başkent Aigai'den Pella'ya taşınmış, bayındırlık hizmetleri yoğunluk kazanmış, kültürel faaliyetlere önem verilmiştir. Kültürel faaliyetlerin artması ile de Grek dili ülke içinde yayılmaya başlamıştır. Arkhelaos, M.Ö. 386 yılında ölünce, ülke kargaşa içine düşmüş ve bu iç çekişmeler 40 yıl sürmüştür. Makedonya tekrar huzura, M.Ö. 359 yılında, II. Filip'in tahta çıkması ile kavuşmuştur.

Makedonya kralı II. Filip, iyi bir devlet adamıydı. 23 yaşında olmasına rağmen, doğru öngörülerde bulunuyordu. M.Ö. 365 yılında, 18 yaşındayken, üç yıldır esir tutulduğu Thebai kentinden, Makedonya'ya dönmüştü. Thebai'den, askerlik sanatı hakkında çok şey öğrenmişti. Ama her Makedonyalı gibi, şartlanmıştı, Thebai'yi hakir görüyor, sadece Atina'yı uygar ve hatta uygarlık kurucusu sayıyordu. Devamlı bir ordu kurdu. Orduyu devrin en ileri silahları ile teçhiz etti. Disiplini ön plana aldı. Kuzeydeki Amfipolis'i ve onun yanındaki altın madeni yataklarını ele geçirdi. Kısa bir sürede kuzey Ege'ye sahip oldu. Bu başarı, II. Filip'in, Thesalia birliği başkanı olmasını sağladı. Bu ise, Makedonya'ya, Yunanistan'da süre gelen mücadeleye doğrudan katılabilme imkânı verdi.

II. Filip'in oğlu İskender M.Ö. 356 yılında Makedonya'nın başkenti Pella'da doğdu.

Bu sıralarda, İtalya'da, Roma askeri açıdan da kendini toparlamıştı. Ta Etrüskler zamanında başlayan Kelt istilasından, daha önce anlatıldığı gibi, haraç vererek ve bir süre işkâl altında kaldıktan sonra kurtulan Roma, uzun bir süre içine kapanık yaşadı. Bu süreyi siyasi yapılanmasını özgün bir kesite getirerek değerlendirmişti. Patrici – Pleb mücadelesinden Özgür Roma Vatandaşları çıkmıştı. M.Ö. 354 yılına gelindiğinde, Roma, güney Apeninler bölgesinde Osca dili konuşan Samnislerle anlaşarak, bir birlik oluşturdu. Böylece dış dünyaya adım atmış oldu.

İskender'in annesi Tanrılarla, dinle, öbür dünyayla, gizemli uygulamalarla (okült) ve doğaüstü güçlerle çok ilgilenirdi. Oğlunu, Yunan efsaneleri, kahramanlık destanları ve Tanrılara ait mitlerle dolu öykülerle büyüttü. Onu, eski çağın efsane kahramanları Akhilleus (Aşil) ve Herakles'in soyundan geldiğine inandırdı. Sonuçta İskender'in eski çağ Yunan efsanelerine büyük bir ilgisi oluştu. Euripides'in oyunlarından bölümleri ezberden okumayı sever oldu. Homeros'un İliada'sını ve hançerini yastığının altından hiç ayırmadığı söylenir. İskender'in ileriki yıllarda kendini Tanrı sanmasının ardında, gerek yaşadığı çağın gelenekleri, gerekse annesinin payı olduğu açıktır.

Babası II. Filip (Philip), İskender'in silahlı ve silahsız savaş eğitimini 13 yaşındayken başlattı. Aynı zamanda Yunanlı büyük filozof Aristo'dan dersler alıyordu. Genç Aristo ona bilim, tıp, edebiyat ve felsefe öğretirken, devlet yönetimiyle ilgili de bilgiler veriyordu.

Bu esnada, II. Filip, Boğazlara kadar yayılmış ve Boğazlara el atmıştı. Tabii bu gelişme Atina'nın işine gelmiyordu. Boğazlar çevresinde ve Gelibolu'da Atina'ya yandaş güçlerle, Makedonya'ya yandaş güçler çatışmaya başladılar. Bu gelişmeler üzerine, M.Ö. 340 yılında II. Filip, Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Byzantion'u kuşattı. Pers İmparatoru III. Artakserkses, Atina ile anlaşarak, II. Filip'e karşı bir ordu yolladı. II. Filip, Perinthos kuşatmasını kaldırarak, geri çekildi. Böylece, Makedonya'nın Anadolu'ya sarkması önlenmiş oluyordu. Babası uzaklardayken Trakyalılar da ayaklandılar. Aristotle (Aristo) İskender'e bu ayaklanmayı bastırmasını öğütledi. İskender ordusuyla gidip bu ayaklanmayı başarıyla bastırdığında 16 yaşındaydı.

İskender'in güzel kadınlara ve güzel erkek çocuklara tutku derecesinde düşkünlüğü vardı. Çocukluk arkadaşı Hephaestion ile birlikteliği Hephaestion'nun 324 deki ölümüne kadar sürdü. Onun kaybı İskender'i çok sarsacaktı.

Tarihin efsanevi eşcinsel figürleri olan Akhilleus (Achilles) ve Patroklos arasındaki bağlılıktan İskender'in çok etkilendiği söylenir. Achilles (Akhilleus), mitolojik bir kahramandır. Homeros'a göre Achilles'in annesi bir tanrıçaydı. Achilles'de yenilmez bir kahramandı. Akalar Troya savaşına giderken, Achilles (Akhilleus) annesine savaşa gidip, gitmemesi konusundaki kehanetini sordu. Annesi " gitmezsen çok güzel bir hayatın olacak, gidersen orada öleceksin ama adın daima hatırlanacak " dedi. Adının yaşamasını tercih eden Achilles'de adamları ile birlikte savaşa katıldı. Yanında kuzeni ve sevgilisi olan Patroklos'da vardı. Troya'da, Troya prensi Hektor, Patroklos'i, Achilles ile düello ettiğini sanarak, öldürdü. Bunu duyunca deliye dönen Achilles Hektor'u düelloya çağırdı ve yapılan düelloda Hektor öldü. Hektor'un kardeşi, Helen'i kaçırarak Troya savaşına neden olan Paris de ok ile Achilles'i topuğundan vurarak öldürdü. Achilles'in tek zayıf yeri topuğuydu.

İskender, kendi ve Hephaestion'un arasındaki ilişki ile Achilles ve Patroklos (Patroclus) arasındaki ilişki arasında paralellikler kurmuştu. İskender ve Hephaestion bu efsanevi figürleri benimsemişlerdi. İskender'in Hephaestion'a olan bağlılığı gibi bir bağlılığı da atı Bucephalus'a duyduğu bağlılıktı.

İskender'in atı Bucephalus'a duyduğu bağlılık da ömrü boyunca sürmüştür. Öyküye göre, bu atı Tesalya'lı Philonikos, İskender'in babasına hediye olarak getirmişti ve tam 338 kilo altın değerindeydi. Bu lekesiz siyah atın alnında beyaz yıldız şeklinde bir akıtması vardı. İskender ata hayran olmuştu ve babasından onu istedi. Babası atın tehlikeli derecede huysuz olduğunu, kendisine başka bir at seçmesini söyledi. İskender atı sevmişti uyarılara aldırmadı. Onunla arasında bir bağ olduğuna inanıyordu, onu okşadı, sevdi ve atla konuştu. Sonra onun üzerine

bindi ve at binicisini üzerinden atmadı. İskender ata Boğa kafalı anlamına gelen Bucephalus ismini verdi (Bu = Boğa, Cephalas = Kafa). Arnavutçada Buce pela= Dişi At demek olsa da bu atın erkek at olduğu söylenir. Bundan böyle İskender gittiği her yere bu atı da götürecekti.

III. Artakserkses, M.Ö. 338 yılında harem ağası Bagoas tarafından öldürüldü. Pers imparatorluğu, tam düzen ve dirliği sağlamışken yeniden kargaşanın ve iç çekişmelerin içine düşmüştü.

Makedonya kralı II. Filip M.Ö. 338 yılından itibaren Yunan sitelerini tek tek ele geçirmeye başladı. Atina, bütün Grek dünyasından ve Pers imparatorluğundan, Makedonya'ya karşı yardım istemişti. Durum, II. Filip için çok tehlikeli bir hal alıyordu. Ani bir kararla, ordusunu Boiotia'ya indirdi ve M.Ö. 338 yılında, Haironeia (Khaironeia) yakınlarında Atina ve Thebai önderliğindeki birleşik Grek ordularını yok ederek, tüm yarım adaya sahip oldu. Bu savaşta ve sonraki harekâtta, oğlu 18 yaşındaki Alexandros (İskender), süvari kuvvetlerine kumanda ediyordu ve çok başarılı idi. Bu savaştan sonra da Makedonya'daki Atina hayranlığını gözlüyoruz. Filip, Thebai'yi alışılmış şekilde cezalandırdı ve kente Makedon askeri garnizonunu yerleştirdi. Hâlbuki Atinalı esirler, serbest bırakılıp, kentlerine yollanmış, Atinalı ölü askerler saygı ile toprağa defnedilmişlerdi.

Municipia

M.Ö. 338 yılına gelene kadar, Roma, pek çok Latin isyanına göğüs gerdi. 338 yılında da, Samnislerin yardımı ile son Latin savaşı kazanıldı. Yenilgiye uğrayan Latin kentlerinden bazıları Roma devletine katıldılar, kent sakinleri Roma yurttaşı statüsü aldılar. Bazı Latin kentleri bağımsız olarak durumlarını korudular. Ancak bu kentlerin topraklarının bir kısmı ellerinden alınarak, Roma toprağı sayıldılar. Bu kentler, Roma'ya bağımlı kabul ediliyorlardı. Savaş sırasında, Roma'ya askeri yardım yapmakla yükümlüydüler. Yurttaşları, Roma yurttaşları ile conubium (başka bir devlete mensup eşle yasal bir evlilik akdetme hakkı) ve commercium (tam anlamı ile yasal koruma altında ticari faaliyette bulunma hakkı) haklarına sahip oluyorlardı. Ama bu haklar çeşitli kentlerin kendi aralarında geçerli değildi, sadece Roma'ya karşı geçerli idi. Aynı şekilde, kentlerin birbiri ile siyasi ilişkiler kurmaları da yasaklanmıştı. Bu model, Roma tarafından, ilk Latinler üzerinde denenmiş, sonra, başarılı bulunduğundan, tüm İtalya'ya teşmil edilmiştir.

Roma'ya karşı girişilmiş olan savaşlara katılan, Latin kökenli olmayan halklar (Volsci, Campania ve diğerleri) da Roma devletine katılmak zorunda kaldılar. Ama bu halklara tam değil, sınırlı yurttaşlık hakkı verildi. Bunlar tüm askeri ve mali yükümlülükleri yerine getireceklerdi. Ancak oy hakları yoktu. Roma'da görev alamazlardı. Bu kısıtlı Romalılık hakkı (civitas sine suffragio), Roma'nın çok hoşuna gitti. Bu sayede, insan güçleri artıyor ve Roma'nın bir kent devleti olarak temel nitelikleri ve geleneksel kurumlarının bütünlüğü koruna biliniyordu. Roma, bu yarı yurttaşlığı, bütün toplulukları kapsayacak şekilde genişletmenin yollarını aramaya başladı. Bu arada, Roma devletine katılmış olan topluluklar da kendi kimliklerini koruyorlar ve öz yönetimlerini sürdürüyorlardı. Roma, kendi kendini yöneten bu topluluklara " municipia " diyordu. Bu bir yenilikti.

Yunanistan'ı ele geçirmiş olan II. Filip, Yunanistan kent devletlerine karşı ılımlı bir siyaset izledi. M.Ö. 337 yılında, Korinthos'ta, Sparta hariç, tüm kent devletlerinin temsilcileri toplandı ve genel bir barış antlaşması imzalandı. Genel Birlik Meclisi (Synedrion) kuruldu. Barış antlaşmasını imza eden devletler, iç işlerinde bağımsız olacaklar ve toprak bütünlüklerini koruyacaklardı. Makedonya'ya karşı hiçbir harekette bulunmayacaklardı. Böylece, Makedonya ile Yunan kent devletleri arasında bir savunma ve saldırmazlık paktı imzalanmış oldu. Yine bu kongrede özel mülkiyet kutsal ilan edildi. Toprakların yeniden dağıtılması, borçların silinmesi, bir hükümet darbesi yapmak amacıyla kölelerin azat edilmesi yasaklandı.

Synedrion'un ilk birleşiminde, II. Filip'in etkisi ile Perslerden, geçmişte yapılan savaşların öcünün alınması kararı verildi. Perslere karşı yapılacak seferin başkomutanlığına, olağanüstü yetkilerle, II. Filip getirildi. Bu sayede, Makedonya, hem kendine karşı olası bir Pers ve bazı Grek kentleri iş birliğini engelliyor ve hem de Satrap isyanları ile zayıflamış Batı Anadolu'yu ele geçirmeği düşünüyordu. Savaş hazırlıklarına başladı. M.Ö. 336 yılında, ilkbaharda 10.000 kişilik bir ordu, komutanları Parmenion ve Attalos komutasında, Hellespontos'u (Çanakkale) geçti. Ordu Milet'e kadar inmişken, II. Filip'in kızının düğün töreninde öldüğü haberi geldi. Ordu da, Hellespontos'a geri çekildi.

Bu sırada, Pers tarafında, İmparator Arses'de öldürüldü. Pers tahtına Darius geçti. Darius, Makedonya tarafından gelmekte olan tehlikeyi fark etmişti ve Pers imparatorluğu kendini korumak için hazırlıklara başladı.

Aristo

Aristoteles

Platon'dan sonra, Yunan dünyasının üçüncü büyük filozofu Aristo (Aristoteles) gelir. M.Ö. 384 ile 322 yılları arasında yaşamıştır. Aristo kendinden önceki tüm felsefeyi toplayıp, sistematikleştirmiş, sonra, onları doğru düşünme yöntemi ile eleştirmiş ve kendi sistemini de bu eleştirisel görüş altında geliştirmiştir. Mantık biliminin kurucusudur. Hala kullanılmakta olan pek çok terimin yaratıcısıdır. İlerde görüleceği gibi, kendine temel arayan Hıristiyanlık, aradığını Aristo'da bulmuştur. Batı dünyasında, Aristo'dan günümüze kadar ki iki bin yılın büyük bir kısmı, onun egemenliği ile geçmiştir. Bir dönem, Aristo'nun herhangi bir sözünü inkâr edenler, bunu hayatları ile ödemişlerdir. Herhangi bir iddia, Aristo'nun yapıtlarını tanık gösterirse, kanıtlanmış sayılmıştır. Uzun bir tarih sürecinde, gerçek demek, Aristo'nun yazdığı ve söylediği demek olmuştur.

Selanik cıvarındaki Stageira kasabasında doğmuştu. Babası Nikomakhos, Makedonya kralının özel hekimliğini yapmıştı. On üç yaşında Atina'ya, Platon'un Akademia'sına öğrenci olarak yollandı. Aristoteles, Platon'un okulunda, Platon ölene kadar, 20 yıl öğrencilik yapmıştır. Aristoteles Akademia'ya başladığında, Platon 61 yaşındaydı. Platonun ölümünden sonra, Makedonya kralı Filip, oğlu İskender'e ders vermesi için, onu Makedonya'ya getirtti. İskender kral olduktan sonra, Aristo, Atina'ya geri dönerek kendi okulunu açtı (M.Ö. 334). Yeni bilim dalları kurmuştu. Mantık, gramer, jeoloji, botanik, anatomi, psikoloji, politika bilim dünyasına giriyordu.

Kendinden önceki bütün bilgileri topladı, ayıkladı, sınıflandırdı, eleştirdi ve bütünleştirdi. Prote Filosofia (ilk felsefe) adlı eserinde, Thales'den kendine kadar gelen felsefe tarihini çok başarılı ve güvenilir bir tarzda özetlemiştir. Bu eserine sonradan Metafizik adı verildi.

Aristoteles, çoğu ders notu şeklinde, 170 civarında eser yazmış, ama ancak bunlardan 47 si günümüze gelebilmiştir. Aristoteles, kavramlara, bilimde kullanılan dile ve bir bilim olarak mantığa, çeki düzen vermiş ve bu günkü bilimsel tarzı ortaya çıkarmıştır.

Aristoteles'in, Platon'dan ayrıldığı yeri bir örnekle açıklayalım. Tek atın değiştiği ve hiçbir atın ilelebet varolmadığı konusunda, Aristo, Platon gibi düşünüyordu. At biçiminin kendisinin ise mutlak ve değişmez olduğu konusunda da düşünceleri aynıydı. Ancak, bu noktadan sonra ayrım başlıyordu. Aristo'ya göre at fikri, insanların pek çok at gördükten sonra oluşturdukları bir kavramdı. Yani at fikri kendiliğinden varolamazdı. Aristo'da at fikri veya biçimi, at türünün özelliklerinin toplamıdır. Platon'da, fikir (biçim, idea) at veya tavuktan önce vardır. Aristo'da ise, fikir, at veya tavukla birlikte vardır. Atın kendisi ile atın biçimi, ruhla beden gibi birbirinden ayrılamaz şeylerdir.

Platon için gerçeklik aklımızla düşündüğümüz şeydi. Aristo için, gerçeklik duyularımızla algıladığımız şeydir. Platon, etrafımızda gördüklerimiz, idealler dünyasında veya ruhumuzda varolan şeylerin yansıması derken; Aristo, insan ruhunda varolan şeyler, doğadaki şeylerin bir yansımasıdır diyordu. Platon fikirler dünyasında varolmayan hiçbir şey doğada varolmaz der. Aristo, duyularda var olmayan bir şey bilinçte de var olmaz der.

Aristoteles, insanların doğuştan akıl sahibi olduğunu reddetmiyordu. İnsanların ayırt edici en önemli özelliği aklıdır diyordu. Ancak, duyularımız olmadan akıl boş kalırdı. Yani insanların doğuştan gelme fikirleri yoktu.

Aristo, neden sorusunu irdelerken, nedenlere amaçsal bir neden de ekler. Örneğin, şimdiki düşünce tarzımızla, bitkiler yağmur yağdığı için büyürler. Ama Aristo'ya göre, yağmur bitkiler büyüsün diye yağar. Aristo, yağmura bir görev, bir amaç yüklemiştir. Bu amaç, bugün bile kullanılmaktadır. Örneğin, Tanrı dünyayı insanlar yaşasın diye yarattı demek, Aristo'ca bir yaklaşımdır.

Aristo'ya göre bir şeyleri tanımak, onları birtakım gurup veya sınıflara ayırmakla olur. Bir at görürüz, sonra bir tane daha, sonra bir tane daha... Atlar da ortak olan bir şey vardır. Bu biçimdir. Aristo, doğada rastladığımız her şeyi sınıflandırmaya çalıştı. Varlıkların yapabildikleri ve yapamadıklarından yola çıkarak, önce doğadaki her şeyi canlı, cansız diye ikiye ayırdı. Sonra canlıları bitkiler ve yaşayan varlıklar olarak ikiye ayırdı. Son olarak ta yaşayan varlıkları hayvanlar ve insanlar diye tekrar ikiye ayırdı. Tüm canlılarda gıda özümleme, büyüme ve üreme yeteneği vardı. Yaşayan varlıklara, hissedebilme ve hareket edebilme yeteneği de ilave oluyordu. İnsanlarda fazladan düşünebilme yeteneği vardı. Düşünebilmek, izlenimleri gruplayıp, sınıflandırmaktı. Canlılar, bir merdivenin basamaklarına dizilmiş gibiydiler ve en üst basamakta insan yer alıyordu. İnsan da üç tür ruh vardı: bitki ruhu, hayvan ruhu ve insan ruhu.

Aristoteles, doğadaki hareketi başlatacak bir tanrı olmalı diyordu. Bu tanrı, doğa merdiveninin mutlak tepesidir. Merdiven basamaklarının en üstünde yer alan insan da, böylece, tanrısal zekâdan bir nebze taşır. Tanrı, yani hareketi başlatıcının kendi, hareketsizdir. Ama o hariç, doğadaki her şey, onun verdiği ilk hareketten sonra sürekli hareket ederler.

Tertip ve düzen insanları rahatlatıyordu. İnsan aklı da sınıflandırılmış bilgiyi daha rahat alırdı. İnsan aklı doğadan öğrendiklerini, kavramları, belli bir düzene sokmak ve raflara yerleştirmek isterdi. Aristoteles, insanların kavramlarına düzen getirmek isteyen, titiz ve düzenli biriydi. Bu tarzı ile mantığı bir bilim olarak kurdu. Hangi sonuçların veya kanıtların mantıksal olarak geçerli olduğuna dair kesin kurallar öne sürdü.

İnsanların mutlu olması tüm yeteneklerini kullanmasına bağlıdır. Aristo mutluluğu da üçe ayırır. Birincisi arzu ve isteklerin oluşturduğu hayatın mutluluğudur. İkincisi, özgür ve sorumlu bir vatandaş olarak yaşanan hayatın verdiği mutluluktur. Üçüncüsü ise, araştırmacı ve filozof olmanın getirdiği mutluluktur. Daima bu üç mutluluk birlikte olmalıdır. Aristo tek yönlülüğü reddeder, aşırılıklara da karşıdır. Aristo için yaşanan hayat dengeli olmalıdır, bunun için de her davranışın dengeli olması gerekir.

Aristo, insan politik varlıktır der. Toplum olmadan insan olunmaz. İnsanlar aile olarak, köy olarak, arkadaş topluluğu olarak bir arada olurlar, ama birlikteliğin en üst basamağı devlettir. Aristo, devleti şöyle sınıflandırır. Devletin başında tek kişinin olduğu monarşiler. Baştaki kişi yetkilerini kendi çıkarına çalıştırmazsa yani devleti kötü kullanmazsa bu devlet iyi bir devlet olur. Diğer bir devlet şekli aristokrat devlettir. Bu devlette, bir gurup aristokrat devleti yönetir. Bu devlet biçiminde üç dört kişinin ortalığı kasıp kavurduğu bir cunta yönetimine dönüşmemelidir. Üçüncü ve en iyi devlet yönetimi demokrasidir. Ancak bu devlet tipinde de bir tehlike vardır. Yönetim kolayca ayak takımının eline geçebilir.

Aristo bir kentin (veya devletin) belli bir nüfusta olması gerektiğini düşünüyordu. Fazla nüfusu tehlikeli buluyordu. Bunun için yaklaşımı, o günün Yunanistan'ında insanların kendi hemcinslerine karşı ne denli acımasız olduğunu ve Aristo'nun modern düşünceden ne denli uzak olduğunu gösterir. " Kusurlu ya da sakat çocuk yetiştirilmemesi için bir kanun olmalıdır.

Nüfus fazlalığını önlemek için bazı çocuklar bırakılmalıdır (ölmesi için çöp yığınlarına). Devlet nüfusu için bir sınır belirlenmelidir. “

Aristo kadınlar için de şöyle düşünür. Kadında bir şeyler eksiktir. Hatta kadına eksik erkek bile denilebilinir. Üremede etken erkek olduğundan, çocuk erkeğin özelliklerini alır. Çocuk erkek tohumunda her şeyi ile hazırdır. Kadın bu tohumun ekilip, yetiştiği topraktır.

Aristo M.Ö. 322 yılında öldü. Aristo’nun ölmesi ile Atina’nın öncülük rolünü kaybetmesi neredeyse aynı zamana denk gelir. Aristo, İskender’in hocası olarak, İskender’in sağlığında büyük bir himaye ve serbesti bulmuştu. İskender’in ölümünden hemen sonra, onu dinsizlikle suçladılar. Aristo, Atina’dan kaçmak zorunda kaldı ve Euboia Khalkis’e gitti. Bir yıl içinde de, orada öldü.

İskender’in, imparatorluğunu kurması ile birlikte batı dünyasında yeni bir çağ başlar. Bu yenidünyada Yunan kültürü ve dili egemendir. Yaklaşık 300 yıl süren bu döneme genelde Helenizm dönemi denir. Daha sonraları Roma’nın egemen olmasıyla, batı dünyasında Yunan politik gücü sona ermiştir. Ancak, kültür olarak etkileri devam etmiş, Yunan felsefesi rolünü oynamayı sürdürmüştür.

Yunanistan'da eşcinsellik

Eşcinsel davranış, erkek veya kadın, aynı cinsten bireylerin arasında, açık cinsel ilişkiler ya da duygusal bağlar anlamına gelmektedir. Antropolojik açıdan ele alınacak olursa, eşcinselliğin her kültürde ayıplanan bir şey olmadığı, eşcinselliğe karşı kültürel tavrın, kınamadan zorunlu katılmaya kadar değiştiği gözlenmektedir. Eşcinselliğe karşı tavır, kültürden kültüre ve aynı kültür içerisinde de zamana bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Eşcinsellikle ilgili olarak değişmeyen ise, insanın var olduğu çok eski zamanlardan beri, bu ilişki biçiminin de var olduğudur.

Homoseksüel sözcüğü Yunanca kökenlidir. "Aynı cinse yönelim " anlamına gelmektedir. İlk defa M.S. 1869 yılında kullanılmıştır. Antik çağlarda Yunanlılar ve Romalılar pederasti (oğlancılık) sözcüğünü kullanıyorlardı. Bu sözcük, arkasında kültürel gelenek de barındıran bir eşcinselliktir. Antik Yunan'da eşcinsellik ya da o zamanki tanımıyla oğlancılık, " topluma kabul edilme kuralıydı ". Erişkin erkeğin genç erkekle eşcinsel birleşimi, erişkinin sperminin gence erkeklik aktarması olarak kabul edilirdi.

Pederastirinin Yunanistan'da gelenekselleşmesine dair çeşitli teoriler vardır. Teorilere göre bu gelenek çok eski zamanlardan beri vardır. Adalara ve Yarımadaya gelen savaşçı kabilelerle taşınmıştı. Bu kabileler Pelepones, Girit, Thera, Rodos gibi yerlere yerleşmişlerdi.

Bir görüş ise pedastirinin Dor kabileleri ile antik Yunanistan ve Adalara taşındığı iddiasındadırlar (M.Ö. 1200 civarı).

Yunanistan'da pederastirinin kurumsallaşmasını efsanevi Girit Kralı Minos'a bağlayanlar da vardır. Aristo bu konuyla ilgili olarak "… Kral Minos, adadaki nüfus artışını kontrol altına almak için pederastiyi tesis etmiştir " diye iddia eder. Kral Minos, Yunan mitolojisinde sertliği ve adalete saygısıyla ünlü Antik Girit'in efsanevi kralıdır. Adından ötürü bu monarşiye Minoyen denilmiştir. Minos " mutluluk " demektir ve muhtemelen Firavun veya Sezar gibi sadece bir unvandır. Arkeolojik bulgular ve efsaneler, Girit'teki (Crete veya Cretan) pederastik geleneğin M.Ö. 1650–1500 tarihlerine kadar uzanan Minoan (Minoyen) periyodunda artık kurumlaşmış olduğu yönündedir.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, pederastirinin Girit'ten Sparta'ya yayıldığını, peşinden kimi Yunan şehirlerince de benimsenerek Yunanistan'a yerleştiğini, diğer teorilerden daha kuvvetli bir olasılık haline getirmektedir. Teori ne olursa olsun pek az kültürde eşcinsel

ilişkiler Yunanistan'da olduğu kadar öne çıkarak toplumsal kurallara dönüşmüştür. M.Ö. 630 civarına gelindiğinde ise pederastiri artık bir Dor geleneği olarak biliniyor ve yayılıyordu.

Öte yandan Antik Yunanistan'da erkekler için evlenme yaşının çok geç olması, erkeklerin günlerini yalnızca erkeklerle geçirdikleri sosyal kurum ve aktivitelerin bolluğu da bu durumu destekleyen bir husus gibidir. Antik Yunanistan'da erkekler ortalama yaşamın neredeyse sonuna doğru yani ancak 30 da evlenebilirdi. Günlerini kışlada, sempozyumlarda, gymnasia'da (jimnazyum) v.b geçirirlerdi.

Disk atan Atlet

Antik Yunanda yüceltilen pederastiri, başlangıçta, aristokrasinin kabullendiği yaşam tarzının kültürel ve eğitsel bir parçasıydı. Yunanistan'da aristokratik geleneklerden olan gymnasia ve sempozyum etkinlikleri " en iyi olmanın kuralları " olarak tariflenmişti. Bu etkinliklerin pederastiye hem zemin hazırladığını ve hem de pederastiyi beslediğini önemle belirtmek gerekir. Gymnasia'da gençlerin atletik özellikler kazanmalarına ve geliştirmelerine yönelik her türlü faaliyet yapılırdı. Atletik yarışmalar sosyal, ruhsal ve günlük yaşamın parçasıydı. Yarışmalar Tanrıları ve kahramanları onurlandırmak için yapılıyordu. Spor yarışmaları açık havada ve çıplak yapılıyordu (MÖ 700'lerde çıplak olarak başladı). Örneğin Sparta'da yapılan atletizm müsabakalarının genç erkeklerin vücutlarını cömertçe ve gururla sergiledikleri bilinmekte. Bu yarışmalarda çıplak vücutlarının yağlandığı da kaydedilmiştir.

Sympozyum (Sempozyum) ise içkili erkek erkeğe toplantılardı. Bir spor müsabakasındaki başarıyı kutlamak veya şiir yarışmasını kazananı onurlandırmak gibi pek çok bahane ile düzenlenebiliyorlardı. Bazen de pederastik bir ilişkinin genç ferdinin sosyeteye tanıştırılması sympozyum düzenleme bahanesi olabiliyordu. Bu toplantılarda sedirler üzerinde yatar pozisyonda yenilir içilirdi. Tekli veya çift halinde uzanılabilir, pederastik ilişkideki çiftler birbirlerine aşırı yakınlık gösterebilirdi. Kölelerin ve flütçü kızların dans ve müzik gösterileri de olabilirdi. Şarap dağıtan genç erkekler de şiir, güzel konuşma v.b gibi yetenek gösterisi yapabilirdi, erişkinler ise her konuda konuşurlardı. Toplantılar tabii ki kadınlara kapalıydı. Flütçü kızlar hetaera olarak adlandırılan kibar fahişeler den seçilirdi. Bu toplantılarda kılık kıyafet, seksi davranış ve her türlü konuşma serbestîsi oldukça aşırıydı. Hetaera, üst düzeye hitap eden profesyonel eğlendirici ve aynı zamanda da fahişelere verilen addı. Genelde iyi eğitim almış olurlardı. Mesela Perikles'in sevgilisi Aspasia bir hetaera'ydı. Ama iyi eğitimi, kültürü hitabet yeteneği ile evini zamanın

düşünürlerini bir araya toplayan bir kültür merkezi yapmayı becermişti. Tabii ki bu arada, bu ev, kaliteli dünyevi zevkler sunuyordu.

Pederastinin kurumsallaşmasında birden fazla etki olduğu ve değişik uygulandığı da açıktır. Bazı bölgelerde örneğin Boeotia'da bir erişkin erkekle genç oğlan, bir çift olarak açıkça yaşayabilirdi. Elis'te genç oğlanları bu işe razı etmek için hediye vermek adetti. Ama İonya'da eşcinsel ilişkiler yasaktı.

Pederastik kast yaşamıyla ünlenmiş Sparta'da ise, bir erişkin erkeğin genç bir oğlana aşkı açıkça yaşanabilecek bir şeydi. Tabiî ki bir takım kurallar vardı. Genç hemen razı olmaz biraz naz yapabilirdi. Sevgilisi onun gönüllü koruyucusu ve kollayıcısı olurdu. Öncelikle üzerinde durulması gereken rollerdi. Yetişkin birey yani Aktif (erastes) ve genç birey yani Pasif (eromenoi) ayrımı vardı ve kurallar buna göre konulmuş ve gelenekler bu çerçevede geliştirilmişti.

Oğlan ve kendisinden yaşça büyük aşığı arasında kurulacak ilişkinin, toplumun beklediği, uyulması gereken, belli davranış kalıpları bulunmaktaydı. " Erastes " şeklinde adlandırılan aşıkla, " eromenoi " şeklinde adlandırılan oğlanın takınması beklenilen tavırlar vardı. Buna göre, " çiftler '' ilişkilerine estetik ve ahlaksal olarak geçerli davranışlarda bulunmalıydılar. Örneğin, eraste, eromenenin peşinden koşmalı, hediyeler vermeli ve coşkulu davranışlarda bulunmalı, kısaca her yönü ile kur yapmalı, yardımlarda bulunmalıydı. Bunlar toplumun ona yüklediği ödevlerdi ve ancak bu yolla " hak ettiği ödülü " alabilirdi. Sevilen ve peşinden koşulan eromeneyse, kolayca teslim olmamalı, sevgisini vermeden önce erasteyi sınamalıydı. Ama bir yandan da aşığının kendisi için yaptıklarına duyduğu şükranı da açıkça dışa vurmalıydı. Öncelikle belirtmeliyiz ki Antik Yunan'da eşcinsellik ya da o zamanki tanımıyla pederasti (oğlancılık) " topluma kabul edilme kuralıydı ". Erişkin erkeğin genç erkekle eşcinsel birleşimi, erişkinin sperminin gence erkeklik aktarması olarak kabul ediliyordu. Böylece erdem de aktarılıyordu. Erdem, cinsel güç yani iktidarı elinde bulundurma ile ilişkilendirilirdi. Bir başka deyişle etkin olmak (Aktif pozisyon) ile Erdem ilişkili kabul edilirdi.

Yunanlılar aynı veya karşı cinsle ilişkiyi birbirinden temelde farklı bir davranış veya tercih olarak hiç ele almadılar. İster kadın ister erkek, önemli olan, bir erkeğin aktifliği ve nefsine ne kadar hâkim olduğu idi.

Yunanlılar aşkı felsefi boyutta tartışmıştılar (Eros kavramı). Bu tartışma da eşcinsellik de tartışma konusu olmuştu.

Eşcinsellik felsefesi

Öncelikle belirtmeliyiz ki Antik Yunan dünyasında eşcinsellik Eros kavramı çerçevesinde felsefi boyutlarda tartışılmıştır.

Her tür ilişkisinde ölçülü olmak ve cinsel gücü elinde bulundurmak, bir erkeğin erdemi ve egemenliği olarak görüldü ve felsefi boyutta uzun uzun tartışıldı. Yunanlılarda eşcinsellik, toplumsal bir tavır olmasına ve belli toplum kuralları içerisinde yaşanmasına rağmen, bu tür bir cinsel tercihin, kişinin karakteriyle ilgili olduğu da kabul edilirdi. Erkekler daha keyif aldıkları hazza göre rahatça davranabilirlerdi. Yapamayacakları şey ise bu konudaki kabullenilmiş toplumsal kuralları hiçe sayan kaba saba tavırlar sergilemekti.

Yunanlılarda eşcinsellik ya da o zamanki sözcük kullanımıyla oğlancılık, genel bir anlatımla, felsefenin alanı içerisinde, hazlarla bağlantılı olarak, ölçülülük, uygunluk, nefis sorunu, eşlerin onuru gibi kavramlar etrafında değerlendirilmekteydi. Hazların kullanımında tutum ve kuralları içeren bir biçim yaratılmaktaydı. Onlara göre, insanın bir erkeği ya da bir kadını arzulayabilmesini sağlayan, aynı biçimde, doğanın erkeğin yüreğine, cinsiyetleri ne olursa olsun “ güzel “ olanlar karşısında duyması için yerleştirdiği iştahtı. İki erkek arasındaki ilişki belli kurallara tabiydi, hazların ve ahlakın kuralları vardı. Örneğin; Platon’un ” Şölen ” de değindiği bu ilişki biçimi, herhangi iki erkek arasındaki bir ilişki değildir, yaş ve statü farkı gözeten bir ilişkidir.

Yunanlı filozoflar eğitimini henüz tamamlamamış ve kesin statüsüne kavuşmamış genç bir erkekle, toplumsal statüsüne kavuşmuş diğer erkeğin ilişkisini onaylamışlardır. Yaş farkı statüsel farkın yanında önemsizdir ama pratikte güçlü taraf genelde yaşça da büyük olan taraftı. Böylece toplumsal kabul ve destek mekanizması genç için işletilmiş oluyordu. Şunu da hemen söylemeliyiz ki, Antik Yunan, Sparta ve komsusu bir iki kent haricinde, çok erkek merkezli ve kadınların sosyal hayattan tamamen kopuk yaşadığı bir ortamdı. “ Onurlu “ kadınların tiyatroya bile gitmediği biliniyor. Bu kadar erkek egemen ve merkezli bir toplumda, herhangi bir erkek (özellikle Sparta'da herkesin asker olduğu bir sistemde ve Thebes'in son zamanlarında, yine kışla hayatinin çok yaygın olduğu dönemde) hayatının neredeyse tamamını diğer erkeklerle geçiriyordu. Bütün ideallerin de erkek olgusu üzerinde döndüğünü düşünürsek, özellikle platonik hayranlıklar çok yaygındı. Kadınlar, genel toplumsal düşüncede, mecburi bir ilişki olarak görülüyordu. Pederastiri kavramı içindeki birçok erkek evli ve aile babası da olabiliyordu. Sanırız ki bu insanlar için günümüz tabirleri uygun düşmemektedir. Onlara eşcinsel yerine olsa olsa biseksüel denilebilir. Çünkü pederastiriyi bir cinsel tercih sorunu olarak ele almak pek doğru olmamaktadır.

Yunanlılar bir erkeğin, başka bir erkeğin güzelliğine vurulmasını normal karşılanırdı. Ancak bunun dışa vurulmasındaki incelik daima gözetilmeliydi. Eski Yunanistan'da bu tip ilişkiler genelde antrenmanların çıplak yapıldığı spor komplekslerinde ortaya çıkardı.

Homoseksüel ilişkilerin ister tapınaklarda ister tapınak dışında olsun dışlanan bir durum değildi. Yunanistan'da erkekler birbirleri için çok sayıda erotik şiirler ithaf ediyorlardı. Bunlardan birinde " Bir erkeğin aşkı bir erkek içindir " denilmektedir.

Mitolojik birçok veri Tanrılar arasındaki ve veya efsaneleşmiş kahramanlar arasındaki erkek erkeğe ilişkiyi gözler önüne serdiği gibi toplum tarafından kabul gördüğünün işaretidir. Mezopotamya'nın Gılgamış destanı eşcinsel mitler içinde verilebilecek en eski örnek sayılabilir. … Achilles-Patrolus destanındaki duygu yoğunluğu da, bu destanın sık sık hatırlayıp, örneklenmesine sebep oluyordu.

Pederasti, Yunanistan'da mitolojik karakterlere de nüfuz etmişti. Köklü bir gelenek haline gelmiş adeta kurumlaşmış, felsefesi yapılmış, erastes ve eromenoi karakterleri şekillendirilmişti. Mitolojide eşcinsel eğilimleri de olan birçok Tanrı ve kahramanla karşılaşmak hiç sürpriz değildi. Zeus-Ganymede; Poseidon-Pelops; Apollo-Orpheus vs gibi… Zeus ve Ganymede, pederastik geleneğin sembolüdür. Ganymede'nin eromenoi-pasif, Zeus'un ise erastes-aktif cinsel karakterleri birçok Antik Yunan yazarı ve sanatçısı tarafından işlenmiştir. Bu konuyu işleyen heykeller, duvar kabartmaları yapılmıştır.

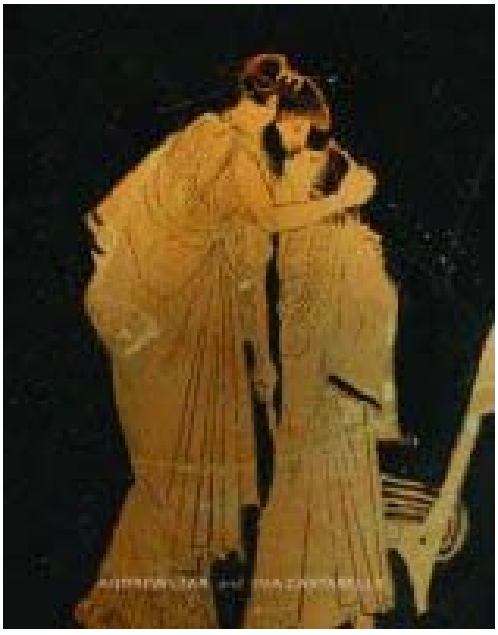

Pedastrik ilişki

Aristoteles, insanların çoğalmasını sağlayan kadın erkek ilişkisini ve aralarındaki aşkı küçük görmekteydi. Çünkü eksik yaratılışlı kadına duyulacak aşkın yüceltilmesi mümkün değildi. Gerçi kadın ve erkeğin çoğalması için çiftleşmesi gerekliydi ama bu süreç " aşkın dünyevi bir biçimiydi ". Bu aşk biçimi; bilgeliği seven erkeklerin, ulaşmaya çabaladıkları " göksel aşk " değildi. Atinalı erkekler, " cesaret, yüreklilik ve erkekçe sevgiler aramalı, kendi benzerlerini sevmeliydiler ". İşte göksel aşk buydu. EROS kavramı güzellik sevgisiydi. Hakikat sevgisiydi. Hakikat en güzel olandı. Eros tanrıların insanları güzele, iyiye, hakikate ulaştırmada kullandığı güçtü. Diotima Eros'u ölümlü insanlarla ölümsüz Tanrılar arasında bir aracı olarak tanımlıyordu. Pederastik ilişkiler Antik Yunanda Eros kavramı ile ilişkilendirilip, yüceltildi.

Özetle, Oğlancılık Yunanlarda, topluma kabul edilme kuralıydı. Bu birleşme ile erişkin erkeğin spermi oğlan çocuğa erkeklik aktarıyordu. Genç erkek kendisinden daha yaşlı vatandaşa kendini verir, buna karşılık ondan av eğitimi ve kültür alırdı.

Bir alıntı yapalım; İçkili bir toplantıda konu seksti. Aristophanes, cinsellik hikâyelerinin ortaya çıkışını anlatıyordu:

“ Başlangıçta üç cinsiyet varmış; erkek, dişi ve hermafrodit. O zamanlar insanların görünüşleri çok farklıymış. Vücutları yuvarlakmış, dört kolları ve bacakları, iki yüzleri ve iki cinsel organları varmış. Ama bu insanlar çok güçlü oldukları ve tanrıların iktidarını tehdit ettikleri için Zeus hepsini tam ortadan ikiye ayırmış ve her bir yarının diğeri için özlem duymasına neden olmuş. Böylece başlangıçta hermafrodit bütünün bir dilimi olan erkek kadınları, kadın ise erkekleri çekici bulmaya başlamış. Başlangıçta kadın olan bütünün dilimi olan kadın kadınlara, başlangıçta erkek olan bütünün dilimi olan erkek ise erkeklere yakınlaşmak istemiş.”

Bu hikâye, Platon’un “ Şölen “ adlı eserinde anlatılıyor. Bu eski eserde tabii ki “ eşcinsel “ ya da “ transgender “ gibi terimler kullanılmıyor; ama bunlarla ilişkili olgular insanlığın kendisi kadar eski olduğu görülüyor.

Yunanlarda, eşcinsel çiftte rollerin değişimi söz konusu değildir. Kılların çıkması, farklı iki cinsel davranışın sınırını belirliyordu. Kentin içinde kılları çıkmış delikanlılar yer alırken, haremde sakalsız bıyıksız, edilgin erkek çocukları vardı. Hermes örneğin, ya sakalsız ve cinsel organı sönük ya da sakallı ve cinsel organı sertleşmiş olarak canlandırılabiliyordu.

Hiçbir erkek ve hiçbir kadın sakallı olana arzu duymazdı. Sakallı olmayan güzeldi yalnızca. Yunanların kesinlikle değiştirilemez olarak kabul ettiği karşıtlık şuydu: bir yanda sakallı ve sarhoş erastes, öte yanda sakalsız ve ayık eromen.

Erotik Yunan vazolarının çoğunun üzerinde gördüğümüz geleneksel senaryoda eşcinsel aşk resmedilir. Eşcinsel sevgi, cinsel organı sertleşmiş sakallı erişkinin sakalsız olanın sönük cinsel organını sıvazlaması ile gösterilir.

Sakalları çıktığı andan itibaren pasif pozisyon özgür Yunanlı erkekler için kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak bu yasağın ne kadar uygulanabilir olduğu konusunda şüpheler vardır. Örneğin Thebes şehrinin efsanevi eşcinsel grubu yetişkinler arasında da bu seksüel uygulamaların sürüp gittiğinin iyi bir örneğidir. Kutsal Birlik (Hieros Lochos) olarak adlandırılan bu 300 kişilik hoplit asker 150 eşcinsel erkek çiftti. Dillere destan kahramanlıkta savaşan savaşçılardı. Thebes ordusunun seçkin askerleri idiler. M.Ö. 371 tarihindeki Leuctra (Levktra) savaşında komutan Epameinondas’un Spartalılara karşı kazandığı zafer gibi birçok zaferler bu birliğin kahramanlıklarına atfedilir.

Araştırmacılar Homeros’un şiirlerinde açıkça pederastik sahnelere rastlanmadığını ama bir takım mitolojik çağrışımlara yer verildiğini söylemektedirler.

Homeros’un İliyada’sında, Achilles (Akhilleus) ve Patroculos (Patroklos) arasındaki yaş farkı sadece iki senedir. Aşağı yukarı yaşıt erişkinlerdir. Erastes ve eronomes rollerin sahiplenilmesi konusunda Homerik geleneğe göre bir fikir birliği yoktur. Homeros’un Naklettiği bir efsane oldukça çarpıcıdır. Akhilleus saçlarını babası savaştan sağ dönmesi karşılığında Teselya’daki bir ırmağa adanmıştır. Ama Patroculos ölünce kahraman Akhilleus saçlarını sevgilisine adayarak keser ve dokuz yıl boyunca uzattığı gür sarı saçlarını bu uğurda kurban eder ve efsaneye göre de savaştan sağ dönemez.

Eşcinselliğin, doğal bir özgürlükle yaşandığı Antik Yunan’ın ardından, günümüze gelene dek, tıpkı cinselliğin kendisi gibi eşcinsellik de, baskıya maruz kalmış ve gizliliğe itilmiştir.

Fahişelik

Atina'da erkeklerin fahişelik yapması, bunu yapan kişinin vatandaşlık haklarını yitirmesine neden oluyordu; aynı kişi politika yaparken yakalanırsa, ölümle cezalandırılıyordu. Bu, kadınların zina yapmasından daha yüz kızartıcı bir suç olarak kabul ediliyordu. Kadınlara zina nedeniyle ölüm cezası verilemiyordu.

Kadın fahişeliği günlük hayatın parçası ve karlı bir işkoluydu. Genelevler ayıplanmaz hatta merkezi yerlerde kurulabilirlerdi. Yaşlı zengin hanımlara ve erkeklere hizmet veren erkek fahişeler de vardı. Solon genelevleri narha bağlamıştı. Fahişelik yasal olmasına rağmen çok aşağılanan bir işti. Bu işi yapanlar " khametips " (yerin dibine geçirilmiş) olarak adlandırılırdı. Örneğin bir Atinalı bu işi yaparsa vatandaşlık haklarını yitirirdi.

M.Ö. 390 tarihinden sonra, Yunanistan da, kölelerle yapılan cinsel ilişkinin varlığı belgelerle bilinmektedir. M.Ö. 390'lı yıllardan önce de bu tip ilişki olmalıdır. Seksi özgürlük içinde yaşayan Antik Yunanistan'da da bazı tabular vardı. Örneğin oral seks tabu idi, bu bir köle veya fahişeden bile istenemezdi.

Yunanistan'da evlenme yaşının erkeklerde ortalama 30 yaş civarı olduğu düşünüldüğünde, bir Atinalı genç erkek için, köle ve fahişelerle birlikte olmaktan başka bir şans yoktu. Yunanistan'da fahişelik bir meslekti.

Porno sözcüğüne kaynaklık eden " pornai " ler fahişe sınıfının en altında bulunurlardı. Bu seks işçilerinin esas kaynağı Barbar olarak nitelendirilen yabancı orijinli köle kızlardı. Müşterileri genellikle fakir vatandaşlardan ve gemicilerden oluşurdu. Birlikteliklerini seçme hakkı olmadığı gibi istenilen tüm hizmeti de vermekle yükümlü idiler. Bir vatandaşın malıydılar, onun adına çalışan seks köleleriydiler.

İkinci fahişe tabakası kendi adına sokaklarda çalışan " bağımsız fahişeler " di. Genellikle bir şekilde her şeylerini kaybetmiş ailelerin kadın veya kızları idiler. Ağır vergiler altında yaşayan fakir yurttaşların ailelerinin zaman zaman sokaklara düşmesi kaçınılmazdı. İş yapamaz durumdaki yaşlı hetaeralar da bazen bu sınıfa düşebilirlerdi. Bazı hizmetler de bu sınıftan sayılırdı. Müzisyenler, dansçılar, barlarda çalışanlar gibi. Vergi verirlerdi ve kontrol edilirlerdi

En üst sınıftaki hetaeralar (heterealar) ise diğerlerinden çok farklı idi. Heterealar (hetaeralar) olsa olsa Japon geyşalarına benzetilebilir. Dans, müzik, güzel konuşma, felsefe, v.b yi içeren

ciddi bir eğitimden geçerlerdi. Beraber olacakları kişiyi seçtikleri gibi seks için zorlanamazlardı. Özgür ve bağımsız kişilerdi. Üst sınıf erkeklere keyifli ve seviyeli arkadaşlık hizmeti vermek üzere eğitim alırlardı.

M.Ö. V Yüzyılda yaşamış olan Periklesin metresi Aspasia gerek zekâsı, gerek güzelliği ve gerekse yetenekleri ile ünlenmişti. Periklesin Aspasia'yı finanse ettiği bilinmektedir. Bazı hetaeralar çok zengin olmuşlardı. Klasik döneme ait bazılarının adları gayet iyi bilinir. Theodota bunlardan biriydi etrafında birçok kölesi vardı. Büyük bir evde zengin bir hayat sürerdi.

Yunanistan da kutsal fahişelik olarak da nitelenebilen bazı guruplar olduğunu düşündürecek bazı izler vardır. Bu tapınak fahişeliğinin Yakın Doğudakiler gibi olduğunu henüz kesin olarak söyleyemiyoruz. Afrodit Tapınaklarında çok sayıda hizmetlinin eski devirlerdeki gibi yaşadığına dair bazı izler vardır. Örneğin, M.Ö. 464'deki Olimpiyatlarda koşu ve pentatlon şampiyonu olan Korint yurttaşı Xenophon'a, Korint'teki Afrodit Tapınağının 100 genç kızı minnettarlıklarını sunmuşlar ve onu çok özel şekilde onurlandırmışlardır.

Eskilerin kafasında, oral seks Lesboslu Yunan kadınlarının uyguladığı cunnilingus'tan (oral seks) kaynaklanıyordu. Lesbiazein fiili, emmek anlamına geliyordu. Yunan haremlerinde ve Roma'da kadınlar arasında göz yumulan bu uygulama, sakalı çıkmaya başlayan özgür bir erkek için utanç verici bir iğrençlikti.

Lesbiyenlik iki kadının gerek duygusal, gerekse fiziksel anlamda eşcinselliği olarak bilinir. Kısaca bir cinsel yönelimi ifade eder. Tarihin ünlü kadın şairi Sappho'nun yaşadığı Lesbos adasına izafeten sonradan verilmiş bir addır. Şüphesiz antik çağlarda bu isim kullanılmıyordu. Bugün için tıp ve psikoloji sözlüklerinde daha spesifik anlam içerse de o devirlerde kullanılan tabir " tribade " idi. Bu tabir günümüzde, erkek rolünü üstlenen partner için kullanılıyor. Fizyolojik olarak da klitorisin daha büyük olduğu ifade ediliyor.

Kadınlar arası ilişkinin özellikle kadınların tecrit edildiği birçok kültürde olduğunu düşünmek mantıklıdır. Ama elle tutulur kanıtlara ulaşmak pek kolay değildir. Erkek egemen kültürlerde ulu orta sergilenmedikçe pek de önemsenmeyen ve/veya görmezden gelinen bir cinsel yönelim olarak kabul edilmiş olmalıdır. Ama Sappho kadınlara yönelik cinsel çekimini açıkça sergilediği şiirleri Lesbos (Midilli) adasında sadece kadınlara eğitim verdiği okulu ile konuyu görünür hale getirmiştir. Kanımız odur ki, o çağ her türlü aşk ve tutkunun yüceltildiği zamanlardır. Sappho'nun şiirlerindeki tutku gerçektir ama homoseksüelliği için dense dense belki denilebilir. O devirlerde kadınların doğuştan eksik olduğunu varsayan filozoflar " ilahi aklın yansıması olan şiir yazma yeteneğinin " bir kadında olmasını asla düşünemiyorlardı. Sappho'ya bu nedenle bir erkeksi özellik atfedilmiş de olabilir.

Lezbiyen ilişkilere ait yazılı kaynaklara bakmaktan başka çere de yoktur. Çünkü erkek eşcinselliği birçok sanat eserinde açıkça betimlenir sergilenirken, kadınlar arasındaki eşcinsellik görsel olarak işlenmemiştir. Antik Sparta'da bu eğilimin olduğunu Plutarch'ın (M.S. 46- M.S. 120) Lycurgus adlı eserinde "genç kızların asil kadınların erotik nesneleri haline geldiğini " söyleyerek belirtir. Çin ve Heian dönemi Japonya'sındaki şiir ve hikâyelerde lesbien ilişkilere değinilir. Ama erkek eşcinselliğinin detayı hiçbirinde bulunmaz. Musa eşcinsel ilişkide yakalanan iki kızı öldürtür. Arap, Ortadoğu haremlerinde lesbienler baskı görürler. Anlaşılan bu ilişkiler gizli kapaklı yapılmış olmalıdır.

İskender Geliyor

İskender

II. Filip, başşehir Aigai'de öldürülmüştü. Yaptığı savaşlarda bir gözünü kaybetmiş, bir bacağı sakat kalmıştı. Sonunda, politika canını da almıştı. Ordu meclisi toplandı ve yaşı 22 olan Alexandros'u III. Alexondros (İskender) adıyla Makedonya tahtına oturttu. Makedon halkı, zaten onu babasının doğal devamı kabul ediyordu. Beklenen, Yunanistan'ın bir bütün olarak, İskender'i kabullenmesiydi. Ama gelenekler böyle demiyordu. Babası II. Filip, tahtı ağabeyinden almıştı. Kendisi ölünce taht ağabeyinin oğluna kalmalıydı. Ancak, İskender töreyi çiğnemiş ve kendini kral seçtirmişti. Buna benzer bir olay da İskender ölünce ortaya çıktı. Tahta kardeşi geçmeliydi ama İskender'in komutanları tahta yeteneksiz kardeşinin çıkmasına müsaade etmediler.

III. İskender, ilk iş olarak, babasının öldürülmesini fırsat bilerek, suça iştirak ettikleri gerekçesi ile siyasi rakiplerini ortadan kaldırdı. III. İskender, iyi yetiştirilmiş, yetenekli bir yöneticiydi. İyi bir savaşçı ve ordu komutanıydı. İleri görüşlü bir devlet adamıydı. Emrinde, disiplinli, iyi teçhiz edilmiş, deneyimli, örgütlü bir ordu vardı. Ayrıca babasından çok

yetenekli komutan ve devlet adamları da kendine miras kalmıştı. İskender'in gençliğinden faydalanmak isteyen, bazı kent devletleri, Makedonya'ya baş kaldırdı. Atina Perslerle işbirliği hazırlıkları yapıyordu. Makedon ordusu, aniden, Boiotia'da belirdi ve her şey sütliman oldu. Savaşa gerek kalmadan, Korint (Korinthos) kongresi, babasına tanınan hakları aynen İskender'e de tanıdı.

İskender, Yunanistan'ın önemli merkezlerini resmen ziyaret etmeye başladı. Bunların arasında, tabii, Delfi de vardı. Tanrı Apollon'un sözcüsü, yaşlı rahibe, İskender'in ziyareti sırasında, kehanette bulunmuyordu. Ama İskender, ısrarla, allem edip, kallem edip, rahibeye şunu söyletti: " Oğlum, sana kimse dayanamaz ". Böylece, İskender'in kutsal görevi onaylanmış oldu.

Yunan anakarası, tekrar muti hale gelmişti. İskender doğu seferini düşünüyordu. Seferde iken, arkasında pürüz bırakamazdı. Balkanlardaki Trak ve Kelt boyları üzerine yürüdü. Makedon ordusu, Tuna nehrine kadar ilerledi ve hatta bazı yerlerde Tuna'yı geçti. Triballer, Getler, Keltler ve İllyrialılarla (İlirya şimdiki Arnavutluk) başarılı savaşlar yapıldı. Sefer devam ederken, Yunanistan'dan başkaldırı haberleri gelmeye başladı.

Atina'da Demosthenes, Perslerle görüşerek, isyan hazırlıkları yapıyordu. Ordu kurmak için Perslerden para almıştı. Ayaklanmanın genelleşebilmesi için de, tüm Yunanistan'a İskender'in öldüğü söylentisini yayıyordu. Thebaililer henüz liderlik iddialarından vazgeçmemişlerdi. Thebai, Atina'dan önce davrandı. Kentindeki Makedonya garnizonunu kovdu. İskender yine yıldırım gibi hareket edip, Thebai önüne geldi. Örnek olsun diye kenti yerle bir etti (M.Ö. 336). Halkını köle olarak sattı. Şehir bir daha toparlanamadı. Büyük İskender'in Thebai'yi cezalandırmada oldukça sert olduğu bellidir. Muhtemelen arkasında böyle savaşmayı bilen ve başkaldırmaktan asla vazgeçmeyen bir şehir halkını bırakmak istememişti. Şehrin nasıl yerle bir olduğunu gösteren bir alıntı yaparsak " Kentin sağlam tek yapısı şair Pindarus'un bir zamanlar yaşamış olduğu evdi… ". Bu af Pindarus'un İskender'in dedesine atfettiği şiire bir teşekkürdü.

Diğer kentleri bağışladı. Ama herkesin ödü patlamıştı. Makedonya, II. Filip ve Büyük İskender'le yükselişe geçerken, Yunanistan, felsefede doruğa varmıştı.

Yunan anakarasındaki kent devletlerini hizaya getiren İskender, Perslere karşı yapılacak Anadolu savaşının hazırlıklarına başladı. Makedonia ve Yunanistan'ı sağlama almak için, yakın arkadaşı ve iyi bir komutan olan Antipatros'u 12.000 piyade ve 1.500 süvari ile Makedonia'da bıraktı. Kendisi de 30.000 piyade ve 5.000 süvariden oluşan ordusu ile hareket etti. Makadonia'ya bağımlı kentlerin gemilerinden oluşmuş, 160 gemilik bir donanması vardı.

Makadonia ordusu sayısal olarak, Pers ordusu ile karşılaştırılamazdı bile. Ayrıca İskender'in parasal olarak büyük sıkıntısı vardı. Ordu, ele geçirdikleri ile yaşayacaktı. İskender'in başlangıç stratejisi, kıyı kentlerini ele geçirerek, Pers donanmasının Ege'ye girmesine önlemekti. İskender, Persler eğer Yunanistan içinden müttefik sağlarlarsa, iki ateş arasında kalıp, çok zor günler yaşayacağını biliyordu. Ve böyle bir oluşuma fırsat vermeme kararlılığındaydı.

Makedon ordusu, Helespontos'a (Çanakkale) doğru, M.Ö. 334 yılında yürüyüşe geçti. Sestos'da (Gelibolu'da Akbaş), ordu ve donanma birleşti. Karşıya, Abydos'dan (Aydos) geçilecekti. İskender, babasının en güvendiği komutanı Parmenion'u burada, ordunun

Anadolu'ya geçişi denetlemesi için bıraktı. Kendi ise, yanına seçkin birkaç birliğini alarak, Troya'yı ziyarete gitti.

İskender, çocukluğundan beri, her Yunanlı çocuk gibi, burada geçen efsanevi olayları dinleyerek büyümüştü. Şimdi, burada, Homeros'un kahramanlarının gölgeleri arasında dolaşırken, bir anlamda onlarla özdeşleşiyordu. Troya'da bir dizi, tiyatro oyunu sahnelendi. Geçmiş olaylar, sahnede tekrar hatırlanarak, yâd edildi. Akhilleus'a, Patroklos'a ve Aiaks'a atfedilen mezarların başında kurban törenleri düzenlendi. İskender Achilles için bu ritüelleri yaparken Hephaestion da Patroclus için tören yaptı. Kurbanlar keserek, çelenkler koyarak bu kahramanlara saygılar sunuldu.

Homeros'un anlattığı eski kale yakınında bulunan İlion kenti törenle ziyaret edildi. İlion kent tapınağında, Troya savaşlarından kaldığı söylenilen bir kalkanla, zırh vardı. İskender, bunları tapınaktan alarak, bundan sonra gideceği her seferde, yanında bir tılsım gibi taşıdı. Troya şehrinin tekrar imar edilmesini buyurdu. Bundan böyle, kentte oturanlar vergilerden muaf tutulacaklardı. Troya'da törenlerini ve ziyaretlerini bitirdikten sonra, Abydos'a, ordusunun yanına döndü.

Makedonia ordusu, karşıya, Anadolu'ya kolayca geçti. Abydos'da (Aydos, Nara burnu yakını), iki kola ayrılan ordu, Lampsakos (Lapseki) üzerinden, doğuya doğru, yürüyüşe geçti.

Granikos savaşı

Bu sırada, Granikos (Biga çayı) yakınlarında, Pers satrap ve ordu komutanları, yapılacak savaşın planları üzerinde tartışıyorlardı. Bu tartışmada Memnon, Makedon ordusunun silah, teçhizat ve disiplin açısından, kendi ordularından üstün olduğunu dile getiriyordu. Ona göre, karşı karşıya yapılacak bir savaş yerine, çekilerek müdafaa savaşı yapılmalıydı. Geri çekilinirken, boşaltılan yerler yakılacak ve bu şekilde Makedon ordusu yavaş yavaş güçten düşürülecekti. Ayrıca, Pers donanması Makedonya'ya çıkartma yaparak, savaşı Makedon sınırları içine taşıyacaktı. Ama bu değerli öneri ve taktik, Pers ordu komutanları ve satraplarca kabul edilmedi.

Makedon ve Pers orduları, Granikos ırmağı ortada olacak şekilde, karşı karşıya geldiler. Pers ordusu 20.000 süvari ve 20.000 ücretli Grek (içinde Grek kent devleti vatandaşlarının da bulunduğu Ön Anadolu halkları) piyadesinden oluşuyordu. Bu savaş karmaşık manevralar ihtiva etmemesine rağmen, ilk çağ klasik savaşlarına benzemez.

Makedon ordusu, Pers ordusunun mevzilendiği Granikos nehrine, öğlen saatlerinde vardı. Nehrin dik olan karşı kıyısında, Pers ordusu savaş düzenine girmiş, sık saflı büyük bir kitle halinde duruyordu. Komutan Parmenion, İskender'e, savaşı yarın güneş doğana kadar ertelemesini önerdi. İskender, bu öneriyi kabul etmeyerek, nehri hemen savaşarak geçmek üzere hazırlıklara başladı. İskender'in " arkadaşlarım " dediği, ordusunun seçkin savaşçılarından oluşan, iki süvari birliği, hat halinde, nehri çaprazlama geçmeye başladı. Nehrin kaygan yamacı aşılır aşılmaz, başlarında İskender olmak üzere Makedonya süvarileri, şiddetle, çatışmaya girdi. Persler durumu anlayınca, kendi asillerinden oluşan atlı birliklerini, Makedon atlılarının önüne çıkardılar. Pers atlılarının başında, Pers kralı Dara'nın (Darius) iki yardımcısı, Lidya vali ve başkomutanı Spithridates ve kuzey Frigya genel valisi Arsites vardı. İskender atını doğrudan bu komutanların üzerine sürdü. İskender, başlığındaki büyük beyaz tüyler nedeniyle, her yerden fark ediliyordu. Pers komutanları da öyle, fark edilir kılıklar içindeydiler. İskender'e, dört bir yandan saldırılar oluyordu. Bir kargı darbesi, göğsüne geldi, ama zırhına takılıp, onu yaralayamadı. Spithridates, yandan yaptığı saldırıda, İskender'in başına balta ile vurdu. Balta, başındaki miğferi yardı, ama kafasına saplanamadı. Spithridates, İskender'e ikinci darbeyi vuracakken, İskender'in dadısının oğlu Klitos, onu mızrakladı.

Komutanlar, bire bir, fiilen birbirine girmişlerdi. Bu arada, Makedon falanksları, nehri geçmiş, piyade savaşı başlamıştı. Persler çoğunluktaydı ama Makedon falanksları çok disiplinli, eğitimli ve teçhizatlıydı. Savaşın sonucunu komutanların durumu belirledi. Pers

komutanları bir bir öldüler. Eğer, İskender'in başına isabet eden balta darbesi, daha kuvvetli olsaydı, savaşı muhtemelen Pers ordusu kazanmış olacaktı. Ama savaşı Makedonya kazandı.

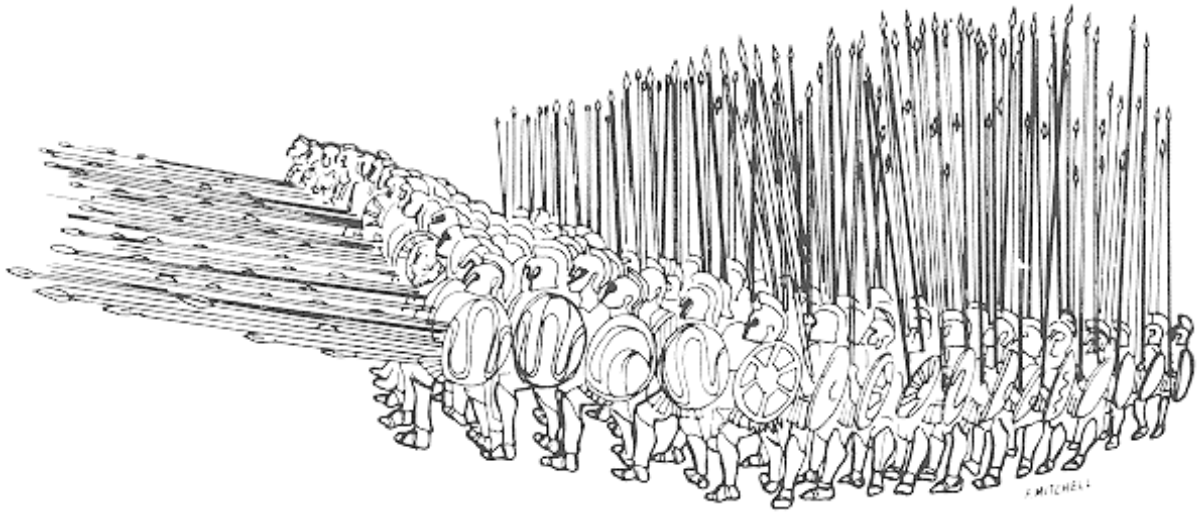

Makedon falanksı

Pers ordusu, süvari ve piyade yerleşiminde hata yapmıştı. Pers ordusu, ilk rauntta, komutanlarını savaşa sürerek hata etmişti. Hâlbuki kitlesel savaşta çok daha güçlüydüler. Makedon süvarileri, komutanlarını kaybetmiş Pers süvarilerini yendi. Sonra piyadelerin üzerine yüründü.

Pers tarafında, savaş alanını en son terk edenler, Ön Anadolu paralı askerlerinden oluşan büyük güçtü. Bunlar, düzenli bir şekilde yükseklere doğru çekilerek, savaşmaya devam etmişlerdi. Ön Anadolu paralı askerleri yiğitçe savaşmışlardı. Tümüyle kuşatılana ve kendilerinden başka direnen kalmayana kadar savaşmışlardı. Sonunda teslim oldular. Bu İskender'in, Ön Anadolu halklarının savaşçı karakteri ile ilk karşılaşışı idi. Piyadeler, esir alınan 2.000 asker hariç, tümüyle yok edilmişti.

Korinthos konferansı ile tüm Yunan kentleri, Perslere karşı Makedonya ile birleşmişti. Ama Pers ordusunda hala paralı Yunan askerleri savaşıyordu. İskender'in bu durumu önlemesi gerekiyordu. Tutsak alınan tüm Grek paralı askerlerine hiç acınmadı. Tutsaklar zincire vurularak, en ağır işlerde çalışmak üzere, Makedonya'ya yollandı.

Perslerin binlerce kaybı içinde, Dara'nın yakın akrabaları da vardı. Çadırlardan, pek çok ganimet ele geçmişti. İskender, bu savaşta ele geçirdiği ganimetlerden, üç yüz takım zırhı, Atina'daki Athena tapınağına sundu.

Bu savaşta İskender komuta yeteneklerini, strateji yeteneklerini değil, fiili savaşçı niteliğini kullanmıştı. Bu savaştan sonra kralın saygınlığı iyice arttı. Silah kullanmaktaki ustalığı, ölümü hiçe sayan yiğitliği, savaşın başından sonuna kadar sürdürdüğü insanüstü kahramanlığı, bütün ordunun gözünde onaylanmıştı. Askerler, onu, daha önce kimsenin sevilmediği kadar sevip, sayıyorlardı. Tüm ordu, onları nereye götürürse götürsün, peşinden gitmeye can atıyordu.

Anadolu’da Makedonya Hakimiyeti

Bu savaştan hemen sonra, Parmenion komutasındaki ordu, Helespontos Frigya’sının satraplık merkezi Daskileyon'u (Daskyleion’u, Ergili) ele geçirdi. İskender, buraya, Makedonyalı Kalas’ı satrap atadı. Satraplığın yapısı, satrapın yetki ve sorumlulukları, Pers dönemindeki ile aynı kalıyordu.

İskender, güneye doğru yöneldi. Lidya satraplık merkezi Sardeis alındı. Pers satrapı Mithrines hazineyi İskender’e teslim etti. İskender, kent halkının, Perslerden önceki yasalarla yönetilmesine izin verdi. Satraplığın ordu komutanlığına, Makadonia’lı Asandros’u atadı. Bölgenin verdiği vergi aynen bırakıldı. İskender, burada, Pers yönetim ilkesine yani mali ve askeri yönetimin ayrılığı ilkesine uydu. Sardeis’in Makedonların eline geçmesinden sonra, sıra kıyıdaki İon kentlerine gelmişti.

Efes (Efesos), İskender’e hemen kucak açtı. İskender’in doğduğu gün, ünlü Artemis tapınağı yanıp, kül olmuştu. İskender, tapınağın çok büyük ölçekte yeniden yapılmasını buyurdu. Efes, artık, Perslere verdiği vergiyi, Artemis tapınağına verecekti. Efes halkı İskender’i sevmişti, Ama onun, kendini, bu çok kültürlü kentte, rahat hissettiği söylenemezdi.

Efes (Ephesos) den sonra, Smyrna ve diğer Aiolya ve İonya kıyı kent devletleri, Magnesia (Manisa), Tralles (Aydın) kendi istekleri ile Makedon devletine katıldılar. Bu kentler, hemen Korinthos birliğine kabul edilerek, bağımsızlıklarını kazandılar ve vergiden muaf tutuldular.

Milet (Miletos), Pers donanmasına güvenerek, İskender’e karşı koydu. İskender, Miletos’u kuşattı. 160 parçalık Makedon donanması, Perslerden önce Milet’e gelmiş ve Lade adası önüne demirleyerek, körfez girişini kapatmıştı. 400 parçalık Pers donanması geldiğinde, körfeze giremedi ve Milet’e yardım edemedi. Kent surlarında amansız bir mücadele oldu. Makedon ordusu umulmadık ölçüde büyük kayıplar verdi. Granikos savaşında, İskender’in hayatını kurtaran Klitos ta öldü. Bu savaş sırasında, İskender’in ön Anadolu paralı askerlerine karşı tavrı da değişti. Önceden, oluşturduğu Yunan birliğini tanımadan, ona karşı savaştıkları için Grek kökenli paralı askerlere karşı sinirleniyor ve onları sindirmeye, caydırmaya çalışıyordu. Ama gittikçe, paralı askerleri yanına çekme fikri ağır basmaya başladı. Çok yiğitçe ve ustaca dövüşüyorlardı. Milet, bir süre sonra düştü. Ufak bir paralı asker gurubu, ufak bir adaya sığınmış hala dövüşüyordu. İskender onlardan kendi ordusuna katılmalarını istedi. Onlar da bunu şükranla karşıladılar.

İskender, artık Karya üzerine yürümeyi düşünüyordu. Bu arada 160 parçalık donanması hem çok masraflı idi ve hem de daha büyük olan Pers donanması karşısında fazla işe yaramıyordu. Şunu da fark etmişti: Makedon ordusunun, Ege ve Akdeniz kıyısında ilerleyerek kentleri ele geçirmesi ile Pers donanmasının ikmal kaynakları bir bir yok oluyordu. Bir süre sonra Pers donanması kendini savunamaz hale düşecekti. İskender, sessizce, donanmayı dağıttı. Karya'ya yürümeden önce, eski Karya satrapı Hekatyomnos'un kızı kraliçe Ada ile anlaştı ve bu sayede Halikarnassos (Bodrum) hariç tüm Karya kentleri, İskender'e teslim oldu. Herakleya, Latmos, Euromos, Alabanda, Milas (Mylasa), Iassos, Bargylia bu teslim olan kentlerin bazılarıdır. Bu kentler de vergiden muaf tutuldular.

Karyalılar, bu bölgenin yerli halkıydı, Yunan yerleşmecilerin gelmesine rağmen, hala çoğunluk Karyalılar da idi. Uzun zamandır, bölgenin yönetimi, Kar ailesinin kadın soyundaydı. Kralın oğlu ancak kız kardeşi ile evlenirse tahta çıkabilirdi. İskender doğduğunda, Karya tahtında, kız kardeşi Artemisia ile evlenmiş olan kral Mausolos hüküm sürüyordu. M.Ö. 352 de kral öldüğünde, karısı Artemisia, kocası onuruna daha sonra dünyanın 7 harikasından biri olarak gösterilecek yapıyı yaptırdı. Kocasına aşkı dillere destan olan kraliçe Artemisia öldüğünde, taht kız kardeşi Ada'ya kaldı. Şu anda olduğumuz tarihte, yani M.Ö. 334 de, Persler Ada'nın elinden yönetim hakkını almışlardı. Ada Alinda adlı uzak bir kalede yaşıyordu.

İskender, daha babası hayatta iken, yaşı ilerlemiş bir kraliçe olan Ada ile mektuplaşıyordu. Onun, 18 yaşında iken, bir Karyalı (Karya) prensesle evlenmek istediği ve buna babasının çok kızdığını da biliyoruz. Ada, İskender'den çok hoşlanmıştı ve onu " oğlum " diye çağırıyordu. İskender'in Karya'ya geldiğinde, ilk iş olarak Ada'yı ziyaret ettiği sanılmaktadır veya İskender ve Ada, Halikarnassos (Bodrum) yolu üzerinde, bir yerlerde buluşmuş olabilirler.

Ege kıyılarında son Pers direnme noktası olarak Halikarnassos (Bodrum) kalmıştı. Granikos savaşında, sözü dinlenmeyen Memnon'un haklılığı ortaya çıkmıştı. Pers kralı III. Darius, Memnon'u olağanüstü yetkilerle, kıyı komutanlığına atadı. O da, Granikos savaşından arta kalan ve diğer kentlerde bulunan Pers birliklerini toplayarak, savunmak üzere Halikarnassos'a geldi. Kentin kalesi çok güçlüydü. Ayrıca kapatılması çok güç olan limanı sayesinde Pers donanmasından da yardım gelebilirdi. İskender, kente saldırdı. Kuşatma makineleri, surlarda gedikler açıyor ama bunlar hemen kapatılıyordu. Sonunda, surlar dayanamadı, Makedon ordusu şehre girmeye başladı. O zaman Memnon askerlerinin bir bölümünü iç kaleye çekti ve geri kalanları gemilere bindirerek denize açıldı. Şehir yandı. Makedon ordusu iç kalelere giremedi ama iç kaledeki askerler de, bir süre sonra, açlıktan teslim oldular. Ege kıyılarında Pers hâkimiyeti bitmişti.

İskender Karya satraplığını Ada'ya verdi. Ordusu içindeki evlileri kışı geçirmek üzere Makedonya'ya geri yolladı. Birkaç komutanı da yeni asker bulmak için geri döndüler. Kalan ordu ikiye ayrıldı. Biri Parmenion komutasında Frigya'ya kışlamaya yollandı. Diğeri, İskender'le birlikte Karya'da kaldı. İskender, bu ordu ile Likya üzerine yürüdü.

Mevsim kıştı. Makedon ordusu Likya'ya doğru ilerliyordu. Telmessos (Fethiye), Xanthos (Kınık), Patara ve diğer kentler (sayısı 30 civarındadır) kendiliklerinden teslim oldular. İskender Faselis'de (Tekirova) birkaç gün dinlenip, Pamfilya'ya geçti.

İskender'in ele geçirdikleri küçük küçük pek çok Likya kentiydi. Bu topraklar, zorlu, geçit vermez topraklardı. Ve bu topraklar bugün bile zorlu yerlerdir. Yüksek dağlar, sıra sıra kıyıya uzanırlar. Ordu kararlılıkla ilerliyordu. Dağ yolunun çok dik olduğu yerlerde kayalar

kesilerek, basamaklar yapılıyordu. Faselis'den sonra, daha 40 Km zorlu bir yürüyüş vardı. Bu bölgede, yol, deniz kıyısından ayrılıyor, Klimaks dağının (Merdiven dağı) dik ve tehlikeli burnunu tırmanıyordu. Ama İskender, kıyıyı izleyen kısa bir yol buldu. Dağ, denizden yürünerek geçilecekti. Sakin bir günde, zaman zaman bele kadar suya girerek, İskender önde, Makedon ordusu arkada bu yol çok kısa bir sürede aşıldı.

İskender Perge ve Side'de yine dostlukla karşılandı. Aspendos, düşmanca bir tutum sergileyip, müdafaaya hazırlandı. Bu tutum sonunda Aspendos'un vergisi diğer kentlerin iki katı oldu. Kısa bir süre içinde Likya, Pamfilya ve Toroslar bir satraplık olarak düzenlendi. Satrap olarak donanma komutanı Nearkhos atandı. Vergi ve yönetim reformları yapıldı. Önemli yerlere garnizonlar kuruldu. Artık bu kıyılar Pers donanması için tekin değildi. İskender, Pers donanmasının Anadolu kıyıları ile olası bir ilişkisini kesmişti.

Hala M.Ö. 333 yılı kışındayız. Pamfilya'yı ve satraplığı düzene koyan İskender, Frigya'ya gitmek üzere yola koyuldu. Pisidya'nın engebeli arazisi üzerinden, Yenice boğazından geçerek İç Anadolu'ya girecekti. Boğazı Termessoslular kapattılar. İskender, Yenice boğazını ele geçirdi, sonra da Termessos'u kuşattı. Termessos (Güllük), dağlar üzerinde kurulmuş, doğal tahkimli, alınması son derece zor bir kaleydi. Termessos'u kısa bir süre kuşatan İskender, vakit kaybetmemek için oradan ayrıldı.

Makedon ordusunun Pisidya'yı nasıl geçtiği bilinmiyor. Ama yine bir Pisidya kenti olan Sagalassos (Ağlasun) önünde bir süre durduğunu biliyoruz. Sagalassos, önce, İskender'in hâkimiyetini tanımayarak, direnme kararı aldı. Ama orduyu görünce kararından vaz geçip, teslim oldu. Makedon ordusu, Anadolu içindeki seferinde, Pers ordusunun değil, zaman zaman, yerli halkın direnişi ile karşılaşmıştır. İskender'e karşı koymak isteyen, kent devletleri ise, ya ordunun kuvveti karşısında hemen direnmekten vaz geçmişler veya kısa bir direnmeden sonra teslim olmuşlardır.

Askanya (Askania, Burdur) gölünün kuzeyinde Pisidya toprakları bitip, Frigya toprakları başlıyordu. İskender Frigya'ya girdi ve Kelainai (Dinar) ye geldi. Bildiğimiz gibi, Dinar hem Lidya'lı zenginlerin ve hem de Pers soylu ve krallarının gözde, yazlık sayfiye şehriydi. Ayrıca, Milet ve İkonya (Konya) arasındaki ticaret yolunun üzerinde bulunuyordu. Satrap Atizyen, kenti bırakıp kaçtı. Kent de İskender'e teslim oldu. İskender burada bir müfreze bıraktı. Frigya satraplığına da, komutanlarından birini, Antigonos'u atadı.

İskender, Kalainai'den sonra, kral yolu üzerindeki eski Frigya başkenti Gordion'a geldi. Daha önce anlatıldığı gibi, İskender burada bir kılıç darbesi ile kör düğümü çözerek, Asya fatihi olacağına herkesi inandırdı. Artık, İskender efsaneleşmeye başlamıştı.

Persler, İskender'in Anadolu'daki büyümesini, Memnon'un taktiklerine bırakmış görülmekteydiler. Dara (Darius), Memnon'a geniş olanaklar sağlamış ve olağanüstü yetkilerle donatmıştı. Memnon, M.Ö. 333 ve 334 kış ve baharında, donanmasını düzenleyip, savaşı Yunanistan'a aktarmaya çalıştı. Khios (Sakız) adasını aldı. Mytilene dışında tüm Lesbos (Midilli) adası kentlerini ele geçirdi. Yunanistan kent devletlerine Pers altını akıyordu. Hemen her yerde Makedonyalılara karşı ayaklanmalar başladı. Bu durum, Gordion'daki İskender'e ulaştığında, bir süre tereddüt gösterdikten sonra, Makedonya'ya yeni bir donanma hazırlaması için talimat verdi. Bu sırada, Mytilene kuşatması sırasında Memnon öldü. Persler, duruma el koyabilecek yetenekli bir komutan bulamadılar. İskender rahatlamıştı.

M.Ö. 333 ilkbaharında, Gordion'da diğer ordu birlikleri de gelip, İskender'in yanındaki orduya katıldılar. Ordu, Ankyra (Ankara) ya geçti. Burada, Paflagonya kentlerinden gelen elçiler, İskender'e sadakatlerini belirttiler, ordunun Paflagonya'ya girmemesini istediler. İskender, elçileri kırmadı. Artık, Halys'in (Kızılırmak) tüm batısı Makedonların elindeydi. Ankyra merkez üs olmuştu. Buradan, sağa sola yollanan ordularla, yeni yerler Makedonya devletine kazandırılıyordu. Kapadokya'nın bir kısmı ele geçirildi. Pers satrapı Granikos savaşında ölmüştü, İskender satraplığa Sabiktas'ı atadı. Ancak, tüm çabalara rağmen Pers ordusunun durumu hakkında bilgi alınamıyordu. Tüm enformasyon eksikliğine rağmen, İskender ilerleme kararı verdi.

Ordu Kilikya (Gülek boğazı) geçitlerine geldiğinde, çok ufak bir Pers birliğinin direnişi ile karşılaştı. Direniş hızla bertaraf edilip, Kilikya'ya girildi. Makedonyalılara karşı durmak için hazırlıklar yapan, satrap Arsames, bu hız karşısında ancak kaçabildi. Tarsos (Tarsus) ele geçti.

Tarsus'da, İskender, birdenbire, kendini Kilikya'nın sıcak ve nemli havası ile karşı karşıya buldu. Tarsus'un içinden geçip, denize dökülen Kydnos nehrinin (Berdan çayı) buz gibi sularına girmekten kendini alamadı. Mevsim bahardı, Ama Toroslardan gelen sular çok soğuktu. İskender hastalandı ve hastalığı bütün yaz sürdü. Bu esnada, Parmenion komutasındaki birlikler, Kilikya'yı Suriye'ye bağlayan geçitleri temizlediler. Ve Mallos'a girildi.

İskender İmparatorluğu

Burada, ilk defa Persler hakkında bilgi alınmaya başlandı. Granikos savaşında III. Darius dersini almıştı ve tehlikenin farkındaydı. III. Darius, ülkenin her yerinden asker toplayarak, ordusunu düzenlemişti. Pers ordusu Babylon'da (Babil) toplanmış ve Amanos dağlarının ardındaki Sohoi ovasına gelmişti.

İskender, İssos üzerinden tam Suriye'ye girecekken, Pers ordusunun Kilikya'ya girdiği haberini aldı. Hemen geri döndü. Persler ise İssos'u tekrar ele geçirmişlerdi. İki ordu karşılaştı (İssos savaşı). Ortada Pinaros (Deliçay) vardı. İki ordu savaş düzenine geçti. Dara'nın kalabalık ordusu için bulunduğu yer hiç te avantajlı değildi. Pers ordusu, Makedonların ordusunun iki katıydı. Bir yanda deniz, diğer yanda Amanos dağları vardı. Ova dardı. Bu durum, Makedonyalıların lehine, Perslerin ise aleyhineydi.

İskender, ırmağı geçerek, saldırdı. Savaş çok kanlı devam ediyordu. Savaşın kızgın anlarında, İskender ve yanındaki birlikler, Darius'un bulunduğu merkeze doğru ilerlemeye başladılar. Bu arada Pers süvarileri yavaş yavaş ağır basmaya başlamıştı. Ama üzerine Makedon ordusunun geldiğini gören Darius kaçtı. Bunu gören Pers süvarileri de savaşı bıraktılar. Pers ordusunun geri çekilişi başladı. Gece karanlığına kadar, Makedonyalılar pek çok Pers savaşçısını yok ettiler. İskender'in askeri başarılarında ana taktiğinin düşmanın en zayıf değil, en güçlü noktasına saldırmasının önemi büyüktür. Bu İskender'in düşmanlarının hiç bilmediği ve beklemediği bir taktikti.

İskender, bu savaştan sonra, savaş meydanı yakınına, Aleksandriya (Alexandria, İskenderun) kentini kurdu. Dara İssos savaşını kaybetmişti. Ordusunu Fırat'ın (Eufrates) doğusuna çekti. Fırat'ın batısında kalan tüm toprakları boşalttı. Makedonyalılarla barış yapmaya çalıştı. Ama İskender barıştan yana değildi. İskender'in komutanları, tüm kıyı kentlerini ele geçirerek, Pers imparatorluğu ile Akdeniz'in ilgisini kestiler. Artık, Pers donanmasından korkmaya gerek kalmamıştı. Perslerin, savaşı Yunan ana karasına çekme ihtimali de bitmişti. İskender, çok kuvvetli olduğu karada, oyunu kendi şartları ile oynar hale gelmişti.

Komutan Parmenion, Damaskos (Şam) a giderek, Darius'un (Dara) hazinesine el koydu. İskender'in para derdi de bitmişti. Bundan sonra da olmayacaktı.

M.Ö. 331 yılında, İskender, Mısır'ı fethetti. Perslilerin baskısından bunalmış Mısırlılar onu bir kurtarıcı olarak karşıladılar. Nil Nehri'nden Akdeniz'e ulaşan 24 yaşındaki kral, mükemmel bir doğal liman olan eski bir Pers şehrine ulaştı ve burayı geleceğin Mısır'ının başkenti olarak seçti. Burası Mısır'ın İskenderiye'si olacaktı.

Yıllar ilerledikçe, İskender Filip'in gerçek babası olmadığına ve Zeus'un babası olduğuna inanamaya başlamıştı. Bu vazgeçilemez Tanrı olma isteğini zaman zaman dışa vurmak istedi ama alaya alınma korkusu da ağır basmış olmalı ki bu konuda israr etmedi. Ama bunca başarı ve korkunç savaşlarda önde savaşmasına ve ölümcül yaralanmalara karşın sağ kalışını izah

edemiyor zaman zaman ölümsüz olduğunu düşünüyordu. Nihayet Mısır'da MÖ 331 de Mısırlı rahip Siwa İskender'e (Zeus'un / Amon'un) tanrının oğlu olduğunu onayladı.

Persopolis

Aynı yıl, İskender, Dara'yı Dicle'nin (Tigris) doğusundaki, Arbela (Erbil) da, tekrar yenerek, Pers başşehri Persepolis'e girdi (Arbela savaşı). Darius öldü. Bu sırada ileride ordularını kendisine yabancılaştıracak ancak önemli bir kültürel değişime sebep olacak olan, kritik bir dönüşüm başlıyordu. Darius'un ölümüyle Zerdüşt dininin tanrısı Ahura Mazda etkisini yitirdi ve yerine batıdan gelen yeni " Ari tanrı " İskender, Pers krallığının koruyucu tanrısı sayıldı. İskender'in güzel kadınlara ve güzel erkek çocuklara tutku derecesinde düşkünlüğü vardı. Çocukluk arkadaşı Hephaestion ile birlikteliği ise devam ediyordu ve Hephaestion'un ölümüne kadar devam edecekti. İskender diğer bir eşcinsel aşkını Pers sarayında bulmuştu. Bu Pers sarayında ele geçirdiği bir hadım ile yaşadığı aşktı. Kral Darius'un da gözdesi olan güzeller güzeli hadım Bagoas'ı her gittiği yere götürdü.

Yeni toprakları üzerinde kontrolünü pekiştirmek için Perslerin giyim tarzını ve geleneklerini benimsedi, eski düşmanlarını yakın çevresine aldı. Bu davranışları ordusunda güvensizlik yarattı. Küskün askerlerin onu öldürmek istediği haberleri kulağına geldiğinde şüphelendiklerini öldürttü. Orduyla komutan arasındaki güven karşılıklı olarak ciddi bir biçimde sarsılmıştı. İskender 5 yıl içinde güçlü Pers imparatorluğu'nu devirmiş ve imparatorluğunu doğuya doğru 2500 mil genişletmişti. Ama hâlâ tatmin olmamıştı ve adamları üzerindeki kontrolünü kaybetmekteydi. Ama o inatla yeni hedefine doğru ilerledi.

Daha Hindistan Seferine başlamadan yönetimde kanlı Temizlik Hareketlerini başlattı. Yokluğu sırasında da bu Politikayı sürdürerek sartraplarından üçte birini değiştirmiş, altısını öldürtmüştü.

Perslerin yıkılışından sonra, İskender Pers askerlerini, Pers komutanlarını ve Pers yöneticilerini kendi örgütlenmelerinde kullanmaya devam etti. Herhangi bir ayırımcılık yapmadı. İskender, M.Ö. 327 yılında, Turan veya Baktriane prensesi Roksan ile evlendi. Evliliği anlatan bir kaynak olmamasına karşılık, Yunanlı yazar Lucian of Samosata evlilik törenini betimleyen Aetion adlı bir ressamın yaptığı tabloyu detayı ile anlatır. Bilgi bu anlatımdan kaynaklanmaktadır. Eşi Roksane'den bir çocuğu oldu. Muhtemelen Persli metreslerinden de çocukları olmuş olmalıdır. Cinselliğe düşkündü. Ama bu konuda zaman zaman sıkıntıları olmuş gibidir. Şöyle dediği öne sürülür: " Yalnızca seks ve uyku bile bana ölümlü olduğumu hatırlatıyor."

İskender'i takiben, her kademede ve özellikle askerler arasında, Makedonların, Greklerin, Anadolu'nun çeşitli yöre halklarının, Perslerin, Mısırlıların ve diğer halkların birbiri ile evlenmesi ve karışıp, kaynaşması gerçekleşmiştir. Sadece bir günde, on bin Yunan askeri Persli kızlarla evlendi. 30.000 Pers genci, Makedonya'da eğitildi ve Yunan dilini öğrendi.

Bagoas

Hindistan'a ilerlemek üzere ordusuyla harekete geçtiği bir sırada hırsızlar İskender'in atı Bucephalus ile birlikte birçok atı çaldılar (M.Ö. 327). İskender o kadar kızdı ki, eğer atını derhal geri getirmezlerse civardaki bütün köy ve şehirlerdeki insanları kılıçtan geçireceğini söyledi. Birkaç gün sonra hırsızlar atları geri getirdiler. Sevgili atına kavuşan İskender hırsızlara ödül bile verdi.

Bu hareketli günlerde, bizzat sefere katılan ve siyasi olayları yazan tarihçiler de ortaya çıkmıştır. Ancak, bu tarihçilerin yazdığı eserler, günümüze kadar gelmemiştir. Elimizde, ancak eserlerinden bazı parçalar bulunmaktadır. Aristo'nun yeğeni Kallisthenes, İskender'in seferlerine katılıp, seferlerin ilk yıllarını kaleme aldı. İskender'e yapılan bir suikast girişimine katıldığı gerekçesi ile M.Ö. 327 yılında öldürüldü. Böylece, yazmaya başladığı tarihi bitiremedi. Nearkhos, İskender'in seferlerine katılan bir başka tarihçi olarak, İndus nehrinden, Fırat nehrine kadar yapılan deniz yolculuğunu yazmıştır. Sonradan Mısır firavunu olan 1. Ptolemaios da, resmi günlükler tutarak ve anılarını yazarak, zamanına ışık tutmuştur.

İskender Hindistan’da

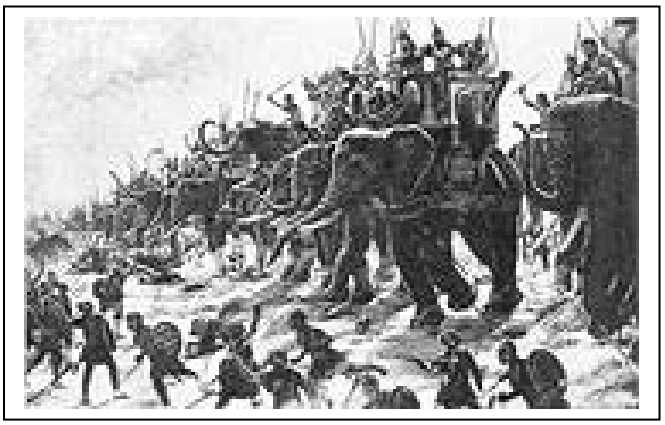

İskender Hindistan’a girdiğinde Hintli Porus, İndus Irmağının karşısında 200 fili ve 25 bin askeriyle İskender'i bekliyordu. Daha önce hiç fil görmemiş İskender'in askerleri korksalar da Porus'un ordusunu bozguna uğratabildiler. Porus ve kalan ordusu daha sonra İskender'in ordusuna katıldı. İskender, fethettiği yerin idaresini daha önce yaptığı gibi kendisine bağlı kalacak şekilde Porus'a devretti. Hatta fazladan işgal ettiği yerleri de ona verdi. Bu sefer sırasında üzerinden hiç inmediği sevgili atı Bucephalus yaralandı ve öldü (M.Ö. 326). Atın öldüğü yerde bir mezar yaptırdı ve mezarın etrafına da bir şehir kurdu ve bu şehre atının ismini verdi (bugünkü Bukefaleia (Jhelum) şehri, Pakistan).

Daha güneye giderken yolda rastladığı Brahman rahipleri ve Hintli filozoflarla oturup uzun uzun konuştu. Onlara çok saygı gösterdi. Bu sayede yüzyıllar binyıllar boyunca Hindistan'da korkusuz, büyük ve iyi bir kral olarak hatırlanacaktı. Ordusuyla birlikte ırmak boyunca ilerlerken Malli isimli çok savaşçı bir köye rastladı. Burada göğsünden aldığı bir ok yarasıyla ağır yaralandı. Komutanlar kendisini Babil'e geri dönmeye çok zor ikna ettiklerinde Indus'ün ağzına ulaşmışlardı (M.Ö. 325). Ordu gerisin geriye Babil'e dönüşe başladı.

Hindistan'da karadan yolculuk çok güçtü. Muson yağmurları, her yerden fışkıran yılanlar, ordusunun alışık olduğu şeyler değildi. Karadan devam edemediler. İskender, dönüş yolunda da yaratıcılığını konuşturuyor, bildiği yoldan gitmek yerine denize yöneliyordu.1800 gemilik filosunu hiç tanımadıkları bir rotadan, Hint Okyanusu'na yönlendirdi. Yolculuk çok zorlu geçti. Hint Okyanusu'na ulaşmaları dokuz ay sürdü. Adamlarıyla arasındaki gerginlikler giderek artıyordu

İskender M.Ö. 324 İlkbaharı’nda Susa'ya geldiğinde, büyük bir zafer şöleni tertipledi. Bu sırada ok yarası biraz iyileşmişti. Susa’ya vardığında, Hazine Görevlisi Harpalos’un 6.000 Paralı Asker ve 5.000 Talent’le Yunanistan’a kaçtığını öğrendi (Harpalos daha sonra Girit’te öldürüldü). Makedonyalılar’la Persleri kaynaştırma politikasına daha çok ağırlık verdiği bu dönemde, Dareios’un kızı Barsine’yle (Stateria) evlendi ve komutanlarıyla askerlerini de aynı

yolu izlemeye özendirdi. Kendisi ile birlikte 80 asil arkadaşı, oranın yerlilerinden asil İran'lı kızlarla evlendiler. Kontrolü olduğu bütün yerlerde, Perslilere, Yunan kültürünün öğretilmesi için, bir eğitim programı başlattı. İskender Artabazus'un büyük kızı Barsine ile evlenirken Hephaestion ise küçük kardeş olan Ochlus ile evlenmişti. İskender çocuklarının tıpkı efsanedeki gibi kuzen olmasını istiyordu. . Tam da bu sırada partneri ve sevgilisi olan Hephaestion aniden öldü. Çocukluk arkadaşı Hephaestion'un 324 deki ölümü İskender'i çok sarstı.

İskender'in Büstü

İskender'in hayatındaki en önemli kaybı şüphesiz ilk gençlik yıllarından beri birlikte olduğu Hephaestion'un kaybıdır. Bazı tarihçilere göre hem en iyi arkadaşı hem de aşığıydı. Onlar efsanevi kahramanlar gibi yaşamışlardı. Hephaestion M.Ö. 324 sonbaharında Ectebana (şimdiki Hamadan) da öldü. Muhtemelen hummadan ölmüştü. Zehirlendiğine dair söylentiler olsa da yeterli kanıt yoktur. Naşı Babil'e getirildi. Rahip Siwah onu kahraman statüsü ile onurlandırdı. Anısına bir piramit yaptırtmak için İskender'in planlar hazırlattığı ama ömrünün buna yetmediği söylenir.

İskender ve Hephaestion, Achhilles ve Patroclus gibi tarihin önemli eşcinsel tipleri kabul edilirler. Ama o devirlerde iki kahraman yoldaşın böyle olduğuna inanılırdı veya böyleydiler. Zamanında bu durum, normal kabul edilen bir durumdu. İskender'le Hephaestion arasında bir yaş civarında yaş farkı vardı. Aynı okullarda okudular, birlikte Aristoteles'in öğrencisi oldular, birlikte savaş eğitimi de aldılar ve ömür boyu birbirlerinden ayrılmadılar. Hephaestion iyi bir diplomat, askeri organizatör olarak İskender'in zaferlerine önemli katkılarda bulunmuştu.

Tarihçi Plutarc'a göre(M.S. 46–127) İskender'in Hephaestion'un ardından tuttuğu yas çok dokunaklı ve kapsamlı olmuştur.

'' ...saçlarını tıraş etti. ...atlarının yeleleri ve kuyruk kılları kestirtti… Hephaestion'u iyileştirmeyi başaramayan zavallı hekim çarmıha gerdirdi (crucifie)...savaşmak ve avlanmak biraz olsun sinirlerini yatıştırıyor üzüntüsünü hafifletiyordu… avlamak için adam bile kovalıyordu… tüm halk kılıcının önünde duruyordu… ''

Bu sıralarda, İskender'in dağılmış halinin de etkisiyle, Perslerin ordu ve yönetimde giderek eşit bir konuma yükselmesi Makedonyalıların tepkisini çekmeye başladı. Makedonya' da askeri eğitim gören 30 bin Persli gencin dönüşü, Baktriane, Soğdian ve Arakhosia gibi Doğu ülkelerinden gelenlerin süvari birliğine, ayrıca Pers soylularının kraliyet muhafız birliğine alınmaları bu hoşnutsuzluğu daha da artırdı. İskender'in Makedonyalı eski askerleri ülkeye geri göndermeye karar vermesi, imparatorluğun güç ve yönetim merkezini Asya'ya kaydırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirildi. Daha sonra da Makedonyalı savaş gazilerini serbest bırakıp ülkelerine dönmelerine izin verdi.

M.Ö. 324'te Gpis'te çıkan ayaklanmaya kraliyet muhafızları dışında bütün ordu katıldı. Bunun üzerine İskender bütün orduyu dağıtarak Perslerden yeni bir ordu kurdu ve ayaklanmanın sona ermesinden sonra 10 bin eski askeri armağanlarla yurda gönderdi.

İskender Hindistan'daki İndus nehrine kadar tüm Doğuyu eline geçirmişti. Hindistan seferinden sonra Babil'e gelen İskender, Arabistan seferine hazırlanmaya başladı. Ama hastalanmıştı.

İskender'in yolu

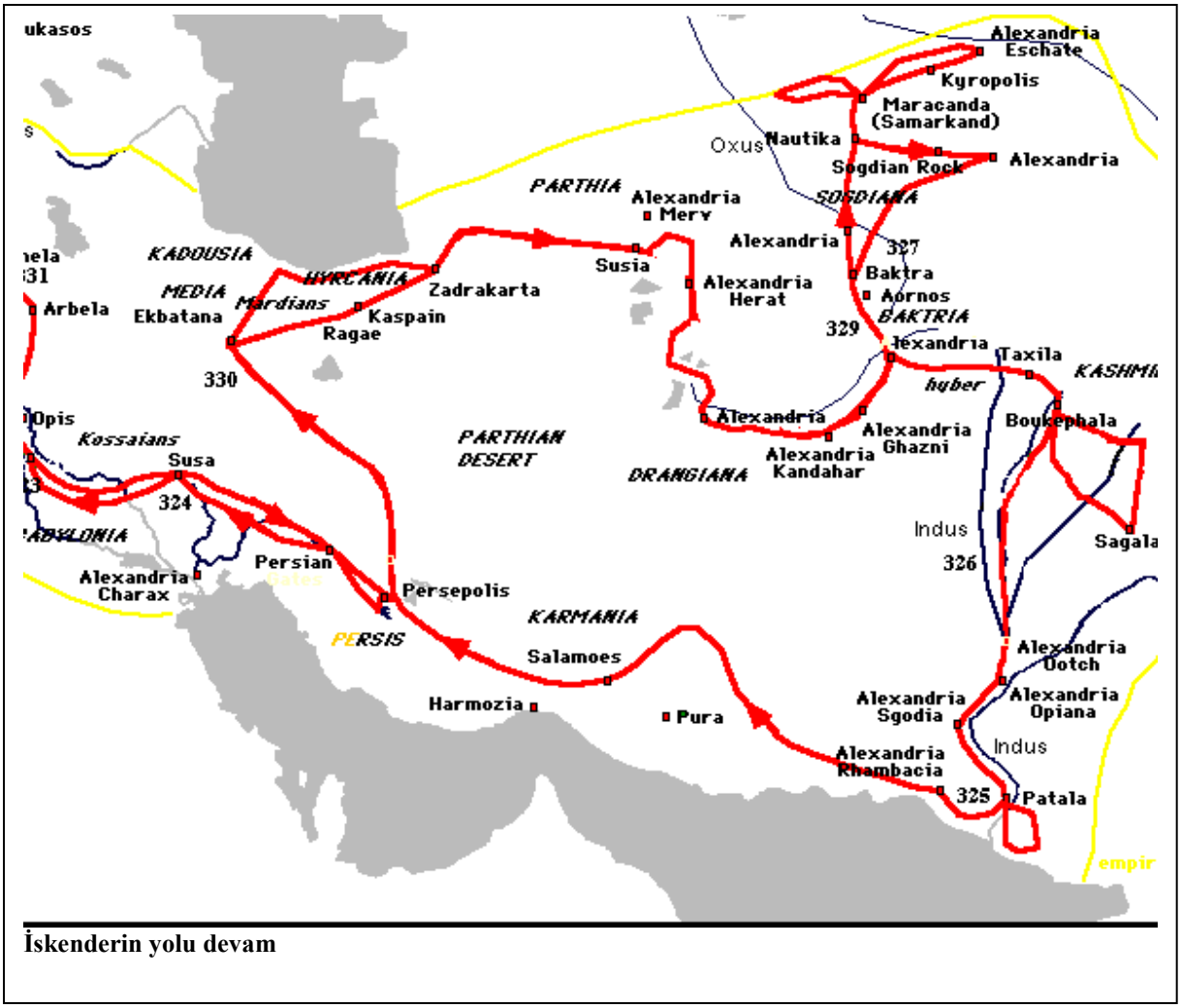

İskenderin yolu devam

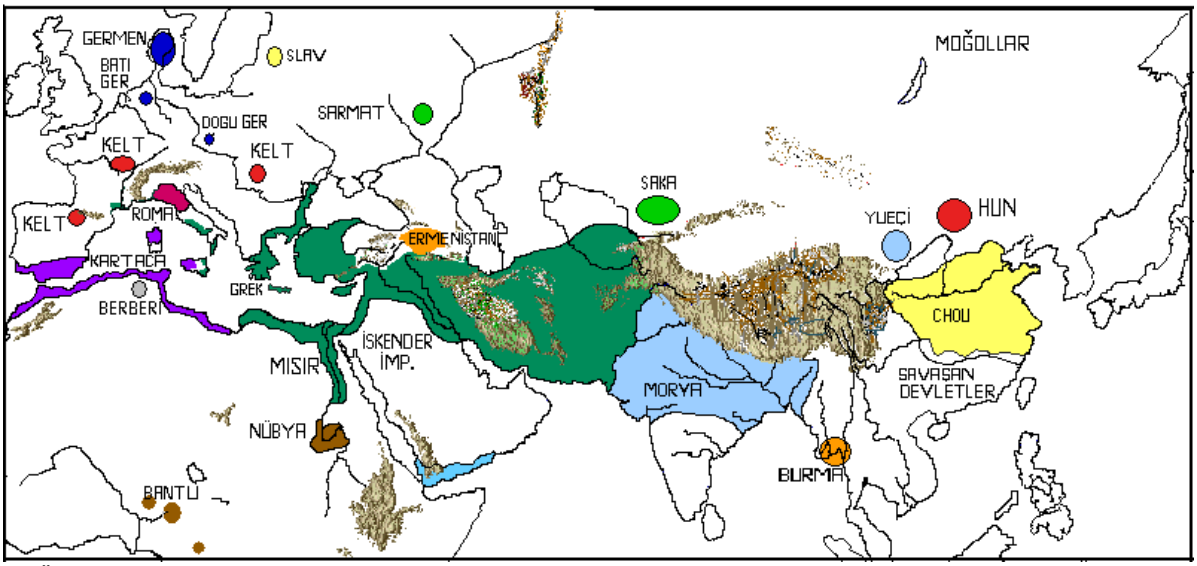

M.Ö. 327

Büyük İskender'in ölümü

Babil'e dönüş yolunda M.Ö. 323'de sıcak iklim ve sivrisinekler yüzünden sıtmaya yakalandı. Babil'de inanılmaz miktarlarda şarap tükettiği bir şölenden sonra yüksek ateşle yatağa düştü. Hastalığı ve ateşi 10 gün sürdü. M.Ö. 323'de 13 Haziran'da vücudu daha fazla dayanamadı ve kendisinden sonra krallığını idare edecek birisini söylemeden öldü. Sevgili atı 326 da, sevgili yoldaşı Hephaestion 324 sonbaharında, İskender de 323 Haziranın da ölmüşlerdi.

Mumyalanmış bedeni muhteşem bir arabanın içinde Makedonya'ya götürülürken Ptolemaios onu İskenderiye'ye kaçırdı. 6 yüzyıl boyunca İskenderiye'de altın bir tabutta saklanan mumyasının büyük ihtimalle M.S. III. yy.daki ayaklanmalar sırasında tahrip edilerek ortadan yok olduğu sanılıyor.

13 yıl, 7 aylık sürede, Adriyatik denizinden, İndus nehrine, Mısır'dan Aral gölüne kadar olan topraklar fethedilmişti. Çok çeşitli topluluk ve devletler İskender'e boyun eğmişti. Bu tam bir askeri başarıydı. Ama ele geçen toprakları bir imparatorluk olarak örgütleyecek zaman olmamıştı. İskender, Pers idari yapısını benimsemiş, satraplıkları korumuştu. Vergi düzeni de Pers imparatorluğu zamanındaki gibi korumuştu. Bununla birlikte yerel satraplara bağlı olmayan tahsildarlardan oluşan merkezî bir vergi toplama mekanizması kurarak yeni bir mali sistemin temelini attığı bilinmektedir. Görevlilerin yolsuzlukları ve yiyiciliği nedeniyle bu sistem iyi işletilememişti. İskender, hatırlanacağı gibi Batı Anadolu kentlerinden ve kendine içten davranan bazı kentlerden vergi almıyordu.

İskender, kısa süreli yönetiminde, askeri başarılarının yanı sıra, paranın gelişmesine de çok önemli katkılar sağladı. Susa, Ekbatana, Babil ve Persepolis alındıktan sonra, buradan ele geçen altın ve gümüşler sikkeler haline getirildiler. Altın Staterlerin ön yüzünde tanrıça Athena'nın başı, arka yüzde ise ayakta duran zafer tanrısı Nike'nin resmi vardı. Gümüş tetradrahmilerde ise, ön yüzde Herakles'in başı ve arka yüzde tahtına oturmuş tanrı Zeus resmedilmişti. Çok kısa sürede ve çok fazla tedavüle sürülen bu paralar, hemen eski sikkelerin geçerliliğini silip attılar. Bu, imparatorluğun sınırlarını aşan bir para birliği sağladı. Bu parasal birlik, uzun zaman devam etti ve ticaretin olağanüstü ilerlemesine yol açtı.

İskender, ele geçirdiği her yerde, hemen Pers yollarını onarttı. Ayrıca, pek çok yeni yol da yaptırdı. Perslerin posta örgütünü elden geçirip, yeniledi. Ticaret açısından önemli bulduğu yerlere yeni kentler kurdurdu. Buralara Makedonyalıları, Grekleri ve yerli halkı yerleştirerek, bir nevi senteze gitti. Halkların bu sentezi, zaman içinde sanatsal ve kültürel bir karışıma da yol açacaktır.

Stater

Öte yandan İskender'in yeni kentler kurması (tarihçi Plutarkhos bu kentlerin sayısının 70'in üzerinde olduğunu söyler) Yunan yayılmasında yeni bir dönem açtı. Askeri birer üs olarak kurulan, ama zamanla birer kültür ve ticaret merkezine dönüşen bu kentler Eski Yunan etkisinin Hindistan'a kadar yayılmasında önemli rol oynadı. Bu arada Pers-Makedonyalı karışımı yeni bir ırk yaratma girişimi sonuçsuz kaldıysa da, Yunan kültürüne yatkın, ama Doğu'ya özgü yeni bir soylu sınıfı ortaya çıktı.

İskender konusunda en önemli, canlı kaynaklardan biri Aristobulus'un notlarıdır. Aristobulus muhtemelen İskender'in babası II Filip'in bir arkadaşıydı. Aristobulus İskender'le büyük sefere katılmış ve mühendislik işlerini yapmıştı. Cyrus 'un anıt mezarını tamir etmiş ve anılarını yazmıştır. İskender için birinci dereceden kaynak özelliğinde olan bu anılar önemlidir. Aristobulus M.Ö. 301 de İskenderiye'de öldü.

Bitlis Efsanesi

Kuran’da sözü edilen Zülkarneyn İskender'in ta kendisidir. Bu yüzden pek çok yerde İskender'e Zülkarneyn denmiştir. Zülkarneyn “ iki boynuz “ demektir. Osmanlı Divan edebiyatında onun için İskender nameler yazılmıştır.

Bitlis şehrinin kurucusunun da İskender olduğu söylenir. Söylenceye göre:

Babil’i işgal eden İskender, ordularıyla beraber Hindistan seferine çıkmayı kararlaştırmıştı. Bu arada İskender’in anlında boynuza benzeyen iki et parçası çıkmış, maiyetinden gizlemek için sürekli boynuzlu miğfer kullanmak zorunda kalmıştır. Derdine çare için görüştüğü bütün hekimler, şifasının sularda olduğunu ve her gittiği yerdeki suları kullanmasını tavsiye etmişlerdir. Bu nedenle Büyük İskender, uğradığı her yerdeki sularda yüzünü yıkayarak derdine çare aramıştır. Şattülarap’a vardığı zaman Dicle nehrine akan bütün suların araştırılmasını istemiş, bilginleri bu işle görevlendirmiştir. Bütün suları araştıran İskender ve mahiyeti, uzun bir yürüyüşten sonra Bitlis önlerine gelmiştir. Bitlis çayının hastalığına şifa verdiğini görünce Kösür ve Rabat sularının birleştiği yerde karargâhını kurmuştur.

Emrindeki hekimler İskender’e; suyun kaynağına gitmesini istemişlerdir. Bu tavsiye üzerine Bitlis’in doğusundan akan Rabat suyu takip edilerek suyun kaynağına gidilmiştir. Ancak günlerce bu suyu kullanmasına rağmen şifa olmadığını görmüş, bu defa şehrin batısından gelen Kösür çayına yönelmiş, sonunda bu suyun kaynağı olan pınara varılmıştır. Bu pınarın bulunduğu, suların fışkırdığı o dağlık, ağaçlık yeşil tepeler İskender’in gözüne çok güzel görünmüştür. Her taraf zümrüt yeşilliğinde, reyhan ve değişik çiçeklerle bezenmişti. Bu yerin iklimi İskender’i hayran bırakmıştır. Bu güzel tabiat parçasının havasından ve suyundan faydalanmak için birkaç gün (bir hafta) burada konaklamaya karar vermiştir.

Bu suyun kenarında konakladıktan bir hafta sonra, Kösür suyunun derdine şifa olduğu ve boynuzlarının kaybolduğu görülmüştür. Günümüzde hala bu suya İskender Çeşmesi denilmektedir. Bu çeşme Bitlis’e 10 km. uzaklıkta, Duav yaylasındadır. Derdine şifa bulan İskender bu yerin ve suyun ebedileştirilmesi için Bedlis (Badlis) veya Leis ismindeki komutanını yanına çağırarak bu çeşmeden 4 saatlik veya 12.000 adımlık uzaklıkta, Rabat ve Kösür sularının birleştiği yerde müstahkem bir kale yapmasını istemiştir. Komutanına (Şeref name’de kölesi olarak geçmektedir) dönerek, “ Ben İran (bazı Kaynaklarda Hindistan) seferinden dönünceye kadar buraya öyle bir kale yap ki, benim gibi bir kral veya kumandan dahi onu ele geçiremesin. Böylece bu kalenin ve yerin ismi kuşaktan kuşağa, yüzyıldan yüzyıla ebedileşsin ” demiştir. Bu emri alan Bedlis veya Leis ismindeki komutan hemen işe

başlamış, bir yıl gibi kısa bir sürede M.Ö. 331 tarihinde bugünkü kaleyi yapmayı başarmıştır.

Hindistan ve İran seferinden dönen İskender şehre geldiği zaman karşısında muazzam bir kale görmüştür. Bedlis'e haber göndererek kaleyi teslim etmesini istemiştir. Kaleyi teslim etmeyeceğini, savaşa hazır olduğu bildirerek İskender'in teklifini reddetmiş ve kale kapılarını kapatmıştır. Bunun üzerine İskender bütün güçleriyle kaleyi kuşatmaya başlamıştır. Günlerce uğraşmış, kaleyi alamayacağını anlayınca kuşatmayı kaldırarak Rahva ovasına doğru geri çekilmiştir. İskender'in çekildiği gören Bedlis, Rahva ovasında İskender'in atının ayağına kapanıp bir zarf içinde kalenin anahtarını sunmuş, çıkışı bu yerde olan tünelden kendilerini kaleye davet etmiştir. Kalenin anahtarlarını alan Büyük İskender; " Bre melun, mademki anahtarı verecektin, niye asi olup bu kadar adamımı kırdırdın " demesi üzerine Bedlis, İskender'den Affını dileyerek; " Ey büyük fatih! Benim sana karşı başkaldırmam ve direnmem, senin daha önce vermiş olduğun emrin gereği idi. Sen; benim gibi bir kralın alamayacağı bir kale yapmamı emretmiştin. Senin emrin üzerine yaptığım bu kalenin ne kadar sağlam, fethedilmesinin ne kadar imkânsız olduğunu ispat etmek amacıyla bu cüreti gösterdim. Şimdi ben ve kuvvetlerim hareketimizden dolayı müstahak göreceğiniz cezaya razı olarak emrinizdeyiz " demiştir.

Komutanın bu sözlerini çok beğenen İskender, komutanını ödüllendirmek için şehrin yönetimini bu komutanına devrederek ve şehre Bedlis adını vermiştir. O günden sonra şehrin ismi Bedlis kalmıştır. Zamanla bazı harf değişikliklerine uğrayan bu isim, günümüzde Bitlis adını almıştır.

Stoacılar, Epikür

Diogenes

Helenizm'in en belirgin özelliği, değişik kültürler arasındaki farkı ortadan kaldırmış olmasıdır. Helenlerden önce her topluluk veya kent kendi tanrılarına tapıyordu. Helenistik dönemde tüm dinler birbirine karışmaya başladı. Din, felsefe ve bilimsel görüşler iç içe bir yumak oluşturdular. Yani Grek kent meydanlarının yerini, dünya arenası aldı. Her yerde çeşitli fikirler bir araya geliyor, konular enine boyuna tartışılıyordu. Bu dönemde tüm dinlerde ortak bir şey belirginleşmeye başladı. İnsanın nasıl ölümsüz olabileceğine dair öğretiler ortaya çıktı. Bu öğretiler hep sır olarak saklanmaya çalışıldı. Gizli ayinlerle ve birtakım törenlerle, ölümsüzlüğün sırrı, bazı müritlere anlatılmaya başlandı. Bu arada felsefe de, kurtuluş ve yaşam tesellisi yolunda ilerledi. Felsefe artık insanın ölümden korkmamasına ve karamsarlıktan kurtulmasına hizmet ederek önem kazanıyordu. Bu gidiş, felsefe ile mit arasındaki eski sınırları, şimdi de din ile felsefe arasında kaldırarak, yeni bir sentez yaratıyordu. Helenizm çağında, Mısır'daki İskenderiye kenti öne çıktı. Burada, hem doğu ile batı buluşuyordu ve hem de bilim, gittikçe etkinlik kazanıyordu. Bu kent, büyük kütüphanesi ile neredeyse yazılmış her şeyi barındırıyordu. Matematik, astronomi, biyoloji ve tıp bilimleri için İskenderiye merkez konumuna ulaştı. Atina ise, Platon ve Aristo sonrası felsefe okullarının merkezi olmaya devam ediyordu.

Yeni felsefi akımlardan biri de kiniklerdi. Kinikler gerçek mutluluğun, maddi olanaklar, politik güç ya da sağlık gibi dış özelliklerden oluşmadığını vurguluyorlardı. Onlara göre, gerçek mutluluğa, tesadüfî ve geçici şeylerden kurtulunarak varılabilirdi. Mutluluk, geçici şeylere bağlı olmadığından bir kere ele geçirildi mi, bir daha elden gitmezdi. Kinikler arasında en tanınmışı Diogenes dir. Diojen bir fıçı içinde yaşardı. Aba, baston ve ekmek torbasından başka bir şeyi de yoktur. Bir gün Diojen güneşe uzanmış dinlenirken, Büyük İskender onu görmeye gelir. İskender, bilge Diojen'e ne isteği varsa yapacağını, istemesinin yeterli

olduğunu söyler. Diojen'in cevabı " gölge etme başka ihsan istemem " olur. Hastalığı, ölümü kendilerine dert etmeyen kinikler, doğal olarak başkalarının dertleri ile de ilgilenmezlerdi.

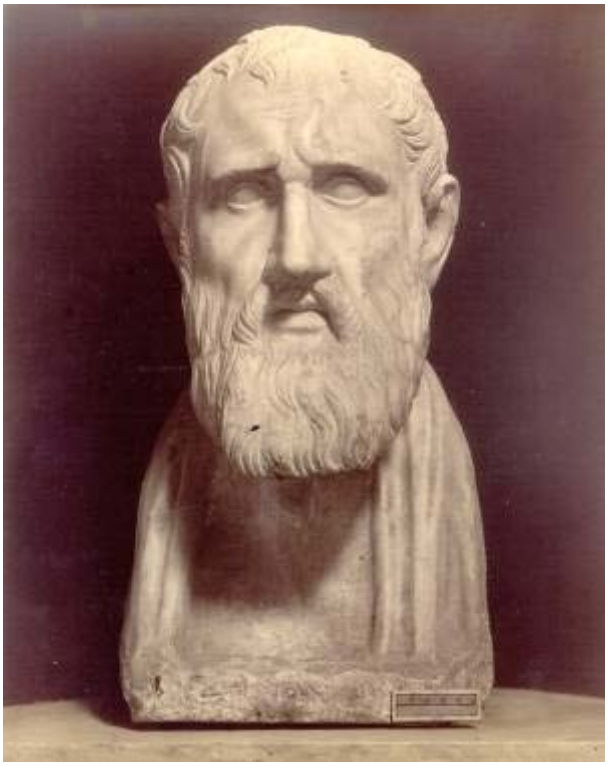

Zenon

Kinikler, M.Ö. 300 yılında, Atina'da ortaya çıkan Stoacı felsefeyi etkilediler. Stoacılığın kurucusu, aslen Kıbrıslı olan Zenon idi. Bu akım ismini, Zenon derslerini sütunlu bir yolda verdiğinden, Yunanca da sütunlu yol anlamına gelen Stoa'dan almıştır. Stoacılar, daha sonra Roma kültüründe çok önemli bir yer kazanmışlardır.

Stoacılar da, Herakleitos gibi, insanların ortak bir dünya mantığının, yani logos'un, bir parçası olduğunu savunuyorlardı. Her insan mini bir dünyaydı. Makro kozmosun, mikro kozmos olarak yansımasıydı. Buradan doğal hak kavramı çıktı. Doğal hak, makro ve mini kozmosun, zamandan bağımsız olan ortak aklına dayandığından, değişmeyen bir şeydi. Doğal hak tüm insanları ve dolayısı ile köleleri de kapsardı. Stoacılara göre, tek insanla evren arasında fark olmadığından, ruh ile madde arasında da fark yoktur. Yalnız tek bir doğa veya düzen vardır. Bu felsefenin gereği olarak, Stoacılar toplum içinde yaşıyor ve politika yapıyorlardı. Meşhur Stoacılar arsında Roma İmparatoru Marcus Aurelius (M.S. 121–180), Çiçero (M.Ö. 104–043), Seneca (M.Ö. 004 - M.S. 65) sayılabilir. Çiçero, yeni bir değer ölçüsü olarak Hümanizm kavramını ortaya attı ve bunun kurucusu oldu. Seneca ise Çiçero'dan sonra " insan, insan içindir " diyerek, Hümanizm kavramını sloganlaştırmıştır.

Stoacılar, hastalık, ölüm gibi, doğal süreçlere müdahale edilemeyeceğini söylerler. İnsan bu nedenle kadere boyun eğmeyi öğrenmelidir. Hiçbir şey rastlantıya dayanmaz. " Her şey zorluktan doğar, kaderden şikâyet etmek bir işe yaramaz " derler.

Sokrates, insanın nasıl mutlu bir hayat yaşayabileceğini sorguluyordu. Kinikler ve Stoacılar, Sokrates'in kendi sorgulamasına verdiği cevabı, maddi değerlerden uzak durmak şeklinde yorumladılar. Ancak Aristippos, Sokrates'in bir diğer öğrencisi, hayatın mümkün olduğunca haz almak olduğuna inanıyordu. En üstün iyilik zevktir ve en büyük kötülük acıdır diyordu. Böylece her türlü acıdan uzak bir yaşam biçimi şekillenmeye başladı. Kinikler ve Stoacılar, her türlü acıya dayanırken, bu ekol acıdan uzak duruyordu.

Epikür

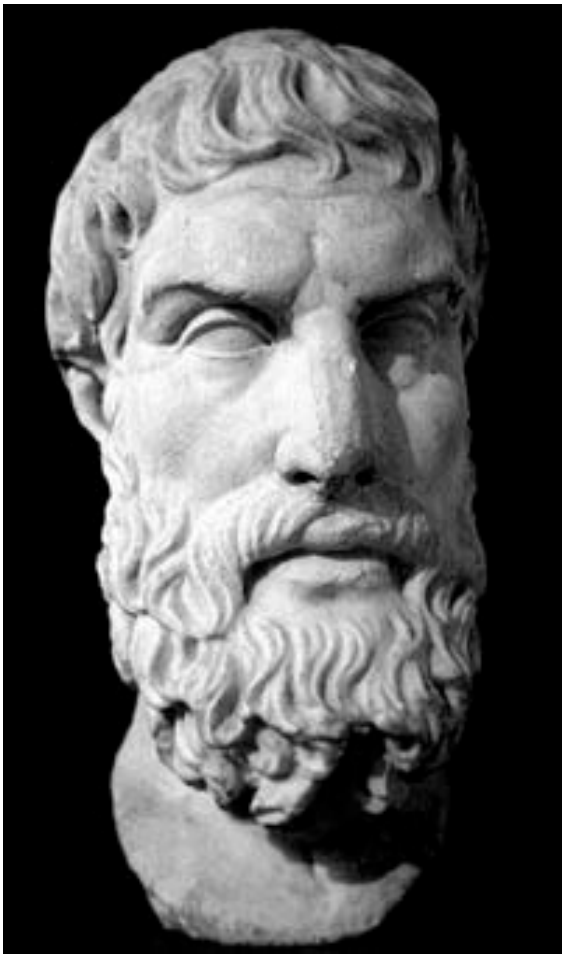

Epikür

M.Ö. 300 yılında, Epikür (Epikuros) (M.Ö. 341–270) Atina'da bir felsefe okulu kurdu. Epikür, Aristippos'un hazcı ahlakı ile Demokritos'un atom öğretisini birleştirdi. Epikür, kısa vadeli hazların, daha sürekli ve daha yoğun hazlarla kıyaslanarak irdelenmesi gerektiğini söyler. Hangi haz meselesini insan planlayabilir. Yaşamdan haz almak sadece fiziksel bir şey değildir. Kendini denetleme, kanaatkârlık ve ruh dirginliği de ideal hazlardır.

Epikür, derslerini bahçede veriyordu. Ve genellikle ona dinsel şüpheleri olan kişiler geliyorlardı. Demokritos'un atom öğretisi dine ve batıl inançlara karşı güçlü bir araçtı. İyi hayat sürmek için batıl inançları yenmiş olmak gerekirdi. Ruh atomları bu işe yarıyordu: Demokritos ne demişti " ölümden sonra hayat yoktur, çünkü ruh atomları dört bir yana dağılır ". Epikür bunu basite indirip, ölüm bizi ilgilendirmez diyordu.

" Biz varsak ölüm yoktur, ölüm olunca da, biz artık yokuz ".

Epikür'ün kurtuluş ilacı dediği felsefesi, dört noktada özetlenir: Tanrılardan korkmamız gerekmez; Ölümden kaygı duymamız gerekmez; İyiyi elde etmek kolaydır; Korkunç olana katlanmak kolaydır.

Epikür'e göre, ölümün hiçbir şey olmadığını anlamak gerekir. Beklemesi ürkütücü olduğu için, ölümden korkan kimse ahmağın tekidir. Çünkü ölüm geldiğinde, karşısında kimseyi bulamayacağı için, acı veremez. Bilge kişi ölümden korkmaz. Ölüm gelecek diye acı çekmek en büyük aptallıktır. Yaşamın uzunluğundan değil güzelliğinden zevk alınır. Yapılması gereken, mutluğa erişmenin yollarını aramaktır.

Eğer aç kalınmamışsa, susuz kalınmamışsa, üşünülmüyorsa ve gelecekte de böyle olacağı umut ediliyorsa, mutluluktan uçmak gerekir. İnsanın amacı sükûn halinde yaşamaktır. Bu sükûnu bozacak her türlü bağlılıktan, evlilikten, devlet işlerinden kaçınılmalı, dostlukla yetinilmelidir.

Bütün davranışlarımızın nedeni, vücut ve ruh acılarımızı önlemektir. Acı duyulduğunda, zevk aranır. Acı duyulmaz ise, zevke de ihtiyaç yoktur. Bu nedenle, mutlu bir yaşam için zevk gerekir. Her acı ve zevkin yararı ve zararını bilgece değerlendirilmelidir. İyi kötü olabildiği gibi kötü de iyi olabilir. Zevk en üstün iyidir dendiğinde, sefih zevkler, hayvanca hazlar anlaşılmamalıdır. Burada kasıt, ruh rahatlığı, beden acısızlığıdır.

İnsanı mutlu kılan, ne kıyasıya içme, ne tıka basa yeme, ne cinsel sapıklıklar, ne de leziz yiyeceklerin sağladığı hazlardır. İnsanı mutlu kılan, akla uygun ve sade alışkanlıklarla, ölçebilen ve yanlış inançları söküp atabilen bir akıldır. O yüzden en büyük ilke bilgeliktir. Bilgeliği felsefeden üstün tutmak gerekir. Bilgelik, namus ve doğruluk olmadan mutlu olunamaz. Bunlarsız mutlu bir yaşam olmaz, mutlu bir yaşam olmadan da bunlar olmaz. Bilgelik, mutlu bir yaşamın hem nedeni ve hem de sonucudur.

Hiçbir şey hiçten doğmaz. Her şeyin kendine özgü doğurucu bir tohumu vardır. Hiçbir şey de, gözden yok olunca, yok olmaz. Yani, dünya her zaman, şimdi var olduğu gibi var olagelmiştir. Şimdiden sonra da var olacaktır. Dünya, maddelerden kurulmuştur. Cisimlerin kimileri birleşiktir, kimileri birleşikleri oluşturan elemanlardır. Elemanlar, görünmez ve değişmez nitelikte olan atomlardır. Böylece, birleşikler dağılınca, atomlar var olmaya devam eder. Atomların hareketinin başlangıcı da yoktur. Atomların hareketi sürekli ve sonsuzdur.

Epikürcüler, Stoacıların tersine toplum yaşamı ile ilgilenmediler. Epikür gizli yaşa diyordu. Epikür'den sonra, bu öğreti bu anı yakala tarzına dönüştü.

Platon'dan sonra, Platon'un idea öğretisinden çok etkilenenler oldu. Bunlara biz yeni Platoncular deriz. En önemlileri İskenderiye'de eğitim almış olan Plotinos'tur. Plotinos, Platon'dan 500 yıl sonra yaşamıştır. İleride Plotinos ve yeni Platonculara tekrar dönülecektir. Önemine binaen, tarihsel olarak sırası gelmemiş bile olsa, biz burada, konuya kısaca değinelim. Plotinos, İskenderiye'den Roma'ya giderek, öğretisini orada yaymaya başladı. Bu öğreti, bir süre Hıristiyanlığa ciddi bir rakip oldu. Diğer taraftan, Hıristiyanlığın tanrı bilimi yeni Platonculuktan ciddi bir biçimde etkilendi. Platon'un idea öğretisine göre, duyular dünyası ile idealar dünyası birbirinden ayrılıyordu. Böylece insanda ruh ve beden de birbirinden ayrılmış oluyordu. İnsan iki yönlü bir yaratık haline geliyordu. Toz ve topraktan oluşan bedenimizle, ölümsüz bir ruhumuz oluyordu. Bu fikir, aslında, Platon öncesinden, ta Şamanizm'den gelen genel bir inanıştır.

Yahudiler Yunan etkisinde

İskender, İsrail topraklarını ele geçirdikten sonra, Makedonyalılar, Yahudilerin hayatlarına pek karışmadılar. Yahudiler kendi kendilerini yönetmeye devam ettiler ve diğer topluluklarla eşit muamele gördüler. Yeni kurulan şehirlere de, Yahudi yerleşimleri teşvik edildi. Makedonyalıların yönetimi sırasında, Yahudiler, Yunan dünyasında batıya doğru hafifçe yayıldılar. Anadolu'ya, Ege kıyılarına ve Mısır'a yerleştiler. O dönemde Yunan şehirlerinde, değişik kimlikteki topluluklar kendi örf ve adetleri ile yaşıyorlardı. Bu Yahudiler için de böyle oldu. Yahudiler yerleştikleri Yunan şehirlerinde, kendi önderleri ve meclisleri tarafından yönetildiler ve geleneksel Yahudi yasalarını uygulayan mahkemelerde yargılandılar. Ancak örf ve adetlerinin farklılığı, onları diğer toplumlardan ayırıyor, ayrıcalıklı yapıyordu. Putlara tapmıyorlar, yöneticilere kutsal saygı göstermiyor ve Cumartesi günleri çalışmıyorlardı. Yahudilerin sadakatini isteyen yöneticiler, Yahudilerin tarzına karışmadılar. Buna karşılık, Yahudiler de yöneticilere ve hükümdarlara karşı sadık kaldılar. Bu, dışardan ayrıcalıklı görülen durum, Yahudiler için doyum kaynağı idi. Ama diğer toplulukların ve komşularının sinirlenmesine sebep oluyordu. Yahudiler, kitlesel olarak Yunan vatandaşlığına alınmadılar. Bireysel olarak bazılarının bu hakkı alması özel durumlardır. Yunan vatandaşı olmak, sadece bir azınlığın hakkı idi. Yahudilerin büyük çoğunluğu, tıpkı Yahudi olmayan diğer topluluklar gibi, Yunan devletinin üyeleri değildiler. Bir kısım Yahudiler, Yunan tiyatro, felsefe ve şiirini heyecan verici buluyorlardı. Gimnazyumda eğitim görüp Yunanca öğrenen bu İsrailliler Yunan isimleri aldılar. Bazı İsrailliler ise Yunan ordusunda paralı asker oldular. Kutsal metinler Yunancaya çevrildi. Ve böylece, Septuagint olarak bilinen versiyon ortaya çıktı. Bu arada, bazı Yunanlılar da Zeus ve Dionisos'un (Dionysos) yanı sıra Yahova'ya da (onların verdiği isimle İao) tapmaya başladılar. Bazı Yunanlılara, Sinagoglar değişik geldi, oralarda ibadetleri izlemeye başladılar. Bir Yahudi vaiz geldiğinde, kendi filozoflarının gelmesi gibi, kuyruğa girip, vaizleri dinlediler. Ancak, her iki taraftan da büyük çoğunluk, bu etkileşimin dışında kaldılar. Dönemin gereği, yerel Tanrılar, bir kent için çok önemliydiler. İhmal edilirlerse, koruyuculuklarından vazgeçebilirlerdi. Bu tanrıların varlığına inanmayan Yahudiler ateist ve toplum düşmanı olarak görülüyorlardı. Bu düşmanlık, nesiller boyunca büyüyüp, devam etti.

Bu esnada, eski Yahudi devletinin kurulu olduğu topraklarda (bu bölge, Yunanlılarca ve daha sonra Romalılarca İudaia olarak adlandırılır), ve başkent Kudüs'te, Yahudiler çoğunluktaydılar. Bölgede, Yahudiler, Perslerden kalma özyönetimlerini sürdürüyorlardı. Kudüs'te önderlik, babadan oğula geçen baş hahamlara, Yunan örneği bir şehir meclisine bırakılmıştı. Baş haham ve meclis beraberce, bölgeyi, atalardan kalan yasalarla yönetiyor ve hatta aynı yasaları, Yahudi olmayan bölge sakinlerine bile uyguluyorlardı

İskender'in Generalleri

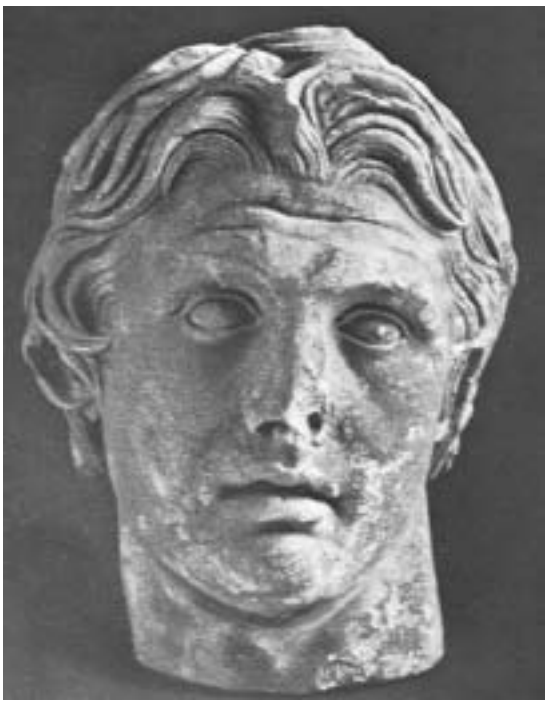

Antipatros

M.Ö. 323 de İskender'in ani ölümü, yeni imparatorlukta bir krize yol açabilirdi. Makedonya'da kral seçme hakkı ordu meclisindeydi. İskender'in üvey kardeşi Arrhidaios aklen gelişmemişti. İskender'in Roksan'dan olan oğlu, daha çok ufaktı. Ordu meclisi toplandı. İskender'in kardeşini III. Filip, İskender'in oğlunu da IV. İskender adıyla kral ilan ettiler.

Bundan hemen sonra da, yüksek rütbeli komutanlar Babil'de toplanarak çok önemli kararlar aldılar. Bu kararlara göre, Büyük İskender'den kalan imparatorluk bir bütün olarak kabul ediliyordu. Ancak, yönetim kolaylığı açısından, Asya ve Avrupa diye ikiye ayrılıyordu. Avrupa toprakları, eskisi gibi Antipatros yönetiminde kalacaktı. Asya'daki toprakların yönetimi, imparatorluk naipliği, ordular başkomutanlığı Perdikkas'a veriliyordu. Kralların vasiliği ise, İskender'in ordu komutanlarından birine, Krateros'a veriliyordu. Böylece, imparatorluğun bütünlüğü 3 ünlü komutanın denetiminde sürecekti.

Antigonos Monoftalmos

İmparatorluğun yönetim biçimi değiştirilmedi. Satraplık sistemi, bir iki ufak değişiklik dışında, İskender'in sağlığındaki gibi bırakıldı. İskender'in atadığı satraplar da yerlerini korudular. Sonuçta, Helespontos Frigyası satrapı Leonnatos görevine devam etti. Likya ve Pamfilya, büyük Frigya satraplığı ile birleştirildi, başında Antigonos Monoftalmos vardı. Kapadokya ve Paflagonya'ya Eumenes sahip oldu. Trakya ve Karadeniz kıyıları Lysimakhos'un du. Lidya'da Menandros satraptı. Filotas Kilikya'ya, oğlu Asandros Karya'ya hükmediyordu. Suriye ve Fenike Laomedon'a kaldı.

Ptolemaioslar ise Mısır'a sahip oluyorlardı. Komutanlarca yönetilen bu bölgelerin denetimi, imparatorluk naibi Perdikkas'ın denetimindeydi.

Eumenes

Lysimakhos

Komutanlar rütbe ve yetenek olarak, birbirlerine denktiler. Yönettikleri bölgeleri kendileri zaptetmiş, genişletmişlerdi. Ve uzun bir süredir, bağımsız yöneticiliğin çekiciliğine kendilerini kaptırmışlardı. İmparatorluğu bir bütün şeklinde yönetmek yerine, paylaşılması gereken bir miras olarak görüyorlardı. İki kralı da yanına alan Perdikkas ise, imparatorluğu bir bütün olarak görüyor ve bir elden yönetilmesini istiyordu. Komutanlar ve Perdikkas çeliştiler. Böylece, Yunanistan, Anadolu ve tüm Doğu, yeniden, savaş alanına döndü. Komutanların kurdukları krallıklar arasındaki mücadele 300 yıl sürdü. Ve son krallık, Ptolemaioslerin Mısırı, M.Ö. 30 yılında, Roma'nın eline geçene kadar, mücadele devam etti.

Ptolemaiosların Mısır'ı, bir yandan Yunan, diğer yandan klasik firavunlar dönemi Mısır'ı gibi yönetiliyordu. Despot bir firavun, yaşamın her alanına karışan merkeziyetçi bir yönetim, eskiden beri devam eden bürokratik bir devlet örgütlenmesi, nomlar ve ortakçı örgütlenmeler, eski Mısırın bir kalıntısı olarak devam ediyordu. Devlet örgütü ise Yunanlıların ve Makedonların eline geçmişti. Halk ise sömürülmeye devam ediliyordu.

Mısır, Ptolemaiosların özel mülküydü, tüm topraklar Ptolemaioslara aitti. Yani, Mısır demek Ptolemaioslar demekti. Toprakta çalışan köylüler, Ptolemaiosların topraklarında çalışan kiracılardı. Neyi ekecekleri, ne kadar ekecekleri devletçe belirlenirdi. Kiracıların, kendi tarım aletleri yoktu. Araçları, tohumlukları, devlet, ücretini alarak, köylüye dağıtırdı. Devlet kiracısı olan bu köylüler topraklarını terk edip, başka yerlere de gidemezlerdi. Hasadın ne kadar olacağı, devlet memurlarınca hesaplanır ve kiracılardan bunun karşılığı olan vergi alınırdı. Sonunda, köylüler ürünlerinin yarısını devlete verirlerdi.

Firavun, topraklarının bir kısmının mülkiyetini, isteyerek birilerine verebilirdi, Bu toprakları canı istediğinde geri alma hakkı, firavunda zaten vardı. Verdim der verir, aldım der alırdı. Ptolemaioslar, genel olarak, tapınaklara ve bazı önemli senyörlere bu tip topraklar vermişlerdir. Bu topraklar, ya kiralama metodu ile veya köle çalıştırılarak işlenirdi.

Ptolemaios 1

Ptolemaios 1

Bütün doğal zenginlikler, madenler, tuzlar, taş ocakları devletin kendi demek olan firavunundu. Aynı şekilde, sanayi diyebileceğimiz, yağ üretimi, dokumacılık devlet tekelindeydi. Bira, cam ve papirüs üretimi devlet kontrolunda yapılırdı. Ücretli çalışan işçilerin çalışma saatleri ve ücretleri devletçe düzenlenirdi. İşçiler özgürdüler, Ama nomlarını değiştiremezlerdi. Çalışma özgürlüğü nom içinde tanımlanmıştı.

Ticaret devlet tekelindeydi. Dış ticaretin devlet dışında yapılamaması için ve yabancı tüccarların rekabetini önlemek için, ağır gümrük vergileri ve narhlar uygulanıyordu.

Ptolemaioslar, iktidarının temeli olan paralı ordularının kıymetini iyi bilirlerdi. Uzun zamandır önemli bir iktisadi güce sahip olan ruhban sınıfını korumanın, kendilerini korumak olduğunun farkındaydılar. Tapınaklara pek dokunmadılar, tapınakların hala yığınla toprağı vardı. Sanayi işletmeleri, köleleri ve kiracıları vardı. Ptolemaioslar, subaylardan, rahiplerden ve bürokratlardan vergi almadılar.

Mısır'da Ptolemaios iktidarı kurulurken, M.Ö. 338'i izleyen yıllarda, Romalılar, Latin savaşından elde ettikleri kazanımları sağlamlaştırmaya koyuldular. Stratejik bakımdan yaşamsal önem taşıyan orta Liris vadisinde, Cales (334) ve Fregellae (328) yerleşimlerini kurdular. Bu yerleşimlere genellikle Roma'nın en işsiz güçsüz ve en fakir plebleri yerleştiriliyordu. Bu yerleşimlere bağımsızlık verilmişti. Ancak, buralara yerleşen plebler, yerleşim ve toprak karşılığında, Roma vatandaşlığı haklarını yitiriyorlardı. Aynen eski Latin kentleri gibi, commercium ve conubium hakları oluyordu. Bu nedenle bu yerleşimlere " Latin kolonileri " dendi. Latin kolonileri sayesinde, Roma, en fakir yurttaşlarını hem fakirlikten kurtarıyor ve hem de kendini onlardan kurtuluyordu. Bu esnada savaş için gerekli olan insan gücünü de kaybetmiyordu. Bu ilk örneklerden sonra, Roma, " Latin kolonileri " ve " yarı yurttaşlık " uygulamalarını tüm İtalya'ya yayacaktı.

M.Ö. 328'de Roma Fregellae'yı kurunca Samnisler geleceklerinden endişe duyup, Roma ile 40 yıl sürecek bir savaşın içine girdiler. Bu savaşlar iki bölüme ayrılır. Ama bunlara ikinci ve üçüncü Samnis savaşları denir.

İkinci Samnis savaşı (M.Ö. 327 – 304), bir Yunan kenti olan Napoli'nin, kentlerindeki Samnis garnizonunu kovmak için Romalılardan yardım istemesi ile fiilen başladı. Roma, böylece ilk defa Yunanlılarla resmen temasa geçmiş oldu. Bu temasın etkileri, bu yıldan başlayarak gittikçe gelişecek ve Roma Yunan kültürünün etkisi altına girecektir. Samnis savaşının ilk yılları ufak sınır çatışmaları şeklinde geçti. Sonra Roma saldırdı ama Furcae Caudinae'de Roma ordusu esir olmak zorunda kaldı. Roma onuru yaralandığından, bundan sonra Roma orduları sürekli olarak Samnis'lere saldırdılar ama kesin bir sonuç alamadılar.

İskender döneminde, Anadolu'da, Kapadokya'nın hepsi alınamamıştı, ancak batıda ufak bir bölümü Makedonya'nın eline geçmişti. Kapadokya'nın büyük bir bölümü, Pontos dâhil, Persler döneminden kalma bir satrap (1. Ariarathes) tarafından yönetiliyordu. Kapadokya satrapı, 30.000 piyade ve 15.000 süvariden oluşan bir ordu kurarak, kendisini kral ilan etti. Bölge, Anadolu'nun diğer satraplıkları arasında stratejik öneme sahipti. Kral naibi Perdikkas, imparatorluğun birliği açısından bu duruma müsaade edemezdi. Yanına kral III. Filip'i de alarak, bölgeyi tümüyle ele geçirdi. Bölge idari olarak, batı Kapadokya ile birleştirildi ve yönetimi zaten Kapadokya satrapı ilan edilmiş olan Eumenes'e verildi. Kapadokya'nın Pers satrapı (1. Ariarathes) ölmüş, manevi oğlu (II. Ariarathes) Armenia (Ermeni) krallığına kaçmıştı. Perdikkas, Kapadokya'dan sonra, daha önce isyan eden Karaman (Laranda) ve İsaura kentlerine saldırdı. Karaman hemen alındı. Ama İsaura sonuna kadar dayanıp, sonunda kentlerini kendileri ateşe verdiler. İsaura intihar etmişti.

Daha önce söylendiği gibi, İskender'in generalleri, bölgelerini bağımsız yönetmeye alışmışlardı ve herhangi bir yönetim altına girmek istemiyorlardı. Perdikkas'ın Kapadokya seferi sırasında, bazı satraplar, Perdikkas'a yardımcı olmamıştı. Bunların arasında, Büyük Frigya satrapı Antigonos Monoftalmos'da vardı. Sonra, Antigonos korkup, Makedonya'ya, Avrupa toprakları yönetmeni Antipatros'un yanına kaçtı. Anadolu'da otorite bir türlü sağlanamıyordu. Perdikkas, Kapadokya satrapı Eumenes'i Anadolu'da düzeni sağlamakla görevlendirdi. Kendisi, artık Makedonya'yı ele geçirerek, İmparatorluğun birliğini yeniden kurmak istiyordu. Ama ilk önce Mısır halledilmeliydi. M.Ö. 321 yılında Mısır'a saldırdı.

Makedonya'ya kaçan Antigonos Monoftalmos, Perdikkas'ın planlarını Antipatros ve Kral naibi Krateros'a anlattı ve onları ikna etti. Bu üçlü, yanlarına Mısır satrapı Ptolemaios'u da alarak, Perdikkas'a karşı bir birlik oluşturdular. Perdikkas'ın kral olması kimsenin işine gelmiyordu. Antigonos, Antipatros ve Krateros ayrı ayrı, kendi orduları ile Anadolu'ya geçtiler. Anadolu'da düzeni sağlamakla görevlendirilen meşhur General Eumenes, şimdi, diğer üç meşhur generalle karşı karşıya idi. İlk savaş Eumenes'le Krateros arasında oldu. Kapadokya'da savaşı Eumenes kazandı ve Krateros öldü. Bu sırada, Perdikkas, Mısır seferinde yenilmiş ve öldürülmüştü. İskender'in bütün generalleri Eumenes'e karşı birleştiler. İmparatorluğun her yerinde Perdikkas ve Eumenes yandaşlarının ölüme mahkûm edildiği ilan edildi.

Perdikkas'ın ölümü ve son gelişmeler, Babil konferansının tekrar gözden geçirilmesini gerekli kılıyordu. Generaller, Asi (Orantes) nehri üzerindeki Triparateisos'da toplandılar (M.Ö. 321). Triparateisos kararlarına göre: Antipatros krallık naibi seçildi ve satraplıklar yeniden bölündü. Mısır Ptolemaios'a, Frigya ve Likya Antigonos'a, Kapadokya Nikanoros'a, Karya

Assandros'a, Lidya Kleitos'a, Hellespontos Frigyası Arrhidaios'a, Trakya ve Karadeniz kıyısı Lysimakhos'a, Kilikya Filoksenos'a, Suriye Mityleneli Laomedon'a verildi. Bu arada, Perdikkas'ı öldüren General Seleukos'a da Babil verildi. İki kral, naipleri Antipatros'la birlikte Makedonya'ya gittiler. Antigonos ise, Perdikkas ve Eumenes taraftarlarının yok edilmesi için, Asya orduları başkomutanlığına getirildi.

Termessos mezarları

Antigonos, Eumenes'in üzerine yürüyerek, onu Kapadokya'da yendi (M.Ö. 319). Eumenes, Nora kalesine kaçtı. Antigonos'da onu izleyerek kaleyi kuşattı. Eumenes'in müttefiklerinden biri, Perdikkas'ın kardeşi Alketas, diğeri, ordu donanma komutanı Attalos idi. İkisi de, bu süreçte, Pisidya'da başarılı askeri harekâtlar yapmışlardı. Onların Eumenes ile birleşmesinden korkan Antigonos, Nora kuşatmasını kaldırmadı ama ufak bir birlik bıraktı. Ordunun geri kalanını toplayarak, geceli, gündüzlü bir harekâtla, Alketas'ın karşısına dikildi. Pisidyalılar Alketas'a yardım ediyorlardı, ancak savaşı kazanan Antigonos oldu. Alketas, Güllük'e (Termessos'a) sığındı.

Güllük'te (Termessos'da) ikilem vardı. Kentin yaşlıları, bir Makedonyalı için riske girmeye değmez diyorlardı. Gençler ise, Alketas'ı korumaktan yanaydılar. Yaşlılar bir bahane yaratarak, gençleri kentten uzaklaştırdılar ve Alketas'ı öldürerek, cesedini Antigonos'a yolladılar. Bu davranışa çok üzülen gençler ise, Alketas'ın cesedini bulup, Güllük'e (Termessos'a) getirdiler ve onuruna bir anıt mezar yaptılar. Bu anıt mezar günümüze kadar gelmiştir.

Türkler Geliyor

M.Ö. 700 ile 300 arasında Türklerin ataları Altay dağları ve bu dağların yöresinde belirmeye başladılar. M.Ö. 300 yılından sonra ise Güney Sibirya ile Altay sıra dağlarının güneyine de geldiler. Türkler o günlere kadar kuzeyde kalmayı tercih etmişlerdi. Önceleri yavaş yavaş, sonra birden gelip Balhaş bozkırlarına ve Tien-Şan dağlarının kuzeyine vardılar.

Türkler gelirken önlerine çıkan Hint-Avrupalıları ya kovuyor veya karışıyor veya kendi içlerine alıyorlardı. Böylece gelirken çoğalıyorlar ve tipleri değişiyordu. Bu geliş, ormanlardan çıkarak bozkırlara yayılma, onlarda devrimsel bir değişikliğe sebep oldu. Geyik kültüründen çıkıp at kültürüne geçtiler. Ataları ren geyiği yetiştiriyor ve besliyordu. Ama bozkıra gelen Türkler ren geyiği yerine atı ele aldılar. Türklerin at ile birleşmesi, ilerde göreceğimiz gibi, dünya tarihine damgasını vuracaktır.

Çinliler bu insanları uzun zamandan beri " Hu " diye adlandırıyordu. Bunlar Çin'den İran'a kadar her yerde yerleşikleri basıyor, alacaklarını alıyor ve arkalarında ölüler bırakarak geçip gidiyorlardı. Atları ile tek vücuttular, bir ortaya çıkıyor, bir kayboluyorlardı. Hiçbir zaman da sabit bir yerleri olmuyordu. Yerleşikler Hunlara bakınca, bunlar at üzerinde doğmuş ve herhalde bir daha inmemişler diyorlardı. Atlarında eyer, üzengi ve koşum vardı. Çok güçlü ve kabiliyetliydiler. Herkesten uzağa gidebilen okları vardı. Oklarının uçları çeliktendi, belli ki demircilikte ve metal işlemede çok ustalaşmışlardı. Çelikten ve sipsivri uçlu okları her şeyi deliyordu. At, demir, ok ve kuvvet birleşmiş ortaya yenilmesi imkânsız bir silah çıkmıştı. Bundan sonra kendisi silah olmuş bu insanlar 2 bin yıl herkese kök söktürecek, dünyayı şekillendireceklerdi.

Türk, at, ok

Çin’de Savaşan Devletler devrinin sonu yaklaşıyor

Qi devleti, Tian ailesinin yönetiminde, M.Ö. 320 yılına kadar, mevcut devletlerin en güçlüsü olarak görüldü. M.Ö. 349 yılında Qi tahtına geçen Wei (Wei devleti ile bir benzerliği yoktur. Benzerlik bizim yazış tarzımızdan gelmektedir), saltanatının ilk 9 yılında yönetimi vezirlerine, bürokratlara bıraktı. Sonra birden yönetimi ele aldı. Beceriksiz memurları kaynar suda haşlatarak öldürttü. Zhao ve Wei devletleri ile galip geldiği savaşlar yaptı. M.Ö. 320 yılında ölene kadar, Qi devleti en güçlü Çin feodal devletiydi.

" Savaşan Devletler " döneminde, daha önce bahsedildiği gibi, hayvanla çekilen demir sapanın kullanımı ve gelişen ticaret, verimi arttırmış, ekonomik fazla oluşturmuştu. Ekonomik fazla, feodallerin ordularının büyümesini getirmişti. Artık köylüler de, ellerinde silah, ordulara katılıyorlardı. Savaşmak bir soylular işi olmaktan çıkmıştı. Güçlenen prenslikler, Çin’in çeşitli yerlerinden yarı köleleştirdikleri insanları getirerek, toprağa yerleştiriyorlar, böylece köylü nüfusu ve dolayısı ile üretim ve savaştaki insan sayısı artıyordu. Ama bu köylü yerleştirme politikası, göçebelerin ovalardan sökülüp, atılması demekti. Göçebe boylar, kayıplarını karşılamak için, artık daha fazla ve durmadan talanlara ve savaşlara başvuruyorlardı.

M.Ö. 340 ile 280 arasında Ch'in (Çi) ve Chu (Çu) devletleri yükselişe geçtiler. Bir batı devleti olan Ch'in (Çi), daha önce anlatılmış olan ve Lort Shang tarafından gerçekleştirilen yönetim değişiklikleri sonucu ve hemen ardından, büyük ve bereketli iç bölgeyi (bugünkü Sichuan eyaleti) fethetmesi ile hızla güçlenmeye başladı. Güney devleti Chu (Çu) ise, aşağı Yangsi'deki büyük ve bereketli bir bölgeyi yönetimine aldı. O da hızla tekrar yükselmeye geçti. Sonunda, üç güçlü devlet Qi, Ch'in (Çi) ve Chu (Çu) arasında bir denge kuruldu.

Hun (Hiung-nu veya Hiong-nu) adı ilk defa Çin kaynaklarında bu dönemde görülür. Çinlilerin Hiung-nu dedikleri kabileler ile daha sonra Karadeniz’in kuzeyinde ortaya çıkan Hunların birbirinin devamı olduğunu düşünerek Türk tarihçiler Hiung-nu’lara Hunlar derler. Aslında Hun adı Hiung-nu (Hiong-nu) nun Soğd dilindeki karşılığıdır. Hunlarla Hiong-nu’ların aynı insanlar olduğuna dair göstergeler bizleri tatmin ederken, Avrupalı tarihçileri tatmin etmez. Onlar Hun ve Hiong-nu (Hiung-nu) ların aynı olma olasılığını yüksek görmekle birlikte kesin kes aynıdır demezler.

Feodal prenslerden Çi (Ch'in, Ch, Ts) nin gittikçe kuvvetlenmesinden kaygılanan beş komşu prenslik, M.Ö. 318 yılından daha önce Hun (Hiung-nu) ile ittifak yaparlar. Hunların,

kuzeyden, Çin topraklarına yaptıkları baskı artar. Baskıyı esas hissedenler, kuzey topraklarına yerleştirilmiş köylülerdir. Köylüler yılar, üretim düşer. Prenslikler ise, kendi köylülerine, orduları iç savaş nedeniyle diğer feodaller ile kapıştığından, yardım edemezler. Bunun üzerine akıllarına, köylülerini veya topraklarını kuzeye karşı, duvar yaparak korumak gelir. Her prenslik kendi için duvar yapmaya başlar. Büyük Çin settinin ilk biçimi ortaya çıkmaya başlar. Böylece, Çin ile kuzey göçebeleri arasında ilk çizili sınır ortaya çıkar. Sınır belirlenir. Sınır kapılarında, köylülerle göçebeler arasında alış-veriş yapılabilecek pazarlar kurulur.

Qin Dönemi Çin setti

Ch'in (Çi) hızla yayılıyor ve tek başına hâkimiyeti ele geçiriyordu. Zhao kralı, Ch'in'in (Çi'nin) gelişmesini durdurmak için bir strateji belirledi. Daha önce anlatıldığı gibi, M.Ö. 307 yılında, Türkler gibi pantolon giyilmesini ve at üzerinden ok atılmasını emretti. Ancak onun bu davranışı, " Çin değerlerine ihanet ediliyor " diye ölesiye eleştirildi. Kral ise tuttuğu yoldan şaşmadı. Bu sayede, Zhao kralı kendi isteği ile tahttan ayrılana kadar, yani M.Ö. 296 yılına kadar, Zhao, Ch'in'in (Çi'nin) büyümesini durdurabildi. Kralın tahtan ayrılmasından sonra iç çekişmeler Ch'in (Çi) devletinin ekmeğine yağ sürdü.

M.Ö. 280 tarihleri çıvarında Qi ile Chu (Çu) birbirine girdiler. Bazen o, bazen öbürü kazandı, ama sonuçta her ikisi de zayıf düştü. Böylece, Ch'in devleti ile başa çıkabilecek bir güç de, etrafta kalmamış oldu.

Diadokh'lar

DİADOKHLAR

Bu sırada, naip Antipatros öldü. İskender'in ölümünden çok kısa bir süre içinde, onun 3 ünlü komutanı, Perdikkas, Krateros ve Antipatros ölmüş, meydan daha genç komutanlara kalmıştı. Naip Antipatros yerine, yine eski bir General Polyperhon seçildi. Makedonya'da, bu kararı tasvip etmeyen Antipatros'un oğlu Kassandros, Polyperhon'a karşı harekete geçti. Kassandros'a Asya orduları başkomutanı ve Frigya satrapı Antigonos ile Mısır firavunu Ptolemaios yardım etmeye başladılar. Polyperhon ise Eumenes'e yasallık kazandırarak, onun Kassandros, Antigonos ve Ptolemaios'a karşı mücadeleye devam etmesini istedi. Eumenes, Kilikya'daki krallık hazinesine el koydu ve oradaki Makedon ordusunu buyruğu altına aldı. Eumenes kuvvetlenmişti. Ancak, donanması olmayan Eumenes, Makedonya ile doğrudan ilişki kuramıyordu. Bu durumdan Antigonos faydalandı.

Antigonos, Marmara denizi (Propontis), Çanakkale (Hellespontos) ve Ege'de egemenliğini güçlendirdi. Makedonya'dan gelecek bir tehdide karşı arkasını emniyete alıyordu. Durumu kontrolü altına aldıktan sonra, ana kuvvetleri ile Eumenes'in üzerine yürüdü. Eumenes, Kilikya'da tutunamayarak, Babil'in doğusuna çekildi. Başlangıçta, o bölgelerin satrapları Eumenes'i desteklediler. Burada, uzun ve yıpratıcı savaşlar yapıldı. Zaman içinde, müttefikleri Eumenes'i terk etmeye başladılar. Sonunda, M.Ö. 316 yılında, Eumenes, Antigonos tarafından esir alınarak öldürüldü.

Eumenes ile yapılan savaşlar, Antigonos, Kassandros, Ptolemaios, Seleukos ve Lysimakhos'u (Trakya ve Karadeniz kıyıları sahibi) bir arada tutmuştu. Ancak savaşlar bittiğinde, Antigonos hem çok zenginleşmiş ve hem de imparatorluğun yarıdan fazlasına sahip olmuştu. Anadolu'da ise hâkimiyetini sağlam temellere oturtmuştu. Eumenes'in ölümünden sonra, Antigonos satraplıkları yeniden organize etti ve o mevkilere, kendine bağlı kişileri getirdi. Artık, Antigonos, İndus ırmağından, Ege kıyılarına kadar tüm toprakları kontrol ediyordu.

Antipatros'un oğlu Kassandros, Makedonya'ya hâkimdi. Yunanistan'daki bütün kent devletlerinin başına, kendi adamlarını getirtti. Atina'da iktidara Falerli Demetrios geldi. Demetrios, Aristo'nun ilkelerini kullanarak, Atina demokrasisini değiştirdi. Servet koşulu getirdi ve zengin sınıfın iktidarını güçlendirdi. Atina halkı, onu, bir tiran olarak görüyordu. Diğer kent devletleri yönetiminde de, Atina'ya benzer, tiranlaşma eğilimi vardı. Makedonya ordusuna dayanarak, bunu yapmak kolaydı. Yunan kent halkları ise, bu durumdan hiç de hoşnut değildiler.

Antigonos'un çok güçlenmesi ve doymak bilmez zenginleşme arzusu, diğer komutanları korkutuyordu. Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos birleşerek, Antigonos'dan işgal ettiği toprakların bir kısmını terk etmesini istediler. Komutanlar, Kapadokya ve Likya'nın Kassandros'a, Hellespontos Frigya'sının Lysimakhos'a, Suriye'nin tamamının Ptolemaios'a ve Babil'in de Seleukos'a verilmesini istiyorlardı. Diğer bir istekleri de Antigonos'un Eumenes'i yenerek elde ettiği imparatorluk hazinesinin paylaşımı idi. Tabii bu istekler Antigonos tarafından kabul edilebilecek istekler değildi. Antigonos savaşa hazırlanmaya başladı. M.Ö. 315 ve 314 yıllarında, Antigonos, donanma kurmaya girişti. Gemilerini, Fenike'de Tripolis, Byblos ve Sidon tersanelerinde, Kilikya'da Kilikya tersanesinde ve Rodos'da yaptırmaya başladı. Donanmanın bir kısmı denize inince, Antigonos, Anadolu'nun Akdeniz kıyılarını denetimi altına aldı.

Bu sırada Karya satrapı (Assandros), Karya'nın bütün kentlerini ele geçirmişti. Karadeniz'e de bir filo yollayarak Samsun'u (Amisos'u) kuşattı. Antigonos, komutanlarından Ptolemaios komutasında bir orduyu Samsun'u (Amisos'u) kurtarmaya yolladı. Burada söz konusu edilen komutan Ptolemaios'un Mısır firavunu Ptolemaios ile bir ilgisi yoktur, sadece isim benzerliği vardır. Komutan Ptolemaios, Samsun (Amisos) kuşatmasını kaldırtıp, kenti kurtardıktan sonra Bitinya'ya (Bithynia) geçti.

Bitinya, şimdiki İzmit, Sakarya illerini sınırları içine alan bölgedir. İstanbul boğazından, Sakarya nehrinin doğusuna, Karadeniz'den, Marmara denizine kadar uzanır. M.Ö. 700 yıllarında, Anadolu Kimmer göçebelerinin, cirit attığı bir yerken, Trakyalı bazı kabileler, Anadolu'ya geçerek Bitinya'ya yerleşmişlerdi. Bitinya (Bithynia), 1. Darius'un (Dara) M.Ö. 513 seferi sırasında, Hellespontos Frigya satraplığına bağlanmıştı. İskender'in, Hellespontos Frigyası satrapı olarak atadığı Kalas, Bitinya'da tam bir hâkimiyet kurmak istedi. Ancak, yerel şef Botiras oğlu Bas (M.Ö. 377 – 327), Kalas'ı yenerek, Trak (Thrak) kabilelerinin Bitinya'daki bütünlüğünü korudu. İskender'in ölümünden sonra, Diadokhlar arasında mücadele sürerken, Bitinya'nın başında Bas'ın oğlu Zipoites (M.Ö. 327 – 279) vardı. Zipoites, kargaşadan yararlanarak, çevresinde genişlemeye başladı. Kadıköy (Kalhedon), İzmit (Astakos), Gemlik (Kios), ve Karadeniz Ereğlisi'ni (Herakleia Pontika) ele geçirmeye çalıştı.

Antigonos'un komutanı Ptolemaios, Bitinya kralının bu girişimlerini durdurttu. Hem Zipoites ve hem de kentler ile antlaşmalar imzaladı. Sözlerinden dönmesinler diye rehineler aldı.

Babil'den kaçtıktan sonra, Kıbrıs'a yerleşen Seleukos, kendi donanması ile gelerek Ildır'ı (Erythrai'yi) kuşatmıştı. Antigonos, Komutan Ptolemaios'u geri çağırdı. Komutan Ptolemaios, İonya ve Lidya'ya doğru yürüyüşe geçti. Seleukos, Ptolemaios'un üzerine geldiğini duyunca, kuşatmayı kaldırıp, Kıbrıs'a geri döndü.

Bu sırada, Karadeniz'in batı kıyılarına komşuları olan Trak ve İskit boyları, Lysimakhos'un topraklarını işgal etmeye başlamışlardı. Lysimakhos, Trak ve İskitlerle uğraşırken, Antigonos'un göçebelere yardım için bir ordu yolladığını öğrendi. Ve ordusunun bir bölümünün başında güneye, gelen orduyu karşılamak üzere harekete geçti. Lysimakhos'un yolu Ordys topraklarından geçiyordu. Antigonos ile anlaşan Odrys kralı Seuthes, Lysimakhos'un ordusuna geçitleri kapadı. Lysimakhos uzun mücadelelerden sonra geçitleri açabildi. Peşinden de Antigonos'un yolladığı orduyu yok etti.

Yukarıdaki olaylar olurken, Antigonos, bir taraftan da, Kassandros'un Anadolu'ya geçmesini önlemeye çalışıyordu. Çanakkale'de (Hellespontos'da) alınan tedbirler ve Yunanistan'da çıkarılan isyanlar buna yönelikti. M.Ö. 313 yılında, Antigonos, Karya'da hüküm süren Assandros'a karşı harekete geçti. Ordu ve donanması ile Karya'nın üzerine yürüdü. Kaunos'u, İassos'u ve bütün kent devletlerini ele geçirdi. Karya kent devletleri, Antigonos'un hâkimiyetini kabul ettiler.

Mısır hâkimi Ptolemaios, Antigonos'un Batı Anadolu'da ve Antigonos'un oğlu Demetrios'un Suriye'de bulunmasından yararlanarak, Kıbrıs'da tam bir hâkimiyet sağlamış, Suriye'nin kıyı kentlerini yağmalatmış, Kilikya'ya da ki Mallos kentini alarak, halkını köle olarak satmıştı. M.Ö. 312 yılında, Mısır hâkimi Ptolemaios, Demetrios'u Gazze'de yenerek, Suriye'nin tümünü ele geçirdi. Seleukos'da boş durmuyordu. O da, doğu satraplıklarının önemli bir bölümüne hâkim oldu. Bu sırada Baktria ve Kuzey Hindistan Seleukos'un hâkimiyet alanı içinde kalmıştı. İşler karma karışıktı, Antigonos batıya gitse, doğu elden çıkıyor; doğuya gelse batı kaynıyordu. Antigonos, doğuda olup bitenlere bakarak, Karia'yı bırakıp, Suriye üzerine yürüdü. Antigonos'un gelmesi ile Suriye tekrar onun hâkimiyetine geçti.

Her ne kadar doğu, zaman zaman Antigonos'un eline geçiyor olsada, doğunun esas hâkimi, epey bir süredir Seleukos idi. Seleukos'lar, ilerde tarihi sürecini anlatacağımız, bir Asya devleti kurdular. Ptolemaiosların Mısır'ından, yukarda bahsetmiştik, Seleukoslardan az sonra bahsedeceğiz.

Appia yolu

Bu arada, Roma ile Samnis arasındaki savaş sürüyordu. M.Ö. 316 yılında Samnisler saldırdı. M.Ö. 315 tarihinde, Samnisler Latium'u işgal edip, bir meydan savaşını daha kazandılar. Bir yıl sonra, Samnisler tüm Latin topraklarını yakıp yıktılar ve Ardea'ya kadar ilerlediler. Burada Romalılar Samnisleri yenerek, ilerlemesini durdurdu. M.Ö. 313 de Roma, Samnislerin eline geçmiş olan Fragellae'yi geri aldı. Roma, 313 ve 312 yıllarında, çevrede yeni Latin yerleşmeleri kurdu. M.Ö. 312 tarihinde Appius Claudius Caecus, adını taşıyan ve hala kullanılan Appia kıyı yolunun yapımını başlattı. Roma yavaş yavaş çevresindeki toplulukları kuşatmaya başlamıştı. Samnislerle olan savaş ise bir sonuca varmaksızın devam ediyordu.

Antigonos'la yapılan, ucu bucağı olmayan yıpratıcı savaşlardan bıkan Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos, M.Ö. 311 yılında Antigonos'la barış yapmaya karar verdiler. Yapılan antlaşmaya göre: Kassandros, Büyük İskender'in oğlu Alexandros büyüyüp, yönetimde söz sahibi olana kadar, Avrupa orduları başkomutanı olarak devam edecekti; Lysimakhos Trakya'daki egemenliğine devam edecekti; Ptolemaios, Mısır, Libya, Kıbrıs ve Arabistan'ın Mısır'a sınır kentlerine sahip olacaktı. Antigonos ise Asya'nın egemeniydi. Yunan kent devletleri ise özerkliklerini koruyacaklardı.

Artık dört Diadokh, imparatorluğu bölüşmüşlerdi. Bu antlaşma ile 5 yıl önce Antigonos'a verilen ültimatomun hiçbir maddesinin geçerli olamadığı ortaya çıkıyordu. Antigonos kurnaz ve güçlüydü. Bu antlaşmayı, ilerki hesaplarına dayanarak kabullenmişti. Zaman, ne olacağını gösterecekti.

Krallar

İskender'in Generalleri arasında kısa sürecek olan barış döneminde şu gelişmeler oldu: Gücünü pekiştirmek isteyen Kassandros, Büyük İskender'in karısı Roksan'ı ve oğlu Alexandros'u öldürttü; Barış antlaşmasında kendine bir şey verilmeyen Seleukos, bazı Doğu satraplıklarına ve Babil'e hâkim oldu.

Antigonos, barış antlaşması koşullarına aykırı olarak, birçok kentte garnizon tutuyordu. M.Ö. 310 yılında, Ptolemaios, bu gerekçesi ile Antigonos'a savaş açtı. Kilikya'nın dağlık bölgelerini işgal etti. Ama Antigonos'un oğlu Demetrios, kısa sürede, bu toprakları geri aldı.

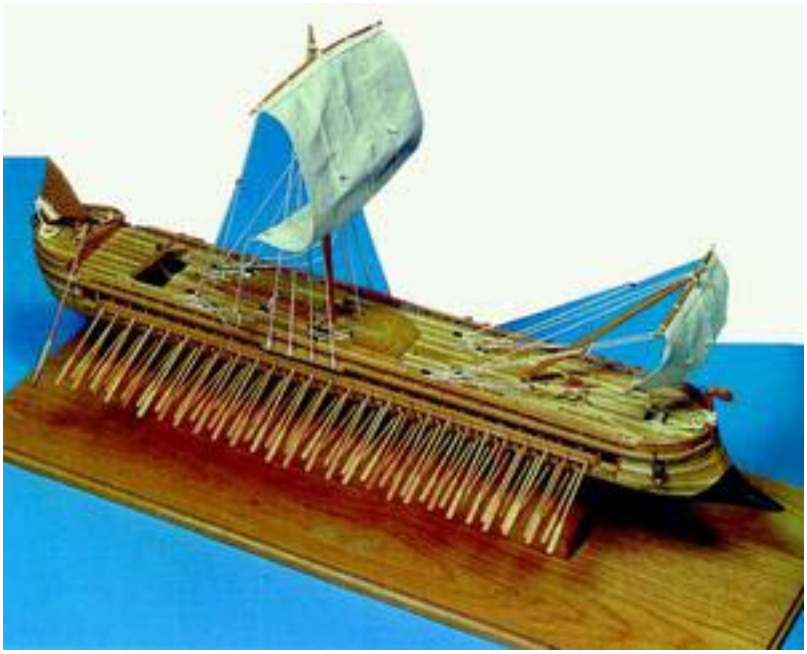

Yunan savaş gemisi

M.Ö. 309 yılında Ptolemaios, Faselis'e (Tekirova) çıkartma yaptı. Kınık (Xanthos), Kaunos gibi bazı kent devletlerini eline geçirdi. Demetrios'un karşı saldırısı Kıbrıs'a oldu. Demetrios, Salamis'i kuşattı. M.Ö. 306 yılında, Ptolemaios'un donanmasını da bir deniz savaşında yendi. Artık, Demetrios Kıbrıs'a tam sahipti. Ptolemaios da, bu durumda, Faselis'de ele geçirdiği topraklardan geri çekildi.

Bu başarılardan sonra, Antigonos ve oğlu Demetrios kral unvanını aldılar. Diadokhların geri kalanları da onları izleyip, kral unvanları aldılar. Bu tarihe kadar, Diadokhlar kral gibi davransalar da, bu unvanı resmen almamışlardı. Şimdi, imparatorluğun fiili paylaşılması resmi paylaşmaya dönüşüyordu. Krallar kendilerine sikkeler bastırdılar.

Antigonos, hala tüm imparatorluğun peşindeydi. Mısır'a saldırdı, ama seferi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Mısır seferinin başarısızlığı, Rodos adasını stratejik açıdan çok önemli hale getiriyordu. Demetrios, dönemin en gelişmiş tekniklerini kullanarak, Rodos'u kuşattı.

Rodos ticaretle yaşayan bir adaydı. Diadokhların birbiri ile yaptıkları iktidar savaşına katılmamıştı. Ancak, ticaretinin önemli bir bölümü Mısır ile olduğu için, Rodos Ptolemaios'a, diğerlerinden daha yakın idi. Demetrios'un üstün teknikli, kalabalık ve tecrübeli ordusunun gücü, iyi tahkim edilmiş Rodos kentini almaya yetmedi. Bir yıl süren kuşatmadan sonra, antlaşma yapılıp, Antigonos'un oğlu Demetrios'un ordusu geri çekildi.

Rodos'ta bunlar olurken, M.Ö. 305 yılında, Roma ve Samnisler, bir barış anlaşması yaparak ikinci Samnis savaşlarını bitirdiler. Bu arada Roma, çevresindeki toplulukları ele geçirerek, durumunu sağlamlaştırıyordu. Roma, Hernici'leri, Abruzzi bölgesindeki halkları, Aequus'leri, Marsi, Paeligni, Marrucini, Frentani ve Vestini'yi kendine bağdaşık hale getirdi. Askeri amaçlı Via Valeria (306) yolunu inşa etti. Birçok yeni Latin yerleşmesi kurdu.

Yunanistan'da ise, Antigonos oğlu Demetrios'un yokluğunda, Kassandros iyice güçlenmişti. Kıbrıs'dan dönen Demetrios, Pire'ye bir donanma ile geldi. Atina'yı Kassandros'un tayin ettiği yöneticiden (Falerli Demetrios'dan) kurtarıp, tekrar demokrasiyi kurdu. Sonra, Kassandros'un üzerine yürüdü. Kassandros'u Thermopylai'ye kadar uzaklaştırdı. Peşinden Peloponnesos'u tümüyle eline geçirdi, diğer Yunan kent devletlerine de Atina'ya yaptığını yaptı. Yani demokrasiyi geri getirdi. Sonra Korint'te (Korinthos) topladığı kongre ile kendini başkomutan seçtirdi. Kassandros, Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios her yerde gerilemişlerdi. Antigonos ve oğlu ile tek tek baş edemiyorlardı. Tekrar aralarında bir birlik oluşturdular. Yine bu sıralarda, Kuzey Hindistan'ın hâkimiyeti için Seleukos Çandrgopta Moria (Chandrgaupta Maurya) ile savaşıyordu. M.Ö. 304 yılında, aralarında barış imzalandı.

Lysimakhos'un ordusu, Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya girdi. Frigya'da ilerlemeye başladı. Frigya'da ilerlerken, komutanı Prepelaos'u Ege kentlerine (Aiolya ve İonya'ya) yolladı. Lysimakhos, Şuhud'u (Synnada'yı) kuşatıp aldı ve burada hazinenin bir kısmını ele geçirdi. Komutan Prepelaos ise Edremit'i (Adramittion'u) alıp, Efes'i kuşattı. Kent bağımsızlığını korumak koşulu ile teslim oldu. Limanda bulunan gemiler, Efesliler tarafından, teslim olmadan önce, Demetrios'un işine yaramasın diye yakıldı. Sonra, Sığacık (Teos) ve Değirmendere (Kolofon), Prepelaos'a kendiliklerinden katıldılar. Ildır (Erythrai) ve Urla (Klazomenia) ise karşı koydu. Karşı koyan kentlerin çevreleri, Prepelaos tarafından yağma edildi. Sardeis kentinin de aşağı bölümü ele geçirildi. Böylece, kısa bir sürede, müttefikler Batıda önemli başarılar sağlayarak, Antigonos'un çok sayıda kentini ele geçirdiler.

Durumu öğrenen Antigonos, Suriye'yi terk ederek, ordusu ile Kilikya üzerinden Torosları aşıp, Kapadokya'ya geldi. Sonra da Konya ovasına ve Büyük Frigya'ya geçerek, durumu düzeltmeye çalıştı. Antigonos yaklaştıkça, Lysimakhos geri çekiliyor, arada daima mesafe bırakıyordu. Lysimakhos ordusunu, Eskişehir (Dorylaeion) de toparladı. M.Ö. 302 – 301 yıllarında, Antigonos, Eskişehir'e yaklaşınca, Lysimakhos ordusunu Bitinya'da Karadeniz Ereğlisi'ne (Herakleia Pontika'ya) çekti. Burada Pers asıllı olan Oksyartes'in kızı Amastris ile evlendi. Bu evlilikten sonra, Lysimakhos'u kendilerinden saymaya başlayan Ereğlililer, orduya yiyecek bulmaya başladılar.

M.Ö. 302 yılında, diadokh savaşları sürerken, Pers kökenli olan 1. Mithradates, Kios'tan (Gemlik) kaçarak, Paflagonia'da Olgassis (Ilgaz) dağı eteklerindeki Kimiata'ya geldi.

Kimiata, sarp bir yerde kurulmuş, iyi tahkim edilmiş bir kaleydi. 1. Mithradates, burada kısa sürede kendini toplayıp, kaleye el koyup, topraklarını genişleterek, Pontos devletini kurdu. Peşinden Samsun'u aldı. İris (Yeşilırmak) ırmağını geçerek, sınırlarını Thermodon (Terme) ırmağına kadar genişletti. Güneyde, Amasya, Gaziura ve Zela'yı Pontos topraklarına kattı. Batıda, Amastris'e (Amasra) kadar geldi.

Anadolu'da her tarafla birden başa çıkamayan Antigonos, oğlu Demetrios'u Yunanistan'dan acele yardıma çağırdı. Demetrios, önce Kassandros ile bir anlaşma yaptı, sonra Efes önlerine geldi. Kenti ele geçirip, askerlerini yerleştirdi. Sonra, Lâpseki (Lampsakos) ve Parium'u zaptetti ve o kentlere de asker yerleştirdi. Marmara denizini aşarak Kadıköy'e (Kalkhedon'a) geldi.

Ptolemaios da, Mısır'dan ilerleyerek Suriye'yi işgal etti. Ancak, yanlış bir haber aldı. Lysimakhos'la Seleukos'un yenildiklerini zannetti ve Mısır'a geri çekildi.

Seleukos ise, Doğu'da iyice kuvvetlenmişti. Artık, ordusunda 500 adet de fili vardı. Batıdaki gelişmeler üzerine, ordusu ile o da Anadolu'ya girdi ve kışı Kapadokya'da geçirdi. Seleukos'un ordusunda 20.000 piyade, 12.000 süvari, 480 fil ve 100 den fazla savaş arabası vardı.

Böylece, M.Ö. 301 yılı ilkbaharda, Seleukos ve Lysimakhos orduları birleştiler. O sene yazında, Güney Frigya da Sultandağı eteklerinde, İpsos (Çay ilçesi) da Antigonos ve müttefik orduları karşılaştılar. Antigonos ve Demetrios kuvvetleri birleşmişti. 80.000 piyade ve 75 filleri vardı. Seleukos ve Lysimakhos kuvvetlerinde ise 74.600 piyade ve 480 fil vardı. Savaşı müttefikler kazandılar. Antigonos Monoftalmos savaş alanında ölmüştü. Demetrios ise 9.000 askeri ile ancak kaçarak, Efes'e gelmişti.

Demetrios'un babası ölmüştü. Asya'daki topraklarını kaybetmişti. Ama donanması duruyordu. Ve Yunan kentlerindeki halk onu seviyordu. Acele Yunanistan'a geçti.

Antigonos'un İpsos savaşında yenilmesinden sonra (M.Ö. 301), Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios, Antigonos'un topraklarını paylaştılar. Kassandros'un, Makedonya ve Yunanistan'daki egemenliğini devam etti. Savaşa katılan Kassandros'un kardeşi Pleistarkhos'a Kilikya'nın bir kısmı verildi. Seleukos, Frigya içlerinden, Suriye'ye ve oradan İndus'a kadar olan geniş toprakları aldı. Lysimakhos ise, Trakya, Kilikya'nın bir kısmı ve Toros'lara kadar Batı Anadolu'ya hâkim oldu. Ancak buradaki birkaç kent ve bölge, Likya, Pamfilya ve Pisidya'nın bir kısmı, Antigonos'un komutanı Ptolemaios 'un egemenliğinde kaldı (Bu Ptolemaios, Mısır firavunu olan Ptolemaioslardan değildir). Mısır hâkimi Ptolemaios ise savaşa katılmadığından, sadece Mısır ile yetinecekti. Hâlbuki Mısır aşağı Suriye'yi işgal etmişti. Şimdi onu Seleukos'a bırakması isteniyordu. Firavun Ptolemaios, aşağı Suriye'den istemeye istemeye çekildi. Bu sorun devam etti ve Ptolemaioslarla, Seleukos'lar arasında, Roma işgaline kadar sürecek olan bir dizi savaşa yol açtı.

İpsos savaşından sonra, Ön Anadolu hâkimi Lysimakhos'tu. Ön Anadolu'da ise, Bitinya krallığı bağımsız davranıyordu. Lysimakhos önce 2 generalini yollayarak Bitinya'yı ele geçirmek istedi. Ama generaller, M.Ö. 300 yılında yenilerek geri çekildiler. M.Ö. 298 yılında, bu sefer, bizzat kendi gitti, Ama o da yenilerek geri çekildi. Bu başarılar üzerine, Zipoites kral unvanını aldı. Bundan sonra, önce Zipoites, sonra oğlu 1. Nikomedes, üzerlerine gelen orduları hep yendiler. Ve fırsat buldukça da çevrelerindeki kent devletlerine saldırdılar.

Daha önce gördüğümüz gibi, Perdikkas'ın Kapadokya seferi sırasında, 1. Ariarathes'in manevi oğlu 2. Ariarathes Ermenistan'a kaçmıştı. M.Ö. 301 yılında, Antigonos'un yenilmesinden sonra, 2. Ariarathes Kapadokya'ya dönerek yeni bir devlet kurdu.

MÖ.300 yıllarında Asya kıtasından Japonya'ya tarım, basit pirinç ekimi ve metal işçiliği teknikleri gelmiştir. Japonya'da yaşayanlar tarımsal üretimi artırmak için günlük yaşamlarında tarım aletleri ve demir silahlar, ayrıca dini ayinler için bronz kılıçlar ve aynalar kullanmışlardır.

M.Ö. 300 – M.S. 300 arası, Japonya'da Yayoi kültürü dediğimiz dönemdir. Yayoi döneminde pirinç tarımcılığı başladı, işbölümü arttı, yöneten ve yönetilenler arasındaki ayrılık derinleşti ve sonucunda ileride birleşecek olan pek çok küçük devlet kuruldu. M.Ö. 300 ile M.S. 300 yılları arasında çömlekçi çarkında seramik yapılmaya başlandı.

Generaller bir bir çekiliyor

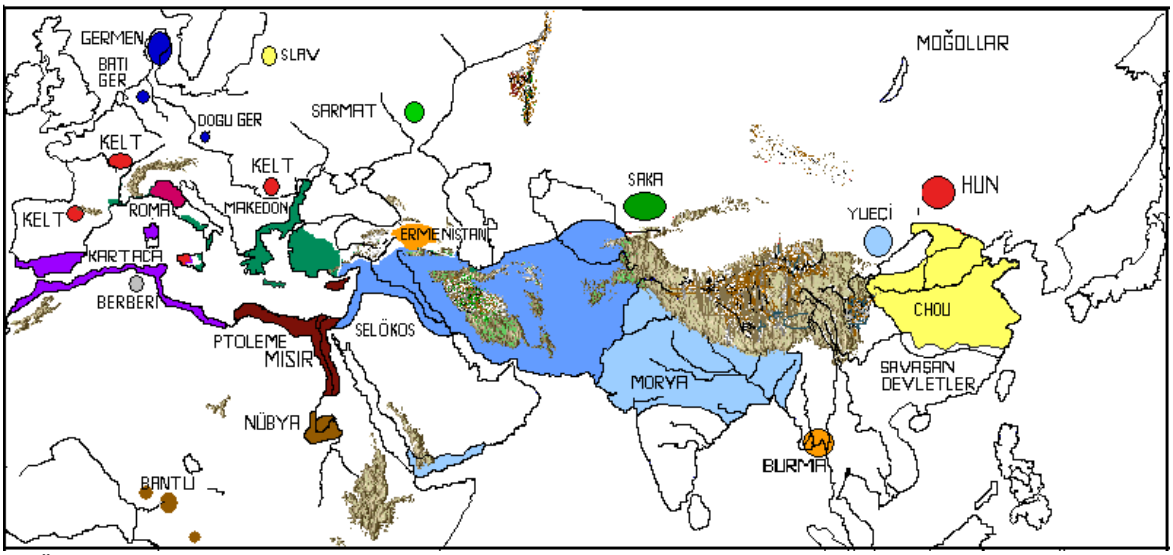

M.Ö. 300

Antigonos'un oğlu Demetrios, yenilgiden sonra Efes'e gelmişti. Demetrios'un gücü, hala küçümsenemezdi. Elinde kuvvetli bir donanma vardı. Ayrıca, Miletos, Iğdır (Erythrai), Urla (Klazomenia), Çanakkale (Abydos), Lâpseki (Lampsakos), Parion, Kıbrıs, Sidon, Tyros ve başka bazı kıyı kentlerine hâkimdi. Demetrios, bu arada Kilikia'daki babasının hazinesini de almıştı. Efes'ten Kıbrıs'ta Salamis kentine geçti. Niyeti Yunanistan'a geçip, mücadeleyi Kassandros'a karşı yapmaktı. Ama galiplerin talimatlarına uyan Yunan kentleri onu kabul etmediler. Yunanistan'da umduğunu bulamayan Demetrios, Lysimakhos'a ait Trakya'da Hersodessos'a çıkarma yaparak, orayı yağmaladı.

Bu arada Mısır hâkimi Ptolemaios, Seleukos'a olan kızgınlığı nedeniyle Lysimakhos'la anlaştı. Durumu dengelemek isteyen Seleukos da Demetrios'a yeşil ışık yakmaya başladı. Dostluk daha da ileri giderek, Demetrios, Seleukos'un kızı ile evlendi. Bu gelişmeler sonunda, Demetrios Kilikya'yı işgal ederek, Pleistarkhos'a bölgeyi terk ettirtti.

Demetrios çok güçlenmeye başlamıştı. Seleukos, Demetrios'a verdiği desteği geri çekti. Demetrios'un hayali hep Yunanistan olmuştu. Bu arada, M.Ö. 297 yılında, Kassandros öldü. Lysimakhos ise Keltler ile savaşıyordu. Demetrios, Yunanistan'a geçti ve Makedonya tahtına oturdu (M.Ö 294).

İtalya'da M.Ö. 298 yılına gelindiğinde, Samnis savaşları (üçüncü Samnis savaşları) tekrar başlamıştı. Roma Samnisler, Etrüskler ve Umbria'lılarla boğuşuyordu. M.Ö. 295 yılında Roma ordusu, birleşik kuvvetleri manevralar yaparak birbirinden ayırdı ve yendi. Sonra da Samnis topraklarını talan etmeye başladı. M.Ö. 290 yılına gelindiğinde Samnisler pes etmiş

ve Roma bağdaşığı olmayı kabul etmişlerdi. Samnisliler bağımsızlıklarını yitirdiler ve 40 yıl Roma ile savaşmanın bedelini tüm topraklarını kaybederek ödediler.

Artık Roma durmadan ilerliyordu. M.Ö. 290 yılında Sabinler ve Praetuttiiler boyun eğdiler. Bunlar " sine suffragio " Roma yurttaşı oldular. Toprakları, yoksul Romalılara dağıtıldı. M.Ö. 290 ve 286 yılları arasında, Roma, Etrüsk ve Umbrialılara da boyun eğdirdi.

M.Ö. 289 yılında, Anadolu'da, İskender'in generalleri birbiri ile hesaplaşırken, Roma'da ilk bakır sikke (Aes Grave) basıldı. Sikke basmak senatoya ait bir haktı. Senato bu görevi, üçlü bir komisyona vermişti. Tabii, bu üçlü komisyon üyeleri de, Roma'da her devlet görevinde olduğu gibi, her yıl yeniden seçilirlerdi. Sikke basımından kısa bir süre sonra, Roma senatosu, Roma dışında görev yapan komutanlara da sikke basma hakkı verdi.

Pyrrhus

Kimse, Demetrios'un Makedonya'ya sahip olmasını istemiyordu. Mısır hâkimi Ptolemaios, M.Ö.288 yılında, büyük bir donanma ile Yunanistan'a geldi. Epeiros kralı Pyrrhos ve Lysimakhos, Makedonya'ya girerek, etrafı yakıp, yıktılar. Demetrios savaşmak istemiyordu, ama ordusu, bu duruma baş kaldırdı. O da, ufak bir kuvvetle, Kaunos'a çıkartma yaptı. Bazı kentleri ve Milet'i aldı. Ama Demetrios'u, Lysimakhos'un oğlu Büyük Agatokles ordusu ile izliyordu. Demetrios, Frigya'ya çekildi, niyeti doğuya Seleukos topraklarına geçmekti. Ama ordusu açlık ve vebadan yarı yarıya azaldı. Demetrios'un önemli bir gücü kalmamıştı ve iç Anadolu'da sıkışıp kalmıştı. Toros dağlarındaki geçitler Seleukos'un askerlerince tutuluyordu. Demetrios, kandırmaca ile savaşmadan, Torosları geçip, M.Ö. 285 yılında Tarsus'a indi. Seleukos'un karargâhına bir gece baskını yaptı, ama yakalanan kendi oldu. Seleukos, onu, Orontes nehri üzerindeki Apameia kentinde konuk muamelesi ederek tuttu. Demetrios, hep kral olarak yaşamıştı, burayı kendi için bir tutsaklık olarak gördü ve M.Ö. 283 yılında öldü. Atak ve güçlü olan Demetrios ölmüş, ama barış daha gelememişti.

Anadolu'da ise, Demetrios'un sahneden çekilmesi ile Thrakia ve Batı Anadolu'nun hâkimi Lysimakhos idi. Lysimakhos, Mısır firavunu 1. Ptolemaios Soter'in kızı Arsinoe ile evlenmişti. Lysimakhos'un başka karıları ve onlardan çocukları vardı. Oğlu Agatogles iyi bir komutan olduğu için ordu tarafından seviliyordu. Ve taht varisi gibi görülüyordu. Arsinoe'nun çocukları ufaktı. Ama Arsinoe tahtı Agatokles'e bırakmaya niyetli değildi. Arsinoe, komplo kurarak, babasına ihanetten Agatogles'i yakalatıp, mahkeme ettirmeden, gizlice öldürttü (M.Ö. 284 veya 283). Batı Anadolu'ya yeniden huzursuzluk gelmişti. Agatogles'in karısı Lysandra, çocuklarını da yanına alarak Seleukos'a sığındı. Agatogles'in dostları, içlerinde Bergama kalesinde Lysimakhos'un hazinesini korumakla görevli Filetairos olmak üzere, Seleukos'u yardımlarına çağırdılar.

Son hesaplaşma

M.Ö. 281 yılında, Seleukos ordusu ile Anadolu'ya girdi. Geçerken, bölgelerden ve Kent devletlerinden yardım görüyordu. Bunu duyan Lysimakhos da Çanakkale'yi geçip, ordusu ile Anadolu'ya girdi. İki ordu, M.Ö. 281 yılında, Manisa'nın (Magnesia'nın) kuzeyindeki Kurupedion ovasında karşılaştılar. Büyük İskender'in, sona kalan iki büyük generali, ömürlerini savaş alanlarında geçirmişlerdi. Lysimakhos 80 yaşında, Seleukos 77 yaşındaydı. Savaşı Seleukos kazandı ve Lysimakhos öldü. Böylece Trakya (Thrakia) ve Batı Anadolu'da Lysimakhos dönemi bitti. Seleukos (Selefkos) ve hanedanı dönemi başladı.

Kurupedion savaşından sonra Seleukos'un toprakları, Doğu Karadeniz kıyıları ve Doğu Anadolu hariç tüm Anadolu'dan İndus nehrine kadar olan topraklardı. Seleukos amacını gerçekleştirmişti. Yönetimi oğlu Antiokhos'a bırakarak Makedonya'ya çekilmeye karar verdi. Yolda giderken, Lysimakhos'un başkentinde, onuruna verilen bir kuban töreninde, Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü. Böylece, Büyük İskender'in son generali de, M.Ö. 280 yılında, siyaset sahnesinden çekildi. Seleukos'u öldüren Ptolemaios Keraunos, Mısır firavunu Ptolemaios'un oğluydu ve aniden öfkelenerek adam öldürmesi ile ün yapmıştı. Bu nedenle de ona Yunanca şimşek anlamına gelen Keravnos (Keraunos) denmişti.

M.Ö. 280 yılında hareketlenmiş olan Keltlerden Boi kabilesi Bohemya ve Moravya'ya inmişti. Boiler Bohemya'ya isimlerini verdiler. Buralarda zengin maden ocaklarını işlettiler ve demirci atölyeleri kurdular. Tekrar hareketlenmeye başlayan Keltlerin şimdi bol silahları vardı. Mızrakları, üçken ağızlı kılıçları iyi kalite demirden yapılmıştı. Savaş arabaları sağlamdı ve yanlarına her cins yedek malzemeyi bol bol almışlardı.

Keltler güneye doğru tekrar hareketlendiklerinde üç koldan yürüdüler. Belg (Bolg, Bolgios, Belgius) denenler Albania (Arnavutluk) ve Manastır üzerinden Eperios ve Teselya'ya doğru yöneldiler. Sol kanat Keltleri Rodop dağları boyunca ilerleyerek Selanik üzerinden Trakya'ya gidiyordu. Merkezde Tektosag ağırlıklı Keltler akıyordu. Onların önlerinde savaşçı kabilelerin yaşadığı kartal yuvaları ile dolu dik ve sarp dağlar vardı. Bu sarp dağlar doğal birer kaleydiler.

İskender'in Generallerinin mücadelesi sonunda, Mısır'a hâkim olan Ptolemaios'un toprakları dışında, Büyük İskender tarafından ele geçirilen tüm topraklar, İskender'in ölümünden 43 yıl sonra, Seleukos tarafından tekrar tek elde toplanmış ve bir bütünlük içinde yönetilir olmuştu. Seleukos ölünce, İskender İmparatorluğunun toprak birliği fikri de onunla birlikte ölmüş oldu. Bu fikir artık bir daha ortaya çıkmayacaktı. İskender imparatorluğunun topraklarında üç büyük devlet kuruldu. Mısır'da Ptolemaios'ların firavun olduğu Mısır krallığı hayatına devam

etti. Trakya'nın bir kısmında, Anadolu'da ve Suriye'de Seleukos'ların kral olduğu Seleukos krallığı kuruldu. Üçüncüsü Makedonya krallığı idi. Makedonya krallığına, ölene kadar yani M.Ö. 279 yılına kadar, Seleukos'u öldüren Ptolemaios Keraunos hükmetti.

Büyük İskender'in, M.Ö. 334 yılında, Anadolu'yu geçerek, Perslerin üzerine yürümeye başlamasından bu yana 54 yıl geçmişti. Yukarıdaki satırları, yani İskender'in ölümünden sonraki Anadolu tarihini okuyanların, nasıl zor okuduklarını tahmin ediyoruz. Bizim okumaya takatimizin yetmediği, yukarıdaki özet tarihe, Anadolu insanı yaşayarak dayanmıştır. Burada kullandığımız Anadolu kelimesi, tabii ki tüm Anadolu'yu kapsamamaktadır. Söz konusu topraklar, Kızılırmak nehrinin batısında ve güneyinde yer alan topraklardır. Bu günkü bölge sınıflamamızla, Batı Karadeniz, Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerini kapsayan yerlerdir. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu kapsam dışı kalmıştır. Güney Doğu Anadolu ise (Kuzey Mezopotamya) kısmen söz konusudur. Burada, söz ettiğimiz Anadolu, Anadolu'nun tümünü çağrıştırmasın diye, bu topraklara Ön Anadolu diyelim. Ön Anadolu Hititlerin hüküm sürdüğü topraklardır. Ön Anadolu, önce Friglerin sonra Lidyalıların hüküm sürdüğü, İon ve Aiol kent devletlerinin kurulduğu topraklardır.

Geçen 54 yıl içinde nesiller değişmiştir. İskender'in komutanları, birbiri ile boğazlaşırken, aslında Ön Anadolu'yu boğazlamışlardır. Ön Anadolu içinde her an dolaşan iki, üç ve daha fazla ordu. Ordu deyince 10.000, 20.000, 30.000 piyadeyi ve 5.000, 10.000 süvariyi ve filli birlikleri kastediyoruz. 10.000 kişilik ordu demek, orduyu takip eden serseriler, din adamları, fahişeler, çocuklar, satıcılar, meyhaneciler ve ölü soyucu ve gömücülerle herhalde 20.000 kişiden fazla eder. İşte böyle ordular, Ön Anadolu'da iki nesil dolaşmışlardır. Senede en az iki defa birbirleriyle savaşa tutuşmuşlardır. Kentler senede bir iki defa el değiştirmiştir. Kentler, köyler, neden olduğunu bile bilmedikleri bir savaşta, her gelen orduyu beslemek zorunda kalmışlardır. Orduları besleyince, kendileri aç kalmış, eğer, orduları beslemeyi reddederseler, yağmalanıp, yine aç kalmışlardır. Bu dönemde, açlık, ırza geçmeler, ölümler, zorla askere almalar sanki Ön Anadolu'nun kaderidir. Ön Anadolu'da, aileler parçalanmıştır. Diller, orijinler, kabile bağları unutulmuştur. Köyler, Kentler fakir düşmüş, kültürleri yok olmuştur. Bu 54 yıl içinde, doğan ve ölen nesillerden, geriye kalan, eskinin gelenek ve görenekleri yerine, İskender'in Generallerinin ordularının kültürüdür. Zengin kentler fakirleşmiş, fakir kentler, fakirliklerini alın yazısı saymışlardır. Asiller yok olmuşlardır, tüccarlar çekip gitmişler veya erimişlerdir. Sınıflar alt üst olup, neredeyse köle, vatandaş ayrımı bile kalmamıştır. İskender Generallerinin orduları, Ön Asya'yı, açlık, zavallılık ve fakirlikte ortak paydasını bulan bir sosyalizasyona uğratmışlardır. Ön Asya'da doğup, ölen nesiller, artık Hititleri bilmezler, Frigya'yı Lidya'yı yer adları sanırlar. Kral mezarlarını, tümülüsleri ve hatta yıkılan pek çok kenti çoktan unutmuşlardır. Yerel adetler, yerel tavırlar ve büyüklerden aktarılan bilgiler uçup gitmiştir. Yeni doğanlar dünyayı ve yaşamı, böyle sanırlar.

Tarihçiler, bu döneme Helenistik dönem diyorlar. Bizce bu dönem kimliklerin kaybolduğu ve herkesin çaresizce Helen kimliğine büründüğü dönemdir. Bu dönem Ön Anadolu'nun lime, lime olup, sonra tekrar bütünleştiği dönemdir.

Delfi Soygunu

Bu sırada kelt Belgler Makedonya'ya kadar gelmişlerdi. Belg ve Makedon ordusu karşılaştılar. Keraunos'un ordusunda ortada tam bir blok oluşturan falanks vardı. Uzun mızrakları ile ve birbirlerini koruyan kalkanları ile önünde durulamaz bir güç görüntüsü veriyordu. Keraunos'un kendisi de bir savaş filine binmiş savaşı filin üzerinden yönetiyordu. Keltler atlıydı, süvarilerin yanında seyisleri ile birlikte yedek atları vardı. Keltler demirden ağır, bronzu delebilecek güçte, mızraklar yaparak süvarilerine vermişlerdi. Bu ağır mızraklar hem Falanks sıralarını dağıttılar ve hem de Keraunos'un filini öldürdüler. Keraunos Keltlerce yakalanarak parça parça edildi, kafası bir mızrağa takılarak herkese gösterildi. Makedon ordusunun büyük bir kısmı ölmüş veya yaralanmıştı. Hayatta kalanlar da teslim oldular.

Belgler, esirlerin genç ve güzel vücutlularını seçerek, uzun süren bir kurban ritüeli ile Tanrılarına kurban ettiler. Ayrıca elde ettikleri ganimetin de bir kısmını yine Tanrıların hakkı diye yakarak Tanrılarına ulaştırdılar. Savaşı kazanan Belglerin önünde Teselya duruyordu. Keltler hiçbir dirençle karşılaşmadan Teselya'yı soydular. Kelt arabaları zengin ganimetlerle dolup, taşıyordu.

M.Ö. 279 yılında Pyolemaios Keraunos'un ölümünden sonra Makedonya tahtına, Antigonos Monoftalmos'un torunu Antigonos Gonates geçti. Bundan sonra, Makadonia saltanatı Antigonos sülalesinin oldu. Ancak Keltler Makedonya ve Yunanistan'da olduğu sürece saltanat ancak kâğıt üstünde olabilirdi.

Kurupedion savaşından sonra, kendilerini tehdit altında hisseden Bitinya (Bithynia), Bizans (Byzantion), Kadıköy (Kalkhedon), Karadeniz Ereğlisi (Herakleia Pontika) ve Pontos birlik oluşturdular. Bu birlik, caydırıcılık yönüyle, onları hem 1. Seleukos'a ve hem de 1. Antiokhos'a karşı korumuştur. M.Ö. 279 yılında, Pontos biraz daha genişleyerek, topraklarına Herakleia Pontika'yı da kattı. Pontos'un başında, hala I ci Mithradates bulunuyordu.

Agatokles'in öldürülmesinden sonra, Seleukos'dan yardım isteyenler arasında Bergama kalesinde Lysimakhos'un hazinesini koruyan komutan Filetairos'da vardı. Filetairos, Paflagonya'nın Tios kentinden gelmişti. Kurupedion savaşından sonra, Filetairos, Bergama'da bağımsız bir devlet kurmak için hazırlıklara girişti. Seleukosların kargaşayı yatıştırmak için uğraşmasından istifade ederek, kuvvetli bir ordu kurdu.

Seleukos devletinin kurucusu 1. Seleukos, M.Ö. 280 yılında öldürülene kadar, hem iç mücadelelerle, hem yerel krallıklarla, hem Mısır'la (Ptolemaioslar) ve hem de Galat (Keltler)

larla uğraşmış, ömrü savaş meydanlarında geçmişti. 1. Seleukos öldürülünce, Mısır, Milet kent devleti ile anlaşarak Anadolu kıyılarını işgal etti. Zaten, Pamfilya ve Termessos'u daha önce ele geçirmişti. Sonra, Karya, Likya, Kilikya kıyılarına yerleşti. Böylece, Seleukoslar kurulduktan kısa bir süre sonra, denizle irtibatları kesilmiş, bir kara devleti olmuşlardı.

Keltler M.Ö. 279 kışını kuzeyde geçirdikten sonra, M.Ö. 278 yılında güneye Yunanistan'a doğru inmeye başladılar. 150.000 piyade ve her birinin 2 yedek at ve seyisi olan 20.000 süvari, kabilelerin federatif birliğinde seçilmiş olan bir savaş şefi yönetiminde hareket ediyorlardı. Geride kalan ihtiyar, kadın ve çocukları korumak üzere arabalarının yanında 15.000 yaya ve 3.000 atlı bırakmışlardı. Keltler Yunanistan'a yağmaya gidiyorlardı, yoksa amaçları orada yerleşmek değildi. Bu nedenle ailelerini geride bırakmışlardı. Yağmadan sonra geri dönüp, aileleri ile birlikte Trakya'ya doğru yollarına devam edeceklerdi.

Teselya'ya gelenler, kentlere saldırmadılar. Vakitlerini kırlarda geçiriyorlardı. Bütün kentler yağmadan kurtulmak için Keltlerin (Galatların) istediği büyük savaş vergilerini veriyorlardı. Bu sırada birtakım Keltler de (Galatlılar) Hellespontos (Çanakkale) kıyılarına varmışlardı. Gelip bir süre durdukları bu yere sonradan onların ismine izafeten Gelibolu denecekti. Keltlerin (Galatların) büyük çoğunluğu yaklaşan kışı Olympos dağının alçak yamaçlarında toplanarak geçirdiler.

Yazın Galatların (Keltlerin) güneye yaptıkları akın, Persleri de durdurmuş olan Thermopylai geçidinde durduruldu. Yunan kentlerinin müşterek ordusu 2–3 ay Galatları durdurdu ise de sonunda çözüldü. Galatlar Thermopylai'den geçerek Defli kentine doğru akmaya başladılar. Grek ordusunu yok olmaktan yine Atina donanması kurtarmıştı. Atina tekneleri yenilmiş Yunan savaşçılarını alarak savaş alanından çekildi.

Galatlar (Keltler) Delfi'nin asırlardır birikmiş olan hazinelerine göz dikmişlerdi. Zor da olsa Delfi'ye girip, yağmaladılar. Taşıyabilecekleri her şeyi alarak, geri dönüp, evlerinin yolunu tuttular. Defli kentinden çok zengin bir hazineyi almış, kentin birikiminin canına okumuşlardı. Bu Yunan halkının bardağını taşıran damla oldu. Şimdi hem Yunan kentleri ve hem de Makedon halkı silahlanmış Keltlere saldırmanın fırsatını kolluyordu. Keltler Yunanistan ve Makedonya'dan geri çekildiler. Bir kısmı Batı Balkanlar'da (Sırbistan, Karadağ, Bosna, Arnavutluk, Hırvatistan) yerleşerek, bu bölgeyi Keltleştirdiler. Bazıları Drava ve Sava arasındaki Pannonia'da (Güneybatı Macaristan) durdular. Bazıları kuzeye doğru yollarına devam ederek Bohemya'ya ve hatta ilk geldikleri topraklara kadar geri döndüler. Bir kısmı ve özellikle Volk-Tektosaglar Batıya doğru dönüp, Galyadaki akrabalarının yanına, Toulouse'a gittiler.

Bu noktada bir efsane anlatıla gelmiştir. Olayı Strabon, Justinus, Aulus-Gelle, Dion Cassius ve daha pek çok tarihçi anlattığına göre efsaneden daha hakiki bir şey olmalıdır. Dönüş sırasında, Tektosagların arasında salgın hastalık çıkar. Kâhinler bunu Defli tapınağının soyulması üzerine Apollon'un hışmına bağlarlar. Çözüm Keltlerde (Galyalılarda) Apollon'un bir nevi karşılığı olan Işığın, suların ve göllerin tanrısı " Belen " (Belenos) 'e kurban sunmaktan geçmektedir. Galyalılar, Defli yağmasından elde ettikleri hazineyi Toulouse'daki Bellen tapınağının yakınındaki göle atmalıdırlar. Bu göl üzerine daha sonra Saint Sernin kilisesi inşa edilecektir.

Hazine kıymetli taşlar ve mücevheratın dışında 110.000 adet yarım kilo gümüş ve 1.500.000 adet yarım kilo altını kapsıyordu. Müthiş bir ağırlık ve müthiş bir zenginlikti. Galyalılar büyük bir törenle bu hazineyi sulara bıraktılar. Bu Galyalıların dinlerine ne denli bağlı

olduklarını gösteren iyi bir hikâyedir. Daha sonraları Julius Caesar, Galyalıların dinlerine çok düşkün olduklarını her fırsatta vurgulayacaktır.

Bu sırada Volk-Tektosagların ve Tolisto-Boilerin büyük bir kısmı Trakya'daki Galyalılara katılmaya karar verdiler. Kadın, çoluk, çocuk toplanmışlar ve başlarına Acikorios geçmişti. Trakya'daki Keltlerin bir kısmı Leonor'un, bir kısmı Luthar'ın yönetimindeydiler. Galyalılar (Galatlar) hep beraber şimdi, Marmara ve Boğazlardan Asya tarafına bakıyorlardı.

1. Seleukos'un ölümünden sonra yerine geçen 1. Antiokhos'un uğraştığı ilk işlerinden biri, Kelt saldırı ve akınlarını göğüslemek olmuştur. M.Ö. 275 ve 274 yıllarında, 1. Antiokhos, Keltlerle (Galatlarla) çarpışarak, onların güneye doğru yayılmasını önledi.

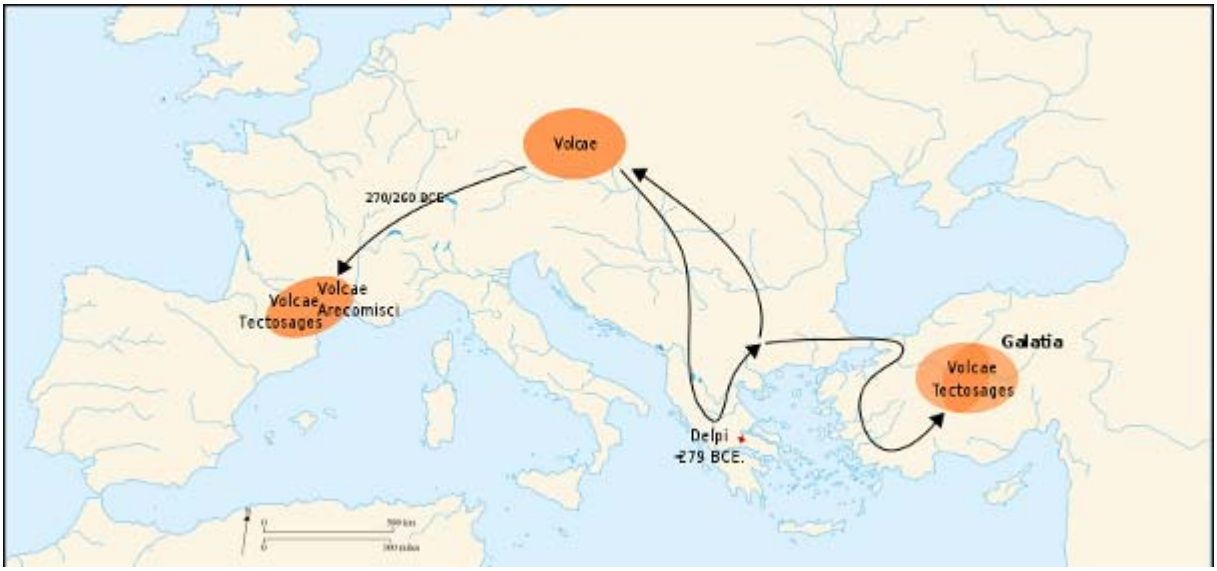

Volk-Tektosagların akını

Morya

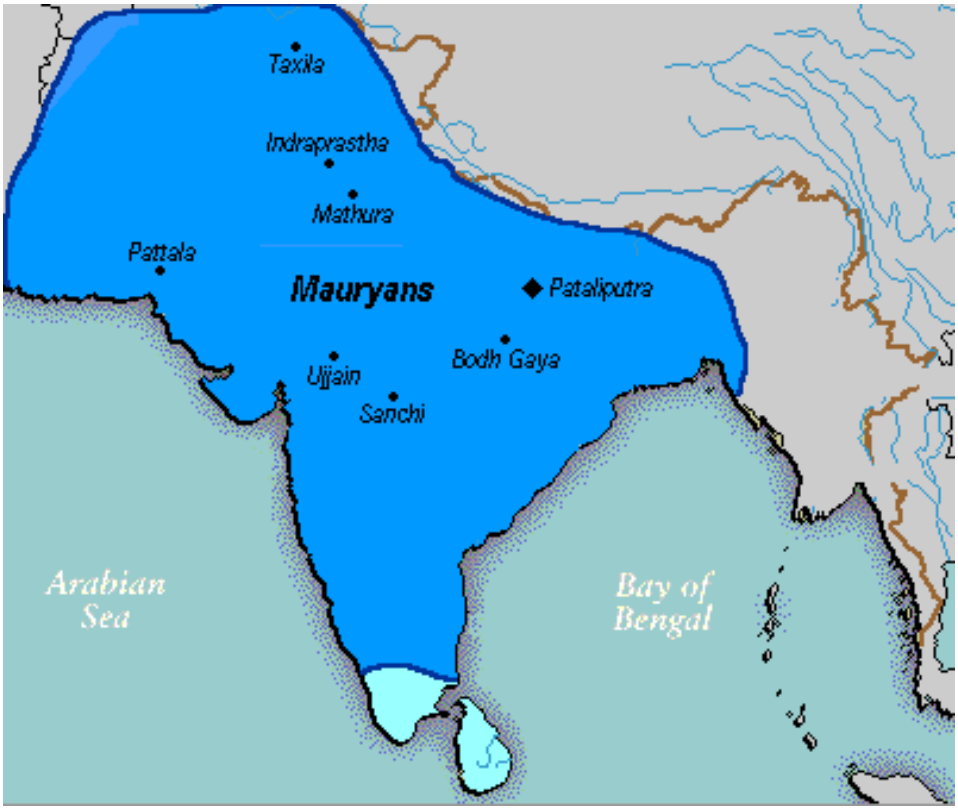

Morya haritası

M.Ö. 281 yılında, Seleukoslar Pencap ve Afganistan'ı terk etmek zorunda kaldılar. Makedonyalıların Hindistan'dan atılmasından sonra, Moryalar kuzey Hindistan'ı ve belki Güney Hindistan'ın bir bölümünü kapsayan bir İmparatorluk kurdular. Moryalar İmparatorluğunun en parlak zamanı imparator Asoka dönemidir (M.Ö. 273–237). Bu dönemde Hindistan'da küçük işletmeler hâkimdi ve üretim ilişkileri fazla gelişmemişti. Köleler vardı, ama küçük işletmelerde ve ev işlerinde kullanılıyorlardı.

Hindistan'daki geniş topraklar ya kurutulmak veya sulanmak istiyordu. Her taraf ormanlarla kaplıydı ve ekilebilir arazi yeterli değildi. Ekilmiş topraklardaki ürünler de sürekli vahşi hayvanların tehdidi altındaydı. Üretim artışını sağlayabilecek yeterli teknik gelişme daha yoktu. Zorluklarla başa çıkabilmek için toplum ilkel bir ortakçılık sistemi ile örgütlenmişti. Ortakçı köy topluluklarında mülkiyet ortaktı. Bu üretim ilişkisi servet ve sosyal farklılaşmayı geciktiriyordu. Köyler, kabileler şeklinde kendi içlerine kapanık yaşıyorlar, ticari faaliyette bulunmayıp, kentlerle pek ilişki kurmuyorlardı. Her köyün kendi yönetimi vardı. Devlet ise vergiyi kişilerden değil topluluklardan alıyordu.

Hindistan değişik etnik topluluklardan oluşmuştu. Toplulukların gelişmişlik düzeyi de eşit değildi. Moryalılar tek bir idari sistem uygulamadılar. Her yörenin kendi özelliklerine uygun

idari yapılanma gösterdiler. Bu durumda Morya İmparatorluğunu oluşturan kabileler ve devletler özerk durumlarını korudular. Bunlar merkezi devlete vergi veriyor ve Morya ordusu için silahlı bir gurup besliyorlardı.

Morya İmparatorunun gücü ordusundan geliyordu. Morya seferlerinde 600.000 piyade, 30.000 atlı ve 9.000 filden oluşan bir ordudan bahsedilir. Bu büyük ordunun iaşesi ciddi bir maddi güç istiyordu. Morya imparatorları ürünün altıda birini vergi olarak alıyor, ayrıca tüccarlardan da vergi alıyorlardı. Topluluklar, kabileler toplu vergi verme dışında angarya yükümlülüğünü de yerine getiriyorlardı.

Morya İmparatorluğu Budizm'i resmi din olarak seçmişti. Budizm'in etkisi ile savaş, ölüm cezası, baskı ve işkence, büyük av partileri ortadan kalkmaya başladı. Hatta hayvan hastanelerinin yapımına girişildi. Toplum, Budizm sayesinde bu ileri adımları atarken, imtiyazları kaybolan Brahman'lar, Budizm ile mücadeleye başladılar. Bu mücadele ve kast sisteminin bu mücadeleye katkısı, ilerde Budizm'i Hindistan'da geriletmeye başlayacaktır.

İskenderiyeler

Seleukos'lar, İskender'in yolundan giderek, devletlerinin temelini, yeni kurdukları 400'e yakın kente bağladılar. Bunların bazıları, Antakya (Antiokheia) gibi, dünya çapında ticaret ve sanayi kentleri oldular. Seleukos devleti zaten ticaret yolları üzerindeydi. Perslerden devrolan mirasları içinde, Babil, Şam gibi eski ve önemli ticaret merkezleri, açılmış ticaret ve kervan yolları vardı. Seleukoslar ticaretin ve bunun için kentlerin öneminin farkındaydılar. Ülkenin çeşitli yerlerine, katoika denilen askeri yerleşme merkezleri kurdular. Bu merkezlerin çoğu, zamanla kentlere dönüştüler. Ordugâhların, askeri yerleşim merkezlerinin kentlere dönüşmesi, sadece Seleukoslara ait bir gelişim değildir. Her devlette ve tarihin her kesitinde, ordunun yerleşim yeri olarak kurulan yerleşimler, kısa süre içinde kentlere dönüşmüştür. Son yüzyıla gelene kadar hareket eden bir ordunun peşinden fahişelerden, din adamlarından, satıcılardan, tüccarlardan, ölü soyuculardan, ölü gömücülerden vs oluşmuş bir kalabalığın gittiğini düşünürsek, bu gelişimi normal karşılarız. Ordular peşlerinden kendi büyüklüklerinde bir sivil kalabalığı sürüklemişlerdir.

Büyük İskender'in, İssos savaşından sonra, İskenderiye'yi (Aleksandreia) kurduğunu söylemiştik. İzmir (Smyrna), Bayraklı'da kurulu idi. İskender, İzmir'in, Kadifekale (Pagos) üzerinde tekrar kurulmasını istedi. Şehrin yeniden kuruluşu, Antigonos tarafından başlatıldı. Şehrin yeniden kuruluşunu bitiren ise Lysimakhos'dur. Smirna (Smyrna), kurucusu olarak Büyük İskender'i kabul etmiştir.

İskender'den sonra Anadolu'ya hâkim olan Antigonos, İznik gölü kıyısında Antigonya kentini kurmuştur. Kentin adı, sonradan, Lysimakhos tarafından Nikaia (İznik) olarak değiştirilmiştir. Efes kentinin, ilk kuruluş yeri ovadır. Efes, şimdi kurulu bulunduğu Bülbül dağı eteklerine, Lysimakhos tarafından taşınmıştır.

Büyük İskender, ele geçirdiği topraklarda, 70 kadar Aleksandreia adlı kent kurmuştu. Bu kentlerin hepsi, Grek kenti stilinde kurulmuş kentlerdir. Bu şehirlere, Makedonyalılar, Grekler ve yerli halk kozmopolit bir tarzda yerleştirilmişti. Amaç, hem ticaretin gelişmesi, hem Helen kültürünün yaygınlaşması ve hem de halklar arası bir kaynaşmanın sağlanmasıydı. Kentler, Yunan modelinde olduğu gibi, iç işlerinde serbest bırakılmışlardı. Kendi yönetimlerini oluşturmuşlar ve kendi kanunlarını yapmışlardı. Bundan sonra oluşacak olan krallıklar döneminde, bu kentler, ticaret ve kültür merkezleri olarak, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kentlerin en önemli işlevi, ortak dil olarak Yunancanın kullanılmasını sağlamak olmuştur. Böylece, dil birliği, birkaç nesil içinde sağlanarak, halk kendini Yunanlı saymaya başlamıştır. Yani, Aleksandreia'lar, kimlik değişimine neden olmuşlardır.

İskenderiye feneri (temsili)

İskender'in, daha önce bahsettiğimiz, kent kurma politikasını en iyi uygulayan krallık Seleukos krallığı olmuştur. Seleukos'ların egemen olduğu çok geniş alanlarda, çok değişik toplumlar yaşamaktaydı. Seleukos'lar, stratejik noktalarda, büyük yolların ve büyük nehirlerin yanında, liman özelliği olan kıyılarda pek çok kent kurmuşlardır. Örneğin, Seleukos1. Nikator (M.Ö. 312 – 280), 60 kadar kent kurmuştur. Kurulan bu kentlerin pek çoğu önceden varolan kentlerdir. Seleukos'lar, bu kentlerin adını değiştirip, yeniden iskân etmişlerdir. Bu kentlere verilen özel imtiyazlarla, ticaret geliştirilmiş, üretim arttırılmıştır. Seleukos I tarafından kurulan kentlerden biri de Urfa'da eski bir kent kalıntıları üzerinde inşa edilen Edessa kentidir. Kent adını İskender'in doğduğu kentten almıştır. Bu kent gelecekte mozaik taşlarıyla ve Amazon kadınlarını tasvir eden mozaikleri ile ünlenecektir.

Kurulmuş Aleksandreia'lar arasında, Mısır'dakinin tarihte özel bir yeri vardır. Şimdi, biraz bu kentten, İskenderiye'den bahsedelim. Atina yüzyıllar boyunca bir sanat, fikir ve kültür merkezi olmuştu. Bu vasfını daha epey bir süre devam ettirecekti. Ancak, İskenderiye kurulduktan kısa bir süre sonra, fikir önderliği, bir ticaret kenti olarak kurulan İskenderiye'ye geçti.

İskenderiye'nin Kurulu olduğu Mısır, firavun Ptolemaios'un Mısır'ı idi. Saray dili Yunancaydı. Ptolemaios, İskender'in yakın arkadaşı idi ve Aristo'nun fikirlerini, o da benimsemişti. Firavun olduktan sonra, bilimsel araştırmaları düzenleyebilmek için çok gayret gösterdi. Ptolemaios (Ptolomeus), bilime daimi para yardımı sağlayan ilk yöneticidir. Ondan önce, para düzenli değil, zaman zaman veriliyordu. Örneğin, İskender de Aristo'nun araştırmalarına para yardımı yapmıştı. Ptolemaios, ilk olarak İskenderiye Müzesini kurdu. Bilimsel araştırmalara ayrılan fon nedeniyle, iki, üç nesilde ciddi ilerlemeler kaydedildi. Geometrinin babası Euklides; Dünyayı boyutlandıran ve çapını 50 millik bir hata ile belirleyen Eratosthenes; koni kesitlerini ölçen Apollonius; İlk gökyüzü haritasını çizen Hipparkhos; İlk buharlı makinayı bulan Hero; bu bilim adamlarının en tanınmışlarıdır. Arkhimedes (Arşimet), tahsili için Siraküza'dan (Syrakusa) İskenderiye'ye geldi ve Müzeye sürekli hizmetlerde bulundu. Herophilos, hayvanlar üzerinde ameliyatlar yapmaya başladı.

İskenderiye, yüzyıllarca, bilimsel araştırma merkezi oldu. Ancak, sorun, dogmadan geldi. Dogma ve bilimsel düşünce hiç bir zaman bir arada olamamışlardır. Bilim, fikri hür, vicdanı hür insanlar ister. 1. Ptolemaios zamanında, o bir hami olarak, bilimsel düşünceyi destekliyor

ve her türlü tesirden uzak tutuyordu. Müzenin hocaları ve yöneticileri, firavun tarafından tayin ediliyor, maaşlarını da devlet veriyordu. Sonra, Ptolemaioslar Mısırlılaştılar. Mısır dininin ve din adamlarının etkisi arttı. Müze, dinin ve din adamlarının etkisinde araştırma ruhunu kaybetti ve artık özgün çalışmalar yapılamaz oldu.

İlk Ptolemaios, sadece bilimsel araştırmaları düzenlemekle yetinmedi, ansiklopedik bir bilgi bankası kurabilmek için İskenderiye kütüphanesini kurdu. Burası, sadece bir kütüphane değildi, kitaplar el yazısı ile çoğaltılıyor ve dışarıya satılıyorlardı. Bu, o zamanlar için çok ileri bir adımdır. İskenderiye kütüphanesinde, sistematik olarak bilgi toplanıyor ve dağıtılıyordu. İşte, bu, tarihin önemli adımlarından biridir.

Ancak, başarı, uygun zamanda olabilir. Zamanın uygunluğu demek aslında toplumun çeşitli katmanlarının değişikliklere açık olması ve bunu benimseme zamanının gelmiş olması demektir. İşte, bu nedenle, İskenderiye'de atılan ileri adımlar, üretime ve toplumun hizmetine dönüşemedi. Örneğin, Hero'nun buhar makinasını kimse kullanmayı düşünemedi. İskenderiye'de pek çok kitap yazıldı ama ucuz kitap yazılamadı.

Mısır'daki İskenderiye kısa zamanda önemli bir tıp merkezi haline gelmişti. Bundan sonra hastalıkların teşhisinde akıl ve tekniğin öne çıkarıldığı bir sisteme öncülük etti. Herophilos (M.Ö. 315 – 260) sinir ve damar arasındaki farkı ortaya koydu. Sinirlerin motor yani hareket iletici ve hissi işlevleri vardı. Herophilos'tan sonra Erasistratos geldi (M.Ö. 300 – 240). Erasistratos beyin ile beyinciği birbirinden ayırdı. Atar damar sistemi üzerinde de ayrıntılı çalışmalar yaptı. Ona göre ruh beyinde oturuyordu. Kalp vücuda kan ve hava pompalıyordu. Genel olarak, Herophilos olsun, Erasistratos olsun, eğer ağrı vücudun içinde ise, yerini tam tespit edebilmek için iç organların durumunu bilmek gerekir, bunun içinde kadavralar üzerinde çalışılmalıdır demişlerdir. Ancak kadavra çalışmaları yapılıp, yapılmadığı bilinmemektedir.

Seleukoslar

Seleukos, Asya'da en geniş topraklara sahip olmuştu. Kurulan bu yeni devlet Seleukos (Selefki) devleti, birbirinden farklı halkların ve ülkelerin bir yığınıydı. Coğrafyası çok çeşitliydi, bu coğrafyadaki toplumların gelişmişlik seviyeleri, sosyal, dini, kültürel, ekonomik durumları çok çeşitliydi. Göçebe topluluklar ve hatta hala avcı olan toplumlar, yerleşik kültürler, kent devletleri seviyesine gelmiş kent yaşamları, hepsi iç içe yaşıyorlardı. Seleukos'ları, Mısır'dan ayıran temel öğe buydu. Mütecanis bir topluma sahip olan Mısır ile her yönden karmaşık olan Seleukos krallığı.

Seleukos'lar da merkezi bir devlet kurdular, ama bu devletin, merkezi otoritesi Ptolemaiosların Mısır'da kurdukları mertebeye ulaşamadı. Merkezi otorite ile çelişen Yunan tarzı site özerklikleri, Seleukos merkezi otoritesini sınırlıyordu. Gelişmiş ticaret ve çok çeşitli ekonomik faaliyetler, merkezi otoritenin, Mısır seviyesine çıkmasını engelleyen bir diğer unsurdu. Ayrıca, merkezi otoriteyi sınırlayan bir diğer faktör de, Seleukos devletinde oturan, Yunan ve Makedonyalılardan oluşan toplulukların ayrıcalıklı durumlarıydı.

Seleukoslarda da, Mısır'daki gibi, hükümdar tanrılaştırılmıştı ve ona resmen tapılıyordu. Seleukos'lar şecerelerini tanrı Apollon'a bağlıyorlardı. İktidarlarının gücünü ise, Babil tanrısı Marduk'a dayandırıyorlardı. Hem doğunun ve hem de batının, en önemli tanrılarını alarak, herkesi kucaklamaya çalışmışlardı.

Toprakların büyük çoğunluğu kralındı. Ama yine de tapınaklara, kentlere ve özel kişilere ait topraklar Mısır'dan kat ve kat fazlaydı. Sanayi ve ticaret alanında, kralın yetkisi, Mısır'daki kadar tekelci değildi. Seleukos'lar devletinde, sanayi ve ticaret alanında faaliyet gösteren özel ticarethaneler vardı.

Kentlerin büyük bir çoğunluğu, Grek tarzı özerktiler. Halk meclisleri, kurulları, seçilen memurları, liseleri, beden eğitim merkezleri vardı. Bazı kentler kendi iç işlerinde serbest, dış işlerde devlete bağlı, cumhuriyetler gibiydiler. Ancak, Seleukos'lar, sonuç itibarı ile kendilerine tam bağlı ve tam otoriter bir merkezi devlet istiyorlardı. Devlet, stratejlerce yönetilen 27 satraplığa bölündü. Tüm ülkede tek para ve tek takvim kabul edildi. Seleukos takvimi M.Ö. 312 yılını, başlangıç kabul etmişti. Buna, Selefkiler Çağı dediler.

Pyrrhus Zaferi

Pyrrhus İtalya'da

Roma, uzun mücadeleler sonunda, başlangıçta ağır, ağır, daha sonra, kuvvetlendikçe hızlanarak genişlemeye başlamıştı. Önce orta İtalya'da birliği sağladı, sonra güneye döndü. Güneyde zengin Yunan kolonileri duruyordu. Torento, İskender'in mirasçılarından, Epirus kralı Pyrrhus'u yardıma çağırdı. M.Ö. 280 yılında, Pyrrhus, büyük bir ordu ile İtalya'ya ayakbastı. Özellikle filleri ve Teselyalı süvarileri sayesinde büyük başarılar kazandı. İki defa, biri Heraklea'da (M.Ö. 280), diğeri Ausculum'da (M.Ö. 279), Romalıları bozguna uğratıp, kuzeye sürdü. Sonra dikkatini, güneye, Sicilya'ya çevirdi.

Ama şimdi karşısına, Romalılardan çok daha güçlü bir düşman, Kartaca çıkmıştı. Sicilya, Kartaca'ya çok yakındı ve İskender'in yaptıklarını bilenler, İskender'in bir komutanını yakınlarında istemiyorlardı. Kartaca, 50 yıl önce anavatanı Tir'in başına gelenleri unutmamıştı. Donanması ile Roma'ya yardım etti. Pyrrhus'un deniz yollarını kesti. Romalılar, Pyrrhus'a saldırdılar. Beneventum'da, Pyrrhus bozguna uğradı.

Bu sırada Keltler (Galatlar veya Goller), İlirya (İllyria, Arnavutluğun güneyi) üzerinden güneye, Epirus'a doğru inmeye başladılar. Pyrrhus, Romalılara yenilmişti, Kartacalılar deniz yollarını kesmişlerdi, ülkesini Keltler tehdit ediyorlardı. O da fütuhat emellerini terk ederek, Epirus'a geri döndü (M.Ö. 275).

Pyrrhus, İtalya'da pek çok başarı kazanmıştı, ama bu başarıların hiç birinden somut olarak faydalanamadı. Sonunda tüm zaferleri boşa gitti. O günden beri, bir işe yaramayan, boşa giden zaferlere, Pirüs (Pyrrhus) zaferi denir. Pyrrhus, sonunda Yunanistan'a geri dönmüştü. Roma da, M.Ö. 272 yılında Torento'yu aldı. Sınırlarını, güneyde, Mesina boğazına kadar genişletti. Torento savaşlarının, Roma edebiyatına yararı dokunmuştur. Roma'nın

kuruluşundan itibaren, Yunan kültürünün etkisinde kalması, Yunan kolonileri ve Yunan kültürünün üstün seviyesi nedeniyle normaldi. Torento savaşlarından sonra, Romalılar Greklerden aldıkları kültürü kendilerine mal ederek, ona eklemeler yapmaya başlamışlardır.

Livius Andronicus (M.Ö. 285 – 204), Roma edebiyatını başlatan kişi kabul edilir. Andronicus, Torento savaşı sonunda, Romalı bir patriciye köle olmuştur. Roma'da Latince öğrenmiş ve bir süre sonra azat edilmiştir. Azat edildikten sonra efendisi Livius'un adını almıştır. Andronicus, Yunan komedi ve trajedilerini, tercüme ederek, Romalıların bunlarla karşılaşmasını sağlamıştır. Homeros'un Odysseia'sını Latinceye çevirmiş ve bu eser, uzun yıllar okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Andronicus, orijinal eserler de yazmıştır.

Livius Andronicus ile aynı dönemde, ozan Naevius (M.Ö. 265 – 202) da yaşamıştır. Hiciv içeren komedileri, az sayıda da olsa trajedi ve destanları vardır.

Roma’nın İtalya Hakimiyeti

Roma, İtalya'yı ele geçirince, hâkimiyetini güvence altına alma çalışmalarına başladı. İlk işlerden biri olarak, bir sürü Latin yerleşimleri kurdu. Paestum (M.Ö. 273), Beneventum (M.Ö. 268), Aesernia (M.Ö. 263) ve daha sonraları Brundisium (M.Ö. 244), Spoletium (M.Ö. 241) bunların birkaçıdır. İtalya savaşları sırasında, Roma'nın politikası, zorbalığın ve cömertliğin bir karışımı idi. Roma zaferlerini, toptan öldürmeler (M.Ö. 314 de Aurunei'de veya M.Ö. 304 Aequi'de olduğu gibi), geniş topraklara el koyma, insanları yığınla köleleştirme gibi eylemler izliyordu. Üçüncü Samnis savaşının beş yılı boyunca (M.Ö. 297 – 293), 60.000 'den fazla İtalyan’ı köleleştirdiği hesaplanır. Ancak, savaşı kazandıktan sonra Roma'nın davranışı değişiyor, her iki tarafının da yararına çözümler uyguluyordu. Pek çok İtalyan toplulukları, bu nedenlerle, Roma ile savaşmak yerine, ona kendi istekleri ile bağımlı hale geldiler. Roma, bu devletlerden vergi veya haraç almıyordu. Bağdaşıklar, Roma ile beraber savaşıp, talandan pay alıyorlardı. Yani bir çeşit ortaklık kurulmuştu.

Roma, tüm İtalya’ya boyun eğdirdikten sonra, onu tek bir devlet olarak örgütlemedi. Tüm siteleri, anlaşmalarla, karmaşık bir federatif yapı içinde topladı. Anlaşmalar, birbirinin aynı değildi. Her kent veya bölgenin özellikleri ve tarihi süreci dikkate alınmıştı. Yine, her şeyi bağlayan esas kural eşitlikti. Siteler, kentler kendi iç işlerinde serbesttiler, örf ve adetlerini koruyorlardı. Ancak diplomatik ilişki kuramaz, kimseye kendiliklerinden savaş açamazlardı. İtalya’daki halklar içinde Roma’nın başını çok ağrıtan Samnitlerin, Lukanyalıların ve Biruttienlerin fazladan, büyük toprakları ellerinden alınmıştı ve diğer halklarla temas kurmaları tamamen yasaklanmıştı.

Fethedilen toprakların bir kısmı gözde kişilere verildi. Bir kısım topraklar, ager publicus (amme arazisi, devlet arazisi) oldu. Ager publicuslar, patricilere ve zengin pleblere kiralandı, yani verildi. Bir kısım topraklar da, ek bedel karşılığı eski sahiplerine bırakıldı. Fetihlerden Roma hazinesinin kazandığı paralar, yeni fetihler için kullanıldı. Roma vatandaşlarının eline geçen topraklar da, büyük şahsi servet sahiplerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Biriken kapitalin bir kısmı, endüstri ve ticarette harcandı. Ekonominin bu iki dalı, İtalya’nın fethine paralel gelişti. Askeri teçhizata duyulan ihtiyaç, maden işçiliğini ve silah yapımını ilerletti. Roma’ya büyük ün kazandıran yolların yapımına başlandı. Güney ve güneydoğuya giden Appian yolu, doğu ve kuzeydoğuya giden Latin ve Flaminia yolları, kuzeybatıya giden Aurelia yolları, bu dönemde yapıldı. Yolların yapımı, hem askeri hareketliliği ve hem de ticareti daha da geliştirdi. Sonuçta, İtalya’nın fethi, tüm Romalılara yaramıştı.

Roma'da, yönetici sınıf, zenginliğini, yağmadan, ticaretten veya nerden elde ederse etsin, sonunda iş toprak mülkiyetine gelip dayanıyordu. Bu yönetici sınıf içinde soylular bir seçkinler katmanı oluşturuyorlardı. Yönetici sınıfın güvenliği, Roma siyasi kurumlarıydı. Görünüşte, tüm tam yurttaşların katıldığı bir halk meclisi, majistraları bir yıllığına seçiyordu. Eski majistralardan da senato oluşuyordu. Seçimle oluşan pek çok meclis vardı (comitia). Bu comitia'lar savaş, barış gibi çok önemli konularda, ciddi suçlamalarda veya yasa önerilerinde karar verme yetkisine sahiptiler. Ancak, bu comitia'ları majistralar toplantıya çağırabiliyorlardı. Halka hitap etme ve öneride bulunma hakkı da majistralardaydı. Meclisler, önerileri tartışmadan, değiştiremeden ya kabul, ya red ederlerdi.

Roma cumhuriyetinin, en önemli iki meclisi yüzler meclisi (comitia centuriata) ve kabileler meclisi (comitia tributa) idi.

Comitia tributa 35 kabileden oluşuyordu. Yani tüm Roma vatandaşları bu 35 kabileden (tribu) oluşmuş kabul ediliyordu. Dört kabile kenti temsil ediyordu, on altı tane kabile kente yakın topraklar için, on beş tane de daha uzak topraklar için ayrılmıştı. Oylama esnasında her kabilenin bir oyu vardı. Kentte yaşayan topraksız vatandaşlar, kent için ayrılmış bu dört kabilenin birinin içinde yer alıyorlardı. Topraksız yurttaşlar sayısal olarak ne kadar çok olursa olsun, meclis içinde sadece dört oyları olabiliyordu. Yani topraksız yurttaşların hakları, toprak sahibi olanlara nazaran daha fazla sınırlanmıştı. 31 adet olan kırsal kabile ise toprak sahiplerinden oluşuyordu. Kırsal kesim tribuları içinde yer alan çiftçilerin, kente varması, yol koşulları nedeniyle çok zordu. Ayrıca küçük çiftçilerin, işlerini bırakıp, kente oylamaya gelmeleri de ekonomik açıdan zordu. Aynı tribu içinde yer alan ufak toprak sahipleri, büyük toprak sahiplerine, her açıdan bağımlı idiler. Böylece, sistem varlıklı toprak sahiplerini kayıran bir sistemdi. Comitia Tributa da büyük toprak sahiplerinin isteklerine uygun karar veren bir meclisti.

Comitia Tributa, finansal majistraları yani kestörleri ve bayındırlık yüksek memurunu (Curule Aedile) seçerdi.

Diğer meclis olan Comitia Centuriata, Romalıları yaşlarına, servetlerine ve oturdukları yere göre sınıflandırıyordu. Her tribu'daki (kabiledeki) Roma yurttaşları servetlerine göre 5 sınıfa ayrılıyorlardı. Her sınıf ta kendi içinde, yaşa bağlı olarak ikiye ayrılıyordu. Böylece 350 centuria oluşuyordu. Ayrıca şövalyeler için 18 centuria, çok fakirler içinde 5 centuria daha ayrılıyordu. Yani vatandaşlar toplam 373 centuria içinde sınıflanmış oluyordu. Comitia Centuriata'da oy kullanmak açısından ise, kabilelerin (tribu) 175 (yaş ayrımında, gençlerin oy hakkı olmaması) ve şövalyelerin 18 centuria'sı toplam 193 centuria oy kullanıyordu. Comitia Tributa'da olduğu gibi, her centrua'nın bir oy hakkı vardı. Buradaki oy kullanma şekli, daha önce anlatılmıştı, hatırlanacağı gibi, önce 98 birlik oy kullanıyor, sonuç belirlenmişse geri kalan 95 birlik oy kullanmıyordu. Bu sistem de, büyük toprak sahiplerinden yana çalışan bir sistemdi.

Comitia Centuriata, yargıç majistraları, praetorları, consulleri, yani özetle imperium hakkı olan majistraları seçiyordu.

Mülk sahibi yurttaşların beş sınıfa ayrılması, mal varlığı üzerinden alınan ve askeri giderleri karşılamakta kullanılan, bir dolaysız verginin " tributum " 'un alınmasını daha kurallı hale getiriyordu. M.Ö. 406 yılında, Veii kuşatması sırasında, askerler 10 yıllık bir gelir kaybına uğramışlardı. Tributum, bu gelir kaybını tazmin etmek için konmuştu. Daha sonraları, ordunun giderlerini karşılamakta kullanılmaya başlandı.

Roma Manevi Dünyası

İtalya'yı ele geçiren Romalıların manevi dünyasına bir göz atalım. Romalıların inancına göre, etraflarında çok sayıda ruh bulunuyordu. Bu ruhları memnun etmek için, tam zamanında ve ritüele tıpatıp uygun tapınışların yapılması gerekiyordu. Bu çevredeki ruhsal kudretlere " numen" (çoğul olarak numina) denirdi. Numenler ya nesnelerin içinde yer alırlar veya birtakım fiillere uygulanırlardı. Örneklersek, tarlanın sürülmesine bir ruh, gübrelenmesine bir başka ruh, iki defa sürülmesine bir diğer ruh, tırmıklanmasına, zararlı otların ayıklanmasına ayrı, ayrı ruhlar göz, kulak olurlardı. Bu ruhlar, bir Romalı için varlıklarından şüphe edilemeyecek kesinlikte tanrılardı (Dei certi). Bu tanrı veya ruh bolluğunun, Roma dinine Şamanizm'den kalmıştır. Daha önce de, özellikle başlangıçta, Roma ile Şamanizm'in ilişkisinden bahsetmiştik. Augustus dönemine gelindiğinde bile incir ağacı, bakla gibi kutsal bitkilere ve kurt, dişi kurt, kaz, kartal gibi bazı kutsal hayvanlara inanmaya devam ediyorlardı. Lejyon bayraklarında kurt, yabandomuzu, kartal tasvirleri vardı. Ailelerin, Şaman dininden kalıntı adları devam ediyordu. Domuz anlamında porcus'tan gelme Porcii'ler, bakla anlamına faba'dan gelen Faba'lar gibi aile adları hala kullanılıyordu. Bazı günler uğursuz, bazı günler uğurluydu.

Her insanın kendi daemon'u vardı. Daemon'lar ikinci derecede tanrılardı, bazıları iyi, bazıları kötü ruhlardı. Genius denilen ve insandan ömür boyu ayrılmayan ruhlar vardı. Kadının döl bereketini sağlayan kudret (juno) vardı. Mülkleri birbirinden ayıran bir sınır ruhu (terminus), bir kapı ruhu (janus), bir ocak ruhu (vesta) insanlarla birlikteydiler. Toprak ve evi koruyan ruhlar (lar), yemek dolabını koruyan ruhlar (penus) da insanların etrafında bulunurlardı. Evden taşınıldığında " lar "lar başkalarına bırakılır, penus'lar beraber götürülürüdü. Penus'lar aile efradını korur, köleleri korumazlardı. Lar'lar daha halka dönüktüler, onlar köleleri de korurlardı.

Romalılar, ölümden sonra hayatın devam edeceğine inanıyorlardı. Başlangıçta, ölülerini, evlerdeki ocaklarının altına gömerlerdi. Böylece, atalarının ruhlarının, onları koruduğu kabul edilirdi. Aynı zamanda, atalarının ruhları evde yaşayacağından, onlara belli bir saygı da gösterilmiş olunurdu. Bu ruhlara " manes " yani iyiler diyorlardı. Tabii, ocağa yani atalarının ruhlarına hediyeler sunarlardı.

Yine Şaman dininin, her dini etkileyen ve her dinde yaşamaya devam eden, büyücülük öğesi de, Roma dininde önemli bir yer tutuyordu. Ortaya çıkması istenen gerçeğin yaratılabilineceğini düşünüyorlardı. Tasvirler, hareketler, kelimeler kullanılarak, gerçeğe varılabilinirdi. Yeni kurulan kentlerin etrafı, büyülü bir çember ile kuşatılarak, kentin

savunması sağlanırdı. Roma kurulurken böyle yapılmıştır ve çember sınırını aşma yasağına uymadı diye, Remus öldürülmüştü.

Roma din adamları da, kendi aralarında, büyü, yapılan ibadete yardım, ilgili ruh ve tanrıların bakımına adanmak, bayramları organize etmek ve şekillendirmek açısından çeşitlere ayrılmışlardı. Tarla anlamındaki " arva " dan gelen Arval rahipleri, bitkilerin üremesine, hasadın ve bağ bozumunun başarılı geçmesine yardım eden, tarım bayramlarını idare ederlerdi. Kurt anlamında ki " lupus " dan gelen Lubercus'lar, kadınların döl bereketini harekete geçirmeye çalışırlardı. Sıçramak anlamına " salire "den gelen Salius'lar, sıçrayarak, şarkılar söyleyerek, silahlarını birbirine çarparak savaş gürültüleri çıkarırlardı. Savaşlarda, dansları ve gürültüleri ile düşmanın moralini bozar, ayrıca silahları büyü kuvveti ile doldururlardı.

Zamanla, ruhlar tanrılar haline gelmeye başladı. Ruhken, bazılarının cinsiyeti belli değildi, bunlar tanrılaşınca da cinsiyetleri belirsiz kaldı. Romalılar, bu belirsiz cinsiyetli tanrılara tapınırken, dua ederken, " sive Deus sive Dea " (ister tanrı ol, ister tanrıça) derlerdi.

Juno

Kadınları koruyan bütün ruhlar, Tanrıça Juno'da toplandı. Mülkleri ayıran sınırların ruhları Tanrı Terminus'de toplandı. Tanrı Janus, Kapılardaki çok sayıda ruhu benliğine aldı. Janus'un yüzü, foruma yerleştirildi. Bu tasvirde, bir yüzü şehrin içini, diğer yüzü, kentin dışını gözleyen ikiyüzlü bir Janus vardı. Janus'un dışa bakan yüzü, yabancıların şehre girmemesi için göz, kulak oluyordu. Janus tapınağının kapısı, barış zamanları kapalı tutulurdu. Ama savaş zamanında, askerlerin kentlere girişini engellememek için, tapınak kapıları ardına kadar açılırdı. Savaşta en korkunç şey, Janus tapınağının kapısının kapanmasıydı. O zaman, hiç bir asker ölümden kurtulamaz, Roma ordusu bire kadar kırılmış olurdu.

Ocak ruhları, vesta adlı tek bir tanrıçada toplandılar. Romalılar yedi tepe konfederasyonunu oluştururken, kendilerine en yakın tepeye, Velia tepesine, ortak ataları için daire şeklinde bir tapınak yaptıklarını daha önce görmüştük. Bu tapınak Vesta tapınağı idi. Ve tapınakta, bakireler sürekli yanan kutsal bir ateşi (ocak ateşi) korurlardı. Zerdüşt dininde gördüğümüz, tapınaklarda yanan ateş de bu ocak ateşini temsil eder. Yanan ateş, aile birliğini, düzeni, temizliği (saflığı) ve üretimi temsil ettiğinden Şaman dininden beri her kültte çok önemli bir semboldür.

Vesta'nın Yunan " Ocak Tanrısı Hestia'dan " türeme olabileceği düşünülüyor. İlk toplumlarda son derece zor koşullarda yakılan ateş, bir kez yakılınca bir daha söndürülmemeye çalışılırdı. Vesta rahibelerinin ailede ve devlette çok seçkin bir yeri vardı.

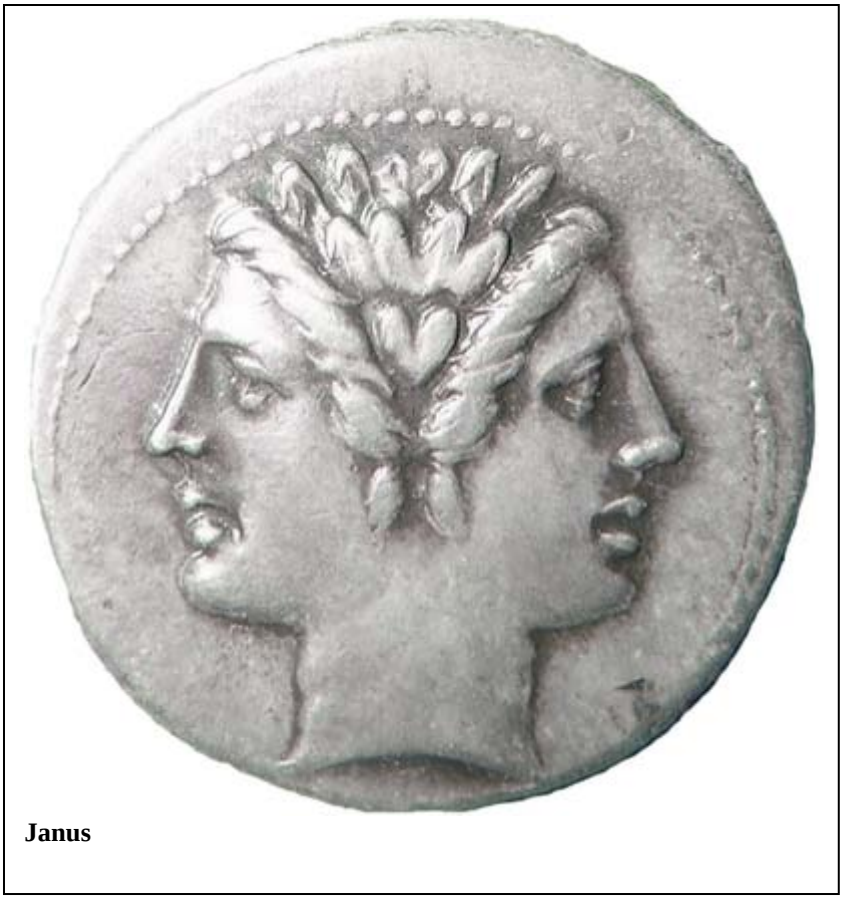

Janus

Her evde aileler Lares ve Penates ile birlikte Vesta'ya taparlardı. Lares, ailenin koruyucu ruhu, Penates ise ailenin ölmüş reisi idi. Birçok evde " Lalarium " yani Lares sunağı denilen özel bir sunak, tapınma köşesi vardı. Her ayın ilk günü baş kadın köle ocağın üstüne bir çelenk yerleştirirdi.

Kamusal alanda Vesta ritüeli çok özenle yapılırdı. " Vesta'nın Kutsal Yuvası " (Tapınak demeği pek tercih etmiyorlar) ilk yerleşimcilerin kulübelerine benzeyen dairesel bir şekilde yapılmıştı. Bu bölge genelde kamusal toplanma alanıydı. Kamusal Ocağın Ateşi orada sürekli yanardı. Vesta rahibeleri bu ateşin sürekli yanmasından sorumlu idiler. Ateş her yılbaşında (şimdiki takvimle 1 Mart) yenilenirdi.

Vesta'nın Kutsal Yuvasının en iç tarafındaki kutsal hücreye halk giremezdi. Yılda bir kez yapılan Vestelia festivalinde (7–15 Haziran) yalnızca matronalar, yani olgun yaştaki evli ve çocuklu (ailenin kadın patronu) olan hanımlar girebilirdi.

Bakirelik yemini eden ve 30 yıllık görev taahhüdünde bulunan saygın, hür doğmuş, bedensel bir kusuru olmayan, ruhsal olarak da kusursuz olan, anne ve babası hayatta kızlar arasından seçilen Vesta rahibeleri yeminlerini bozarlarsa cezalandırılırlardı. İlk zamanlarda yakılarak daha sonraları ağır şekilde cezalandırılırlardı. Seçimi Pontifex Maksimus (Büyük Rahip) yapıyordu. Daha sonraları, azat edilmiş köle kızlar da seçilebilir oldular. Pontifex seçilen kızın elini tutar, kabulü resmî hâle getiren formülü dile getirirdi: " te, Amata, capio (sevgili kızım, seni alıyorum) ". Kızın saçı kesilir, kesilen saç belli bir ağaca asılır ve ona eski dönemlerin gelinlik kıyafeti giydirilirdi. Simgesel olarak bu kızlar belli bir Tanrı ile evlendiriliyordu. Vesta Rahibeliği bakireliğin simgesiydi.

Vesta rahibelerinin baş yükümlülüğü kutsal ateşi sönmeye bırakmamaktı. Sönmesi hâlinde dayakla cezalandırılıyorlardı. Bekâret yeminlerini tutmaktı. Bunun ihlâli, diri diri yakılmayı gerektiren en ağır suçtu. Ayrıca, Vesta yuvası Roma kentinin su sistemini kullanamadığından, kutsal pınardan su getirmek de Vesta rahibelerinin göreviydi. Ritüel için gerekli kutsal yiyecekleri hazırlar (" muries " - salamura yiyecek ve " mola salsa " - tuzlu çiğ et) ve Aenas'ın getirdiği kutsal eşyanın saklandığı " penus'un " bekçiliğini yaparlardı. Roma geleneklerine göre kadınlara tanınmamış bir ayrıcalığa sahiptiler. Roma'da kadınlar baba veya

koca vesayetinde olmak zorunda iken Vesta rahibeleri üzerinde bu tür bir baskı yoktu, tamamen özgür kararlar alabilirlerdi.

Vesta rahibeleri fırıncıların da koruyucusuydu. Tasvirlerde genellikle değirmen taşını çeviren kutsadıkları hayvan olan eşekle ve başlarını da örten harmaniye içinde tasvir edilirlerdi.

Ruhlar, tanrı ve tanrıçalarda toplanırken, erkeklerin " genius "ları, toplanmamış ve herkesinki kendinde kalmıştır. Bu sanırız, Roma'da erkek kimliğindeki bastırıcı unsurun bir göstergesidir.

3. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar

. Adontz N., Histoir de l'Armenie, Paris 1946

. Alinge Curt, Moğol Kanunları, Ankara Üniversitesi

. Akurgal Ekrem, Urartu Medeniyeti, Anadolu IV, 1959

. Akurgal Ekrem, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK

. Aristo,Atinalıların Devleti, Dünya klasikleri serisi 4, Cumhuriyet

. Armstrong Karen, Tanrı'nın Tarihi, Ayranç

. Avcıoğlu Doğan,Türklerin Tarihi 1. Kitap, Tekin yayınevi

. Belli Oktay Dr., Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, Urartular, Görsel yayınlar

. Bowker J., The Religious Imagination and the Sense of the God, Oxford, 1978

. Bowker J., Problems of Suffering in Religions of the World, Cambridge, 1970

. Blunder Caroline, Evlin Mark, Çin, İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

. British Museum, An Introduction to Ancient Egypt, London 1979

. Bury J.B., Meigs R.,A History of Greece to the Death of Alexander the Great, London 1952

. Campbell Joseph, Tanrının Maskeleri, İmge

. Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Varlık yayınları

. Chamoux F., La Civilisation grecque, Paris 1963

. Cornell T., Matthews J., Roma Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Culican W.,The Medes and Persians, London, 1965

. Çilingiroğlu Altan Prof. Dr., Urartu Kırallığı tarihi ve sanatı, Yaşar eğitim ve kültür vakfı

. Daumas F., La Civilisation de l'Egypte pharaonique, Paris 1965

. Diamond Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları

. Dinçol Ali M.,Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, Geç Hititler, Görsel yayınlar.

. Eberhard Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih kurumu, Ankara 1995

. Encyclopedia of Homosexuality ilgili bölümler

. Encyclopedia Mythica

. Gaarder Jostein, Sofi'nin dünyası, Pan yayıncılık,

. Hamilton Edith, Mitologya, Varlık yayınları

. Hançerlioğlu Orhan, Düşünce Tarihi,

. Hançerlioğlu Orhan, Felsefe sözlüğü, Varlık yayınları.

. Hançerlioğlu Orhan, Özgürlük düşüncesi, Varlık yayınları.

. Hoffner A. İncest, Sadomy and Bestiality in the Ancient Near East, Verlag Butzon and Becker, 1973

. İnan Abdülkadir, Şamanizm, Türk Tarih Kurumu

. James William, The Varieties of Religious Experience, New York 1982

. Jewish Encyclopedia, New York, 1901 Macic ve diğer başlıklar

. Leroux Gabriel, Eski Akdeniz ve Yakın Doğu uygarlıkları, Varlık yayınları

. LE Quenne Fernand, Galatlar, TTK Ankara 1991

. Levi Peter, Eski Yunan, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Lise Manniche, Sexsual Life in Ancient Egypt, Londaon

. Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, TÜBİTAK

. Nicholas de Lange, Yahudi Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Olmstead A.T., History of the Persian Empire, Chicago 1969.

. Onurkan S. Doç. Dr., Anadolu'da eski Yunan ve Roma arkeolojisi, Anadolu Uygarlıkları Cilt 2, Görsel yayınlar

. Örs Hayrullah, Konfuçyus, Remzi kitabevi 1964

. Özsait Mehmet Doç. Dr., Anadolu'da Roma egemenliği, Anadolu Uygarlıkları Cilt 2, Görsel yayınlar

. Petit P., Histoire Generale de L'Empire Romaine, Paris 1974

. Piganiol A., Histoire de Rome, Paris 1954

. Roux Jean - Paul, La religion des turcs et des mongols, Payot et Rivages, 1984

. Roux Jean - Paul, Histoire des Turcs, Fayard 2000

. Sencer Oya,Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi,

. Sevin Veli, Anadolu Uygarlıkları Cilt 1ve 2, Görsel yayınlar

. Shepard B. Clough, Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,

. Şener Cemal, Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini, Etik Yayınları, 2001

. Tanilli Server, Yüzyılların gerçeği ve mirası, Adam yayınlar

. Wells H.G., Kısa dünya tarihi, Varlık yayınları

. Zeldin Theodore, İnsanlığın Mahrem Tarihi, Ayrıntı Yayınları 1999

. en.wikipedia.org

. http://timelines.ws/

. www.dunyadinleri.com

. www.sevivon.com/jewish_history.asp?id=24

. www.hermetics.org/Druidler.html

. www.tarihsayfam.com/tarihi-gizemler/**keltler**-kimlerdi.html

. www.tarihsayfam.com/medeniyetler-tarihi/**keltler**.html

. www.turkcebilgi.com/**Keltler**

. tr.wikipedia.org/wiki/Kelt

. tr.wikipedia.org/wiki/Kelt_mitolojisi

. Livius http://www.livius.org/